



T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’NİN ARAP-İSRAİL
ÇATIŞMASINDA ARABULUCULUK ROLLERİ VE DONALD
TRUMP DÖNEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHTAP ŞEN

Tez Danışmanı

PROF. DR. SONER KARAGÜL

ÇANAKKALE – 2024



T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’NİN ARAP-İSRAİL ÇATIŞMASINDA
ARABULUCULUK ROLLERİ VE DONALD TRUMP DÖNEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHTAP ŞEN

Tez Danışmanı
PROF. DR. SONER KARAGÜL

ÇANAKKALE – 2024



ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

(İmza)

Mehtap ŞEN

29/01/2024

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleştirilmesinde, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Prof. Dr. Soner KARAGÜL, çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyerek yüzümde gülücüklerle araştırmamı yapmama vesile olan hayatımın anlamı babam Fuat ŞEN'e, yorulduğum zamanlarda bir sıcak kucaklamayla beni kendime getiren değerli annem Elmas ŞEN'e, çalışma ortamı yaratmak için her türlü fedakârlığı yaparak çalışma masamı motivasyon yazılarıyla dolduran biricik kardeşim Meltem ŞEN'e ve hayatımın her alanında gelişimime katkı sağlayarak bana bir dost olmanın ötesinde yol arkadaşı olan neşe kaynağım Vahide KERSU'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mehtap ŞEN
Çanakkale, Ocak 2024

ÖZET

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’NİN ARAP-İSRAİL ÇATIŞMASINDA ARABULUCULUK ROLLERİ VE DONALD TRUMP DÖNEMİ

Mehtap ŞEN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Soner KARAGÜL

29/01/2024, 192

Çatışma Çözümü ve Barış Çalışmaları alt disiplinin araştırma konuları çatışma ve barış kavramları ekseninde gelişmiştir. Barış ve çatışmaların iç içe olduğu Orta Doğu bölgesi de bu alt disiplinin çalışmaları için uygun koşullara sahiptir. Orta Doğu barışı için İsrail-Filistin çatışmasının çözümü gerekli görülmektedir. Tarafların taviz vermeye yanaşmaması, nefret söylemlerine devam edilmesi ve karşılıklı güven sorunu çatışmanın çözümü için üçüncü bir tarafın sürece dahil olmasını gerektirmiştir. Bu noktada elindeki kaynaklar ve çatışmayı yönetebilme kapasitesiyle öne çıkan başat aktör Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Bu çalışma Amerika Birleşik Devletleri başkanlarının genelde Arap-İsrail özelde İsrail-Filistin çatışmasına yönelik yaklaşımlarını arabuluculuk rolleri ekseninde incelemektedir. Donald Trump’ın Amerika Birleşik Devletlerinin geleneksel Filistin politikasında değişiklik yaratıp yaratmadığı ve İsrail-Filistin barışı için izlediği arabuluculuk stratejilerini açıklamak çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Çalışmada Trump’ın İsrail-Filistin sorununa yönelik politikaları önceki başkanların politikalarıyla paralel çizgide olsa da İsrail yanlısı bir duruş benimsemesi ve Filistin tarafına barışı dayatması Trump yönetiminin manipülatif arabuluculuk rolüyle çatışmayı yönettiği savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amerika Birleşik Devletleri, Çatışma Çözümü ve Barış Çalışmaları, Arabuluculuk, Trump, İbrahim Anlaşmaları, Yüzyılın Anlaşması

ABSTRACT

THE MEDIATING ROLES OF THE UNITED STATES IN THE ARAB-ISRAELI CONFLICT AND THE DONALD TRUMP ERA

Mehtap ŞEN

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in International Relations Science

Supervisor: Prof. Dr. Soner KARAGÜL

29/01/2024, 192

The research topics of the sub-discipline of Conflict Resolution and Peace Studies have developed around the concepts of conflict and peace. The Middle East region, where peace and conflicts are intertwined, has favorable conditions for the studies of this sub-discipline. The resolution of the Israeli-Palestinian conflict is considered necessary for peace in the Middle East. The unwillingness of the parties to make concessions, the continuation of hate speech and the problem of mutual trust necessitated the involvement of a third party in the process for the resolution of the conflict. At this point, the United States of America has been the leading actor with its resources and capacity to manage the conflict. This study analyses the approaches of the presidents of the United States of America towards the Arab-Israeli conflict in general and the Israeli-Palestinian conflict in particular through their mediation roles. The focus of the study is to explain whether Donald Trump has changed the traditional Palestinian policy of the United States and his mediation strategies for Israeli-Palestinian peace. The study argues that although Trump's policies towards the Israeli-Palestinian conflict are in line with the policies of previous presidents, his adoption of a pro-Israeli stance and his imposition of peace on the Palestinian side argues that the Trump administration manages the conflict through a manipulative mediation role.

Keywords: United States of America, Conflict Resolution and Peace Studies, Mediation, Trump, Abraham Accords, Deal of the Century

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	viii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

6

2.1. Barış ve Çatışma Kavramı.....	6
2.1.1. Barış Kavramı.....	7
2.1.2. Barış Türleri.....	8
Negatif-Pozitif Barış	8
İstikrarlı/Sürdürülebilir Barış	13
Soğuk-Normal-Sıcak Barış	15
2.1.3. Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Barış Yaklaşımı.....	16
2.1.4. Çatışma Kavramı.....	26
2.2. Çatışma Çözümü/Yönetimi Yöntemleri.....	36
2.2.1. Müzakere.....	37
2.2.2. Arabuluculuk.....	41
Arabulucu Roller-Stratejileri	46
Arabulucu Türleri	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ BAŞKANLARININ ARAP-İSRAİL
ÇATIŞMASININ ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK YAKLAŞIMLARI

3.1.	Harry Truman (1945-1953): Yahudi Devletin Kuruluşuna Verilen Koşulsuz Destek.....	56
3.2	Dwight D. Eisenhower (1953-1961): “Dostça Tarafsızlık” Temelinde Arap-İsrail Anlaşmazlığına Yaklaşım.....	61
3.3.	John F. Kennedy (1961-1963): “İsrail ile Özel İlişkisi”nin Gölgesinde Kalan Filistin Sorunu	64
3.4.	Lyndon B. Johnson (1963-1969): Arap-İsrail Çatışmasını Yatıştırma Yaklaşımı.....	67
3.5.	Richard Milhouse Nixon (1969-1974) ve Gerald Ford (1974-1977): Kissinger’ın Arabulucu Olarak Müdahalesi	72
3.6.	Jimmy Carter (1977-1981): Camp David Hamlesiyle Çatışmanın Dönüşümü....	83
3.7.	Ronald Reagan (1981-1989): Orta Doğu Gelişmelerinin Çatışma Çözme Faaliyetlerine Yansıması.....	90
3.8.	George H. W. Bush (1989-1993): Madrid Barış Konferansı’yla Barış Hamlesi...	95
3.9.	William “Bill” Jefferson Clinton (1993-2001): Müzakere Başlatma Çabaları....	99
3.10	George W. Bush (2001-2009): Annapolis Süreciyle Çatışma Yönetimi.....	107
3.11	Barak Obama (2009-2017): Arap-İsrail Barışında Pasif Kalan Tutum.....	112

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TRUMP YÖNETİMİNİN BARIŞI DAYATMA STRATEJİSİ EKSENİNDE ARAP-İSRAİL ÇATIŞMASINDAKİ ROLÜ

4.1.	Trump’ın Başkanlığı ve Dış Politikası.....	120
4.2.	Trump’ın Orta Doğu Politikası Bağlamında Filistin Sorununa Bakışı.....	123
4.2.1.	Kudüs Kararı.....	126
4.2.2.	BM Filistinli Mültecilere Yardım Ajansı’na (UNRWA) Yardımların Durdurulması.....	130
4.2.3.	Washington’da FKÖ Ofisinin Kapatılması.....	131
4.2.4.	Golan Tepeleri Kararı.....	132
4.2.5.	Batı Şeria Yerleşimleri Kararı.....	135
4.3.	Kushner’in Orta Doğu Barış Planı.....	136
4.3.1.	Yüzyılın Anlaşması/Refah için Barış: Filistin ve İsrail Halklarının Yaşamlarını İyileştirmeye Yönelik Bir Vizyon.....	141

4.3.2. İran'ın Etkisi.....	144
4.3.3. İbrahim Anlaşmaları.....	146
İsrail-Birleşik Arap Emirlikleri Normalleşmesi	150
İsrail-Bahreyn Normalleşmesi	152
İsrail-Sudan Normalleşmesi ve İsrail-Fas Normalleşmesi	154
4.4. Trump Yönetiminin İsrail-Filistin Çatışmasına Yönelik Yaklaşımı.....	155
4.5. Trump Sonrası Filistin Sorununda Amerika Birleşik Devletleri'nin Tutumu.....	158

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

162

KAYNAKÇA	167
ÖZGEÇMİŞ	I

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIPAC	American Israel Public Affairs Committee
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BATNA	Best Alternatives to a Negotiated Agreement
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CIA	Central Intelligence Agency
DBT	Demokratik Barış Teorisi
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
FOFA	Uygulamalı Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü
KOEP	Kapsamlı Ortak Eylem Planı
MC	Milletler Cemiyeti
MÖ	Milattan Önce
PLO	Palestine Liberation Organization
SDE	Yeniden Entegrasyon Modeli
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi
UNCCP	United Nations Concilation Commission for Palestine
UNEF	United Nations Emergency Force
UNRWA	BM Filistinli Mültecilere Yardım Ajansı
UNSCOP	United Nations Special Committee on Palestine

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Çatışma yönetimi safhaları-aktör ve önlem ilişkisi	36
Tablo 2	Müzakere sürecindeki kilit sorunlar	40
Tablo 3	Teknikler ve taktikler bağlamında arabuluculuğun strateji tarzları	49
Tablo 4	İsrail-Arap çatışmalarında seçilmiş arabuluculuk çabaları, 1974-2000	117
Tablo 5	ABD başkanlarının Arap-İsrail çatışmasındaki faaliyetleri	118

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa No
Şekil 1	Şiddetin tipolojisi	9
Şekil 2	Galtung'un şiddet üçgeni	10
Şekil 3	Şiddet ve barış kavramlarının boyutları	11
Şekil 4	Çatışma üçgeni	27



BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Uluslararası İlişkiler alanında savaşların ve çatışmaların sonlandırılıp istikrar ve barışın tesis edilmesine yönelik ilginin artması Çatışma Çözümü (*Conflict Resolution*) alt disiplinini ortaya çıkarmıştır. Çatışma Çözümü disiplini çatışmalar mecburi ve yararlı bir durum olarak kabul edilmekte ve çatışmaların önlenemez olduğu varsayılmaktadır (Özçelik, 2020: 45). Çatışma Çözümü akademisyenleri İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki çatışmaları sosyal çatışma ve devlet içi çatışmaları ekseninde araştırırken İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası çatışmalar ekseninde değerlendirmiştir (Kök Arslan ve Çapan, 2021: 45). Soğuk Savaş yıllarında ise iki süper güç olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin rekabetinin nükleer savaşa dönüşmesini önlemeye odaklanılmıştır (Rubenstein, 2009: 495). Soğuk Savaş sonrasında çatışma çözümüne ilginin daha da artması, savaş ve çatışmanın ortaya çıkma nedenlerindense nasıl önleneceğinin araştırılmasına odağın kaydırılması üzerine Çatışma Çözümü alt disiplini Barış Çalışmaları (*Peace Studies*) kavramıyla nitelendirilmeye başlanmıştır (Kök Arslan ve Çapan, 2021: 46).

Orta Doğu'nun petrol rezervleri ve doğal kaynakları bakımından zengin olması küresel aktörlerin dikkatini çekmiş ve bölgenin kontrolünü sağlamak için rekabete girmişlerdir. ABD'nin İsrail yanlısı dış politika uygulamaları da bölgenin kronik sorunu olan İsrail-Filistin çatışmasının çözümsüzlüğüne neden olmuştur (Gören, 2020: 285-286). İsrail-Filistin çatışması dünya kamuoyunun ve devletlerin en çok ilgilendiği aynı zamanda da çözümünün en zor olduğu sorunlardan biridir. İsrail ve Filistinliler arasındaki birçok yaşamsal farklılığın yanı sıra dini ve ideolojik farklılıklar çatışmanın çok katmanlı olmasına neden olmuştur. Bu nedenle görünen sorunun temelinde birçok başka neden yer almakta ve her sorun birbiriyle bağlantılı bir şekilde çözüme ulaşmamış diğer konuları da içermektedir (Çoban Öztürk, 2021: 129). Bu bağlamda İsrail-Filistin çatışması kaynaklar ve topraklar üzerindeki rekabet, yaşam biçimlerinin uyumsuzluğu ve hem ideolojileri hem de etkiyi üst seviyelere çıkarmak için girişilen güç mücadelesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür (Zeedan ve Wilcoxson, 2021: 3).

Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler bölgedeki çatışmayı Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi kararlarıyla azaltmaya çalışsa da İsrail-Filistin çatışmasının çözümü sağlanamamıştır. Taraflar arasındaki güç dengesizliği de çatışmanın çözümünü zorlaştırdığından barış için üçüncü tarafa ihtiyaç duyulmuştur. Çatışmaya müdahale yöntemlerinden olan arabuluculuk bu noktada önem taşımaktadır. İsrail-Filistin çatışmasının çözümü için birçok barış teklifi sunulmuş ve arabuluculuk faaliyetlerine başvurulmuştur.

Orta Doğu çatışmaların ve barışın iç içe geçtiği bir bölge olmasından ötürü söz konusu bölgeyi Çatışma Çözümü ve Barış Çalışmaları disiplini çerçevesinde incelemenin yararlı olacağı varsayımıyla bu çalışmanın araştırması Orta Doğu bölgesi ile sınırlandırılmaktadır. Ayrıca bölgenin kronik sorunu olan ve Orta Doğu'daki çatışmaların temeli olarak kabul edilen İsrail-Filistin çatışması bu çalışmanın temel çerçevesini oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmada İsrail-Filistin sorununa yönelik Amerikan yönetimlerinin nasıl bir politika izlediği, çatışmanın çözümü için hangi faaliyetlerde bulunduğu incelenerek Çatışma Çözümü ve Barış Çalışmaları disipliniinde öne çıkan barışçıl diplomasi yollarından belki de en çok tercih edilen yöntem olan arabuluculuk faaliyetini ABD yönetimlerinin hangi stratejilerle yürüttüğü çalışmanın temel araştırma konusunu oluşturmaktadır. Zira İsrail-Filistin çatışmasının çözümüne yönelik barış girişimlerinde ABD başkanlarının üstlendikleri ve kendilerini konumlandıkları rol, barışın seyrini etkilemektedir. Trump'ın faaliyetleri de İsrail-Filistin barışını önemli düzeyde etkilemiştir.

Çalışmanın önemli araştırma soruları arasında Trump'ın yönetime gelmesiyle ABD'nin geleneksel Filistin politikasında değişikliğin yaşanıp yaşanmadığı, Trump'ın barış girişimlerinin çatışmanın çözümünü veya çözümsüzlüğünü nasıl etkilediği, girişimlerin çatışmanın çözümünü mü çatışmanın yönetimini mi amaçladığı ve Trump'ın gerek Orta Doğu barışı gerekse İsrail-Filistin barışı için nasıl bir arabulucu rolü üstlendiği yer almaktadır. Araştırma sorularına yanıt bulabilmek için İsrail'in 1948'de kuruluşu temel alınarak her bir ABD başkanının Arap-İsrail çatışmasına yaklaşımını incelemek çalışma için yararlı görülmüştür. Bu nedenle Truman, Eisenhower, Kennedy, Johnson, Nixon ve Ford, Carter, Reagan, G. H. W. Bush, Clinton, G. W. Bush, Obama ve Trump yönetimlerinin Arap-İsrail çatışmasına yaklaşımlarının neler olduğu, bu yönetimlerin

İsrail-Filistin sorununa yönelik geleneksel ABD dış politika çizgisiyle benzer mi yoksa farklı mı bir politika izledikleri ve ne gibi barış girişimlerinde bulundukları incelenecektir.

İsrail-Filistin çatışmasının çözümüyle ilgili literatür incelendiğinde genellikle çatışmaların nedenlerine odaklanan ve tarihi bir perspektif sunan birçok çalışma mevcuttur. Buna karşın konunun Çatışma Çözümü ve Barış Çalışmaları çerçevesinde ele alınması sınırlıdır. Oslo Sürecini Çatışma Çözümü ve Barış Çalışmaları alanında inceleyen Bayraktar (2013) sorunun çözümsüzlüğünde tarafların bakış açılarının farklı olmasına ve karşılıklı güven sorunlarına dayandırıp daha çok sorunun nedenlerine odaklanarak süreci açıklamıştır. İsrail-Filistin çatışmasındaki barış girişimlerinin başarısızlığı üzerine bir araştırma yapan Polat Bozkurt (2020), çatışma yönetimi perspektifinden konuyu inceleyerek çatışmanın temel nedenlerinin yalnızca toprak paylaşımı gibi yüzeysel sorunlara dayanmayıp toplumsal, kültürel ve dini nedenleri de içerisinde bulunduran derin yapısal nedenlerden de kaynaklandığını savunmuştur. Çatışmanın yönetilememesini dış faktörlerin etkisi, çözüm yöntemlerinin yüzeyselliği, arabuluculuk faaliyetlerinin ABD gibi İsrail müttefiki tarafından üstlenilmesinden kaynaklı arabuluculuğun objektifliğinin sorgulanması gibi nedenlere dayandırmıştır. Kriesberg (2001) ise İsrail-Filistin çatışmasının Oslo süreciyle dönüşümüne odaklanarak arabulucuların katkılarını incelemiştir.

İsrail-Filistin çatışmasında ABD'nin rolü hakkındaki çalışmalar sınırlıdır. Bu konuda öne çıkan Quandt (2005), Johnson yönetiminden (1963-1969) başlayarak G. W. Bush yönetimini (2001-2009) de dahil ederek ABD yönetimlerinin barış sürecindeki yaklaşımlarını incelemiş ve kısıtlı da olsa ABD arabuluculuğunu incelemeye yer vermiştir. Trump'ın İsrail-Filistin çatışmasındaki rolü hakkında yapılan araştırmalar genellikle aldığı kararlar ekseninde incelenmiştir (Çalık Topuz, 2018; Bayrak, 2021; Gürseler, 2021). ABD'nin çatışmada arabulucu olarak rolünü inceleyen Pratiwi vd. (2020) ABD'nin çatışmanın çözümünde sahip olduğu maddi kapasitelerden ötürü süreçte yer almasını savunmakta ve İsrail-ABD ilişkisinin yakınlığının ABD arabuluculuğunun dürüstlüğüne gölge düşürdüğünü iddia ederek arabuluculuk sürecinin tarafsızlığı üzerine bir çalışma yapmıştır. Dekhakhena (2021) ise Trump'ın İsrail-Filistin sorunu hakkındaki politikaları bağlamında taraflar arası rekabeti ve önyargıları artırmaya yönelik girişimlerini inceleyerek

Filistinliler üzerinde kurulan baskıyla İsrail'in fikirlerinin dayatılmasının nefret söylemlerini artıracakını savunmuştur.

Türk literatürde ABD arabuluculuğu ile öne çıkan çalışmalara rastlanılmamakla birlikte bu çalışmanın amacı Trump'ın İsrail-Filistin çatışmasını aldığı kararlarla hangi yönde etkilediği ve Trump yönetimi altındaki ABD arabuluculuğunda hangi arabuluculuk stratejisinin kullanıldığını ortaya koyarak tarafsızlığı veya taraflılığını ortaya koymaktır. Ayrıca alınan kararların çatışmanın çözümünü mü yoksa çatışma yönetimini mi hedeflediğini açıklamak çalışmanın amaçları arasındadır.

Çalışmada öncelikle Çatışma Çözümü ve Barış Araştırmaları disipliniinde dikkat çeken kavramlardan olan barış ve çatışma kavramlarına değinilecektir. Bu noktada çalışmanın ilgilendiği asıl kavram barış olup Uluslararası İlişkiler teorilerinin barış kavramına yaklaşımına da değinmenin çalışma için yararlı olacağına karar verilmiştir. Çatışma kavramının incelenmesi ise araştırma sorularına yanıt ararken çatışma müdahale yöntemlerinin incelenmesiyle sınırlandırılmıştır. ABD'nin Arap-İsrail çatışmasına müdahalesinin incelenmesi için yararlı olacağı düşünülen çatışma müdahale yöntemlerinden müzakere ve arabuluculuk bu bölümde detaylandırılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde İsrail'in kuruluşundan itibaren ABD başkanlarının Arap-İsrail ve İsrail-Filistin çatışmalarına yönelik yaklaşımları ele alınacaktır. ABD'nin başat arabulucu rolünü üstlenmesi Nixon (1969-1974) ve Ford (1974-1977) döneminde 1973 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından Henry Kissinger'in çatışmayı yatıştırmak için taraflar arasında mekik diplomasisine başlamasıyla başlamış, Carter (1977-1981) döneminde yine Kissinger'in mekik diplomasisi ve Carter'ın bireysel arabuluculuğuyla elde edilen 1979 Camp David Anlaşmaları ile yoğunlaşmıştır. G. H. W. Bush (1989-1993) döneminde Madrid Konferansı ve G. W. Bush (2001-2009) döneminde Annapolis Konferansı diğer bir ifadeyle çok taraflı konferansla sorunun çözülmesiyle ilgilenildiğinden bu dönemler ABD'nin müzakereci rolü öne çıkmıştır. İsrail-Filistin barış sürecini başlatan asıl gelişme ise küçük devlet olan Norveç'in kolaylaştırıcı arabuluculuğunda tarafların gizli görüşmelere başlaması ve ardından sürecin devamını sağlayan Clinton (1993-2001)'in Oslo Anlaşmalarına arabuluculuk yapması ile olmuştur. Obama (2009-2017) döneminde taraflar arasında barışın sağlanması için herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Dolayısıyla

Obama'dan sonra başkanlığa gelen Trump (2017-2021)'ın İsrail-Filistin çatışmasının çözümüyle yakından ilgilenip İsrail yanlısı kararlar alarak Filistinlilere barışı manipülatif stratejilerle dayatması yönlendirme seviyesi yüksek olan manipülatif arabulucu rolüyle süreçte yer aldığını göstermiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Donald Trump'ın Arap-İsrail çatışmasında barışı dayatma stratejisiyle müdahalesinin arabuluculuk faaliyetleri açısından değerlendirilmesi yapılacaktır. Çalışmada manipülatif barış olarak bahsedilen barışın dayatılmasının çatışmanın çözümünde veya yönetiminde olumlu veya olumsuz etkilerine değinilecektir. Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanınması, Birleşmiş Milletler Filistinli Mültecilere Yardım Ajansı'na (UNRWA) yardımları durdurması, Washington'da Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün ofisini kapatması, Golan Tepeleri üzerinde İsrail meşruiyetini tanınması ve Batı Şeria'daki İsrail yerleşimlerinin uluslararası hukuka aykırı olmadığını açıklaması gibi İsrail yanlısı kararlar incelenecektir. Ayrıca Yüzyılın Anlaşması adı verilen Orta Doğu barış planı ve planın ivme kazandırdığı İsrail-Körfez ülkeleri normalleşmeleri değerlendirilecektir. Trump yönetiminin söz konusu bu barış faaliyetleri ekseninde Trump'ın taraflı arabuluculuğu incelenip ABD'nin Trump sonrası soruna yönelik nasıl bir yaklaşım benimsediği ortaya konulacaktır. Sonuç bölümünde ise Trump'ın İsrail-Filistin sorunundaki barışa yönelik faaliyetleri göz önünde bulundurularak sorunun çözümünde veya çözümsüzlüğünde etkisi ortaya konulmuş ve barışı dayatma stratejisiyle hangi arabuluculuk rolünü üstlendiği sorusuna yanıt aranmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Asırlar boyunca yaşanan savaşların yıkıcı etkilerini azaltmak, yok etmek ve barışı sağlamak adına fikirler ortaya atılmış ve bu yönde çalışmalar yapılmıştır. Günümüz dünyasında da birçok çatışma ve savaş yaşanmakta olup dünya barışını tehdit eden gelişmeler yaşanmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte bir bölgede yaşanan çatışmanın başka bir bölgeyi etkilemesinin mümkün olması, çatışmaların sonlandırılıp kalıcı barışı sağlamak için üçüncü taraflara ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Bu durumda dünya barışı için kritik olarak görülen Orta Doğu barışının sağlanması için de birçok girişimde bulunulmuştur. Bu noktada öne çıkan aktör Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'dir. ABD'nin Orta Doğu'da üçüncü bir taraf olarak barışı sağlama girişimlerine odaklanan bu çalışmada öncelikle Çatışma Çözümü ve Barış Çalışmaları alt disipliniinde öne çıkan kavramlar olan “çatışma” ve “barış” kavramları incelenecek ve “barışı sağlama yöntemleri” ile üçüncü tarafın rolü ortaya konulacaktır.

2.1. Barış ve Çatışma Kavramları

Barış çalışmaları literatüründe barış ve çatışma kavramlarına dair birçok tanım bulunsa da bu kavramların kesin tanımını yapmak oldukça zordur. Dünya siyasetinde savaş (çatışmaların yaşandığı durum), savaşın olmaması ve barış (çatışmaların sonlanması veya durması) şeklinde üç durumdan söz edilmektedir (Evans ve Newnham, 2007: 74). Buradan yola çıkarak barışın, fiili bir çatışmanın bulunmadığı veya mevcut bir çatışmanın sonlandığı ortamlarda var olduğu söylenebilir. Çatışma ise en genel ifadeyle birden fazla aktörün hedeflerinin karşılıklı olarak uyum göstermediği veya aktörlerin birbirlerini dışlayan tutum içerisinde olduğu zamanlarda ortaya çıkan sosyal durum şeklinde tanımlanmaktadır (Evans ve Newnham, 2007: 127).

Çatışma ve çatışmasızlık ile savaş ve barış arasındaki ayrım birbirlerinden çok farklı olup tüm çatışmasızlık durumu barış olarak kabul edilmiştir. Fakat çatışma, kuralların doğasına bağlı olarak savaş ve barışa bölünebilmektedir. Wallenstein'e göre savaş çatışmaya kıyasla daha yıkıcı bir etkiye sahiptir. Toprakların işgal edilmesi, çevrenin, mülklerin ve doğal kaynakların zarar görmesi, insanların yerinden edilmesi gibi

durumları kapsayan savaş; insanların fiziksel ve ekonomik gibi maddi unsurların ve kültür gibi manevi unsurların gelişimine zarar vermektedir. Bu yüzden bir grubun neden olacağı en yıkıcı eylemler olarak görülmüştür (Wallensteen, 2002: 17). Savaş dışında totaliterlik, soykırım ve sistem baskısı yıkıcı etkiye sahip eylemlerdir. Bu yıkıcı eylemlerin insanlar tarafından durdurulması veya düzeltilmesi mümkün olsa da etkilerinin yoğunluğundan ve derinliğinden geri dönüşü mümkün olmayan durumları ifade etmektedir (Yılmaz vd., 2018, 383). Söz konusu ilişkiyi Boulding şu şekilde özetlemektedir: “*Tüm savaşlar çatışmayı, bazı çatışmalar barışı ve tüm çatışmasızlıklar barışı içermektedir.*” (Boulding, 1978: 10).

İki ülke arasında barışın hâkim olduğu durumlarda ülkeler casusluk yapma, gümrük vergileri koyma, silahlanma yarışı gibi birbirlerini kısıtlayacak önlemler alabilmektedir. Fakat barış içerisinde oldukları süre zarfında söz konusu önlemleri uygulamaya koymazlar. Bu bağlamda barışta bir dizi kurallar varken savaşta bu kurallar söz konusu değildir. Barışta olan ülkeler birbirlerini istila etmez, bombalamaz, orduları sınırları geçmez ve gemilerini batırmazlar. Dolayısıyla “savaştan barışa geçiş, kural çizgisinin keskin ve süreksiz hareketi” olarak görülmektedir (Boulding, 1978: 19).

2.1.1. Barış Kavramı

Tarihsel süreçte savaşları sonlandıran anlaşmalar ve hegemon güçlerin anlayışına bağlı oluşan düzen, barış kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Latince bir kavram olan ve barış dönemini ifade etmek için kullanılan pax terimi (Dağ, 2016: 294) anlaşma ile de eş anlamlı olup istikrar dönemlerini ifade etmek için kullanılmıştır. Bu bağlamda uluslararası sistemde modern ve egemen devletin oluşmasında önem arz eden Vestfalya Düzeni/Anlaşması, Vestfalya Barışı; İngiltere’nin deniz üstünlüğü çerçevesinde oluşturulan düzeni ifade etmek için kullanılan Pax Britannica, Britanya Barışı; Roma İmparatorluğu döneminde farklı kökenlerin bir arada barış içerisinde olmasını ifade eden Pax Romana, Roma Barışı (Richmond, 2008: 7-8); İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD’nin güçlenmesiyle kurulan düzen Pax Americana, Amerikan Barışı (Evans ve Newnham, 2007: 31); Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki istikrar ve düzeni Pax Ottomana, Osmanlı Barışı olarak adlandırılmıştır.

Barış genel olarak savaşların olmaması ve inşa edilmesi gereken bir düzen ile ilişkilendirilmesinin yanı sıra devletler tarafından söz konusu istikrar ve düzen ortamının sağlanması için siyasi amaç olarak görülmüştür. Bu bağlamda barış devletin hem aracı hem de amacı olarak öne çıkmaktadır. Barışın yokluğu veya inşa edilememesi devlet faaliyetleri ile ilişkilendirildiğinden sağlanacak barış ortamında da devletin faaliyetleri belirleyici olmaktadır (Kiraz, 2019: 29).

Görüldüğü üzere barış kavramına dair tanımlamalar yalnızca düzen, istikrar veya anlaşmalarla elde edilen ortamı öne çıkararak anlam bakımından sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda barışın farklı yönlerini vurgulayan barış türlerini incelemek barış kavramının tanımlamalarının geliştirilmesi açısından önem arz etmektedir.

2.1.2. Barış Türleri

Barış Çalışmaları alanında barış kavramının tanımlamalarında dikkat çeken birçok tanım olmakla birlikte Johan Galtung'un negatif ve pozitif barışı (*negative-positive peace*) ve Kenneth Ewart Boulding'in sürdürülebilir/istikrarlı barışı (*stable peace*) öne çıkan tanımlamalar olup Benjamin Miller'ın barışı seviyelendirdiği soğuk-normal-sıcak barışı (*cold-normal-warm peace*) incelemek de çalışmamız için yararlı olacaktır.

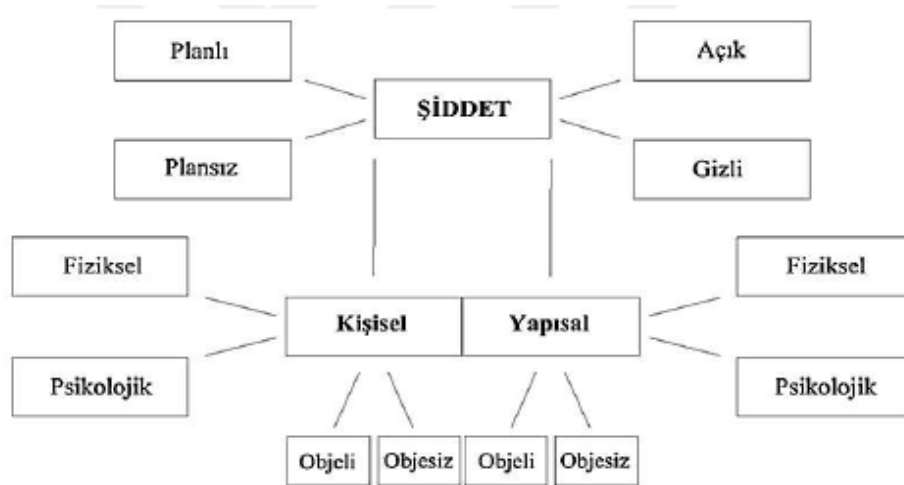
Barış çalışmaları alanı incelendiğinde karşımıza barış kavramına dair çalışmalar yapan ve bu alanın kurucusu olarak kabul edilen Johan Galtung çıkmaktadır. Bu nedenle barış kavramının türlerinin analizinde öncelikle Galtung'un pozitif ve negatif barış ayrımı başlangıç noktası olarak ele alınacaktır. Barış kavramına ilişkin başka bir ayrım olarak öne çıkan Kenneth Ewart Boulding'in sürdürülebilir/istikrarlı barış kavramı incelendikten sonra da Benjamin Miller'ın barış seviyeleri olan soğuk-normal-sıcak barış kavramı incelenecektir.

Negatif-Pozitif Barış

Barış kavramına dair yapılan tanımlamalarda en çok öne çıkan negatif-pozitif barış ayrımıyla Galtung'un tanımlamasıdır. Barış kavramının farklı yönlerini öne çıkaran Galtung, “şiddetin ve aynı zamanda savaşın yokluğunu” negatif barış olarak tanımlarken

“toplumların birbirleriyle entegre olmasını/bütünleşmesini” pozitif barış olarak tanımlamıştır (Galtung, 1964: 2). Fakat bu tanımlamaların yetersiz olduğunu ve geliştirilmesi gerektiği vurgulayarak barış ve şiddet kavramlarının birbiriyle bağlantılı olduğunu dolayısıyla da barış kavramının tanımını yapabilmek için öncelikle şiddet kavramına değinilmesi gerektiğini belirtmiştir (Galtung, 1969: 167). Bu nedenle şiddet kavramının tanımını yapmak barışı tanımlamak için gerekli görülmüştür.

Dar anlamda şiddet kavramı fiziksel şiddeti odak alarak insanlara yönelik yapılan zarar verme faaliyeti şeklinde tanımlanmaktadır (Collin, 2003: 964). Galtung ise şiddeti “*insanların gerçek zihinsel ve bedensel farkındalıklarının, potansiyellerinin gerisinde kalması*” şeklinde tanımlamıştır (Galtung, 1969: 167). Bu tanıma göre gerçekleşmesi mümkün olan (potansiyel) ile mevcut durum (gerçek) arasında uçurumun ortaya çıkması şiddete neden olmaktadır. Buna göre eğer insanlar yeterli tıbbi malzemelerin bulunduğu bir ortamda ölüme terk ediliyorlarsa yani uygun koşulların bulunduğu ortamlarda önlenmesi mümkün olan bir olay önlenemiyorsa burada şiddet eylemi gerçekleşmektedir. Galtung birçok şiddet çeşidinin olduğunu iddia ederek şiddet çeşitleri arasındaki farkları vurgulamış aynı zamanda da şiddetin tipolojisini Şekil 1’deki gibi oluşturmuştur. Şiddeti sadece fiili şiddeti içerecek şekilde tanımlamak şiddetin çerçevesini oluşturmada yetersiz kalacağından yola çıkarak fiziksel-psikolojik şiddet, şiddette nesnenin olması ve olmaması, kasıtlı-kasıtsız/planlı-plansız şiddet, kişisel-yapısal şiddet, açık-gizli şiddet şeklinde sınıflandırma yapmıştır (Galtung, 1969: 169-172).



Şekil 1. Şiddetin tipolojisi
(Galtung, 1969: 173)

şiddeti içermektedir.

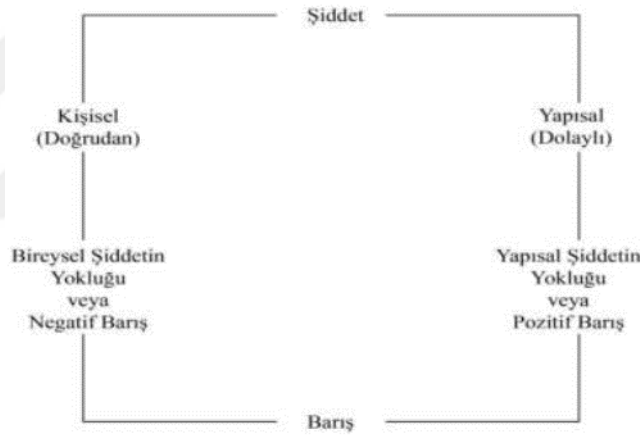
Doğrudan Şiddet

Görünmez



Madalyonun iki yönünün bir bütünlük oluşturması gibi doğrudan

şiddetin olmaması anlamına gelmektedir (Galtung, 1969: 183). Doğrudan/kişisel ve dolaylı/yapısal şiddet ayrımında aktörün varlığı belirleyici etken olarak öne çıkmaktadır. Kişisel şiddette şiddet eylemini gerçekleştiren aktörken yapısal şiddette şiddet yapı içerisine gizlenmiş olup aktörün varlığı söz konusu değildir. Sözlü taciz, işkence, adam öldürme, soykırım, tecavüz ve savaş gibi genellikle insanlar tarafından uygulanan şiddet doğrudan şiddet; insan haklarının göz ardı edilmesi, kölelik, eşitsizlik, sömürgecilik, kurumlarda uygulanan şiddet gibi yapılarla ilgili olan şiddet ise yapısal şiddet türünün örneklerindendir (Özerdem, 2013: 35). Din, dil, ideoloji gibi kültürün farklı boyutlarının engellenmesiyle insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamamalarına neden olan daha çok algılarla ilişkilendirilen şiddet ise kültürel şiddettir (Özerdem, 2013: 35). Kültürel şiddet, yapısal ve doğrudan şiddetin meşrulaşmasını sağlayan şiddet türüdür (Galtung, 1990: 291). Barışın sağlanabilmesi için her türlü şiddetin sonlandırılması gereklidir.



Şekil 3. Şiddet ve barış kavramlarının boyutları

(Galtung, 1969: 183)

Galtung; istikrar ile eş anlamlı olarak kullanılan güç veya güç kullanma tehdidi yoluyla elde edilmiş toplumsal düzeni kapsayan barış fikri; etnik, ırksal gruplar ve toplumsal sınıflar arasındaki organize edilmiş şiddetin olmaması anlamına gelen negatif barış ve insan grupları arasındaki iş birliği ve entegrasyon ile eş anlamlı olarak kullanılan pozitif barış olmak üzere barışın üç yönünü vurgulamıştır (Galtung, 1967: 12-13). Negatif barış, savaşın yokluğu veya örgütlü şiddet biçimlerinin olmaması şeklinde tanımlandığından kanun ve düzen temelli barış türü olup istikrar düşüncesine yol açmaktadır. Bu bağlamda sadece negatif barış kavramını baz alarak yapılan barış araştırmaları daha çok iktidarı koruma, statükoyu dondurma, güçsüzün güçlüye karşı

silahlanmaması için manipüle etme koşullarının araştırılması yönünde olacaktır ve bu durum gerek ulusal gerekse uluslararası statükocu güçlerin çıkarına hizmet edecektir (Schmid, 1968: 223). Oysa pozitif barış sadece şiddet kullanımının kontrol edilmesi veya azaltılmasıyla ilgili bir konu olmayıp negatif barışın çok ötesinde bir hedef olmanın yanı sıra dikey gelişmenin kontrolünün sağlanmasıyla da ilgilidir (Romya Bilgin, 2018: 188). Barışı sağlamanın koşullarıyla ilgili araştırmalar yapan barış araştırmalarının çatışma araştırmalarıyla ilişkisi negatif barış ile ilgiliyken kalkınma araştırmalarıyla ilişkisi pozitif barış ile ilgilidir (Galtung, 1969:183). Galtung iş birliği ve entegrasyon ile ilişkilendirdiği pozitif barışı zamanla sosyal adalet ile ilişkilendirmiş ve negatif barışa yaklaşımı aynı kalırken pozitif barış kavramına dair yaklaşımını genişletmiştir. Bu nedenle Martin, Galtung’u uluslararası sistemdeki düşman devletler arasında negatif barışın sağlanmasında uluslararası koşulları, olayları ve süreçleri araştırmadığı gerekçesiyle eleştirmiştir (Martin, 2005: 46).

Pozitif ve negatif barış kavramları barışın iki ayrı boyutu olup biri olmadan diğeri olabilmektedir. Zor kullanma gücünü elinde bulunduran ve onu kullanmaya hazır olan aktörler (hegemon devlet ve BM gibi) negatif barışı sağlayabilmektedir (Galtung, 1964: 3). Güce bağlı olarak negatif barış silahların kontrolünün sağlanması, güç dengesi stratejileri, uluslararası anlaşmalar gibi koşullarla elde edilebilmektedir. Buna karşın pozitif barış yalnızca şiddetin ortadan kaldırılmasının da ötesinde adaletin sağlanmasıyla ilgili olup daha geniş anlama sahiptir. Negatif barışa ulaşmak için çatışmaların ve savaşların olmaması koşulu gerekliken pozitif barışta bu koşula ilave olarak sosyal adaletin sağlanması, barışçıl ilişkilerin geliştirilmesi ve barışın topluma öğretilmesi ile elde edilmektedir. Pozitif barış kavramı çatışma yönetiminde ve savaşan tarafların da içinde bulunduğu daha büyük bir düzenin geliştirilmesinde önemli bir unsur olarak görülmektedir (Boulding, 1978: 5). Fakat Schmid “iyi bir yaşam” veya “en iyi durum” olarak adlandırdığı pozitif barışın, negatif barışı dengeleme faktörü olarak ortaya çıktığını ve insanların kendi değerleriyle anlamlandırıldığını bu yüzden de kendine özgü bir değerinin olmadığını ileri sürmüştür (Schmid, 1968: 223).

Arap-İsrail ve İsrail-Filistin çatışmalarında ortaya konulan barış planları daha çok savaşların olmaması ve şiddetin ortadan kaldırılmasıyla ilgili olduğundan negatif barış ile ilişkilendirilebilir. Zira İsrail-Filistin çatışmasının çözümü için sunulan planların

Filistinlileri sınırlayıp İsrail'in konumunu güçlendirme odaklı olması şiddetin sonlandırılmasının ötesinde anlam içeren ve adaleti vurgulayan pozitif barış ile ilişkilendirilmesi güçtür.

İstikrarlı / Sürdürülebilir Barış

Galtung'un negatif ve pozitif barış kavramının dışında barış kavramıyla ilgili başka bir tanımlama Kenneth Boulding'in sürdürülebilir/istikrarlı barış (*stable peace*) kavramıdır. Boulding'in barış yaklaşımı “savaşın zıddı veya çatışmanın olmaması” düşüncesi ekseninde şekillenirken savaş yaklaşımı “sıcak çatışmaların varlığı” düşüncesi çerçevesinde şekillenmiştir. Söz konusu kavramlara olabildiğince basit yaklaşarak buz dağının yalnızca görünen kısmıyla ilgilenmiştir. Savaş ve barış kendilerine özgün özellikleri bulunan sistemin pozitif durumları şeklinde tanımlandığından sadece birbirlerinin yokluğunu ifade etmemektedir. Bu ifadeye göre gerek savaş gerekse barış geniş bir karşılıklı ilişkiler sisteminin farklı durumları şeklinde kabul edilmiştir (Boulding, 1978: 8).

Ona göre barışın araştırılabilir olması için öncelikle barışın bir parçası haline geldiği sistemin belirlenmesi gereklidir. Uluslararası konjonktürde birçok farklı sistem olduğu için çeşitli barış tanımları yapılmaktadır. Bu bağlamda barış, çatışma sisteminin bir özelliği olduğu gibi söz konusu sistemin dinamik yolu süresince belirtilen sınırdan kalarak mevcut durumunu koruyan bir özellik olarak görülmüştür. Ayrıca birçok çatışma sistemi aniden değiştiğinden sınırın sistem içerisinde belirlendiği noktada kalmasını sağlayan mekanizma, sınırın belirlendiği yerden daha önemlidir. Buna bağlı olarak çatışma sistemi, dinamik süreçlerde dönülmesi mümkün olmayan bir noktadan geçen kırılma sınırını içerisinde bulundurmaktadır (Bayraktar, 2013: 31). Örneğin bir evlilikte kırılma sınırı boşanma, bireysel çatışmada kavga etme, uluslararası çatışmada savaş şeklinde kendini göstermektedir. Bu bağlamda barış kavramı, kırılma sınırının sistemin içinde kaldığı durumları ve çatışmanın dinamiklerinin gerek tarafların gerekse üçüncü tarafın çabalarıyla kırılma sınırında saptırılarak sistem içerisine döndürülmesini ifade eder (Boulding, 1963: 73). Dolayısıyla sınırın çizildiği yer neresi olursa olsun, dinamik çatışmanın sınıra yaklaşmasına izin vermeyecek bir mekanizma olmadığı takdirde barış sağlanamaz. Çoğu sistem dinamik bir çatışmanın kırılma sınırına gitmesini engelleyecek dinamiklerden

yoksun olduğundan barış, sosyal sistemlerin en etkili faktörüdür. Dinamik olan çatışmanın bir şekilde sınırı aşması olasıdır. Bu durum daha çok uluslararası sistemlerde gözlemlenirken ulusal sistemlerde sınır kontrolü olduğundan çok sık gözlemlenmemektedir.

Dolayısıyla Boulding'e göre barış kavramının tanımı yapıldıktan sonra yapılacak diğer bir aşama çatışma sisteminin hareket yönünü tespit edecek ve aynı zamanda kırılma sınırı ile mesafeyi belirleyecek bir bilgi işleme sisteminin geliştirilmesidir. Çünkü uluslararası sistem bilgi işleme sisteminden yoksundur. Dolayısıyla yanlış bilgilerle hareket edilmesi uluslararası sistem işleyişinde sorunlara neden olmaktadır. İstikrarlı barış unsurunu içerisinde bulunduran bir uluslararası sistemde, savaşa dönüşebilecek unsurların erkenden fark edilmesi ve çatışmanın kırılma sınırını aşmasına fırsat vermeden müdahalede bulunulması gerekir. Söz konusu faaliyetleri yapabilecek sistem ise "bilgi işleme sistemi"dir (Boulding, 1963: 73-74).

Boulding, ulaşılması daha mümkün olan sıcak çatışmaların yaşanmadığı düzenin sağlanmasını hedeflemekle birlikte söz konusu bu düzene istikrarlı barış adını vermiştir. Buna göre istikrarlı barış, tarafların politikalarını belirlerken savaş ihtimalinin düşünülmeyecek kadar düşük düzeyde olduğu durum şeklinde tanımlanmıştır (Boulding, 1978: 41). Boulding aynı zamanda da barışı sağlayacak bu düzenin gerçekleşebilmesi için barışa yönelik politikaların belirlenmesi ve uygulanması gerektiğinin altını çizmektedir. Barışa yönelik politika belirleyebilmek için de savaş-barış sistemleri teorisi yani barıştan savaşa savaştan barışa geçiş modeli gereklidir. Zira bir politikayı sürdürebilmek için teoriye ihtiyaç vardır (Boulding, 1978: 11). Barışa yönelik belirlenen politikaların aktif olarak uygulamaya konulmaması istikrarlı barış şartlarına ulaşmayı zorlaştıracaktır. Barışı istisna, savaşı norm olarak gören Boulding, barış ve savaş koşullarının birbirinden farklı davranış kalıplarına sahip olduğunu da vurgulamıştır. Örneğin, genellikle barıştan savaşa savaş ilanı gibi davranışlarla geçiş yapılırken savaştan barışa ateşkes veya antlaşma ile geçiş yapılmakta olup söz konusu bu geçişler ise belirsizdir.

Boulding, savaş ve barış sisteminin genel aşamalarını istikrarlı savaş, istikrarsız savaş, istikrarlı barış ve istikrarsız barış şeklinde tanımlamaktadır. İstikrarlı barışı sistemin diğer aşamaları olan istikrarlı savaş, istikrarsız savaş ve istikrarsız barış kavramlarından

yararlanarak açıklamaktadır. Sistemde barış politikasının ana amacı istikrarlı barışa ulaşmaktır. Dolayısıyla istikrarlı barış kavramı sistemdeki değişken hareketlerin sınırı aşarak savaşa dönüşmemesi için gücün söz konusu gerilimden daha etkili olduğu bir aşama olarak görülmektedir. Bu bağlamda barış politikasının temel amacı, savaşın kesintiye uğramadan sürekli olarak devam ettiği istikrarlı savaş durumundan savaşın norm olarak görülse de göreceli barış dönemleriyle kesintiye uğradığı istikrarsız savaşa ve norm olarak kabul edilen, barışın bozulmasına neden olan savaşın sonlanmasıyla barış ortamının yeniden sağlanması anlamına gelen istikrarsız barıştan savaşın bir seçenek dahi olmadığı istikrarlı barış durumuna geçişleri tedbirli bir şekilde hızlandırmaktır (Boulding, 1978: 11-13). İsrail-Filistin çatışmasında sistemin şiddete ve savaşa sürüklenmesini engelleyecek mekanizmalar, taraflar arasında güvenin sağlanması, iletişimin güçlendirilmesi, iyi niyetin artırılması ve barışa teşvik için güvenceler verilmesiyle kurulacaktır (Bayraktar, 2012: 258).

Soğuk-Normal-Sıcak Barış

Benjamin Miller, diğer barış tanımlamalarından farklı olarak yüksek düzeyde barışa ulaşmanın belirli aşamalardan geçtiğini öne sürmüştür. Barışı yapma stratejileri, savaş durumundan barış durumuna geçmeyi sağlayabilse de bu stratejilerin başarıya ulaşabilmesi bölgede bulunan koşullara göre değişmektedir. Bu koşullara ulaşabilmek için üç tür strateji kullanılır (Miller, 2005: 231): Küresel düzey (büyük güç) stratejisi, bölgesel düzey (çatışma çözme) stratejisi ve yerel düzey stratejisi (bölgesel entegrasyon). Bu bağlamda söz konusu stratejilerle elde edilecek barışı soğuk barış, normal barış ve sıcak barış şeklinde üçlü bir sınıflandırma ile açıklamıştır.

Soğuk barış, uyuşmazlıklarda güç kullanımı ve savaş tehdidinin ortadan kaldırıldığı fakat düşük yoğunlukta şiddetlerin yaşandığı durumu ifade etmektedir (Miller, 2001: 203). Çatışmanın şiddete eğilimli olmasına neden olan temel nedenler yumuşatılarak veya azaltılarak bölgesel çatışmalar kontrol altına alınmış fakat çözüme kavuşmamıştır. Uyuşmazlık tarafları resmi olarak barış anlaşmaları düzeyine ulaşmış fakat ilişkiler çoğunlukla hükümetler düzeyinde sağlanmakta olup ulus ötesi temaslar sınırlandırılmıştır. Şiddete başvurma tehlikesi hala gündemdedir. Büyük güç stratejileri çatışmadaki sorunları daha çok yumuşattığından şiddete başvurma tehlikesi hala gündemde olup yalnızca soğuk

barış elde edilmektedir (Miller, 2005: 231). 1979'da İsrail-Mısır Barış Anlaşması ve 1994'te İsrail-Ürdün Barış Anlaşması ile elde edilen barış soğuk barışa örnek olarak gösterilebilir. Hükümetlerarası müzakerelerle resmi barış elde edilip İsrail ile iki Arap komşusu arasında çatışma düzeyi azalsa da Filistin sorunu çözülmediği sürece söz konusu ülkeler arasındaki çatışmanın tam anlamıyla çözüldüğünü söylemek mümkün değildir.

Çatışma nedenlerinin büyük bölümünün çözüldüğü normal barışta iş birliği olasılığı daha yüksek olduğundan taraflar arasındaki ilişkiler normal seviyededir. Bu nedenle ilişkiler hükümetler arasından ulus ötesi ilişkilere geçmeye başlamıştır (Miller, 2005: 232). Bölgesel düzey (çatışma çözme) stratejisiyle sorunlar yatıştırılıp normal barış sağlansa da şiddet eğilimi ortadan kalkmamıştır. Ancak soğuk barışa göre savaş olasılığı daha düşük seviyelerdedir. Bu barış çeşidinde bölge devletleri arasındaki çatışmaya neden olan çoğu sorun çözülmüş ve birbirlerini tanıma, sınırlar, kaynak paylaşımı ve mültecilerin yerleştirilmesi gibi temel konularda anlaşma sağlanabilmektedir (Miller, 2010: 137).

Sıcak barış düzeyinde gerek uluslararası ortamda gerekse bölgede yaşanan olaylardan bölge devletlerinin etkilenmediği bir durumu ifade etmektedir (Miller, 2001: 203). Güç tehdidi ortadan kalkmış fakat sorunlar tam anlamıyla çözülmemiş yalnızca büyük bir kısmı çözülmüştür. Bu nedenle ilişkilerin derecesi kapsamlı ve ulus ötesi bağlarla sürdürülmekte olup bölgesel entegrasyon stratejisiyle sıcak barışa ulaşılabilmektedir (Miller, 2005: 231). Bu bağlamda Miller, barışın belirli stratejilerle elde edilecek çeşitli aşamalarla sağlanacağını ileri sürmektedir.

2.1.3. Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Barış Yaklaşımı

Uluslararası İlişkiler disiplini gücün dinamiklerine, savaşa, şiddete ve insan doğasına odaklanılan bir alan olduğundan barışa ulaşmak için geliştirdiği politikalar başarısız olmuştur (Richmond, 2008: 1). Bu nedenle disiplini etkileyen en temel faktör olarak savaşlar ön plana çıkmış ve barış ile doğrudan ilgilenilmemiştir. Bu bağlamda barış daha çok savaşlar ve devletlerin sağladıkları düzen bağlamında ele alınmıştır. Çatışma Çözümü ve Barış Çalışmaları disiplininin odağı dahi savaşın dinamiklerini açıklamaya yönelerek barış kavramı ihmal edilmiştir (Sandıklı ve Kaya, 2012: 133). Ancak Uluslararası İlişkiler alanının odaklandığı savaşların önlenmesi ve sona erdirilmesi gibi

negatif barışın göz ardı edilmemesi pozitif barışın gelişimine katkı sağlayacaktır (Kriesberg, 2011: 55).

Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu yıkımın tekrar yaşanmasını engellemek ve tahribatı gidermek adına dünyayı barışın hâkim olduğu bir düzene kavuşturarak savaşların önlenmesi üzerine çeşitli barışçıl çözümler aranmıştır (Burchill vd., 2013: 7-8). Bu durum adalet, barış, uluslararası hukuk, özgürlük değerlerinin yanı sıra insan davranışlarının da barışın tesis edilmesi için önem arz ettiğini savunan İdealizmi ortaya çıkarmıştır.

İdealizm'e göre dünya barışı; halkların kendi yönetimlerini tayin etmesi, devletler arasında çıkacak uyuşmazlıklarda uluslararası hukuk kurallarının esas alınması, devletlerin ticari ilişkilerde bulunması, devletler arası örgütler aracılığıyla iş birliğinin sağlanması ve dünya federasyonunun kurulması ile sağlanabilir (Sandıklı ve Kaya, 2012: 134). Bu noktada İdealizm'in barış öncüsü olarak öne çıkan Kant'ın ebedi barışa yönelik fikirlerini ortaya koyduğu 1795 yılında yayımlanan “Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme (*Perpetual Peace: A Philosophical Sketch*)” adlı eseri önem arz etmektedir. Bu eser devletler arasında tesis edilecek ebedi barışın altı ön koşulunu içeren birinci bölüm ve ebedi barışın tesis edilmesi için gerekli üç nihai maddeden oluşan ikinci bölümün yanı sıra ebedi barışın teminatı, ebedi barışın gizli maddesi, ebedi barış konusunda ahlak-politika arasındaki zıtlık konularını içeren eklerden oluşmaktadır (Kant, 1960: 9-56; Cesim, 2019: 7).

Buna göre savaşların ortadan kaldırılarak ebedi barışa ulaşılması için bağımsızlığını korurken aynı zamanda hayatta kalma mücadelesi veren devletlerin anayasalarının cumhuriyet ilkelerine uygun olması yani devlet yapısı olarak cumhuriyeti benimsemeleri, bir araya gelen söz konusu özgür devletlerin birlik oluşturarak devletler hukuku çerçevesinde faaliyetlerini gerçekleştirmesiyle mümkün olacaktır (Kiraz, 2019: 29-30). Savaşların ortadan kaldırılarak uluslararası sisteme özgürlük ve adalet gibi değerlerin hâkim olmasının yolu Kant'a göre özgürlük ve adaletin egemen olduğu cumhuriyetlerin anlaşmazlıklarında savaşı tercih etmelerini yasaklayacak federal sözleşme etrafında oluşacak federatif birlikteliktir (Sönmezoğlu, 2014: 110). Federal yapı tarafından korunan uluslararası sistemde devletlerin birbirlerine karşı güç kullanmasına evrensel siyasi yapılanma engel olacak ve böylece dünya yurttaşı olan halklar tarafından kurulan dünya federasyonunca barış sağlanacaktır (Çoban Oran ve Pekcan, 2017: 14). Fakat devletlerin

aralarındaki uyuşmazlıklar oluşturdukları federatif birlik ile önlenemezse savaş durumu olarak kabul edilmektedir. Kant'a göre toplumun doğal durumu ne tam olarak savaş durumu ne de kalıcı bir barış durumudur. Topluluklar arasındaki doğal durumu kolayca savaşa dönüşme ihtimali olan bir durum olarak görmektedir (Kant, 1960: 17).

Kant'ın yaklaşımları çerçevesinde gelişim gösteren İdealizm'in uygulamaya geçmesinde Woodrow Wilson'un etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Wilson demokrasi, özgürlük ve insan hakları gibi barış yanlısı politikaları benimsese de savaş yanlısı olan kamuoyunun etkisiyle Birinci Dünya Savaşı'na Amerika'nın müdahale etmesine engel olamamış ve savaşa girmek zorunda kalmıştır (Türkmen, 2018: 68). Savaşın bitmesinden önce savaş sonrası oluşturulacak düzeni Wilson, Ocak 1918'de Kongre'de yaptığı konuşmada "On Dört Nokta" ile ortaya koymuştur. Buna göre barış, kolektif güvenlik sisteminin oluşturulması ve uyuşmazlıkların açık diplomasi yoluyla çözülmesi ile sağlanabilecektir (Sönmezoğlu, 2014: 113). Kolektif güvenlik sistemi, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Milletler Cemiyeti (MC) ile hayat bulurken İkinci Dünya Savaşı'nın ardından daha ayrıntılı kuramsal mekanizmaya sahip Birleşmiş Milletler (BM) ile ilişkilendirilmiştir (Richmond, 2008: 31). Bu doğrultuda Wilson'un İdealizmi'nin temeli demokratik devletlerin yer aldığı topluluk ile barışın hâkim olduğu bir düzenin kurulacağına, serbest ticarete, uluslararası ilkelere, uluslararası iş birliğine, kolektif güvenlik sistemine dayanmaktadır (Zacher ve Matthew, 1995: 115).

Devletlerin demokratik değerleri benimsemeleri ile uyuşmazlıklar barışçıl yollarla çözülecek ve çıkarlarını düşünüp iş birliğine yönelerek barışın sağlanması için çaba göstereceklerdir. Devletler arasında savaş durumu olsa da kurdukları örgütlerle bu durumun kontrol altına alınabileceği savunulmaktadır. İdealist düşünürlere göre Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulacak olan düzende demokratik yönetimlerin artırılması ve MC'nin güçlenmesinin sağlanması ile evrensel barış inşa edilecekti (Sandıklı ve Kaya, 2012: 137). Aynı zamanda İdealist düşünce, uyuşmazlıkların sona erdirilmesi, devletlerin silahlanmalarının sınırlandırılması ile kalıcı barışın sağlanabileceğini ileri sürmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan düzenin ve MC'nin barışın sürekliliğini sağlama konusunda başarısız olmasıyla İdealizm fikirleri etkisini yitirmiş fakat Liberalizme temel oluşturmuştur.

Bu nedenle İdealist düşünce etrafında gelişen Liberalizm, İdealizmin öne sürdüğü silahsızlanma, dünya federasyonunun kurulması gibi ütöpik düşüncelere gerçekçi yaklaşarak pragmatik unsurlara vurgu yapmıştır (Richmond, 2008: 33). Tüm çatışmaları sonlandırabilecek tek bir barışa odaklanan İdealist barış, kendisinden etkilenen Liberalizmin barışı elde etme konusunda ilerlemesine imkân sağlamıştır. Liberal anlayışta savaşların varlığı kabul edilmekle birlikte yıkıcı etkisini azaltmanın yolları veya önlenebilirliği üzerine insan özgürlüğünü teşvik edecek şekilde barış, refah ve adalet şartlarının tesis edilmesiyle uluslararası ilişkilerin dönüştüğü ileri sürülmektedir (Zacher ve Matthew, 1995: 109).

Liberal anlayışın dünya barışının gerçekleşmesi ekonomik ve siyasi kuralların hem ulusal hem de uluslararası düzeye yerleştirilmesi, karşılıklı bağımlılığın artması, uluslararası örgütlerin liderliğinde yapılacak iş birliği ve gerek yönetişimin gerekse insan haklarının korunması ile mümkün olacaktır (Sandıklı ve Kaya, 2012: 138). Uluslararası hukuk, örgütlenme, rejim şekli gibi kavramlar Liberal teorinin esas bileşenleri olarak öne çıksa da Liberal düşünürlerin fikirlerinin oluşmasına zemin hazırlayan serbest ticaret kavramı olmuştur (Zacher ve Matthew, 1995: 113). Devletler arasında barışçıl ilişkiler kuracak ve bir nevi “gizli el” görevini üstlenecek serbest piyasa ve ticaret fikri, karşılıklı bağımlılığı artırarak barışı sağlaması liberal anlayışın bir parçası haline gelmiştir (Richmond, 2008: 23).

Liberal gelenek içinde kurumsallaşma vurgusuyla dikkat çeken Neo-liberalizm, uluslararası örgütlenmeyle uluslararası barışın sağlanabileceğine dikkat çekmiştir. Bu anlayışa göre devletlerin uluslararası örgütlenme aracılığıyla etkileşime girmesi iş birliği ortamının oluşmasına zemin hazırlayacaktır (Sönmezoğlu, 2014: 121). Örgütlerin, çatışmalara ve savaşlara her zaman engel olmayacağını belirtse de devletlerin çeşitli çıkarları ve güçleri tarafından kısıtlanan dünya siyasetinde kalıcı barışın sağlanmasında uluslararası örgütlerin önemine değinmişlerdir (Keohane ve Martin, 1995: 50). Bu doğrultuda uluslararası örgütler, bilgi akışını sağlayarak üyeleri arasında güveni sağlamaktadır. Üyeler arasında oluşan güven de iş birliği ortamına zemin hazırlamakta ve çeşitli konularda ittifak yaparak çatışma riskini azaltmaktadır. Zira üyeler arasında çatışmaların yaşanması sonucunda çatışan üyeler yaptırım gibi kendilerine olumsuz yansıyacak uygulamalara maruz kalacaklarını bildiklerinden uyuşmazlıklarda barışçıl

yolları tercih edecektir. Bu durumda uluslararası kurumlar ve uluslararası hukuk aracılığıyla savaşlar önlenilebilecektir.

İnsan doğasını iyi olarak kabul eden Liberal düşünce savaşların nedeninin insan doğasından kaynaklanmadığını bireylerin özgürlüklerini kısıtlayan ve siyasete katılmalarını engelleyen siyasi rejimlerden kaynaklandığını ileri sürmektedir (Sarı, 2019: 108). Otoriter ve totaliter rejimlerde liderlerin halkının fikirlerini dikkate almaksızın kişisel çıkarları doğrultusunda iç ve dış politikayı yönlendirmeleri ve meşruiyetlerini sağlamlaştırılmalarının yolu olarak savaşa yönelmektedir. Buradan hareketle otoriter ve totaliter rejimler tarafından savaşın meşruiyet aracı olarak kullanıldığı söylemek mümkündür. Bu nedenle Liberalizm, barışçıl bir dünyanın var olabilmesi için demokrasinin öne çıktığı cumhuriyetlerin yaygınlaştırılması gerektiğini ileri sürmüştür.

Barışı sağlayacak olan yönetim şekli olan liberal demokrasiler, bireylerin haklarını güvence altına alacak anayasalarla ulusal düzeyde, liberal demokrasilerle yönetilen ülkelerle iş birliğine giderek uluslararası düzeyde huzuru sağlayabilecektir. Dolayısıyla Liberal anlayışa göre iç ve dış huzuru sağlayarak sürdürülebilir dünya barışı liberal demokrasilerle mümkündür. Demokratik yönetim yoluyla fiziksel ve yapısal şiddetin yokluğunu temsil eden pozitif barışa ulaşmak için siyasi koşulların oluşturulmasıyla barışın inşa edilebileceğini savunulmaktadır (Richmond, 2008: 154). Bu bağlamda uluslararası serbest ticaret, demokratik rejimler ve liberal ekonomiler ile devletlerin iş birliğini sağlayan küresel liberal düzenin kurulmasıyla uluslararası barışın elde edileceğini vurgulamasıyla Demokratik Barış Teorisi'nin temelini oluşturmaktadır (Özerdem, 2013: 17).

Kant'ın görüşleri üzerine inşa edilen Demokratik Barış Teorisi (DBT)'nin temelleri aslında Dean Babst'ın 1964 yılında "*Elective Governments: A Force for Peace*" adlı çalışmasında Kant'ın görüşlerini deneysel verilere dayandırarak kanıtlamaya çalışması neticesinde atılmıştır (Yanık, 2015: 47). Babst, bu çalışmasında "özgür seçimlerin yapılmasıyla işbaşına gelen hükümetlerin" birbirleriyle savaşmadığı gözlemini yapmıştır (Babst, 1964: 9-14). Daha sonra özgürlükçü devletlerin daha barış yanlısı olduğunu ve birbirleriyle savaşma eğiliminde olmadıklarını iddia eden Rudolph J. Rummel (Rummel, 1983: 27-71), Babst'ın argümanını destekleyerek demokratik devletlerin daima barış

yanlısı tutumlar sergilediğini tekrar ifade etmiştir. Bu konunun Michael W. Doyle'nin 1983 yılında yayımlanan bir makalesinde gündeme gelmesiyle Uluslararası İlişkiler disiplinde yerini almıştır.

Kant'ın ebedi barış anlayışına göre devlet yapısı cumhuriyet olan ülkelerde savaşın ilan edilme kararını halk verdiği için savaştan kaçınmaktadır. Savaşı tercih eden cumhuriyetçi hükümet savaşı tercih etmesi durumunda savaş masraflarını kendi kaynaklarından ödeme, savaşın neden olduğu yıkımı onarma gibi maliyetleri karşılamak zorunda olduğundan ve aynı zamanda da halkının refahı için savaştan kaçınmaktadır. Kişisel çıkarların ön planda olduğu cumhuriyetçi olmayan devletlerde aynı etkiyi göstermemekte ve hükümet başkanının çıkarları doğrultusunda kolayca savaş ilanına karar verilmektedir (Doyle, 1983: 229). Oysa demokratik devletlerde bu duruma engel olan sistemli kurumlar ve kamuoyu vardır. Otoriter veya totaliter devletlere kıyasla demokrasinin hâkim olduğu devletlerde halkın iradesi üstün tutulduğundan siyasi seçkinler kamuoyu tarafından kısıtlanmaktadır (Büyükbaş ve Atıcı, 2012: 6). Bu nedenle savaşların kaynağının demokratik olmayan devletler olduğu kabul edilmiştir. Buna göre uluslararası barışın ve iş birliğini elde etmenin yolu liberal değerlere dayalı siyasi yapıların ve rejimleri yayılmasıyla mümkün olacaktır.

Liberal devletler, vatandaşlarının gerçek çıkarlarını gerçekleştirmek istediğinden barışçıl ve güvenilir olarak tanımlanırken; liberal olmayan devletler ise fetih veya yağma gibi amaçlarını gerçekleştirmek istediklerinden tehlikeli olarak tanımlanmaktadır (Owen, 1994: 89). Bu bağlamda demokratik devlet, barış yanlısı tutuma sahip olsa da karşısında saldırgan demokratik olmayan devletin olması neticesinde savaşa meyilli ve saldırgan olabilmektedir (Büyükbaş ve Atıcı, 2012: 8). Dolayısıyla şiddeti başlatma ve sürdürme sorumluluğu liberal olmayan devletlere yüklenmektedir (Buchan, 2002: 408). Bu nedenle demokratik devletler de hem insan hakları hem de otoriter veya totaliter yönetimi demokratikleştirme gerekçesiyle bu devletlerle savaşmaya yönelecekler, demokratik olmayan devletler ise demokratik devletlerin barış yanlısı duruşlarının farkında olup güç kullanma tehdidiyle tavizler koparmaya çalışacaklardır (Rosato, 2003: 586).

Layne, saldırgan tutum içerisinde olan ve sorun çıkaran devletlerin kalıcı barışın sağlanması için demokrasiye dönüştürülerek güvenli hale getirilmesi gerektiğini

belirtmiştir (Layne, 1994: 46). Bu bağlamda liberal rejimler, liberal olmayan devletlerin saldırgan tutumları engellemek amacıyla özgürlüklerin ve demokrasinin yayılmasını gerekçe göstererek savaşmak için kendilerine meşru nedenler çıkarmaktadırlar (Sarı, 2019: 116). Bu konu hakkında Doyle, liberal savaşların liberal amaçlar için yapıldığını belirtmiştir (Doyle, 1986: 1161). Böylece demokrasinin yayılmasıyla barışın sağlanacağına yönelik anlayış liberal devletlerin emperyalist politikalarına zemin hazırlamıştır. Buna örnek olarak 2003 yılında ABD'nin otoriter rejim olan Irak'a demokrasiyi götürme, DBT'ye göre barışı getirme, gerekçesiyle şiddet kullanması verilebilir. ABD'nin demokrasiyi teşvik etme girişimleri hakkında Miller, Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin büyük stratejilerinden birisinin “demokratik barışı inşa etme” olsa da kimi zaman demokrasiyi teşvik etme konusunda tutarsız ve belirsiz politikalar izlediğini belirtmektedir (Miller, 2012: 49-50). Dolayısıyla güçlü Batı demokrasileri DBT'nin temel argümanı olan küresel demokrasi ve özgürlük fikri çerçevesinde “liberalleşme misyonu”nu (Geis vd., 2007: 157) ilke edinerek çıkarları doğrultusunda politikalar izlemektedir.

Böylece çoğu zaman Batı'nın gelişmiş devletleri çıkarları için gerçekleştirdikleri eylemlerini dünya barışını sağlamak için demokrasinin yayılması fikrine dayandırmış ve bir nevi DBT'yi çıkarlarına ulaştıracak köprü görevinde kullanmışlardır. DBT, özellikle Amerika açısından ulusal güvenliğini artırmanın yanı sıra dünya barışını teşvik etme amacını gerçekleştirmek için demokrasiyi yayma stratejisine gerekçe sağlamıştır (Rosato, 2003: 585). Rosato, demokrasiler arasındaki güven ve saygı unsurunun birbirleriyle savaşma eğilimini engellediği görüşünün kimi zaman gerçeği yansıtmadığını iddia ederek Soğuk Savaş döneminde ABD müdahalelerini örnek göstermiştir. Zira Soğuk Savaş döneminde Amerika'nın komünizmin yayılmasını önlemek için benzer demokrasilere müdahalesi bu iddiayı destekler niteliktedir. Amerika'nın müdahalede bulunduğu tüm rejimler demokratik olmasına rağmen ulusal çıkarlarına uymadığı için güç kullanarak istikrarsızlaştırma stratejisiyle rejimleri demokratik olmayan rejimlerle değiştirmeyi seçmiştir. Bu müdahaleler güvenlik ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda gerçekleşmiştir (Rosato, 2003: 590-591).

1930'lu yıllarda Faşizmin ve Nasyonal Sosyalizmin yükselişe geçmesiyle Liberal düşünce derinden sarsılmıştır. Nitekim Wilson'un uluslararası düzenin korunması ve savaşların önlenmesi için öne sürdüğü fikirler doğrultusunda kurulan ve kolektif güvenlik

ilkesini içeren MC'nin, Japonya'nın 1931'de Mançurya'yı, İtalya'nın 1935'te Habeşistan'ı ve Hitler yönetimindeki Almanya'nın 1939'da Polonya'yı işgal etmesi üzerine dünya barışını sağlamada yetersiz kaldığını açıkça göstermiştir (Uludağ, 2014: 186-190; Sönmezoğlu, 2014: 864-869). Bu nedenle uluslararası barışın ve düzenin korunmasını sağlayacak olan MC'nin tam olarak görevini yerine getirememesi, otoriter devletlerin güçlenerek gücü ön plana çıkarmasıyla ve İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle Liberal yaklaşım etkisini yitirmiş ve yerini Realizme bırakmıştır. Realizm geleneği Thucydides, Machieavelli, Hobbes, Rousseau, Morgenthau ve Carr gibi düşünürlerin fikirleri doğrultusunda oluşmuştur (Richmond, 2008: 40).

Liberalizmin barışçıl dünya düzeniyle ilgili fikirlerini ütöpik fikirler olarak gören Realizm genellikle savaş, güvenlik ve güç eksenindeki konularla ilgilendiğinden barışa dair yaklaşımını da bu konular ile açıklanmaktadır. Liberalizmin aksine insan doğasının kötü olduğunu ileri sürerek savaşların ve çatışmaların çıkış nedenini insan doğası ve davranışlarıyla ilişkilendirmiştir. On yedinci yüzyıl realist düşünürlerinden Hobbes'in bilinen eseri Leviathan'da insan doğasında bulunan rekabet, güvensizlik ve şan duygularının insanlarda daha fazla güç elde etme arzusu uyandırdığını belirtmiştir (Hobbes: 2007: 94). Bu nedenle bireyler, birbirlerine düşmanca yaklaşmakta ve birbirlerini ya ortadan kaldırmayı ya da hegemonyaları altına almayı amaçlamıştır. Uluslararası politikadaki güç mücadelesinin ana nedeni insan doğasının neden olduğu diğer devletleri egemenliği altına alma isteğidir.

Uluslararası ortamda devletlerin de bireyler gibi hükmetme arzusuyla diğer devletlerden daha güçlü olmak için çaba göstermesi, savaşların temel nedeni olarak görülmüştür (Özyılmaz Kiraz, 2019: 89-90). Nitekim çıkar ve güç arzusu devletlerin dış politikalarına yön vermiştir. Morgenthau insanın egemenlik kurma isteğinin her türlü insani yapılanmalarda kendini gösterdiğini ve gerek toplumsal ilişkilerde gerekse toplumsal örgütlenmelerde güç mücadelesinin kaçınılmaz olduğunu savunmuştur (Morgenthau, 1970: 40-41). Realist gelenekte temel aktör olarak kabul edilen devletlerin varlığını koruma mücadelesine girmesiyle uluslararası ortamda anarşi hâkim olmaktadır. Bu güç mücadelesinin sonucu olarak anarşik bir ortamda hayatta kalmayı amaç edinen devletler ahlak ve moral unsurlarını dikkate almadan ulusal çıkarlarına ulaşmak için her

türlü eylemi meşru kabul ederek askeri kapasite başta olmak üzere kapasitelerini artırma gayesi içerisinde.

Böyle bir ortamda şüphe ve güvensizliğin artması, güvenlik endişesinin yanı sıra temel aktör olarak kabul edilen devletlerin kendilerini diğer devletlerden gelecek en kötü hamleye hazırlanmalarına ve birbirlerine karşı önlemler almalarına neden olmaktadır. Devletler arasında güç mücadelesinin devamlılık göstermesi durumunu realistler “güvenlik ikilemi”¹ kavramıyla açıklamaktadırlar (Herz, 1950: 157). Güvenlik ikilemine, Realist geleneğin öncüsü olarak kabul edilen M.Ö. beşinci yüzyılda yaşamış olan Thucydides, Peloponez Savaşı adlı eserinde rastlamak mümkündür. Thucydides, Sparta ve Atina arasında çıkan savaşın nedeni olarak Atina’nın güçlenerek Sparta’da korkuya neden olmasını göstermiştir. Bu endişe ve korku barışın bozularak çıkarları doğrultusunda hareket eden Sparta’nın Atina’ya savaş açmasına ve barışı bozulmasına neden olmuştur.

Devletlerin, birbirleri üzerinde güç kapasitelerini artırmaya yönelmeleri herhangi bir devletin üstünlük kazanmasına kadar devam eden bir süreçtir. Zayıf olan devlet ya güçlü devlet karşısında boyun eğecek ya da üstünlük sağlamak için savaşı tercih edecektir. Bu noktada Realist yaklaşıma göre taraflar arasında istikrarı ve barışı sağlayacak olan güç dengesidir. Morgenthau, devletlerin hükmetme ve hayatta kalma amacıyla mücadeleye girdiği bir dünyada barışın, güç dengesi olarak da bilinen devletlerin birbirlerini dengelemesiyle veya mücadeleye uluslararası hukuk, dünya kamuoyu ve uluslararası ahlak gibi normatif unsurlarla sağlanabileceğini belirtmiştir (Morgenthau, 1970: 29). Dolayısıyla devletlerin hükmetme isteği ve hayatta kalma amacıyla güç mücadelesine girmesi, uluslararası uyuşmazlıkların çözümü ve istikrarın sağlanmasında etkili olmaktadır. Bu noktada da güç kullanımı belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Fakat uluslararası ortamın anarşik yapısı güç dengesinin de istikrarsız ve dinamik olmasına neden olmuştur. Hobbes (Hobbes, 2007: 127)’in herkesin herkesle savaş halinin, bireyleri doğa yasalarına uyma dayatmasını sağlayacak genel bir otorite olan devletin varlığıyla ulusal düzenin sağlanacağına yaptığı vurgu uluslararası düzen için pek mümkün görünmemektedir. Çünkü uluslararası ortamda tüm aktörlerin bağlı olacağı merkezi otoritenin yokluğu güç dengesinin işlevini yerine getirmesini engellemektedir. Zira hiçbir devlet bir başka devletin hakimiyeti altına girmek istememektedir. Diğer bir ifadeyle Realist yaklaşıma göre ulusal

¹ İlk defa John H. Herz tarafından tanımlanmıştır.

barış mümkünken uluslararası barış tüm aktörlerin tabi olduğu üst otoritenin yokluğundan mümkün değildir.

Uluslararası barış, kazananın şartlarına göre değişmektedir. Bu nedenle barış kazananın kuralları, ekonomik, sosyal ve politik sistemleri ve kurumlarıyla bağlantılı olup barışın devamlılığını sağlayacak olan kazanan devletin hakimiyetidir (Richmond: 2008: 40). Dolayısıyla Realist yaklaşımın barış anlayışı güç dayatmasıyla elde edilmiş, emperyalizme hizmet eden kazananın barışı ile ilişkilendirilmektedir. Bu konu hakkında Realist düşünürlerden Raymond Aron, devletlerin dış politikada güç elde etme çabasının yalnızca diğer devletlerden güçlü olma amacı taşımadığını aynı zamanda barışı elde etme, prestij sağlama veya herhangi bir fikrin yayılması gibi amaçlara ulaşmayı da içerdiğini ifade etmiştir (Aron, 2003: 90). Böylece uluslararası barış yalnızca kazananın diğer devletleri hakimiyeti altına almasıyla söz konusu olduğundan sınırlı bir barıştır. Çünkü güçlü olan devletlerin çıkarları doğrultusunda barışın çerçevesi oluşmaktadır. Bu noktada devletlerin güçlerini maksimize etme eylemleri hegemon güç olmak için devam edeceğinden uluslararası ortamın anarşik kısır döngüsü uluslararası barışa engel oluşturmaktadır.

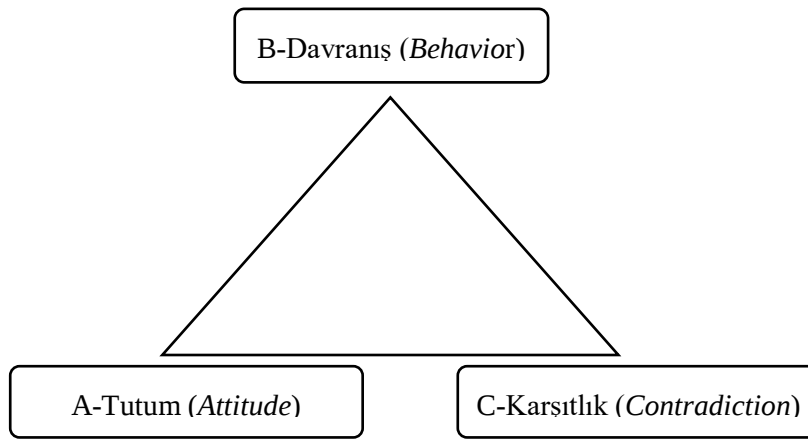
Devletler sürekli diğer devletlerle rekabet halinde olduklarından ne kazandıklarındansa ne kadar kazandıklarına odaklanırlar. Bu nedenle İdealizm ve Liberalizmin karşılıklı bağımlılık, demokrasinin yayılması ve iş birliği ile uluslararası barışın sağlanacağına yönelik barış yaklaşımı Realizm için önem arz etmemektedir. Realizm söz konusu unsurların uluslararası ortamın anarşik yapısının etkilerini yok etmeye yeterli olmadığını belirtir. Realist geleneğin bir kolu olan uluslararası sistemin yapısını inceleyen Neorealizmin temsilcilerinden Waltz, iş birliği yapmak için karşı karşıya gelen devletler diğerlerinin daha fazla güç kazanacağı korkusuyla iş birliğinden kaçındığını ifade etmiştir (Waltz, 1979: 110). İş birliği mümkün olsa da uluslararası sistemin anarşik yapısının rekabetçi faaliyetlerinden dolayı sürdürülmesi zor olarak görülmüştür (Layne, 1994: 11). Çünkü devletler söz konusu rekabet ortamında diğer devletlerden daha güçlü olmak için çeşitli stratejiler geliştirmeye daha çok odaklanmaktadır. Bu bağlamda İdealist-Liberal yaklaşımın barışa ulaşma koşullarından olan iş birliği ve karşılıklı bağımlılık unsurları devletlerin güç mücadelesinin bulunduğu anarşik ortamda güvenlik ikileminden ötürü mümkün değildir.

Çatışma Çözümü disiplini, çatışmaların kaçınılmazlığını savunarak Realist bir tutum ortaya koysa da çatışmaların yapıcı bir şekilde yönetilerek yararlı olmasına yaptığı vurguyla Realizmin barışa yaklaşımını savunmamıştır. Ancak Çatışma Çözümü akademisyenlerinin şiddetin yok edilmesinin insan doğasından ötürü mümkün olmadığı bu nedenle azaltılmasını, birbirlerine düşmanca algılarla yaklaşan tarafların kabul edilebilir sonuçlara ulaşmak için karar vermeleri ve ulaşılan sonucun da sürdürülebilir olması gerektiği vurgulamaları (Özçelik, 2020: 45) ile Realizmin de varsayımlarını içeren bir bakış açısını benimsediklerini söylemek mümkündür. Çatışma Çözümü negatif ve pozitif barış kavramlarını bir bütün olarak ele alırken Realizm, çatışmalara odaklandığından barış yaklaşımı negatif barışla sınırlanmıştır. Baskı ve hegemonya barışın koşulları olup bu koşulların olmadığı uluslararası ortamda anarşi hakimiyetini koruyacaktır (Richmond, 2008: 55). Bu nedenle Realistler, savaşların ve sıcak çatışmaların yaşanmamasını barış olarak değerlendirmektedir. Aynı zamanda İdealizm ve Liberalizm'in kalıcı barış için öne sürdüğü argümanları reddeden Realist yaklaşıma göre devletlerin birbirleriyle güç rekabetine girişmesi ve uluslararası ortamın anarşik yapısı uluslararası barışın sağlanmasında engeldir. Yalnızca kendi çıkarlarına yönelik barışı tasarlayacak olan kazananın barışı gibi sınırlı bir barış çerçevesi dışında savaş kaçınılmaz olarak görülmektedir.

2.1.4. Çatışma Kavramı

Çatışma kavramına yaklaşımının temelini yaşamsal özelliklere bağlayan Galtung, kavramı tutum (*attitude*-A köşesi), davranış (*behavior*-B köşesi) ve karşıtlık (*contradiction*-C köşesi) kavramlarından oluşan ABC üçgeni ile tanımlamıştır (Galtung, 1996: 72). Tarafların birbirlerine karşı gerek olumlu gerekse olumsuz tüm algılamalarını kapsayan tutum, tarafların duygu durumundan etkilenmektedir. Özellikle silahlı çatışmalarda öfke, kin, nefret ve korku gibi duygular çatışmanın tırmanmasına neden olmaktadır. Davranış, taraflardan birinin diğerinin amaçlarına ulaşmasına engel olmak için gösterdiği faaliyetler olup ilişkinin seyrini belirlemektedir. Örneğin, taraflar arasında geliştirilen iş birliğiyle uzlaşma sağlanırken baskı düşmanlığa neden olmaktadır. Çatışma taraflarının aynı amaçlarının olmamasından çıkan uyuşmazlık, karşıtlığı oluşturmakta ve tarafların birbirlerine karşı nefret, fiziksel şiddet veya saldırganlık gibi davranışlar sergilemelerine neden olmaktadır. Aynı zamanda Galtung çatışmanın gizli ve görünen

yanının olduğuna dikkat çekmiştir. Tutum ve karışıklığı gizli, davranışı görünen yan ile ilişkilendirmiştir. Kendi isteklerinden taviz vermemek veya diğer tarafın amaçlarına ulaşmasını istemediklerinden taraflar güce başvurur ve böylece şiddet döngüsü ortaya çıkar. Buradan da anlaşılacağı üzere Galtung'un tanımı üç unsurun çatışmada bulunmasını gerektirmektedir. Çatışma; tutum, davranış ve yapının birbiriyle etkileşim içerisinde olduğu ve devamlı değiştiği dinamik bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Romya Bilgin, 2018: 193).



Şekil 4. Çatışma üçgeni
(Galtung, 1996: 72)

Wallensteen, çatışmayı “*en az iki aktörün (tarafın) aynı anda mevcut bir dizi kıt kaynak elde etmeye çabaladığı bir sosyal durum*” şeklinde tanımlamıştır (Wallensteen, 2002: 16). Bu tanıma göre çatışma eylem, uyumsuzluk ve aktörler olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır. Her türlü aktör veya çeşitli birimlerden oluşan tarafların, bir aktörün tanımlanması için gerekli sadece maddi konular değil manevi konularda dahil olmak üzere her türlü statü veya pozisyonu içeren kaynakları elde etmek için savaşı da içeren tüm çabayı göstermesi çatışma olarak tanımlanmıştır. Coser’a göre çatışma tarafların kıt kaynak, güç ve statü üzerinde iddiaları doğrultusunda rakiplerine zarar vermek, yok etmek, etkisizleştirmek amacıyla mücadele etmesidir (Coser, 1956: 8). Mack ve Synder ise ikiden fazla aktörün varlığı, kaynakların ya da konumun kıtlığı, karşı tarafı incitecek, yaralayacak, yok edecek davranışların sergilenmesi ve tarafların zıt hedeflerinin olması durumunda çatışmadan bahsetmenin mümkün olduğunun üzerinde durmuşlardır (Mack ve Synder, 1957: 7-8). Boulding’e göre çatışma eylemleri refahla ilgili olup birinin

refahının artması veya azalmasıyla diğer tarafın refahının etkilenmesinin farkındalığında gerçekleşmektedir (Boulding, 1978: 10). Bu bağlamda çatışma kavramının kayıp-kazanç ilişkisiyle bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür.

Benzer kavramlarla açıklanan geleneksel tanımlara karşın Swanström ve Weissmann, kaynakların her zaman kıt olmadığına ve çoğu zaman çatışmaların tutumlar ya da davranışların yanı sıra algıların farklı nitelikler taşımasıyla ortaya çıktığını vurgulamıştır. Buna göre çatışma *“birden fazla tarafın herhangi bir konu hakkında pozisyon farklılıklarını aynı anda algılanması”* olarak ifade edilir (Swanström ve Weissmann, 2005: 9). Anlaşma yapmak için uygun koşulların varlığı tarafların algılarından daha önemli değildir. Taraflar birbirlerini güvenilmez olarak görüp çatışmanın çözümünün mümkün olmayacağına inanırlarsa çatışmanın çözümü zorlaşacaktır. Bu nedenle çatışmanın çözümü için algılar da davranışlar, tutumlar ve eylemler kadar önem taşımaktadır.

Çatışmalar, çatışma taraflarını doğrudan etkilediği gibi komşu ülkeleri ve uluslararası toplumu da etkilemekte ve maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı tüm aktörlere sorumluluk yüklemektedir. Özellikle çatışma sonrası toplumların tekrar inşa edilmesi oldukça maliyetlidir. Çatışmaların uluslararası etkilerinin bu denli maliyet taşıması, ülkelerin ve toplumların çatışma önleme, çözme ve yönetme gayretini göstermesini sağlamıştır (Bercovitch ve Jackson, 2020: 35).

Çatışma müdahale yöntemlerinin tanımları konusunda genel bir uzlaşma olmadığından literatürde kavram kargaşası vardır. Tüm çatışmalar birçok sorunu ve alt çatışmaları içerdiğinden çatışmaların dinamikleri oldukça karmaşıktır. Bu bağlamda çatışmaların önlenmesi veya yönetilmesi için tüm dinamiklerini göz önünde bulundurarak bütüncül yaklaşım benimsenmelidir (Swanström and Weissmann, 2005: 18). Çatışma müdahale yöntemlerinin uygulanması için öncelikle çatışmanın nedenlerini araştırmak gerekmektedir. Çatışmanın altında yatan temel nedenler anlaşılmadan müdahale yöntemlerini uygulayarak barış sağlansa da bu barış geçici olacak ve daha sonra çatışma farklı boyutlarda tekrar ortaya çıkacaktır. Bu nedenle çatışmaların çevresel faktörler ve iç dinamiklerin etkileşiminden kaynaklanan nedenlerle ortaya çıktığı göz önünde bulundurularak çatışmalara buna uygun yöntemlerle yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır

(Demir, 2017: 7). Bu bağlamda her çatışmanın kendine özgü dinamiği olduğundan farklı yöntemler uygulanmalıdır.

Literatürde çatışma çözümü ve çatışma yönetimi kavramlarından hangisinin daha geniş anlama sahip olduğu konusunda tartışmalar vardır. Bu kavramlar çoğu zaman birbirleri yerine kullanılsa da çalışmada çatışma önleme, çatışma yatıştırma, çatışma yönetimi, çatışma çözümü ve çatışma dönüşümü kavramlarının her birinin farklı bir evre olduğu varsayılarak, kavramlar Sandole'nin öne sürdüğü gibi çatışma müdahale yöntemleri adı altında ele alınacaktır (Sandole, 1998: 15).

Çatışma Önleme (Conflict Prevention): Genellikle önleyici diplomasi ile sınırlandırılmış bir kavram olmasının yanı sıra geniş tanımlamaları da mevcuttur. BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali'nin tanımına göre önleyici diplomasi, taraflar arasındaki anlaşmazlıkların çıkmasını veya var olan anlaşmazlıkların da çatışmalara dönüşmesini engellemek ve yayılmasını sınırlamak amacıyla uygulanan eylemlerdir (Boutros-Ghali, 1992: 204). Bu bağlamda önleyici diplomasi, barış ve istikrarı tehdit eden çeşitli nedenlerden dolayı ortaya çıkan uyuşmazlıklarda güç kullanımını engellemek ve yerine uyuşmazlığın diplomatik yollarla çözülmesini amaçlayan tedbirleri kapsamaktadır. Bu nedenle çatışmada açık bir şiddet kullanımı olmadan önce veya mevcut bir çatışmada şiddet kullanımını engellemek amacıyla gerekli tedbirlerin alınması anlamını taşıyan çatışma önleme kavramıyla özdeşleştirilmiştir.

Sadece diplomatik çabalara odaklanan söz konusu dar anlamının yanı sıra geniş tanımlamalar da literatürde mevcuttur. Carment ve Schnabel, *“istikrarlı ve öngörülebilir uluslararası güvenlik ortamı için uygun koşulları belirlemeyi ve yaratmayı amaçlayan çeşitli aktörler tarafından üstlenilen orta ve uzun vadeli proaktif operasyonel veya yapısal bir strateji”* şeklinde tanımlanmıştır (Carment ve Schnabel, 2003: 11). Kavramın tanımını genişleten Munuera da kavramı sınırlayıcı ve zorlayıcı olmayan yani ilgili tarafların iyi niyetiyle bağlantılı tedbirlerin uygulanması olarak tanımlamıştır (Munuera, 1994). Çatışma önlemenin yalnızca önleyici diplomasi çerçevesinde ele alınmasına karşı çıkan Özçelik de kavramın daha geniş çerçevede ele alınması gerektiğini vurgulayarak BM'nin geleneksel önleyici diplomasisi ile insani müdahale, barış inşası ve insani diplomasinin birlikte kullanılmasını savunmaktadır (Özçelik, 2020: 22). Bu tanımlar ışığında önlemler, yalnızca

diplomatik önlemler olmayıp aynı zamanda ekonomik kalkınma, askeri, güvenlik gibi konuları da kapsamakta ve önleyici diplomasinin, çatışma önleme tedbirlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür.

Çatışma önleme tedbirleri genellikle doğrudan ve yapısal önleyici tedbirler olarak sınıflandırılmaktadır (Lund, 2009: 289-290). Doğrudan önlemler, taraflar arası gerilimin yükseldiği ve barışa dair umutların tükendiği durumlarda gerilimin azalmasını ve güvenin sağlanması gibi kısa süreli amaçları olan konularla ilgilidir. Bu tedbirler, resmi veya gayriresmi problem çözme çalıştaylarının oluşturulması, askeri harcamaların azaltılması, yaptırımlar, arabulucunun görevlendirilmesi ve zorlayıcı diplomasi uygulanmasıdır (Swanström ve Weismann, 2005: 12-19). Yapısal önlemler ise taraflar arasında anlaşmazlıklara veya şiddet tehdidine neden olacak koşulların olmadığı bir ortam yaratmak amacıyla uzun dönemi kapsayan önlemler olup ekonomik, toplumsal ve siyasi istikrarın yanı sıra sivil toplumun inşasını kolaylaştırmak amacıyla alınan önlemleri içermektedir (Ackermann, 2003: 341). Doğrudan önlemler ve yapısal önlemlerin uygulanmasının bir zaman sıralamasına tabi olmamasının yanı sıra yapısal önlemlerin çatışmanın erken aşamalarında uygulanması tarafların şiddet kullanımına yönelik ihtiyacını azaltması açısından önem arz etmektedir.

Çatışma önleme tedbirleriyle kontrol altına alınan en dikkat çekici çatışmalardan birisi İsrail-Filistin çatışmasıdır. Taraflar arasındaki gerilim Oslo barış süreciyle birlikte azalsa da ilerleyen süreçte tekrar tırmanmıştır. Buna karşılık Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün lideri Yaser Arafat'ın tek taraflı olarak bağımsızlık ilan edeceğine yönelik tehdidi uluslararası toplumu birtakım önlemler almaya itmiş ve 1998'de ABD, Ürdün, İsrail ve Arafat'ın bir araya gelmesiyle anlaşma yapılmıştır. Aynı zamanda Avrupa Birliği'nin Arafat'a destek güvencesi vermesi bağımsızlık tehdidini erteletmiştir. Buna karşılık 2000 yılında gerginliğin tekrar artması sonucunda şiddetin tırmanmasını ve yayılmasını önlemek için uluslararası toplum tekrar önlemler alsa da başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Wallensteen, 2002: 274-275). İki kriz karşılaştırıldığında alınan önlemlerin ilkinde başarılı olup ikincisinde başarısız olmasının nedeni olarak taraflar arasında güvenin tekrar sarsılmış olmasıdır. Dolayısıyla taraflar arasındaki güvenin oluşturulması da çatışmanın sınırlandırılması için önem taşımaktadır.

Çatışma Yatıştırma (Conflict Settlement): Çatışmanın altında yatan nedenleri ele almadan taraflara sürdürülebilir çözümler sunmak ve şiddetin doğrudan sonlanmasını amaçlayan tüm stratejileri içermektedir (Reimann, 2004: 49). Tarafların sıfır toplamli oyun mantığını dönüştürerek şiddeti sonlandırma ve siyasi bir anlaşmaya teşvik edecek üçüncü tarafların stratejileri bu aşamada önem taşımaktadır. Çatışma yatıştırmada temel amaç şiddeti en kısa sürede sonlandırmak olduğundan negatif barış ortamını elde edecek sonuç odaklı stratejilere odaklanılmakta; genellikle başarı ve kazan-kazan anlayışı etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda siyasi, askeri ve dini liderler gibi karar vericiler çatışma tasfiyesinde temel aktörlerden olup bu stratejiler iyi niyet gösterme, kolaylaştırıcı, arabuluculuk ve müzakere gibi zorlayıcı olmayan ve barışçıl tedbirlerin yanı sıra tahkim ve ekonomik yaptırım gibi zorlayıcı önlemleri de kapsamaktadır. Arabulucunun buradaki rolü şiddetin olmaması olarak kabul edilen barışa, negatif barışa, ulaşarak anlaşmanın yapılmasını sağlamaktır (Axt vd., 2006, 15-16). Zorlayıcı olmayan tedbirler zorlayıcı tedbirlere göre daha uzun süreli stratejilerdir.

Çatışma Yönetimi (Conflict Management): Çatışma yönetiminin içeriğiyle ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Araştırmacılardan bazıları çatışma yönetiminin temel konusu olarak arabuluculuk yöntemlerini öne çıkarırken bazıları aktörlerin ortak çabaları doğrultusunda şiddetin sonlandırılıp tarafların anlaşma aşamasına getirilmesi şeklinde kabul etmişlerdir. Bunun yanı sıra çatışmaları yapıcı bir yaklaşımla adaletin ve güvenin hâkim olduğu ilişkilere dönüştürülüp taraflar arasındaki ilişkileri sürdürülebilir hale getirmeyi amaçlayan daha geniş bir bakış açısı da mevcuttur (Akyıldız, 2018: 251). Dar anlamda çatışmanın hafifletilmesi, sınırlandırılması ve yatıştırılması anlamına gelirken (Tanner, 2000: 541) geniş anlamda çatışma yatıştırma, çözme, dönüştürme süreçlerinin tümünü kapsayacak şekilde tanımlanmaktadır (Hamad, 2005: 3).

Kavramı dar bir perspektifle tanımlamak kavramın taşıdığı zenginliği göz ardı edeceğinden Köksoy çatışma yönetimini “*çatışmanın başlaması, evrilmesi, çözümü ve dönüştürülmesi safhalarının tümünü kapsayan, çatışmanın tüm olumsuz etkilerini bertaraf edici ve çatışmada yer alan taraflara kazan-kazan çözümler sunmayı içeren bir kavram*” olarak tanımlamıştır (Köksoy, 2018: 213).

Bu yaklaşım çatışmada fiziksel şiddetin başlaması üzerine güce başvurulmasıyla birlikte çatışma önleme yönteminin başarısız olduğu durumlarda çatışmanın tırmanmasını kontrol altına almak için kullanılan yöntemdir. Bu yöntemde temel amaç çatışmanın çözümü değil çatışmanın sınırlandırılarak yayılmasına engel olmaktır (Demir, 2017: 14). Resmi ve gayriresmi iletişim kanallarının oluşturulması, güvenin artırılması, askeri birliklerin azaltılması gibi çatışmanın tırmanmasını kontrol edecek faaliyetlerin yanı sıra üçüncü taraf müdahalesi de çatışma yönetiminde ön plana çıkmaktadır (Axt vd., 2006: 15). Aynı zamanda çatışma yönetimi, çatışmanın silahlı yönlerine odaklandığından (Wallensteen, 2002: 53) ateşkes anlaşmaları aşamasıyla ilişkilendirilmiştir (Wallensteen, 2002: 9). Silahların kontrolü veya temini için anlaşmaları, askeri misilleme tehdidiyle caydırmayı ve üçüncü tarafın kısıtlamalarını kapsayan çatışmanın dizginlenmesi; kurallarla çatışma davranışını sınırlamayı içeren düzenleme ve resmi veya gayriresmi anlaşmaları içeren kurumsallaştırma çatışma yönetiminde en yaygın olan tekniklerdir (Bar-Siman-Tov, 1994: 76-78). Bu bağlamda çatışma yönetimi bir dönüşüm süreci olarak kabul edilebilir.

Çatışma yönetimi şiddetin tırmanmasını engelleme, taraflar arası güven oluşturma ve çatışmanın neden olduğu acıları azaltma gibi konuları içerirken çatışma çözümü, çatışmaya neden olan temel sorunları araştırmak ve uyumsuzlukları gidermeyle ilgilidir. Bu nedenle Wallensteen'e göre çatışma çözümü çatışma yönetime göre daha kapsayıcı olarak kabul edilmiştir (Wallensteen, 2002: 5). Miall, çatışma yönetimini tarafların siyasi anlaşma yapmalarını hedefleyen baskı uygulama kaynağına ve gücüne sahip güçlü aktörler için müdahale sanatı ve kurum inşa etme sanatı olarak tanımlanmıştır (Miall, 2004: 69). Çatışma çözümü, çatışma tarafları arasındaki uyumsuzlukların veya çatışmaya neden olan kaynakların ortadan kaldırılmasıyla ortaya çıkmakta ve tarafların şikayetlerinin uzlaştırılmasını içerirken çatışma yönetimi çatışma taraflarının davranışlarının sınırlandırılarak şiddetin kontrol altına alınmasını içermektedir (Bar-Siman-Tov, 1994: 75). Dolayısıyla başarılı olan bir çatışma yönetimi çatışma çözümünün anahtarı niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür.

Wallensteen ve Miall'ın çatışma yönetimi ve çatışma çözümü karşılaştırması incelendiğinde tarafların siyasi anlaşma yapmaları konusunda baskı uygulamalarına başvurusu, zaman zaman çatışmaya müdahalelerde bulunarak çatışmanın gidişatını etkilemesi, gerek İsrail ve Filistin üzerinde gerekse bölgedeki Arap ülkeler üzerinde

elindeki kaynaklarını kullanarak güce sahip olması açısından bu çalışmada ABD'nin Arap-İsrail çatışmasındaki rolünün çatışma yönetimi kavramına daha uygun olduğunu söylemek mümkündür.

Çatışma Çözümü (Conflict Resolution): Çatışmanın çözülebilirliği üzerine çeşitli yaklaşımlar vardır. Çatışmanın ortadan kaldırılması, gerçeği yansıtmayan iyimser ve idealist nitelikte kabul edilmekle birlikte bazı koşullarda bunun mümkün olduğu belirtilmiş ancak ortadan kaldırılması mümkün olan şey çatışmadaki şiddet olarak görülmüştür (Bercovitch vd., 2009: 3). Bu bağlamda çatışma çözümü, çatışma taraflarının birbirlerini tanımayı kabul ederek temel sorunlarının çözümü ve barış içinde bir arada yaşamak için anlaşma kararını vermesiyle birbirlerine yönelik uyguladıkları şiddet faaliyetlerini sonlandırdığı bir durum şeklinde tanımlanmaktadır (Wallensteen, 2002: 50). Bu bağlamda çatışma çözümü, çatışmaya neden olan sorunun ortak bir sorun olarak kabul edilmesiyle ortak çıkarlar ve iş birliğini hedefleyen tarafların, sorunu çözüm odaklı bir perspektifle ele aldığı safha olarak tanımlanabilir.

Bercovitch ve Jackson'a göre çatışma çözümü çatışma taraflarınca veya taraf olmayanlarla çeşitli resmi ve gayriresmi faaliyetlerin yürütülmesidir. Bu faaliyetler; çatışmanın tırmanmasını engelleme, azaltma, çatışmanın temel sorunlara yönelik algıların, iletişimin ve siyasi anlaşmanın ortak karar çerçevesinde sürdürme amacı taşımaktadır (Bercovitch ve Jackson, 2020: 15). Çatışma çözümü, çatışmanın varlığını kabul ederek çatışmayı sonlandırmak için yollar arama faaliyetinin açık ve gizli iş birliğine eğilimli olma ile ilişkilendirilmiştir.

Bu durumda çatışma çözümü, taraflar arasında var olan tutumların ötesinde yeni bir tutum oluşturularak ilişkilerin geliştirilmesini içerir (Kelman, 2010). Bu yüzden çatışma çözümü çok aktörlü ve katmanlı bir süreç olup ciddi çabalar gerektirmektedir. Bu çabalarla ulaşılan ön görüşmelere, daha fazla aktörün dahil olduğu barış müzakerelerine, teknik ve hukuksal anlamda birbiriyle bağlantılı barış anlaşmalarına çatışma taraflarının kararlı ve istekli olmasıyla ulaşılabilmektedir ve sürdürülebilmektedir (Tanrıverdi, 2021: 18). Yeni fikirlerin ve ilişkilerin oluşturulması için çatışma taraflarıyla gayriresmi bir zeminde bir araya gelecek üçüncü taraf müdahalesi öne çıksa da tarafların anlaşmazlıklarını birbirleriyle çözmeleri öngörülmektedir. Böylece çatışma çözümü, taraflarca sıfır toplamlı

olarak algılanan yıkıcı çatışma durumundan yapıcı pozitif toplamlı sonuçlara ulaşmayı amaçlamaktadır (Miall, 2004: 70). Çatışmayı sonlandırmanın ve yeni ilişkiler oluşturma alternatif yolları olsa da uzun süredir devam eden ve şiddet içeren çatışmalarda bu oldukça zordur. Dolayısıyla sürece odaklanılan bu evrede arabulucu taraflar arasında güven inşa etmek, çözüm önerileri sunmak gibi kolaylaştırıcı rol üstlenmektedir. Arabulucu daha az karmaşık konularda iş birliği başlatarak adım adım çatışmayı çözme stratejisi izlemesi beklenmektedir (Akyeşilmen, 2021: 36).

Çatışma çözümü süreci, çatışmanın tanımlanarak dinamiğinin belirlenmesi ile taraflar arasındaki olumsuz tutumları değiştirme, birbirlerini anlamalarını sağlama ve uyumsuzlukların kabul edilmesiyle çatışmanın temel nedenlerine yönelik çözümler belirleme gibi uygulamaları kapsamaktadır (Woodhouse ve Duffey, 2008: 34). Kavramı zamansal yaklaşımla tanımlayan Zartman'a göre çatışma çözümü taraflar arasındaki çatışmanın nedenlerinin ve tezahürlerinin ortadan kaldırılmasını içeren uzun vadeli bir süreçtir (Zartman, 2007: 12-13). Bu yüzden negatif ve pozitif barış arasında bir kavram olup pozitif barışın da ötesinde tanımlanan bir kavram olarak görülmüştür. Sadece şiddeti sonlandırmak değil aynı zamanda adaletin de arttırılmasına yönelik faaliyetleri içerdiğinden süreç ve sonuç odaklıdır.

Çatışma Dönüşümü (Conflict Transformation): Bu kavram 1990'lı yıllarda uzun süreli sosyal çatışmaları azaltma, sonlandırma ve dönüştürme fikri ile literatüre girmiştir (Botes, 2003: 1-2). Çatışma çözümünün ötesinde bir müdahale yöntemi olan çatışma dönüştürme kavramı, çatışmaların siyasi ve toplumsal nedenlerine odaklanmaktadır. Bu nedenlerin ortadan kaldırılarak anlaşmazlıkların çatışmaya dönüşmesinden önce toplum birliğini inşa etmeyi hedeflemektedir. İlişki merkezli ve uzun bir dönemi kapsayan süreç olduğundan kültürel ve yapısal problemlere, karşılıklı ilişkilere ve yapılara odaklanmaktadır (Özerdem, 2013: 61-62). Bu bağlamda çatışma dönüşümü, uzun yıllar devam eden yıkıcı çatışmalarda tarafların davranışlarını ve çatışmaların yapısını dönüştürerek kalıcı barışın sağlanması için çözümler aramaktadır (Kriesberg, 2011: 50). Bu nedenle söylemlerin, çıkarların, ilişkilerin ve hatta şiddetli çatışmanın devamını öngören anayasanın dönüştürülme süreci olarak da görülmektedir (Miall, 2004: 70).

Lederach, çatışma dönüşümünü toplumsal çatışmaların değişen doğasına cevap veren, şiddeti azaltan ve adaleti arttıran yapıcı süreçleri yürüten faaliyetler olarak tanımlamış ve bu faaliyetlerin barışı sürekli geliştirdiğini belirtmiştir (Lederach, 2014). Bu bağlamda doğrudan, yapısal ve kültürel şiddet ile mücadele etmeyi amaçlayan; sürece, sonuca ve yapıya odaklanan uzun süreli barış inşa faaliyetlerini ifade etmektedir (Reimann, 2004: 51). Çatışmanın barışçıl bir şekilde çözümünü sağlamak için çatışmanın yapısal, kültürel ve kurumsal boyutlarına odaklanarak çözümün temel koşullarını içeren çatışma dönüşümünün farklı yönlerini göz önünde bulundurmak önemlidir (Jeong, 2010: 36). Çatışmayı önlenmek, gerginliği azaltmak ve barış inşasını sağlamak için birçok gayret gösterilmelidir.

Her çatışma yönetimi faaliyetlerinin temelde ulaşmak istediği amaç çatışma dönüşümü evresi olup çatışmayı tüm yönleriyle barış sürecine dönüştürmek için toplumun sosyal, siyasi, kültürel ve zihinsel değişimini hedefleyecek stratejiler geliştirmektedir. Ayrıca çatışma yönetiminin başarısı çatışma taraflarının iyi niyet ve barış konusunda ortak hedefleri olmasına ve bu konuda samimi olmalarının yanı sıra sorunu tanıyan, tarafsız ve güçlü bir arabulucunun varlığına bağlıdır (Akyeşilmen, 2021: 37-39). Çatışma yönetimini şemsiye kavram olarak ele alan çalışmada Akyeşilmen, çatışma yatıştırma evresiyle ateşkesi, çatışma çözümü evresiyle müzakereleri ve anlaşmaları, çatışma dönüştürme evresiyle toplumsal entegrasyon, yapısal değişimler, toplumsal dönüşüm ve sosyal adalet ile bağlantı kurmuştur (Akyeşilmen, 2021: 35).

Tablo 1

Çatışma yönetimi safhaları-aktör ve önlem ilişkisi

Evrelerin adı	Çatışma Yatıştırma	Çatışma Çözümü	Çatışma Dönüşümü
Aktörler	I. Düzey Aktörler (Siyasi ve askeri elitler)	-II. Düzey Aktörler (Ulusal ya da uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve profesyoneller)	-III. Düzey Aktörler (Tabana dayalı yerel örgütlenmeler, insan hakları ve kalkınma Sivil Toplum Kuruluşları)
Stratejiler	-Şiddeti sonlandırmak -Hızlı sonuç alma odaklı -Sınırlı seviyede kazan-kazan durumu -Şiddetin yokluğu: Barış -Kısa süreli üçüncü taraf müdahalesi (tahkim ya da güç arabuluculuğu gibi) -Pozisyonlar çıkarların önünde	-Kapsamlı analizler yapmak -Sürece odaklı -Çatışma ortak bir sorun olarak kabul edilerek çözüm odaklı yaklaşımlar izlenir -Çatışmanın yokluğu: Barış -Arabulucu kolaylaştırıcı veya danışman olarak rol alır, önemli ihtiyaçlar ve çıkarlar vurgulanır	-Amaç: Yapısal değişim -Uzun süreli stratejiler geliştirilir -Altıtan-üste kapasite geliştirmek -Yerel halkı güçlendirmeye yönelik yaklaşım - Sosyal adalet: Barış, çatışma yatıştırma ve çözümü dahil bir süreç hakimdir
Önlemler	Sonuca odaklı: Nedenleri araştırmak, konuyu ve nedenleri açıklamak, bilgileri toplamak, kolaylaştırıcı, arabuluculuk, tahkim, yaptırımlar vb.	Sürece odaklı: Müzakereler için uygun ortamı sağlamak, güven inşa edici yaklaşımlar izlemek, tarafları yakınlaştırmak ve bir araya getirmek, kolaylaştırıcılık ve danışmanlık	Sürece veya yapısal değişim odaklı: Toplumsal entegrasyon, ortak faaliyetler, yasal ve anayasal düzenlemeler, taraflar arası güç dengesini sağlama, adaleti sağlama, önyargıları yıkmak, eğitim, insan hakları, siyasi eğitim gibi bilinçlendirici faaliyetler

(Akyeşilmen, 2021: 39)

2.2. Çatışma Çözümü/Yönetimi Yöntemleri

Caydırma, zorlama ve güç kullanımı geleneksel çatışma çözümü için tercih edilen yöntemler olsa da yirmi birinci yüzyıl çatışma çözümü yöntemlerinde en yaygın olan arabuluculuk ve müzakere olmuştur (Bercovitch ve Jackson, 2020: 90). İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde genellikle uluslararası müzakere ve diplomasi yöntemleri tercih edilmiştir. Nükleer silah tehdidi ve savaş maliyetinin yanı sıra Realist teorinin güç dengesi ve Liberal teorinin Demokratik Barış Teorisi barışçıl yollara başvurma araçları olarak görülmüştür (Hampson vd., 2007: 36-37).

Devletler anlaşmazlık ortaya çıktığında resmi olarak tahkim, hüküm gibi yargı yollarına başvurarak kurumların kurallarına tabi olsalar da bu kurumlar tarafından yönetilmeye egemenliklerine verdikleri önemden dolayı isteksiz davranmışlardır (Hampson vd., 2007: 36). Bu nedenle çatışma ortaya çıktığında taraflar mevcut durumun değişebileceğine inanmadıklarından, kaynaklarının yeterli olmamasından ötürü çatışmanın çözümünden kaçınmayı tercih etmektedir. Şiddetin tırmanmasıyla kaçınmanın mümkün olmadığı durumlarda ise gayriresmi görüşmelere başvurulmuştur (Moore, 2014: 23). Ancak genellikle bu seçeneklerin başarısız olması ve yargı yollarının sınırlı olmasından ötürü taraflar, müzakere ve arabuluculuk seçeneklerinden yararlanmaya yönelmektedir.

2.2.1. Müzakere

Müzakere, taraflar arasında çatışmaya neden olan konuların ya da anlaşmazlığın çözülmesiyle birlikte tarafların anlaşmasını sağlayacak iletişim ve pazarlık süreci olarak tanımlanır (Moore, 2014: 24). Mayer'e göre müzakere bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere birbirleriyle anlaşma sağlayarak hedeflerini gerçekleştirme ve ihtiyaçlarına ulaşmaya çalıştıkları bir etkileşim olarak tanımlanmıştır (Mayer, 2000: 142). Bu bağlamda müzakerelerde tarafların çatışan çıkarlarını ve ihtiyaçlarını tartışması sonucunda kabul edilebilir anlaşmalar imzalamak amacıyla mevcut şartları geliştirerek ilişkiler kurulmaktadır.

Uluslararası müzakere süreçleri hakkında yaklaşımlar iletişim temelli yaklaşımlar ve risk yönetimi sürecine odaklanan Realist yaklaşımlar olmak üzere iki farklı şekilde sınıflandırılmıştır (Hampson vd., 2007: 40). Bu yaklaşımlar üçüncü taraf müdahalesi ve pazarlık stratejileri hakkında farklı değerlendirmeleri içermektedir. İletişim temelli yaklaşımlar, karşılıklı pazarlık ve güveni sağlamanın diyalog ve iletişim süreciyle mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre müzakere, çatışma taraflarının doğrudan birbirleriyle etkileşim halinde olabilecekleri ve çıkar uyumsuzluklarına çözümler sunacak, taraflar arası güvenin iletişim yoluyla sağlanarak ilişkilerin gelişmesine olanak sağlayacak bir süreçtir (Woodhouse ve Duffey, 2008: 43). Realist yaklaşımlar ise kar-zarar hesaplamaları ekseninde tarafların şiddet yanlısı tutumlarla hedeflerini elde edebileceklerine dair inançlarının devam etmesiyle birlikte müzakerenin seçenekler arasında görülmeyeceğini savunmaktadır (Hampson vd., 2007: 45). Bu bağlamda iletişim

temelli yaklaşımlar güven inşa etme üzerine odaklanmakta ve tarafların kendi istekleri doğrultusunda şiddetten kaçınarak müzakereye yönelmesini ifade ederken; Realist yaklaşımlar tarafların fayda hesaplamalarına göre müzakereye yönelik tutumlarını belirlediğini ifade etmektedir.

Çatışma tarafları, çatışmada kazanan olmadığını anladığında veya kazanmaya dair umudu azaldığında daha çok müzakere seçeneğine yönelmektedir. Tarafların müzakereye yönelmelerinin zamanlamasını Zartman, “olgunluk teorisi (*ripeness theory*)” ile açıklamaktadır. “Karşılıklı zarar veren çıkmaz (*mutually hurting stalemate*)” ve “çıkış yolu (*way out*)” algısına odaklanan olgunluk teorisi, çatışma taraflarının çatışmayı müzakere yöntemiyle çözmeye istekli olmasının nedenlerini ve zamanlamasını açıklamaya çalışmaktadır (Zartman, 2008: 232). Karşılıklı zarar veren çıkmaz, müzakerenin başlaması için baskı oluştururken çıkış yolu, müzakerede tartışılmış bir çözüme yönelmeyi sağlamaktadır. Çıkış yolunun anlaşma yapımında “karşılıklı cazip fırsat (*mutually enticing opportunity*)” sağlayan çözüme dönüştürülmesi gerekir (Zartman, 2001: 14). Diğer bir ifadeyle müzakere için tarafların çatışmanın kazananı olma inancını yitirdikleri ve karşılıklı zararlarının katlanılamaz düzeye gelmesiyle çözüm için çeşitli yolların aranması durumunda uygun zaman sağlanacak ve çıkış yolu olarak görülen anlaşma karşılıklı olarak fırsata dönüştürülecektir. Çatışma taraflarının her birinin kapasitelerinin tükenmesiyle veya verilen zararların sonucunda da isteklerin elde edilemeyeceği anlaşılmasıyla taraflar müzakere etmeye istekli olabilir, aksi halde müzakere masasına tarafları oturtmak oldukça zor olacaktır.

Müzakere kararını vermek için olgunluk teorisi temel kriterken, tarafların çatışmanın kazananı olmaya dair inançlarını yitirmeleri veya rakiplerle ortak çözümün sağlanamayacağına olan inancı tarafların algılarıyla ilgilidir (Zartman, 2009: 335). Bu yüzden tarafların müzakere öncesinde sorunun çözüleceğine dair inançları olması gerekir. Zira barış süreci için ilk koşul, taraflar arasında niyetlerini kamuoyuna açıklamak, mahkumların serbest bırakılması ya da ateşkes gibi güven sağlayıcı önlemlerle müzakereye uygun ortamın oluşturulmasıdır (Darby ve MacGinty, 2008: 9). Çatışmalar genellikle algıların yanlış anlaşılması neticesinde ortaya çıktığından tarafların algılarının, tutumlarının, davranışlarının ve değerlerinin değiştirilmesi müzakere sürecinin başarısını etkileyecek faktörlerdendir.

Genellikle tarafların ilişkilerinin geliştirilmesi için müzakereden önce ön müzakere olarak da bilinen gayriresmi bir diyalog başlatılır. Ön müzakere, resmi ve hükümet dışı aktörlerce üstlenilen üçüncü tarafların destek olduğu diyalog olarak adlandırılmıştır (Hampson vd., 2007: 41). Arabulucu aktörlerin gizli yapılan doğrudan görüşmeler ve mekik diplomasisi sıklıkla kullandıkları ön müzakere çeşitleridir (Özerdem, 2013: 96). Arabuluculuk, ilişki kurma veya inşa etme yollarını arama, karar vermede iş birliğini artırmak için eğitim verilmesi gibi faaliyetlerle ön müzakere sürecine yardımcı olacaktır (Hampson vd., 2007: 41). Burada tarafların birbirlerine duydukların şüphenin ortadan kaldırılarak yerine güvene dayalı ilişkilerin oluşturulup barış için zemin hazırlamak amaçlanmaktadır.

Müzakerelerin başlangıcından sonlanmasına kadar çeşitli sorunlarla karşılaşılabilir. Taraflar arasındaki güven inşasının sağlanamamış olması, birbirlerinin niyetlerine dair fikirlerinin olmayışı, psikolojik olarak kazanma arzusunun had safhada olması, kültürel farklılıkların bilincine sahip olunmaması ve müzakere sürecini kesintiye uğratmak isteyen örgütsel ve siyasi faktörler bunlardan bazılarıdır (Bercovitch ve Jackson, 2020: 58-60). Söz konusu sorunlardan bazılarının ortaya çıkmasına da sebep olacak baltalama sorunları sürecin devamı için önem arz etmektedir. Şiddetli çatışmaların müzakere yoluyla sonlanmasına karşı olan ve müzakerelerin tıkanmasını isteyen baltalayıcı aktörler sürecin devamına engel teşkil etmektedirler (Özerdem, 2013: 113). Bu nedenle barış sürecinin sürdürülebilir ve kalıcı olması açısından müzakereye yalnızca önemli siyasi yetkililer değil aynı zamanda siviller ve muhalif grupların liderlerinin de dahil edilmesi sürecin devamı için gereklidir (Hampson vd., 2007: 40). Aksi takdirde taraflar arasındaki şiddetin sonlandırılıp barış anlaşmasına ulaşmayı amaçlayan müzakereler başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Örneğin, İsrail-Filistin sorununda taraflar müzakerelere başlayabilseler de Filistin Yönetimi'nin muhatap alınarak terör örgütü olarak adlandırılan Hamas'ın barış sürecine dahil edilmemesi ile barış süreci Hamas'ın şiddet eylemleriyle zarara uğratılmıştır.

Tablo 2

Müzakere sürecindeki kilit sorunlar

Müzakerenin Başlangıcında	Müzakere Aşamasında	Müzakerenin Sonlanmasında
-Zamanlama -Güven tesisi -Hangi konulardan başlanacağı -Silahsızlanma ön koşulu -Baltalayıcı aktörlerin etkisi ve şiddet -Davranışların ve tartışmaların etkisi -Kamuoyu etkisi	-Baltalayıcı aktörlerin etkisi -Davranışların etkisi -Tartışmaların etkisi -Şiddet -Kamuoyu etkisi -Siyasi müzakereler ile silahlarla ilişkili müzakereleri ayrı ayrı yapmamak	-Barış anlaşmasının onaylanmasındaki sorunlar -Barış anlaşmasının uygulanması sorunu -Yeniden entegrasyon modeli (SDE) sürecinde yaşanan sorunlar -Şiddet -Kamuoyu etkisi -Baltalayıcı aktörlerin etkisi

(Köksoy, 2018: 227)

Müzakerelerin dağıtıcı ve bütünleştirici gibi farklı biçimleri vardır. Dağıtıcı müzakereler bir tarafın kazanması diğer tarafın kaybetmesi yani sıfır toplamli oyunun mantığında ilerlerken; bütünleştirici müzakereler, her iki tarafın da kazancına odaklanmaktadır (Horowitz, 2007: 56). Dağıtıcı yaklaşıma göre taraflar zayıflık olarak algılanan tavizlerden kaçınarak konumlarını koruma eğilimindedir. Taraflar tehdit ve zorlama stratejisini kullanarak rakiplerinin tavizler vermesini sağlayarak anlaşmaya çalışmaktadır (Kriesberg ve Dayton, 2012: 257-258). Problem çözme yaklaşımı olarak da adlandırılan bütünleştirici yaklaşım ise tek taraflı kazanımlardansa karşılıklı kazanımlara odaklanılması gerektiğini belirtir. Bu yaklaşımın önde gelen savunucularından Fisher ve arkadaşlarına göre taraflar karşılıklı olarak kazançlar elde edeceği çabayı göstermeli ve herhangi bir çıkar çatışmasının yaşandığı durumda iradelerinden bağımsız olarak adaletli farklı seçenekler arama yolunu tercih etmelidir (Fisher vd., 1991: XVIII). Diğer bir ifadeyle müzakere tıkandığında taraflar sorunların çözümü için başka bir yöntemle yönelecektir. Aslında bu yaklaşım tarafların rakiplerin en iyi alternatiflerinin (*BATNA – best alternatives to a negotiated agreement*) ikna ve içgörüyle değiştirmeyi amaçlamaktadır (Kriesberg ve Dayton, 2012: 263).

Müzakere yöntemi tarafların simetrik olmaları durumunda tercih edilen bir yöntem olduğundan zaman zaman süreç tıkanabilir. Taraflar arasında müzakere sürecini başlatmak zorsa veya başlatılmış olmasına rağmen sürecin çıkmaza girmesiyle çatışmanın doğrudan tarafı olmayan ve diğer bir çatışma çözümü yöntemi olan üçüncü bir tarafın yardımına ihtiyaç duyulur. Üçüncü taraf yardımının yaygın bir biçimi arabuluculuktur (Moore, 2014:

24). Olgun zamanların fark edilmesini sağlayacak olan üçüncü taraflar, çatışma taraflarının kar-zarar hesaplarını teşvik ve cezalarla etkileyebilmektedir (Kök Arslan ve Çapan, 2021: 55).

Çatışmalarda askeri anlamda yenilme ve bu yenilginin sonucunda ortaya çıkan güç dengesizlikleri gibi nedenler gittikçe kötüleşen bu durumdan çıkmak için tarafların arabuluculuğun en iyi yol olduğuna ikna edilmesini kolaylaştıran faktörlerdendir (Siniver, 2006: 814). Müzakerelerin ilk aşamasında arabulucular tarafların liderleriyle gizli ve ayrı görüşmeler düzenleyerek barış sürecine tarafları hazırlamaya çalışmaktadır. Taraflar arasındaki güvensizliğin ve şüphenin azalmasına yardımcı olacak gizli görüşmelerin başarıyla sonuçlanması durumunda görüşmelerin açık biçimde yapıldığı resmi çok taraflı müzakereler başlamaktadır (Özerdem, 2013: 97). Ayrıca müzakerelerin başarıya ulaşması için tarafların çatışmanın yönetimine kıyasla çatışma çözümünün daha etkili olacağına karar vermeleri gerekir (Bar-Siman-Tov, 1994: 81). Bu nedenle müzakere sürecinin tıkanması halinde tarafları tekrar bir araya getiren veya tarafları müzakereye teşvik eden, barış sürecinin devamının sağlanması için kritik öneme sahip olan diğer bir çatışma çözümü yöntemi olan arabuluculuk incelenecektir.

2.2.2. Arabuluculuk

Arabuluculuk, çatışmanın gidişatını veya sonucunu değiştirme amacıyla çatışma taraflarınca kabul edilen üçüncü taraf faaliyeti olup en çok tercih edilen çatışma yönetimi ve çözümü yöntemlerindendir (Siniver, 2022: 219). Bu nedenle çatışma tarafları, müzakerelerin başarısız olması veya taraflardan birinin iletişim kurma konusunda isteksiz davranmasına ek olarak kendi başlarına varacakları çözümlerden daha iyi sonuçlar elde etmek amacıyla üçüncü bir tarafın desteğine ihtiyaç duyabilmektedir. Bu ihtiyaç doğrultusunda taraflar çatışmanın devam etmesinin maliyetlerinin katlanılmaz olduğuna ya da sürecin çözümsüzlüğündense anlaşmanın kendilerine daha iyi fırsatlar sağlayacağına karar verdiğinde arabuluculuk için en uygun zaman ortaya çıkacaktır (Siniver, 2006: 813).

Üçüncü bir taraf olarak uluslararası ilişkilerde savaşları ve çatışmaları barışçıl yollarla önlemenin ve sona erdirmenin yöntemleri arasında arabuluculuk en çok tercih edilen yöntemdir (Bercovitch ve Jackson, 2020: 67). Arabuluculuk, doğrudan güç

kullanımına dayalı olmamakla birlikte tarafsızlığı da ifade ettiğinden diğer tahkim, mahkeme gibi diğer barışçıl diplomasi yollarından ayrılmaktadır (Touval, 1992: 232). Ayrıca yasal süreçlerde olduğu gibi arabuluculuğun belirli kurallara tabi olmaması, tarafları kısıtlamaması ve kontrolün tarafların elinde olması da diğer ayırt edici özelliklerdendir.

Çatışma taraflarının çatışmanın çözümüne yönelik barış sürecini başlatmak, sürdürmek ve başarılı bir sonuca ulaşmak için ihtiyaç duyduğu arabuluculuğu Oran Young, *“çatışmaya doğrudan taraf olmayan bir aktör tarafından gerçekleştirilen pazarlık ilişkisindeki bir veya birden fazla sorunu çözmek için tasarlanmış herhangi bir eylem”* şeklinde tanımlamıştır (Young, 1967: 34). Moore, çatışmanın tarafları için kararları bağlayıcı nitelikte olmayan, tarafların her birinin rızası ile ilişkilerinin geliştirilmesine, iletişim kanallarının kurulmasına yardımcı olacak ve sorunların etkili bir şekilde çözülmesi için önerilerde bulunacak üçüncü bir tarafın müdahalesi şeklinde tanımlarken (Moore, 2014: 24); Zartman ve Touval, çatışmanın müzakere yöntemiyle çözülmesine ya da tırmanışa geçmesinin engellenmesine katkı sağlama amacı taşıyan ve çatışma taraflarınca müdahalesi kabul edilen üçüncü bir taraf tanımlamasını yapmıştır (Zartman ve Touval, 1985: 31).

Arabuluculuğa başvurulma nedenlerinden arabulucunun stratejilerine kadar birçok konuya atıfta bulunduğu için söz konusu tanımlara göre daha kapsayıcı nitelikte olan Bercovitch’in tanımına göre arabuluculuk, çatışma taraflarının aralarındaki müzakerelerle ilgili fakat bundan farklı olan, kendi rızalarıyla davranışlarının ve algılarının fiziki güç veya hukuki yetkiye başvurulmadan değiştirilmesi için yabancı bir aktörden (birey, grup, devlet veya örgüt) yardım istedikleri veya yardım teklifini kabul ettikleri süreçtir (Bercovitch, 1992: 7). Bakkour’a göre arabuluculuk üçüncü bir tarafın herhangi bir çatışmaya müdahalesini kolaylaştırmada her yolu kapsayan bir araç olarak kullanılmaktadır (Bakkour, 2022: 50). Bu tanımlar ışığında arabuluculuğu barış yanlısı çatışma çözümünün devamı olan, şiddete başvurmayan, bağlayıcı olmayan, kişisel veya yapısal kaynaklarını kullanarak çatışmayı etkilemek, değiştirmek, çözmek, yönetmek ve dönüştürmek için tarafların rızası veya kendi isteğiyle çeşitli önerilerde bulunan yabancı bir aktör tarafından sürdürülen süreç şeklinde tanımlamak mümkündür.

Tanımlarda vurgulanan “kabul edilebilirlik”, taraflar ve arabulucu arasındaki ilişkinin gönüllülük esasına dayalı bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Sürecin devamını sağlayacak olan gönüllülük esası tarafların arabulucuya güven duymasıyla elde edilecektir. Bu bağlamda tarafların arabulucuyu bilgili ve kabul edilebilir algılamadıkça ya da arabulucunun tarafların iş birliğini ve güvenini sağlama almadıkça arabuluculuk faaliyetleri işlevsiz olacaktır (Bercovitch ve Jackson, 2020: 71). Bu yüzden arabuluculuk sürecinde çeşitli kazanımlar elde etmek isteyen arabulucu baskılayıcı müdahale stratejilerinden daha çok teşvik edici stratejilerle tarafların güvenini kazanmaya ve kendisiyle ilişkilerini geliştirmek için onları iş birliğine ikna etme gayreti göstermelidir (Touval, 1992: 240). Ancak çatışmada saldırgan bir tutumda konumlanmış taraf, üçüncü tarafın müdahalesine olumlu yaklaşmamaktadır. Bu nedenle üçüncü taraf, çatışmadaki ılımlı tarafları müzakere masasına getirmeye temel görev olarak görmeli ve müdahalenin zamanlamasını doğru analiz etmelidir (Özçelik, 2020: 22-23). Bu durumda taraflar çatışmanın çözümü için sürece katılmaya istekli olacak ve arabulucunun başarısını da etkileyecektir.

Arabulucu ve çatışma tarafları arasındaki ilişki arabulucunun kaynaklarına ve çıkarlarına, çatışma taraflarının kimliğine ve niyetlerine, sorunların doğasına, sürecin devam ettiği ortamın şartlarına göre belirlenen dinamik bir biçimdedir. Dolayısıyla yapısı itibarıyla müzakerelerin başka biçimlerde sürdürülmesi şeklinde görülen arabuluculuk sürecinde (Bercovitch, 2009: 343), müzakere masasına gitmek için tarafların hem birbirlerinin hem de kendi beklentilerinin ihtiyaçlarının farkında olmalarını ve beklentilerin öncelikli konular bağlamında sıralamalarını sağlayarak, sıralanan maddelerin hangisinin gelecekte taviz konusu olacağını göz önünde bulundurarak uzun bir süreci kapsayan adil ve uygulanabilir anlaşmaya ulaşmak için uygun ortam arabulucu tarafından sağlanmalıdır (Horowitz, 2007: 54). Bu nedenle arabulucu tarafların güvenini kazanmak için taraflara yardım eden, dürüst, iyi iletişim kuran, sabırlı, tarafların düşüncelerine önem veren, çatışmanın yaşandığı ortam hakkında bilgi sahibi olan tarafsız bir kimliğe sahip olmasının sürecin başarısı üzerinde etkisi büyüktür.

Arabuluculuk literatüründe arabuluculuğun ayırt edici özellikleri olarak tarafsızlık (*impartiality*) ve nötrlük (*neutrality*) kavramları üzerinde durulmuştur. Tarafsızlık ve nötrlük arasında ayrım yapan Young’a göre tarafsızlık, üçüncü bir tarafın çatışma

taraflarının kazanç ve kayıplarına tepkisiz kalması anlamına gelirken; nötrlük, bir krizi sonlandırma amacıyla müdahalede bulunan üçüncü bir tarafın faaliyetlerinin etkisinin tarafların etkisinden daha fazla olmadığı durum anlamına gelmektedir (Young, 1967: 81). Bu kavramlarla vurgulanmak istenen temel mesele arabuluculuk sürecinde ortaya çıkacak ilişkiler ve uyuşmazlıklarla ilgili arabulucunun kişisel görüşleri ile süreçteki görevlerini ayırt ederek taraflara yardımcı olmaya odaklanmasıdır (Moore, 2014: 41). Arabuluculuğun kilit unsuru haline gelen tarafsızlık konusunda genellikle bireysel arabulucular ve küçük devlet arabulucuları ön plana çıkmaktadır (Eriksson, 2020: 209). Anlaşmazlığın sonucuyla ilgili kişisel bir görüşü bulunmayan veya sonuca ilgisiz kalan bir arabulucunun tarafsız olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira çoğu durumda çatışmaya müdahalede bulunan arabulucunun tamamen tarafsız olması mümkün olmamakla birlikte arabulucunun tarafsız veya taraflı olduğu çatışma taraflarının arabulucuyla ilişkilerine, konumları ve algılamalarına bağlıdır.

Arabulucunun çıkarlarının çatışmadan etkilenmesi karşısında arabuluculuk sürecinin taraflılığı veyahut tarafsızlığı hakkında çeşitli fikirlerin ortaya çıkması muhtemeldir. Bu nedenle arabulucunun çıkarları söz konusu olduğunda arabuluculuk süreci, taraflar arasındaki farklılıkları çözmeye yardımcı olacak tarafsız bir süreç olmaktan uzaklaşmaktadır (Benson ve Satana, 2009: 135-156). Çıkarları ve tarihsel bağları doğrultusunda çatışma taraflarına önyargılı yaklaşabilmekte ve bu durumun sürecin ilerlemesini durdurarak olumsuz etkileyeceği savunulmaktadır (Şahin, 2021: 231). ABD'nin Yom Kippur Savaşı'nın ardından Arap devletler ve İsrail arasında arabuluculuğu üstlenmesinde çatışmanın Orta Doğu'daki Amerikan çıkarlarına tehdit oluşturmasının etkisiyle olması en etkili örneklerdendir (Greig, 2005: 250).

Taraflardan biriyle yakınlığı bulunan arabulucunun tarafsızlığı sorgulansa da müttefikine tavizler verdirme noktasında yardımcı olabilme yetkinliğinden dolayı taraflı olması göz ardı edilebilmektedir. Zira yakın olduğu tarafla arasında var olan yakınlık müttefikin kendisini güvende hissetmesini ve karşı tarafa tavizler verme noktasında daha uyumlu tutumlar sergilemesini sağlamaktadır (Eriksson, 2019: 395). Bu bağlamda tarafların süreçten bekledikleri sonucu arabulucunun sağlayacağına inanmaları çoğu zaman arabulucunun tarafsızlığı konusunda esnek davranabilmelerini sağlamıştır (Jeong, 2010: 176). Arap-İsrail görüşmelerinde Arap devletlerin süreçte ABD'yi arabulucu olarak kabul

etmelerinin temel nedeni budur. İsrail ile yakın bağlarının olmasına rağmen ABD'nin İsrail'i ikna ederek tavizler verdireceğine yönelik algı ABD'nin süreçte rol olmasına olanak sağlamıştır.

Doğası gereği kırılğan, karmaşık ve değişime tabi olan barış sürecinde tarafların arabulucunun müdahalesi olmadan karşılıklı tavizleri zorunlu kılan doğrudan müzakere yöntemiyle anlaşmaya varmalarına sık rastlanılmamaktadır (Mitchell, 2008: 94). Tarafların doğrudan teması durumunda taviz veren taraf zayıf olarak görülmekte ve karşı tarafın daha fazla taviz isteğiyle karşı karşıya kalmaktadır. Fakat taraflar arasındaki ilişkinin gelişmesi için uygun ortamı sağlayacak arabulucunun önerisiyle uzlaşmaya istekli görünen taraf, zayıflık olarak görülmemekte ve uluslararası duruşlarını koruyabilmektedir (Jeong, 2010: 175). Bu durum tarafların arabulucuyu sürece dahil etmesi ve arabulucunun da sürece müdahalede bulunmasını motive etmektedir.

Tarafların ve arabulucu aktörün arabuluculuk süreci için çeşitli motivasyonları vardır. Arabulucunun bir çatışmaya müdahale etmesinin amacı yalnızca çatışmayı azaltmak veya sonlandırmak değildir. Arabulucu çatışma taraflarıyla olan mevcut ilişkilerini korumak veyahut yeni ilişkiler geliştirmek için sürece müdahil olmak istemektedir (Touval, 1992: 240). Özellikle çatışan taraflardan birinin arabulucuyla müttefik olması, arabulucu ile çatışma tarafları ittifakının zayıflamasına neden olacaktır. Bu yüzden arabulucu çatışma taraflarının her biriyle etkileşim içinde olup kendisini çatışmanın çözümü için vazgeçilmez bir aktör haline getirerek nüfuzunu genişletmenin bir aracı olarak çatışmaya müdahale etmek istemektedir (Bercovitch, 2009: 346). Dolayısıyla çatışmanın tırmanışa geçmesini önleme hedefiyle meşrulaştırılan arabuluculuk müdahalesi, arabulucunun kişisel çıkarlarını gerçekleştirmesi için de zemin hazırlamaktadır (Zartman ve Touval, 1985: 32).

Arabuluculuk devletlerin yayılmacı veya savunmacı çıkarlarına hizmet eden dış politika aracı olarak kullanıldığı gibi kişiler tarafından nüfuzlarını genişletme aracı olarak da kullanılmaktadır (Touval, 1992: 232-234; Eriksson, 2020: 210). Bu bağlamda çıkarları doğrultusunda aktörler çatışmayı yönetmek veya çözüme ulaştırmak için arabulucu rolünü üstlenmeye isteklidir. Böyle bir durum söz konusu olduğunda arabuluculuk ikincil bir politika olarak görülmektedir (Touval, 2003: 92). Soğuk Savaş döneminde Mısır'daki

SSCB'nin varlığını çıkarlarına tehdit olarak algılayan ABD, SSCB'yi ortadan kaldırmak için 1970'lerde İsrail ile Mısır arasında arabuluculuk faaliyetine başlamıştır. Bu bağlamda SSCB ile mücadelesi ABD'yi arabuluculuğa yöneltmiş ve bir nevi arabuluculuk, çıkarlarını gerçekleştirmek için bir araç olarak görülmüştür.

Arabulucunun çatışmaya müdahalesinin taraflar açısından kabul edilebilir olması çatışmanın risklerinin azaltılarak çözüme yaklaşma isteği, rakiplerinin arabulucu tarafından kısıtlanabileceği düşünmek, barışçıl yollarla çatışmayı çözmeye bağlı oldukları göstermek, kendi aralarında gerçekleştirdikleri barış çabalarının başarısız olması sonucunda bu başarısızlığın sorumluluğunu dışarıdan bir aktöre yüklemek ve nihai anlaşmaya ulaşmak için arabuluculuğun güvenilir bir yol olarak görülmesi gibi nedenlere bağlıdır (Bercovitch, 2009: 346). Taraflar çoğu zaman arabulucunun diğer tarafın konumunu etkileyebileceğini düşündüğünden arabulucuyu sürece dahil etmektedir (Jeong, 2010: 175).

Arabulucu Roller-Stratejileri

Arabulucular süreçte çatışma tarafları arasındaki ilişkinin ve iletişimin inşa edilmesi ve geliştirilmesini sağlamak, çözüm için seçenekler önermek, tarafları anlaşma için taviz vermeye yöneltmek, karşılıklı tavizlerin uyumunu sağlayarak tarafların pozisyonlarını sağlamlaştırmak, anlaşmaya tanık olmak gibi çeşitli rolleri üstlenmektedir (Moore, 2014: 34). Arabulucu ve tarafların etkileşimi karşılıklı olarak çıkarların, algıların, ihtiyaçların ve güç kaynaklarının dikkate alındığı iç içe geçen bir süreç olduğundan arabulucu stratejisini bu doğrultuda belirlemektedir (Bercovitch, 1992: 17). Bu unsurlar arabulucunun sürece müdahale düzeyinin de belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Kleiboer, arabuluculuğun zorlu çatışmalara daha uygun olduğu iddia etmektedir (Kleiboer, 1996: 360-389). Zira karşılıklı zarar veren çıkmaz olduğundan taraflar arabuluculuk yoluyla çatışmanın çözümüne daha duyarlı yaklaşması muhtemeldir.

Arabulucunun aktif veya pasif olarak çeşitli rolleri üstlenmesi çatışmaya müdahale derecesini ve stratejilerini belirlemektedir. Arabulucuların farklı aşamalarda ayrı stratejiler kullanabildiği gibi tüm stratejileri aynı anda da kullanabilmekte, tarafsız olduğu gibi yanlı bir tutum içerisinde de olabilmektedir (Bercovitch, 2009: 342). Çünkü her arabulucunun niteliklerinin farklı olması hem stratejilerine hem de müdahale düzeylerine de

yansımaktadır. Bu nedenle arabuluculuk sürecinde tek bir arabuluculuk tarzı benimsenmemekte zaman zaman çatışmanın doğasına uygun olarak arabuluculuk rolleri iç içe geçebilmektedir (Young 1967; Zartman ve Touval, 1985; Bercovitch, 1992; Princen, 1992). Arabuluculukta genellikle iletişimi kolaylaştırma, formülasyon/formüle etme ve manipülasyon/manipüle etme olmak üzere üç tür öne çıkmaktadır (Zartman ve Touval, 1985: 38-39; Bercovitch, 1992: 17; Beardsley vd., 2006: 62-66, Zartman, 2008: 165).

Arabulucunun kolaylaştırıcı rolü, saf arabuluculuk olarak da adlandırılmakla birlikte süreçte en pasif olduğu rolü ifade etmektedir. Bu rolü üstlenen arabulucu taraflar arasında etkileşimin zayıf veya hiç olmadığı durumlarda tarafların birbirleriyle problemleri konularını, karşılıklı beklentilerini ve çıkarını ifade etmeleri için güvenli bir ortamın oluşmasına yardımcı olarak iletişimin inşa edilmesi için gerekli koşulları sağlamaktadır (Horowitz, 2007: 55-56). Taraflar arasında doğrudan temasın mümkün olmadığı ve birbirlerine karşı zayıf görünmemek için tavizlerden kaçındıkları durumlarda arabulucu kolaylaştırıcı rolü üstlenerek taraflar arasındaki mesajları iletir (Zartman ve Touval, 1985: 38). Bu bağlamda kolaylaştırıcı arabulucudan tarafların algılarını ve tutumlarını değiştirecek iletişim kanallarını kurarak güven ortamını oluşturması beklenmektedir. Rızaya ve iknaya dayanmasıyla güç arabuluculuğundan ayrılmakla birlikte tarafsız arabuluculukla benzerlikleri vardır (Çağlayan, 2021: 57). Bu arabuluculuk çeşidinde arabulucu tarafların güvenini kazanmıştır. 1993 Oslo Anlaşmaları'na giden süreçte Norveç'in İsrail ve FKÖ arasında üstlendiği arabuluculuk görevinde tarafların güvenini elde etmesiyle oynadığı rol kolaylaştırıcı ve tarafsız arabuluculuğa örnek verilebilir.

Çatışmanın yoğunluğundan ötürü taraflar arasındaki iletişimin tamamen kesilip çatışmayı sonlandıracak ortak bir çözüm yolunun bulunmadığı durumlarda çıkış imkânı sunacak arabulucuya ihtiyaç duyulmaktadır (Zartman, 2008: 165). Böyle bir durumda formülatör/formüle edici rolü öne çıkan arabulucu, prosedür süreciyle ilgili gelişmeleri takip ederek tarafların ilişkilerinin gelişimine yardımcı olduğu gibi taraflarca talep edilen veya kendi isteğiyle çözüm önerilerinde de bulunabildiğinden müzakerelere önemli katkılar sağlamaktadır. Bu yüzden formülatör arabulucunun ilişkilerin önündeki engelleri kaldırma gücünün yanı sıra yaratıcılığının da olması gereklidir (Zartman ve Touval, 1985: 38). Arabulucu yalnızca taraflar arasındaki ilişkinin gelişmesine yardımcı olmakla kalmamalı aynı zamanda tarafların düşüncelerindeki engellerin kaldırılması için yaratıcı

özüm yolları sunarak tarafları barışa ikna edebilecek kabiliyete sahip olmalıdır. ABD Başkanı Carter'in Camp David sürecinde oynadığı rol, arabulucunun formülatör rolünün etkili örneklerinden birisidir.

Touval tarafından tanımlanan kaslı arabuluculuk, güce dayalı arabuluculuk veya manipülatör arabuluculuk olarak da nitelendirilmektedir. Arabuluculuk müdahalesinin en yoğun biçimi olan manipülatör/manipüle etme rolünü üstlenen arabulucu, çatışmanın tarafı olmasa da çözüm sürecinde katılımı yüksektir (Zartman, 2008: 166). Manipülatör olarak arabulucu tarafları taviz vermeye yönlendirmek için maddi teşvikler veya destek vaatleri ve yaptırım tehditleriyle varılacak anlaşmanın içeriğini ve doğasını şekillendirmeye çalışmaktadır (Butler, 2009: 131). Bu bağlamda havuç ve sopa yöntemiyle tarafların iş birliğine ve uzlaşmaya yönelmeleri için baskı yaparak iş birliği için teşvik ve ödüller sunarken uzlaşmaya isteksiz tarafı veya tarafları cezalandırmaktadır. Ancak ödül ve cezayla ulaşılan anlaşmalar çatışmaya neden olan temel sorunları dikkate almadan yalnızca şiddeti sonlandırmaya diğer bir ifadeyle negatif barışa odaklandığından kısa vadeli olacaktır. Dolayısıyla ilerleyen dönemlerde çatışma tekrar ortaya çıkacaktır. Tarafsızlık veya nötrlük gibi nitelikler bu arabuluculukta öne çıkan kriterler olsa da dikkate alınan kriterlerden değildir.

Watkins ve Winters'ın "müdahaleci" olarak adlandırdıkları manipülatör arabulucular, sahip oldukları güçleri kullanarak istediklerini elde etme amacıyla taraflara ihtiyaçlarını vaat etmekte ve anlaşma yapmaları için onaylarını bir nevi satın almaktadırlar (Watkins ve Winters, 1997: 120). Bu yüzden pazarlık ve zorlama gücüyle sonuçları etkileme ve değiştirme yeteneklerini elinde bulunduran büyük ve güçlü devletler, havuç ve sopa stratejisiyle çıkarları doğrultusunda taraflara tavizler verdirmek için teklifler sunabilir ve gerek maddi gerekse manevi destek garantisiyle tarafların motivasyonlarını değiştirebilmektedir. Amerikalı diplomatların 1970'li yıllarda Orta Doğu barış sürecinde tam katılımcı olarak oynadıkları rol manipülatör arabuluculuktur. ABD, İsrail ve Mısır arasında anlaşmaya varılması için her iki tarafa dış yardım teklifinde bulunmuş ve Mısır'ın endişelerini gidermek için de güvenlik garantileri sunmuştur (Greig ve Diehl, 2012: 10).

Tarafların kendi çabaları doğrultusunda anlaşmaya varamaması daha müdahaleci stratejileri gerekli kılmıştır. Bu bağlamda stratejilerden müdahale düzeyi en yüksek olan

manipölasyon diğerklerine oranla daha yönlendirici nitelikte olup çoğı zaman sürecin başarıyla sonuçlanmasını sağlayacak strateji olarak kabul edilmiştir (Bercovitch ve Houston, 2000: 175). Genellikle sorunların çözümü ve şiddetin azaltılması için kolaylaştırıcı rol tercih edilirken anlaşmaya varılması için manipölasyon stratejisi tercih edilmektedir (Beardsley vd., 2006: 81).

Tablo 3

Teknikler ve taktikler bağlamında arabuluculuğun strateji tarzları

Teknik	Bilgi sağlama /açığa çıkarma	Koordinasyon /düzen	Havuç-Sopa / Ödül-baskı uygulaması
Stil /Tarz	Kolaylaştırma	Formölasyon	Manipölasyon
Taktikler	-Taraflarla iletişim kurma -Tarafların güvenini kazanmak -Taraflar arasındaki etkileşimi sağlamak -Temel sorunları ve çıkarları belirlemek -Eksik bilgileri gidermek -Taraflar arasında mesajları iletme -Uygulanacak eylemleri bulmak -Olumlu değerklendirmeler sunmak -Tüm tarafların çıkarlarının tartışılmasına imkân sağlamak -Tarafsızlığını korumak	-Toplantı mekanının seçimini yapmak ve kontrolünü sağlamak -Toplantının hızını ve resmiyetini kontrol etmek -Arabuluculuğun gizliliğı sağlamak -Taraflarca kabul edilebilir çerçeve oluşturmaya yardımcı olmak -Zamanlamayı kontrol etmek -Ortak çıkarları vurgulamak -Tarafların konumlarını korumalarına yardımcı olmak -Tüm aktörlerin verebileceğı tavizlere göre öneriler yapmak	-Tarafların beklentilerini değıştirmek -Tarafların masada kalmalarını ve imajlarını korumalarını sağlamak -Verilecek tavizlerin sorumluluğunu üstlenmek -Anlaşmazlığın maliyetlerini taraflara bildirmek -Bilgileri süzmek ve tedarik etmek -Esnek davranmaları için taraflara baskı uygulamak - Anlaşma için kaynakları vaat etmek veya kaynakların geri çekileceğıne yönelik tehditlerde bulunmak - Taraflarca verilen tavizleri ödüllendirmek -Tehdit ve teşviklerde bulunmak -Anlaşma yapmaya rıza göstermelerini sağlamak

(Beardsley vd., 2006: 66)

Arabulucu Türleri

Arabuluculuk bireyler, devletler, uluslararası ve sivil toplum kuruluşları gibi birçok farklı aktör tarafından uygulanmaktadır. Arabulucu aktörün kimliği arabuluculuğun yetkilerini, stratejilerini ve tarafları yönlendirme seviyesinin belirlenmesi için önemli bir faktördür. Yönlendirme seviyesi düşük olan arabulucu, resmi görüşmeler olmadan önce mekik diplomasisiyle taraflar arası mesajları iletmeye çalışırken resmi görüşmelerde başkanlık ederek sorunlu konuları netleştirmeye çalışmaktadır. Yönlendirme seviyesi daha yüksek olan arabulucu taraflar arasındaki ilişki biçimini etkileyecek fikirler üretme ve bunun taraflarca kabul edilmesini sağlamak için uzlaşma şartlarının kararını verebilmenin yanı sıra barış için isteksiz davranan taraflara da baskı uygulayabilmektedir (Jeong, 2010: 180). Arabuluculuk devletlerin yayılmacı veya savunmacı çıkarlarına hizmet eden dış politika aracı olarak kullanıldığı gibi kişiler tarafından nüfuzlarını genişletme aracı olarak da kullanılmaktadır (Touval, 1992: 232-234).

Bireysel Arabuluculuk

Bireysel arabuluculuk denilince ilk akla gelen arabulucunun tarafların üst düzey temsilcileriyle etkileşim içerisinde olan kendi hükümetini temsilen süreçte yer alan bir yetkili kişi anlaşılrsa da kastedilen şey resmi temsil statüsü olmayan bireyler tarafından arabuluculuk sürecinin yürütülmesidir (Bercovitch, 1992: 10). Bireyler, kendileri başta olmak üzere devletleri ve kuruluşları temsil etmeleriyle elde edecekleri kişisel itibarlarını ve uluslararası ortamdaki duruşlarını geliştirmek için arabuluculuğu tercih etmektedirler (Eriksson, 2020: 210). Devletlerin arabuluculuğa göre gücü daha kısıtlı olan bireysel arabuluculukta, maddi teşvikler sunulamayacağı gibi kaynaklardan mahrum bırakma gibi tarafları teşvik edecek güce de sahip değildir. Bu nedenle çatışma taraflarınca tarafsız olarak algılanmakta ve kabul edilebilir görülmektedir (Siniver, 2006: 811).

Bireysel arabuluculuk resmi biçimlerde sürdürüldüğü gibi gayriresmi biçimlerde de sürdürülmektedir. Genellikle bireylerin kendi istekleri doğrultusunda iletişimi geliştirme, taraflar arasındaki etkileşimi sağlama gibi kolaylaştırma stratejileriyle sürece dahil olan gayriresmi arabuluculuğun özellikleri resmi olmaması, belirli bir arabuluculuk politikasına tabi olmaması ve temsil statüsü olmamasıdır (Hare, 1992: 61-62). Resmi arabuluculuk ise

üst düzey yetkili, hükümet temsilcisi veya herhangi bir politikacı ile çatışma taraflarının resmi temsilcileri arasında resmi bir yapı içerisinde gerçekleştirilen arabuluculuk biçimidir (Bercovitch, 2011: 22-23; Bercovitch ve Jackson, 2020: 77). Aynı zamanda devletlerin arabuluculuğuyla karşılaştırıldığında resmi temasların öncesinde yapılan gayriresmi görüşmelerle girişimleri sınırlandırılır. Camp David sürecinde Jimmy Carter ve Kuzey İrlanda barış sürecinde George Mitchell'in üstlendiği rol bireysel arabuluculuk örneklerindendir. Daha somut sonuçlar elde edilmek istendiğinden devletlerin arabuluculuğuna başvurulabilir. Elbette devletlerin mevcut kaynak ve kapasitelerinin etkisi burada önem taşımaktadır.

Devletlerin Arabuluculuğu

Devletlerin arabuluculuğa davet edilmesi ya da arabuluculuk faaliyetini icra etmeye başlaması, üst düzey karar vericilerin aracılığıyla gerçekleşmektedir. Arabulucuların çıkar ve güçlerinin farklı olması sürecin devamında ve sonucunda farklı etkilere sahip olmuştur. Watkins ve Winters arabulucunun sahip oldukları gücü kolaylaştırıcı güç, pazarlık gücü ve zorlayıcı güç şeklinde sınıflandırmıştır. Arabulucular statüleri, becerileri, ikna yetenekleri ve süreç yönetimiyle tarafları etkileyebiliyorsa kolaylaştırıcı güce; istekleri doğrultusunda eylemlerini gerçekleştiren taraflara ödülleri vaat edebiliyorlarsa pazarlık gücüne ve taraflara uzlaşmaları için sunduğu şartları dayatabilme ve uygulatabilme etkisine sahipse zorlayıcı güce sahiptir (Watkins ve Winters, 1997: 124). Devletler, siyasi çıkarlarını tehlikeye atacak çatışmaya müdahale ederek statülerini ve etkilerini artırma amacıyla hareket edebilmektedir. Küçük ve orta derecede olan devletlerin kaynakları kısıtlı olduğundan arabuluculuğu diyalog ve iletişim stratejileriyle sınırlıdır. Devletlerin büyüklüğü ve sahip oldukları kaynaklar bu noktada önem arz etmektedir. Bu nedenle devletlerin arabuluculuğundan bahsedildiğinde genellikle küçük devlet ve büyük devlet arabuluculuğu arasında ayrıma gidilmektedir.

Küçük Devlet Arabuluculuğu

Küçük devletlerin arabuluculuk teklifini önermesinde veya kabul etmesinde çeşitli çıkarları olabilir. Bir çatışma tarafından tehdit altında olan çıkarlarını korumak isteyen küçük devletler çatışmaya müdahil olmanın tek yolu olarak arabuluculuğu görmektedir

(Zartman, 2008: 159). Ellerindeki kaynakların yetersizliği de düşünüldüğünde büyük güçler gibi kaynaklarını dış politika aracı olarak kullanmaları mümkün görülmemektedir. Kriz bölgelerine doğrudan müdahil olmamalarının yanı sıra çatışma durumlarında zayıf statüleri ve uluslararası toplumdaki konumları itibariyle büyük devletlerin üstlenmeyi reddedeceği görevleri üstlenmelerine ve barışı koruma veya arabuluculuk hizmetlerini sunma fırsatlarına izin verilmiştir (Holsti, 1970: 242). Arabuluculuk yaparken taraflar arasındaki sorunların analizinin yapılması, bakış açılarının değiştirilmesiyle kendi çözümlerini bulmalarına yardım etmek için iletişim ve diyalog ortamının sağlanması gibi rolleri üstlenmektedir (Eriksson, 2020: 207). Bu nedenle genellikle kolaylaştırıcı rol ile ilişkilendirilmiştir.

Küçük devletler güç kullanma kapasitelerinden yoksun olmaları ve tehdit oluşturmeyen siyasi tavırlarından dolayı müdahaleci olmayan arabuluculuk faaliyeti için daha uygun bilgi, beceri ve yeteneklere sahip olup tarafsız olarak süreçte rol üstlenebilmektedir (Jeong, 2010: 177). Ayrıca bölgesel çatışmalarla sınırlandırılmış olan bu küçük devletler, iletişime ve diyaloga bağlı stratejilerini dikkat çekmeden gerçekleştirmekte ve taraflar açısından bir tehdit unsuru olarak algılanmamaktadır. Ancak zaman zaman büyük güçlerin rızalarına veya desteklerine ihtiyaç duymaktadırlar (Eriksson, 2020: 211). Norveç, Cezayir gibi küçük ölçekli devletler genellikle arabulucu rolü için davet edilirler. 1979'da İran-ABD krizindeki Cezayir'in ve Oslo Barış Süreci'nde Norveç'in rolü buna örnek olarak gösterilebilir.

Büyük Devlet Arabuluculuğu

Büyük devletler dünyanın birçok yerinde çıkarlarını gerçekleştirmek için bir araç olarak gördükleri arabuluculuğu yapmaya isteklidirler. Küçük ve zayıf devletlere göre büyük devletlerin coğrafi olarak daha geniş konularla çok fazla çıkarları olduğundan çatışmalara müdahalede bulunmaya ve arabuluculuk yapmaya daha isteklidir (Touval, 2003: 94). Ayrıca küçük devletlerin arabuluculuğuna kıyasla büyük devletler daha çok kaynağa sahip olduğundan daha fazla strateji seçeneğine de sahiptir (Bercovitch ve Jackson, 2020: 78). Öneriler sunarak tarafları taviz vermeye zorlama, kazanç ve kayıp hesaplamalarını değiştirmeye teşvik etme gibi imkanları elinde bulundurduğundan çatışmanın siyasal bir çözüme bağlanmasını hızlandırabildikleri gibi çatışmanın şiddetinin

de artmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla büyük devlet arabuluculuğunun stratejileri çatışmanın gidişatını etkileyecek güce sahip olup kimi zaman çatışmanın çözümünü sağlama kimi zaman ise çatışmanın daha da şiddetlenmesine neden olabilmektedir.

Çatışma taraflarının pazarlık etmesi halinde küçük devlet arabuluculuğunda taraflar arasındaki bu pazarlık ilişkisinin bozulmadan devam etmesi amaçlanırken büyük devletin arabuluculuğunda çatışma doğasını tümüyle değiştirmek amaçlanmaktadır (Slim, 1992: 226). Çatışmanın doğasını değiştirmek için tarafların eylemlerini ve tutumlarını değiştirebilme, yönlendirebilme kabiliyeti gereklidir. Bu noktada arabulucunun barışa ulaşılabilmesi için önerilen teklifi kabul etmeyen taraflardan birisi veya her ikisi üzerinde baskı kurma gücü olarak tanımlanan manivela/kaldıraç/itici gücü önem arz etmektedir (Kleiboer, 1996: 371). Tarafları ikna etmeyi sağlayacak maddi kaynakların varlığının yanı sıra bu kaynakların imkanlarıyla yapılan manipülasyonlara dayanan kaldıraç gücüne genellikle büyük devletler sahiptir. Büyük devletlerin diğer devletlere göre kaynakları ve güç kullanma kapasiteleri daha elverişli olduğundan kaldıraç gücüne sahip olup çatışmanın çözümüne isteksiz olan tarafları tehdit ve baskı yoluyla çözümü düşünmeye zorlamaktadır (Çağlayan, 2021: 55). Siyasi ve maddi kapasiteleri, çıkarları doğrultusunda sopa ve havuç kullanabilmelerine ve arabulucu rolü üstlenmelerine olanak sağlar. Bu nedenle büyük devlet arabuluculuğu güçlü devletler ile ilişkilendirilmiş olup kası/güce dayalı/manipülatör arabuluculuk rolünü üstlenmeye daha yatkındır.

Güç, arabuluculuk faaliyetinde genellikle arabulucunun tarafları uzlaşmaya yönlendirmek için uygulayabileceği etkinin derecesi olarak anlaşılmaktadır. Arabulucunun gücü; tarafların algı, motivasyon ve tutumlarını değiştirebilmek için kullandığı kaynak çeşitliliğiyle bağlantılıdır (Bercovitch ve Houston, 2000: 170-202; Siniver, 2006: 811). Siniver, maddi ve maddi olmayan yani havuç ya da sopa gibi güç kaynaklarının kullanılmasıyla tarafların maliyet-fayda hesaplamalarını etkileme kapasitesini kaldıraç olarak tanımlamaktadır (Siniver, 2022: 220). Zartman'a göre arabulucu; ikna, her iki tarafın pozisyonundan daha etkileyici pozisyon oluşturabilme kabiliyeti, arabuluculuktan çekilme tehdidi, tarafları sınırlama, kaynaklardan mahrum etme, istediği sonuca göre taraflara kaynaklarını sunma olmak üzere altı kaldıraç kaynağına sahiptir (Zartman, 2008: 167). Bu kaynaklara sahip arabulucu taraflara çeşitli imkanlar ve teşvikler sunarak bazen de manipülasyonla arabuluculuk sürecinden beklentilerini elde edebilmektedir. Tarafların

çatışmanın çözümünün arabulucunun destek vermesiyle mümkün olacağını düşünmesi, rakip tarafla arabulucunun yakınlaşmasıyla mevcut konumlarının değişebileceğine dair endişesi ve arabulucunun taraflara sağlayacağı ödüllerden (havuç) yararlanma ya da verilecek cezalardan (sopa) kaçınma isteği arabulucunun çeşitli itici güç elde etmesi için olanaklar sağlamaktadır (Touval, 1992: 233). Güçlü arabuluculuk faaliyetlerinde tarafsızlık olmazsa olmaz bir koşul olmayıp çatışma taraflarınca da talep edilmemektedir (Siniver, 2022: 221). Ayrıca tarafsız arabuluculuk daha çok küçük devletlerle ilişkilendirildiğinden itici güce sahip olması beklenmese de taraflı arabuluculuk büyük güçlerle ilişkilendirilip itici güce ve nüfuza sahip olması beklentisi doğurmaktadır (Kleiboer, 1996: 372). Arabulucunun tam anlamıyla tarafsız olmamasına rağmen elinde ekonomik ve politik kaynakların bulunması süreçte taraflı bir pozisyonla yer almasına olanak sağlamıştır.

Arabulucunun çatışma taraflarından birisine tarihi bağlar, ortak çıkarlar, müttefiklik ilişkisi, iç politikanın etkisi gibi çeşitli nedenlerle daha yakın olabilmektedir (Şahin, 2021: 231). Çatışma taraflarından birisiyle yakın ilişkisi bulunan ve çatışmanın tırmanmasıyla bölgesel çıkarları tehlikeye girecek olan bir süper güç, çatışma taraflarına müzakere edilmiş bir çözümün kabul edilmesini sağlamak amacıyla sahip oldukları askeri, ekonomik ve siyasi kaynaklarla etkisini gösterebilmektedir (Slim, 1992: 226). Bu nedenle diğer taraf güçlü arabulucunun taraflı bir arabuluculuk yaptığının farkında olsa bile söz konusu arabulucuya karşı çıkmanın bedellerinin farkında olacağından taraflı ve güçlü arabulucuyu reddetmeyecektir. Güce ve çeşitli kaynaklara sahip bir arabulucunun taraflı olmasının yanı sıra çatışan tarafların da arabulucuya yönelik önyargılarının olmasının arabulucunun sürece müdahale etmesini engelleyen bir etken olarak görülmemektedir. Zira güçlü arabuluculukta taraflar arabulucunun tarafsızlığı beklentisinde olmayıp gerekli görülmemiştir. Buna ek olarak zayıf olan taraf, güçlü arabulucunun diğer tarafla daha da yakınlaşmasını istemediğinden, maddi destekten faydalanmak ve güçlü olan arabulucuyla ilişkileri geliştirmek istediğinden taraflı arabulucuyu kabul edebilmektedir (Eriksson, 2019: 395). Taraflardan birine açık bir şekilde destek veremeyecek olsa da arabulucu, taraflar arasındaki müzakerelerde katılımını gerekli kılarak ve tarafların birbirlerine yönelik taleplerini kendisine bağımlı hale getirerek taraflar üzerindeki etkisini arttırabilmektedir (Touval, 1992: 233).

Tarafların, güçlü devletlerin arabuluculuğundan beklentilerinin yüksek olması söz konusu arabulucunun süreçte kolaylaştırıcı rol üstlenmesini zorlaştıracaktır. Bu nedenle arabulucunun zorlama gücünü kullanma zamanlamasına doğru karar vermesi gerekir. Tarafları müzakere masasına zorlayıcı güç ile getiren bir arabulucudan beklentiler yüksek olacaktır. Zira tarafları uzlaştıran unsur arabulucunun sahip olduğu zorlayıcı güç kapasitesi olacağından barış sürecinin devamı arabulucunun baskısıyla ilişkilendirilecektir. Bu durum da arabulucunun zorlayıcı stratejiden daha az müdahale gerektiren stratejiye geçiş yapması zorlaştıracaktır (Kleiboer, 1996: 372). Ayrıca zorlayıcı gücü kullanan arabulucu sürecin hemen sonuçlanmasını sağlasa da elde edilecek barış kalıcı olmayacak aksine nefret ve öfke artacak ve bastırılan duygular ilerleyen süreçte çatışmanın daha da şiddetli bir şekilde ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu durumun etkili örneklerinden birisi ABD'nin Orta Doğu'da kalıcı barışın sağlanması için gerek Arap-İsrail taraflarına gerekse İsrail-Filistin taraflarına yönelik uyguladığı politikalarda görülmektedir. Çatışmaların ve barışın iç içe geçtiği Orta Doğu coğrafyasında ABD, çatışmaların bölge düzen ve istikrarına zarar verdiği gerekçesiyle kalıcı barışın sağlanması için arabuluculuk girişimlerinde bulunmuş ve bölgede nüfuzunu genişletmeye çalışmıştır. Bu yüzden Orta Doğu'daki çatışmaların doğrudan tarafı olmamasına rağmen arabuluculuğun çeşitli stratejilerini kullanarak müdahalede bulunmuştur (Kriesberg, 2001: 378).

Amerikan dış politikasında Orta Doğu ve İsrail'in önemi düşünüldüğünde Arap-İsrail çatışma yönetiminde ya da çözümünde aktif olması şaşırtıcı olmayacaktır. Orta Doğu'daki çatışmalarda ABD'nin kritik rolünün temel nedeni tarafların pazarlık pozisyonlarını etkileyecek kaynaklara sahip olmasıdır. Tarafların uzlaşmayan pazarlık pozisyonlarını etkileyerek anlaşmaya yönlendirirken dış yardım, güvenlik garantileri ve kredilerle tarafları ödüllendirerek anlaşma için teşvikler yaratabilmektedir. ABD, sopa ve ödül yöntemiyle Mısır ve İsrail tarafları arasında 1979'da Camp David Anlaşması'na ulaşmış olsa da bu yıllarda diğer komşu Arap ülkeleri ve İsrail arasında barışı sağlayamamış ve Mısır'ın bölgede yalnızlaşmasına sebebiyet vermiştir. Arabuluculuk çabalarını Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak amacıyla gerçekleştiren ABD, bazen üst düzey yetkililer aracılığıyla bazen de tanınmış kişiler aracılığıyla Orta Doğu barış sürecinde çeşitli rollere sahiptir. Bu nedenle üçüncü bölümde ABD dış politikasındaki süreklilik ve değişimleri de göz önünde bulundurarak ABD'nin Orta Doğu barış sürecindeki rolü öne çıkan isimlerle incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ BAŞKANLARININ ARAP-İSRAİL ÇATIŞMASININ ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK YAKLAŞIMLARI

İsrail-Filistin çatışmasının temel sorunları güvensizlik üzerine kurulu olup İsrail ile komşu Arap ülkeleri arasındaki sorunların eklenmesiyle boyutunun değiştiği ve taraflar arasındaki pozisyonların sürekli değişiklik gösterdiği uzun süredir devam eden zorlu çatışmalardan biri olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle arabuluculuk yapmak isteyen üçüncü taraflara belirli zorluklar yaratmıştır (Diehl ve Greig, 2012: 98). Çatışma taraflarının karşılıklı olarak çatışma çözümünde herhangi bir diplomatik çabaya yanaşmaması, çatışmanın kontrol altına alınıp şiddetin sınırlandırılması hatta ortadan kaldırılması için dış aktörlere sorumluluk yüklenmiştir (Bar-Siman-Tov, 1994: 76). Bu bağlamda İsrail-Filistin çatışmasının arabuluculuk tarihi incelendiğinde iki taraf arasında iletişim kanallarını geliştirme ve güven inşa etmeye odaklanan stratejilerin yanı sıra tarafların anlaşmalara varması için teşvikler sağlayarak tarafların anlaşma taahhütlerine uyacaklarına dair güvence veren stratejilerin de kullanıldığı görülmektedir.

Orta Doğu çatışmalarında, çatışmaların kontrol altına alınmasını sağlayacak kaynaklara sahip olmasından ötürü çeşitli stratejiler kullanma kapasitesini elinde bulunduran ABD hükümeti arabulucu rolünü üstlenecek başat aktör olarak öne çıkmaktadır (Kriesberg, 2001: 379). ABD'nin öne çıkmasındaki temel neden diğer aktörlere kıyasla konumunun taraflar arası dengeyi kurabilme kabiliyetine ek olarak teşvik, taviz ve yaptırımlar uygulama potansiyeline sahip olmasında yatmaktadır (Quandt, 2005: 4). Çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan bu başlıkta İsrail Devleti'nin kuruluşundan bu yana Arap-İsrail çatışması ve İsrail-Filistin çatışmasında etkili olan ABD yönetimlerinin Orta Doğu barışı ve İsrail-Filistin barışı için sundukları barış planlarıyla birlikte arabulucu rolü incelenecektir.

3.1. Harry Truman (1945-1953): Yahudi Devletin Kuruluşuna Verilen Koşulsuz Destek

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Filistin toprakları İngiliz mandası haline gelmiş ve bu topraklar uzun yıllar Araplarla Yahudiler arasındaki çatışmalara sahne olmuştur.

Siyonizm çatısı altından birleşen Yahudilerin kendilerine ulus oluşturma arayışlarına sempati duyan ve dönemin şartlarında çıkarlarını korumak isteyen İngiltere, Filistin topraklarına Yahudi göçünü desteklemiştir (Ersoy, 2016: 63; Çalık Topuz, 2018: 109). Filistinliler Yahudi göçünün artmasını tehdit olarak görünce İngiliz mandası olan Filistin’de karışıklıklar yaşanmıştır. Yaşanan çatışmaları bastırmakta zorlanan İngiltere, çatışmaların yatışması için Yahudi göçlerine kısıtlamalar getirmiştir. Kısıtlamalar karşısında bu defa Yahudiler ve İngiliz kuvvetleri arasında silahlı çatışmalar yaşanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle Orta Doğu’da dengelerin değişmesi, Filistin mandasında Arap-Yahudi çatışmalarının yaşanması ve Yahudi göçü kısıtlamalarıyla Yahudilerin İngilizler karşısında terör ve şiddet eylemlerine başlaması üzerine İngiltere, üzerindeki sorumluluklardan kurtulmanın yollarını aramaya yönelmiştir. Arap-Yahudi çatışmasına çözüm girişimlerinin sonuçsuz kalması karşısında İngiltere, sorunu 2 Nisan 1947’de BM Genel Kurulu’na taşımıştır (Balcı, 2010: 106).

Genel Kurul, iki hafta süren müzakerelerin ardından sorunla ilgilenecek özel bir komite kurulmasına karar vermiştir. Filistin’deki durumu inceleyip 1 Eylül 1947’ye kadar rapor hazırlaması için görevlendirilen Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi (*United Nations Special Committee on Palestine–UNSCOP*)’nin çalışmaları sonucunda Filistin’in Araplar ve Yahudiler arasında taksim edilerek Arap devleti ve Yahudi devleti olmak üzere iki bağımsız devletin kurulmasını; Kudüs’ün uluslararası statüye sahip olmasını öngören “çoğunluk planı” ve Filistin federe devletini öngören “azınlık planı” olmak üzere iki plan ortaya atılmıştır (Cleveland, 2008: 292; Arı, 2017a: 243). Yahudiler kendilerine devlet olma hakkını tanıdığı için çoğunluk planını desteklerken, Araplar Filistin’in bölünmesini öngören bu iki planı da reddetmiştir. BM Genel Kurulu’nun Filistin’in taksimini öngören 181 sayılı kararın kabul edilmesinin ardından Yahudiler ve Araplar arasında çatışmalar yaşanmıştır (Fischbach ve Williams, 2023: 108).

1945 yılında yönetime gelen Truman, 1948 yılına kadar Filistin’e Yahudi göçünü destekleyen ve söz konusu topraklarda Yahudi devletinin kurulmasının gerekliliğinden söz eden “Biltmore Programı” ekseninde soruna yaklaşmıştır. Dolayısıyla Truman yönetimi, Filistin’in taksimine resmen destek vermekle kalmamış diğer ulusların da bu karara destek vermesi için ekonomik yardımları kesme tehditleriyle baskı yapmıştır. Bu yaklaşımının

temel nedeni Demokrat Parti içinde Siyonist lobinin etkisinin artmasıdır (Cleveland, 2008: 289-293). BM'nin taksim kararına verdiği desteğin ABD'nin bölgesel çıkarlarının yanı sıra Arap ülkelerle ilişkilerine de olumsuz yansıtacağını fark eden Truman yönetimi, Mart 1948'de plandan desteğini çekerek bölgenin beş yıl BM vesayetinde yönetilmesi önerisinde bulunmuş ancak hem Araplardan hem de Yahudilerden tepki gelince öneri uygulamaya geçememiştir (Armaoğlu, 2007: 486; Balcı, 2010: 107).

Filistinliler ve Yahudiler arasındaki çatışmaların şiddetlenmesi ve İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bölgedeki hakimiyetini gittikçe kaybeden İngiltere'nin Filistin'den kuvvetlerini çekeceğini açıklaması Yahudileri harekete geçirmiştir. Bunun üzerine David Ben Gurion başkanlığında toplanan Yahudi Milli Konseyi 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir (Armaoğlu, 2007: 486; Cleveland, 2008: 295). Arap devletlerle ilişkilerin olumsuz etkileneceği ve petrol akışının kısıtlanma tehlikesine rağmen ABD, bölgede bir Yahudi devletinin kurulmasına destek vermekle kalmamış aynı zamanda bağımsız bir Yahudi devletinin ilanından yalnızca 11 dakika sonra tanıyan ilk ülke olmuştur (Spiegel, 1985: 37; Çalık Topuz, 2018: 111).

İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesinden kısa bir süre sonra 15 Mayıs 1948'te Mısır, Suriye, Irak, Lübnan ve Ürdün orduları İsrail'e saldırarak bölgesel bir savaşın başlamasına neden olmuştur (Kaufman, 1996: 8). Bunun üzerine 19 Mayıs 1948'de BM tarafından Arap-İsrail savaşını sonlandıracak ateşkesi sağlamak amacıyla arabulucu olarak Folke Bernadotte görevlendirilmiş ve Amerikalı Ralph S. Bunche de Bernadotte'ye yardım etmiştir (Ben-Dror, 2016: 53). Arabulucu olarak Bernadotte'nin görevi ateşkesin ilan edilmesini sağlamak, Filistinlilerin refahını koruma altına almak ve çatışmanın barışçıl bir şekilde sonlandırılması için faaliyetlerde bulunmaktı (Fischbach ve Williams, 2023: 111). Bernadotte'nin şiddetin en kısa sürede sonlandırılması yani negatif barış ortamının elde edilmesine yönelik görevlerinin olmasından ötürü Bernadotte arabuluculuğunun çatışma yatıştırma yöntemini benimsediği söylenebilir. Savaşın şiddetlenmesi üzerine taraflar, 11 Haziran 1948'de Bernadotte'nin hazırlanmış olduğu dört haftalık ateşkes önerisini kabul etmişlerdir (Kaufman, 1996: 8; Ben-Dror, 2016: 53). Ancak taraflar 8 Temmuz'da ateşkesi sona erdirerek tekrar çatışmalara başlamış ve Bernadotte'nin arabuluculuğu sonuçsuz kalmıştır (Balcı, 2010: 108).

İlk ateşkesin başarısızlığının ardından BM, taraflar arasında ateşkes sağlama girişimlerinde bulunmuş ancak çabalar sonuç vermemiştir. Bunun yanı sıra arabulucu olarak görevlendirilmiş Folke Bernadotte'nin Kudüs'ün Araplara verilmesini belirten ifadeleri Kudüs üzerinde hak iddia eden İsrail için kabul edilebilir olmadığı gerekçesiyle Yahudi terörist örgütü Stern tarafından öldürülmüştür (Stein vd., 1991: 5; Arı, 2017a: 251). Bu sarsıcı ölümün ardından yerine arabulucu olarak Amerikalı Ralph Bunche atanmıştır. BM'yi temsil eden bireysel arabulucu olarak görevlendirilen Ralph Bunche, tarafların davranışlarını değiştirecek ödül ve ceza gibi teşviklere sahip güçlü bir arabulucu olmamasına rağmen ABD Dışişleri Bakanlığında görev almış eski bir diplomat kimliği ile taraflar üzerinde güçlü bir kaldıraca sahip olmuştur (Siniver, 2006: 816). Zira ABD'den yardım alma ve tanınma arayışında olan taraflar açısından Ralph Bunche'nin arabuluculuğu kaçırılmayacak fırsatlar ortaya çıkarma potansiyelinde görülmüştür.

Bunche, İsrail ile doğrudan görüşmeyi reddeden Arapları ikili görüşmeye ikna etse de temel müzakereler Bunche'nin mekik diplomasisiyle sürdürülmüştür. Bu yöntem ilerleyen süreçte de ABD'li arabulucular tarafından sıklıkla kullanılmıştır (Stein vd., 1991: 6). Bunche, Arap-İsrail çatışmasına özgü özellikleri bildiğinden kendisinden önce BM tarafından görevlendirilen Bernadotte gibi karmaşık sorunların çözümüne odaklanmaktansa silahlı çatışmayı sonlandırarak taraflar arasındaki düşmanlıkları sona erdirmeyi amaçlayan aşamalı yöntem benimsemiştir. Bunche'nin temel görevi taraflar arasındaki çatışmaya siyasi bir çözüm bulmak, mülteci sorununu ya da toprak sorunlarını çözmek değil taraflar arasında ateşkes anlaşmalarının yapılmasını sağlamaktır (Stein vd., 1991: 6). Temel problemlerin çözümüyle ilgilenmeyen Bunche, Bernadotte arabuluculuğundaki gibi yalnızca ateşkesi yani şiddetin sonlandırılıp negatif barış ortamının sağlanmasını amaçlamıştır. Ancak Bunche'nin çatışmanın tırmandığı bir aşamada müdahale bulunması da Wallensteen'in tanımından yola çıkarak askeri faaliyetleri dondurma ve çatışmanın yayılmasını önleme amacını içeren çatışma yönetimi yöntemini benimsediğini söylemek mümkündür. İsrail ile Mısır, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasındaki müzakerelerde kontrol sağlayarak Birinci Arap-İsrail Savaşı'nın fiilen sonlanmasını sağlayan dört ateşkes anlaşmasının imzalanmasına yardımcı olarak bu görevi başarıyla yerine getirdiğini söylemek mümkündür (Spiegel, 1985: 44; Siniver, 2006: 815). Bunche'nin bu başarısında İsrail'in ekonomik ve askeri anlamda tükenmesiyle acı veren çıkmaza girilmesi ve

tarafarla savaşın katlanılmaz maliyetlerine son vermenin diplomasi yoluyla mümkün olacağının fark edilmesinin de etkisi vardır.

Ateşkes anlaşmalarıyla sona eren Birinci Arap-İsrail Savaşı sonunda İsrail, taksim kararının kendisine verdiği %55'lik toprağın çok daha ötesinde toprağı ele geçirerek Filistin topraklarının %70'inden fazlasını topraklarına dahil ederek sınırlarını genişletmiştir (Uludağ, 2014: 243). Savaşta Ürdün'ün Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü; Mısır'ın Gazze Şeridi'ni işgal etmesiyle Filistinliler yabancı rejimlerin himayesi altında kendi topraklarında mülteci durumuna düşmüştür (Çalık Topuz, 2018: 110). Filistinlilerin yurtlarını terk etmek zorunda kalmasıyla da İsrail-Filistin çatışmasına yeni bir boyut eklenmiştir. Ayrıca Araplar da İsrail'i ortadan kaldırma düşüncesi etrafında toplanarak Arap Milliyetçiliği hareketini başlatmıştır (Önal, 2019: 308).

Arap devletleri ile İsrail arasında ateşkes anlaşmaları yapılmasına karşın iki tarafın kalıcı bir barış anlaşmasının yapılmasına yönelik fikir birliği için yeterli teşvikler sağlanamamıştır. İsrail savaşta birçok kazanım elde etmiş ve Arapların Filistinli mülteciler sorununu çözmesi veya 1947 taksim kararının öngördüğu sınırlara dönmesi için karşı taraftan kazanç sağlayacağı herhangi bir şey olmadığından barış yapmaya yanaşmamıştır (Kaufman, 1996: 10). Ancak İsrail'in Araplar karşısında zafer kazanması ve Arapların İsrail ile ateşkes yapmak zorunda kalmaları, Orta Doğu'da yeni bir dönemin başlayacağının habercisi olmuştur.

1948 Savaşı'yla birlikte birçok kazanım elde ederek uluslararası ortamda prestijini artıran İsrail, 1950'de savaşta işgal ettiği Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar için kutsal olarak kabul edilen tartışmalı bölge Batı Kudüs'ü başkent olarak ilan etmiştir (Önal, 2019: 309; Fernandez, 2005: 42). Bunun üzerine Arap milliyetçiliğiyle birleşen Arapların bu karar karşısında tekrar savaş ilan edeceğinin farkına varan ABD, İngiltere ve Fransa yeni bir savaşın çıkmasına engel olmak amacıyla 25 Mayıs 1950'de bir deklarasyon yayınlarak Orta Doğu'ya silah ambargosu uygulama kararı almıştır (Armaoğu, 2007: 488).

Bu dönemde ABD ve SSCB arasındaki rekabetin hâkim olduğu Soğuk Savaş, etkisini Arap-İsrail çatışmasının çözümüne ilişkin adımlarda da göstermiştir. Dış

politikasını SSCB'yi temel alarak oluşturan ABD, sorunun çözümüne ilişkin girişimlerde SSCB'nin çözümden faydalanmasını engellemeyi, Arap dünyasıyla ilişkisine gölge düşürecek faktörleri ortadan kaldırmayı ve Batı'ya petrol tedarikinde karşılaşılabilecek engelleri önlemeyi amaçlamıştır (Spiegel, 1985: 47).

İkinci Dünya Savaşı sona erdiği ve Soğuk Savaş'ın etkisinin hızla Orta Doğu'ya yayıldığı bir ortamda Orta Doğu petrol rezervleri değer kazanmıştır (Kaufman, 1996: 1). Bu bağlamda ABD, petrol bakımından zengin olan bölgedeki ülkelerin SSCB etkisine girmesini engellemek amacıyla bölgede nüfuzunu güçlendirme çabasına girmiştir. Filistin toprağının kontrolünü sağlamak bu amaca hizmet edecek nitelikte olduğundan bu topraklarda bir Yahudi devletinin kurulması desteklenmiştir. Dolayısıyla Yahudi devletinin kurulmasına verilen Amerikan desteğinin temelinde Soğuk Savaş'ın Amerikan dış politikasına yansımalarıdır. Birinci Arap-İsrail Savaşı çıktığında Amerika'nın resmi politikası bölgeden uzak durmak olsa da BM'nin atadığı arabulucuya desteğini esirgememiştir. Çatışmayı durdurmanın yollarını aramak için Amerikan temsilcileri, Bernadotte ve BM'yle hareket etmiştir (Spiegel, 1985: 39).

3.2. Dwight D. Eisenhower (1953-1961): “Dostça Tarafsızlık” Temelinde Arap-İsrail Anlaşmazlığına Yaklaşım

Dwight D. Eisenhower, 1953'te yönetime geldiğinde Truman yönetiminin Yahudilere verdiği desteğin Arap devletleriyle ilişkileri olumsuz etkilediğinin ve Orta Doğu'da yalnızca İsrail'i dikkate alarak politika oluşturmanın Amerikan çıkarlarına hizmet etmeyeceğinin bilincinde olarak politikasını bu yönde oluşturmuştur. Bu nedenle ABD'nin İsrail ile ilişkilerini sınırlayıp Arap ülkelerin çıkarlarına saygı göstermenin gerekli olduğuna inanmıştır. Ayrıca Arap-İsrail çatışmasının çözümü için her iki tarafla dost olarak tarafsız bir tutum benimseyen yönetim, Filistin sorununa yönelik politikasını "dostça tarafsızlık" üzerine kurmuştur (Christison, 1998a: 22; Önal, 2019: 310). SSCB'nin Orta Doğu devletleri üzerinde etkisinin artmasıyla birlikte nüfuzunun sağlamlaşmaya başlaması, Arap milliyetçiliğinin yükselişe geçmesi ve İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Batı ekonomisinin kalkınması için bölge petrolüne bağımlılığın artması Eisenhower yönetiminin politikasının oluşmasını etkileyen temel faktörlerdir (Spiegel, 1985: 56; Gerner, 1990: 72; Kaufman, 1996: 15).

Eisenhower yönetiminde olduğu süre zarfında bir yandan İsrail'e ve Arap ülkelerine kalıcı sınırlar müzakere edilene kadar 1949 ateşkes sınırına uyma çağrısında bulunurken diğer yandan da Filistinlilerin ülkelerine geri dönüşlerini, yeniden yerleşimlerini, tazmin edilmelerini ve rehabilitasyonunu desteklemiştir (Gerner, 1990: 82). Orta Doğu'da kilit ülke konumunda olan Mısır ile İsrail arasında bir krizin ortaya çıkacağını tahmin eden Eisenhower, çatışmayı önlemek adına Robert Anderson'u Mısır'a göndermiştir. Anderson, taraflara barış anlaşmasının yapılması karşılığında Nasır'ın Asvan Barajı projesine fon sağlanacağını ve birçok teşvikin yapılacağını iletmiştir (Stein vd., 1991: 6). Amerika'nın kaynaklarından yararlanmak isteyen Mısır ve İsrail, Anderson ile görüşmeyi kabul ederek taleplerini iletmiştir. İsrail, bölgede SSCB'yi dengelemek için silah sevkiyatı talep ederken Mısır baraj projesi için fon talebinde bulunmuştur. Ancak bu arabuluculuk girişiminden bir sonuç çıkmamış tarafların tavırları sınırlandırılamamıştır.

Pan-Arabizm ve milliyetçilik politikası benimseyen Nasır'ın Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararına İngiltere ve Fransa karşı çıkınca bölgedeki dengeler sarsılmıştır. Zira Batı'ya enerji akışını sağlayan en önemli yol Süveyş Kanalı olup bu yolun kesilmesi, Batı'ya ekonomik açıdan zarar vereceği gibi petrol ihtiyacının karşılanmasına da engel oluşturmaktaydı (Kılıçoğlu, 2021: 736-737). Nasır'ın bu kararına karşılık İngiltere ve Fransa, İsrail'i de yanlarına çekerek gizli bir anlaşma yapmışlar ve İsrail bu anlaşmaya dayanarak 29 Ekim 1956'da Mısır'a saldırmıştır (Spiegel, 1985: 74; Cleveland, 2008: 346). Daha önce bu saldırı İngiltere ve Fransa tarafında planlanmıştır. Plana göre İngiltere ve Fransa, çatışmanın durdurulması için Mısır'ın geri adım atmayacağını bildikleri halde İsrail'e ve Mısır'a ultimatömler gönderecek İsrail ultimatömleri kabul ederken Mısır kabul etmeyecek ve böylece İngiltere ve Mısır da çatışmaya dahil olacaktı. İngiltere ve Fransa'nın öngörülleri doğru çıkmış ve Mısır ultimatömleri kabul etmemiştir.

Müttefiklerinin Orta Doğu'da yarattıkları bu krizin Arap ülkelerini Sovyetler Birliği'ne yaklaştıracığından korkan Eisenhower, müttefiklerine sert bir tepki göstermiş ve çatışan tarafların arasına savaş gemilerini dahil ederek savaşı durdurma faaliyetlerinde bulunmuştur. Bunu yaparken elindeki kaynakları kullanmaktan kaçınmamış ve çatışma taraflarına yaptırım uygulanmasını da istemiştir (Kılıçoğlu, 2021: 745-748). Ayrıca ABD, BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu ateşkes çağrısının Fransa ve İngiltere tarafından veto

edilmesinin ardından konuyu Genel Kurul'a taşıyarak ateşkes kararının alınmasını sağlamıştır. Aynı şekilde SSCB'nin de İngiltere ve Fransa'nın bu yaklaşımına tepkisi sert olmuş, bir yandan İngiltere ve Fransa'yı tehditkâr mesajlarla durdurmaya çalışırken diğer yandan ABD'ye savaşı durdurmak için güçlerini birleştirme teklifinde bulunmuştur (Spiegel, 1985: 75-76). ABD'nin bu teklifi kabul etmemesi halinde Üçüncü Dünya Savaşı'nın çıkacağını belirten SSCB, Mısır'a desteğini de açıkça göstermiştir (Arı, 2017b: 105).

İsrail'in Sina ve Gazze'yi ele geçirmesi üzerine İsrail'in bu bölgelerden çekilmesini isteyen Eisenhower, ülke içinde Yahudi lobisi tarafından eleştirilere maruz kalsa da İsrail üzerindeki ısrarlarını devam ettirmiş ve İsrail'den ABD yardımlarını kesmiştir (Fernandez, 2005: 43). Böylece ABD'nin geleneksel İsrail politikasında değişikliğe giden Eisenhower, 1948'den bu yana İsrail'e karşı çıkan tek başkan olarak tarihe geçmiştir (Spiegel, 1985: 91). Ayrıca Süveyş krizinde ABD'nin İsrail üzerinde baskı uygulayarak Mısır topraklarından çekilmesini sağlaması da Amerikan başkanının İsrail'in faaliyetlerini baskı ile sınırlayabilme yetkisinin olduğunu ve bunu İsrail'in güvenliğini tehlikeye atmadan Amerikan çıkarlarını koruyarak yapabileceğini göstermiştir (Shlaim, 1988: 1-18).

Savaşın ardından İngiltere ve Fransa'nın bölgeden çekilmesiyle ortaya çıkan boşluğu SSCB'nin doldurmaya başlaması, Amerikan çıkarlarına tehdit oluşturmuştur. Eisenhower ilan ettiği doktrin ile Orta Doğu'daki güç boşluğunu doldurmak ve Orta Doğu ülkeleriyle bağlarını güçlendirmek için harekete geçmiştir (Armaoğlu, 2007: 503; Kaufman, 1996: 25). 1 Ocak 1957 tarihli Eisenhower Doktrini ile Amerika'nın Orta Doğu ile ilişkisi genişletildiğinden Amerikan dış politikası için kritik öneme sahip olmasının yanı sıra SSCB ile rekabetinin yansımaları ilk kez Orta Doğu bölgesine taşınması açısından da önem arz etmektedir (Armaoğlu, 1991: 202-203; Acar, 2020: 98). Dolayısıyla bu savaşın en önemli sonuçlarından birisi Orta Doğu coğrafyasının iki süper güç olan ABD ve SSCB'nin rekabet alanı haline gelmesidir (Acar, 2020: 97).

İngiltere, Fransa ve Mısır'ın Süveyş Kanalı üzerindeki çekişmeleri boyunca Eisenhower'ın soruna yaklaşımı, birbirleriyle bağlantılı konular olan ABD-Arap devletleri ilişkileri, İsrail-Arap ülkeleri ilişkileri ve ABD-SSCB rekabeti ekseninde şekillenmiştir. Eisenhower, bir yandan Fransa ve İngiltere'nin ellerinden alınan kanal şirketini geri alma

isteklerine hak vermekte diğer yandan da Mısır'ın bedel ödeyerek kanal şirketini alabilme hakkına sahip olduğunu kabul etmekteydi. Bu bağlamda yönetim krizin çatışmayla çözülmesine karşı çıkararak diplomasi yoluyla çözülmesini savunmuştur. Çatışmanın tam anlamıyla çözülmesi için Arap devlet adamlarının da çözüm sürecine dahil olmasını istediğinden İsrail'in krize dahil olmasını istememiştir. Bu yüzden Eisenhower, İsrail'i krizden uzak tutmaya çalışmıştır. İsrail'i krizden uzak tutma isteğinin temelinde Sovyetler Birliği'nin soruna müdahil olmasını engelleme ve Arap devletlerle ilişkilerin olumsuz etkilenmesini önleme hedefi yer almaktadır (Kılıçoğlu, 2021: 740).

SSCB ile rekabet ortamının hâkim olduğu Soğuk Savaş yıllarının etkisiyle ABD, bölgedeki Arap ülkelerin SSCB etkisine girerek Batı'dan uzaklaşmasını önlemek ve söz konusu ülkelerin Batı'ya petrol ambargosu koymasını engellemek için Süveyş Krizi'ne müdahale etmiştir. Eisenhower'ın İngiltere, Fransa ve İsrail üzerinde kurduğu baskının sonucu olarak ülkeler Mısır topraklarından çekilmiştir (Kepsutlu, 2016: 41). Dolayısıyla Eisenhower'ın çatışmanın çözümüne yönelik barışçıl adımları Sovyetler Birliği'ni sınırlama stratejisi ekseninde gerçekleştirmiştir. Ayrıca Orta Doğu politikasını sözde “adil” ve “tarafsızlık” üzerine oturtan Eisenhower yönetimi Arap-İsrail çatışmasının çözümü için taraflar arasında arabulucu olmaya da isteksiz davranmıştır (Gerner, 1990: 92). Truman yönetimi gibi Eisenhower yönetimi de Filistinlilerin kendi kaderlerini tayin etme hakkını reddetmiştir. Ayrıca söz konusu yönetimlerde Filistinlilerin vatan kayıplarının ekonomik refah seviyesinin iyileştirilmesiyle sorunun çözümleneceğine dair inanç hakimdir. Siyasi meseleler göz ardı edilerek ekonomik meselelere odaklanması, ABD'nin Filistin sorununu yalnızca mülteci sorunu çerçevesinde değerlendirdiğini açıklar niteliktedir.

3.3. John F. Kennedy (1961-1963): “İsrail ile Özel İlişkisi”nin Gölgesinde Kalan Filistin Sorunu

“Dünyada barış ve özgürlük” vaadiyle 1961 yılında yönetime gelen John F. Kennedy'nin bu vaadinin Orta Doğu'ya yansıması, İsrail-ABD ilişkilerinin seyrini değiştirmeden SSCB'yi sınırlamak ve ABD'nin Arap dünyasında kaybettiği nüfuzu kazanmak için Arap devletlerle yakın ilişkilerde bulunma şeklinde karşılık bulmuştur (Campbell, 1975: 280). Ayrıca ABD iç siyasetinde Yahudi topluluğunun etkisinin anlaşılması üzerine Kennedy yönetimi kendisinden önceki yönetimlerin aksine ABD-İsrail

ilişkisini öncelikli görerek İsrail ile daha da yakınlaşılmaya başlanmıştır. Kennedy, İsrail ile ilişkileri “özel ilişki” olarak gördüğünü belirtmiştir (Spiegel, 1985:106; Önal, 2019: 315). Böylece geçmiş yıllarda İsrail’in Amerika’ya büyük bir sorumluluk yüklediğine dair mevcut görüş Kennedy döneminde değişmiştir. Artık İsrail, Amerikan çıkarlarıyla uyumlu ve Amerika’nın desteğini hak eden pozitif bir güç olarak kabul edilmiştir (Spiegel, 1985: 99). İsrail’e askeri teçhizat satış programını başlatan ve söz konusu ülke ile duygusal ve ahlaki bağımlılığını dile getiren Kennedy, ABD-İsrail arasındaki ilişkinin yakın dostluğa dönüşmesini sağlayacak temeli atmıştır (Bustami, 1990: 102). Dolayısıyla Kennedy dönemi, Orta Doğu’da İsrail lehine bölgesel bir güç dengesinin kurulmasının başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Kennedy, göreve geldiğinde Nasır’a ve diğer Arap devletlerin liderlerine² ABD’nin dostluğunu kanıtlamak adına ABD’nin nüfuzunu başta mülteci sorunu olmak üzere Arap-İsrail çatışmasının “adil ve barışçıl çözümü için” kullanılacağını ifade eden mektuplar göndermiştir (Peretz, 1972: 118; Campbell, 1975: 281). Kennedy, liderlere mülteci sorununun mültecilerin ülkelerine gönderilmesi veya tazminat temelinde çözümü için manevi ve ekonomik yardım desteğini ifade ederek çözüm çabaları için BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu (*United Nations Concilation Commission for Palestine-UNCCP*)’nu önermiştir (Bustami, 1990: 103).

ABD’nin teşvikiyle BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu’nun atadığı Joseph E. Johnson Mısır, İsrail, Suriye, Ürdün ve Lübnan ile mülteci sorununu çözümünü görüşmek için 1961’de Orta Doğu’ya ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretler sonucunda ilgili devletlere sorunun çözümü için plan sunmuştur (Bustami, 1990: 105-107). Johnson Planı olarak adlandırılan planda mültecilere ülkelerine geri dönme veya başka bir yere yerleştirme seçenekleri arasından seçim yapma fırsatı verilmiştir. Söz konusu seçenekler BM tarafından finanse edilmekle birlikte BM gözetiminde adım adım ve kademeli bir şekilde gerçekleştirilecekti (Peretz, 1972: 119). Ancak İsrail’in mültecilerin geri dönüşündense Arap ülkelerine yerleştirilmesini, Arap devletleri ise mültecilerin ülkelerine yerleştirilirse burada örgütlenip hakimiyetlerine tehdit oluşturacaklarından endişe ettiği için mültecilerin ülkelerine geri dönüşlerini savunduğundan hem İsrail hem de Arap

² Suudi Arabistan Kralı Suud, Ürdün Kralı Hüseyin, Lübnan ve Irak Cumhurbaşkanı.

devletleri tarafından söz konusu plan reddedilmiştir (Önal, 2019: 317). Bu nedenle Johnson Planı tarafları ortak bir paydada buluşturamamıştır.

Selefi gibi Sovyetler Birliği'nin kontrol altına alınması için Arap ülkeleri ile İsrail arasında uzlaşmanın gerekliliğini vurgularken başta Nasır olmak üzere Arap dünyasındaki milliyetçi ve radikal liderlerle bağlantılarını güçlendirmeye ve İsrail ile ilişkileri düzeltmeye çalışmasıyla selefinin izlediği politikadan farklılaşmıştır (Kaufman, 1996: 31). Zira Kennedy, ABD'nin radikal Arap milliyetçiliğinin lideri konumunda olan Nasır ile savaşılmasının Orta Doğu'da ABD'nin İsrail'e ve muhafazakâr Arap devletlerine olan bağlılığının artmasına; SSCB'nin bölgede nüfuzunun artmasına neden olacağını düşündüğünden Nasır ile savaşma fikrinden uzaklaşılmasını savunmuştur (Campbell, 1975: 280-281). Bu nedenle Arap-İsrail çatışmasından bağımsız ve SSCB ile rekabetinin bölgeye yansması olarak İsrail ve Arap devletleriyle yakın temaslarda bulunmuştur.

1963'te Sovyetler Birliği ile Mısır arasında imzalanan şimdiye kadar olan en büyük askeri teçhizat paketine karşılık Kennedy, ABD'nin İngiltere ve Fransa'yla 1950 yılında imzaladığı Üçlü Deklarasyon'un öngördüğü Arap-İsrail çatışması taraflarına silah temin etme ambargosunu kaldırma kararı almıştır (Kaufman, 1996: 39). Bu yüzden de Kennedy, bölgedeki dengeleri değişmesine neden olacak nükleer silah geliştirmesine izin verilmemesi şartıyla daha önceki yönetimlerin İsrail'e uyguladıkları silah ambargolarını 1963 yılında kaldırarak İsrail'e askeri teçhizat satan ilk başkan olmuştur (Christison, 1998a: 23). Bu bağlamda Kennedy'nin mülteci sorunu temelli planı Arap-İsrail çatışmasının çözümü için bir adım olarak görüldüğünden başarısız olsa dahi önemli bir girişim olarak kabul edilmiştir.

Amerikan iç siyasetinde Demokrat Parti, Yahudi topluluğuna Cumhuriyetçi Parti'ye göre daha çok önem vermiştir. Demokrat olan Kennedy'nin yönetime gelmesiyle Yahudi topluluğuna önem artmıştır. Dolayısıyla bu yıllar ABD bir yandan İsrail'e Hawk füzesi gibi savunma silahları tedarik eden ilk ülke olurken diğer yandan Arap devletlerle ilişkilerin olumsuz etkilenmemesi için Filistinli mülteciler sorunuyla yakından ilgilenmiştir. Bu bağlamda taraflara söz konusu sorunun çözümü için ortaya atılan Johnson Planı'na teşvikler sağlamak için faaliyetlerde bulunmuştur. Ancak taraflar teşviklere, Kennedy yönetimi ise baskı uygulamaya hazır olmadığından uygulamaya geçilememiştir (Rynhold,

2023: 425-426). Bu durum Zartman'ın olgunluk teorisiyle örtüşmektedir. Zira taraflar karşılıklı zarar veren çıkmaza girmediğinden teşvikler vermeye yanaşmaması ve arabuluculuk faaliyeti için de Kennedy'in isteksiz davranması barışa yönelik faaliyetlerden sonuç alınamamasına neden olmuştur. Amerika'nın bölgesel çıkarlarına göre Arap-İsrail çatışmasını çözme çabaları ikinci planda kalıp İsrail ile daha yakın ilişkiler kurma konusunda Amerikan isteği daha ağır basmıştır. Bu yüzden Kennedy görev süresi boyunca çatışma yönetimi odaklı politikalar benimsediği söylenebilir.

3.4. Lyndon B. Johnson (1963-1969): Arap-İsrail Çatışmasını Yatıştırma Yaklaşımı

Johnson, seleflerinin milliyetçi Arap ülkelerinin dostluğunu kazanma çabalarına karşın başta Nasır karşıtı olmak üzere Arap karşıtı bir yaklaşımla bu girişime karşı çıkmıştır (Christison, 1998a: 24). İç siyasette İsrail'e olan hayranlıktan etkilenen başkan, Nasır'dan uzaklaşarak muhafazakâr Arap devletleri ve İsrail ile yakın bağlar geliştirmeye çalışmıştır. Yahudileri ortak mirası paylaşan kişiler olarak görürken Arap devletleri kültürel anlamda farklı görmüş ve bu devletlerle olan farklılıklara odaklanarak politikasını sürdürmüştür (Spiegel, 1985: 123).

1966'da Suriye'de Baas Partisi'nin darbe ile iktidara gelmesi üzerine Suriye-İsrail sınırındaki çatışmalar yoğunlaşarak Filistin sorununun destek alanlarından biri haline gelmiştir. Suriye'nin Filistin gerillalarının topraklarında bulunmasına müsaade etmesi, bu topraklardan İsrail'e saldırılar düzenlenmesine neden olmuştur. İsrail bu saldırıları Güvenlik Konseyi'ne şikâyetle bulunmuş ancak SSCB'nin vetosu nedeniyle Suriye aleyhinde karar alınamamıştır (Armaoğlu, 2007: 703).

Suriye-İsrail gerginliğinin daha da tırmanışa geçmesi, Kasım 1966'da Suriye ve Mısır arasında askeri ittifak niteliğinde olan karşılıklı savunma anlaşmasının imzalanması, İsrail'in kendisini Ürdün ve Suriye'de bulunan Filistinli gerillaların saldırıları nedeniyle sıkışmış hissetmesi ve Suriye sınırına kuvvetlerini yığması Orta Doğu'da yeni bir savaşın çıkması için uygun ortamı sağlamıştır (Kemiksiz, 2016: 144). Ancak Johnson yönetimi Suriye topraklarındaki Filistin gerillalarının faaliyetlerini göz ardı ederek yalnızca İsrail-Mısır çatışmasına odaklanmıştır (Bustami, 1990: 116).

Johnson bu dönemde Vietnam sorununun iç siyasette yarattığı olumsuz atmosferden ötürü taraflar arasındaki gerginliğin savaşa sürüklenmesi karşısında müdahalede bulunmama ve Arap-İsrail çatışmasının Orta Doğu’da ABD ile SSCB’yi karşı karşıya getirerek süper güç çatışmasına dönüşeceğine yönelik duyulan endişeyle Araplar ve İsrail arasındaki gerginliği sonlandırmak için barış arayışına yönelmiştir (Kaufman, 1990: 41). Bu nedenle Johnson, 22 Mayıs’ta Mısır lideri Nasır’a mektup göndererek ülkenin modernleşmesine ve ilişkileri yapıcı bir şekilde geliştirme isteğini belirtmiş, ABD-Mısır dostluğunun güvencesini vermekle birlikte Nasır’ı savaşa neden olacak faaliyetlerden kaçınmaya teşvik etmiştir (Quandt, 2005: 27). Bu bağlamda çatışmayı önleme amacıyla Johnson, Nasır’ın çatışmaya yönelmesini önlemek için ödülleri sunmuştur.

İmzalanan karşılıklı savunma anlaşmasına dayanarak Mısır ve Suriye 16 Mayıs 1967’de savaş hazırlıklarına başlamıştır (Arı, 2017a: 261). 16 Mayıs’ta Mısır, 1956 Savaşı’nda BM tarafından konuşlandırılan BM Barış Gücü (*United Nations Emergency Force-UNEF*) kontrolünde olan Sina’ya girmeye başlamış ve Tiran Boğazı’ndan BM askerlerinin çekilmesi isteğinde bulunmuştur (Kaufman, 1990: 53). Bu istek üzerine Tiran Boğazı’ndan çekilen BM askerlerinin yerini Mısır askerlerinin almasıyla 22 Mayıs’ta İsrail’in Kızıldeniz’e bağlantısını sağlayan Tiran Boğazı’nın ulaşımına kapatılmasını İsrail kendisine yöneltilmiş bir saldırı olarak görmüştür (Quandt, 2005: 26-28; Arı, 2017a: 261-262). Bunun üzerine İsrail, 5 Haziran 1967’de Mısır, Suriye ve Ürdün hava kuvvetlerine sürpriz bir saldırı düzenleyerek Altı Gün Savaşı olarak adlandırılan savaşı başlatmıştır. Savaş patlak verdiğinde Amerika’nın ilk çabası gerek askeri gerekse diplomatik anlamda İsrail’i dizginleyerek olası bir Amerikan eylemi için çok taraflı bir bağlam oluşturmak olmuştur (Quandt, 2005: 26).

Savaşın ilk zamanlarında İngiltere ve ABD’nin İsrail’e destek vermesi nedeniyle Arap ülkeleri söz konusu ülkelere petrol ambargosu ve diplomatik yaptırımlar uygulamışlardır. Fakat daha sonra Arap ülkelerinin petrol ambargosunun devamına yönelik kendi içlerinde bir karara varamaması nedeniyle petrol ambargosuna devam edilememiştir (Arı, 2017a: 269). Böylece bu savaşla birlikte petrol ambargosunun diplomatik ve siyasi bir silah olarak kullanılması etkisini kaybetmiştir. Fakat savaş sonrasında 1967’de Hartum’da düzenlenen Arap Birliği zirvesinde bir araya gelen Arap devletleri “İsrail’i

tanımama, İsrail ile müzakerede bulunmama ve barış yapmama” kararı almıştır (Spiegel, 1985: 155; Kaufman, 1990: 61; Uludağ, 2014: 246).

Ürdün’ün 7 Haziran’da, Mısır’ın 8 Haziran’da ve Suriye’nin 9 Haziran’da İsrail ile ateşkesi kabul etmesi üzerine 10 Haziran’da savaşın sona ermesi, çatışma yatıştırma çabalarını başarıya ulaşmasını sağlasa da İsrail’in işgal edilen toprakları iade etme talebini reddetmesi ile mülteci sorununa ek olarak Ürdün, Mısır ve Suriye’nin topraklarının işgal edilmesi farklı sorunları da beraberinde getirmiştir. Zira savaşın sonunda İsrail, hava üstünlüğü sayesinde Mısır’dan Gazze ve Sina Yarımadası, Ürdün’den Batı Şeria ve Doğu Kudüs’ü ve Suriye’den de Golan Tepelerini işgal ederek topraklarını dört kat genişletmesiyle İsrail’in nihai sınırlarının belirsizliği ve mülteciler sorununa Batı Şeria’nın durumu ve Kudüs’ün statüsü de eklenerek Arap-İsrail sorunu daha da derinleşmiştir (Armaoğlu, 2007: 707-708; Arı, 2017a: 266).

Bu savaş sonrasında Araplar, özellikle Mısır ve Suriye, İsrail’in askerî açıdan üstün olmasından ve kaynaklarının yetersizliğinden kaybettikleri toprakları geri almak amacıyla siyasi amaçlarını ve stratejilerini değiştirmek zorunda kalmışlardır (Bar-Siman-Tov, 1994: 83). İsrail gerçekliğinin farkına varan Arap dünyasının İsrail’i yok etme amacı öncelik olmaktan çıkarak İsrail tarafından işgal edilen topraklarını geri almak temel amaç haline gelmiştir. Bu amaç değişikliği Arap-İsrail sorununda dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Bölgede değişen statükodan ötürü İsrail, 1948 sınırlarının değişmesini talep eden Arap ülkeleri karşısında yeni bir pazarlık konusu elde etmiştir (Bustami, 1990: 116; Hamdi, 2018: 256-257). Ayrıca farklı sorunların da ortaya çıkmasıyla karmaşık bir hal alan İsrail-Filistin sorunu uluslararası bir nitelik kazanarak öncelikle ABD ve SSCB olmak üzere bölge dışı güçlerin soruna müdahalede bulunmasına zemin hazırlamıştır.

Altın Gün Savaşı’nın ardından Amerika’nın Arap-İsrail çatışmasına olan bakış açısı değişime uğramıştır. Çatışma çözümü girişimleri Eisenhower yönetiminde olduğu gibi ulusal çıkarlar, Truman ve Kennedy döneminde planlı veya bölgesel hedefler için gerekli görülürken; Johnson yönetimiyle Amerika’nın Orta Doğu politikasının merkezi haline gelmiştir (Spiegel, 1985: 119). Çünkü Johnson yönetimi savaşın Orta Doğu bölgesinin istikrarsızlığını artırarak Amerika ile SSCB’nin bölgede karşı karşıya gelmesine, radikalizmin popülaritesinin artmasına ve hayati öneme sahip petrol kaynaklarının tehdit

edilmesine neden olarak Arap-İsrail sorununun daha da derinleştirdiğini düşünmüştür (Spiegel, 1985: 119).

Bölgede 1967 Savaşı'nın yaşanmasının ardından yeni bir statüko ortaya çıkmıştır. Mayıs 1964'te Ürdün'ün hakimiyetinde olan Doğu Kudüs'te toplanan Birinci Filistin Kongresi'nde mülteci durumuna düşmüş Arap devletlerinde yaşayan Filistinlilerin teşkilatlanarak mücadelelerini sürdürebilmesi amacıyla kurulan Filistin Kurtuluş Örgütü (*Palestine Liberation Organization-PLO-FKÖ*), Altı Gün Savaşı'ndan sonra Arap-İsrail çatışmasında önemli bir dinamik haline gelmiştir (Armaoğlu, 2007: 702). Ancak gerek BM'nin 242 sayılı kararı gerekse ABD'nin açıklamalarından da anlaşılacağı üzere Filistinliler sadece Arap mülteciler olarak görülmüş ve Filistinlileri görmezden gelme politikası sürdürülmüştür (Christison, 1998a: 24).

Arapların destekçisi konumuna gelen SSCB, İsrail aleyhinde karar çıkarmak amacıyla BM Genel Kurulu'nun 19 Haziran 1967'de olağanüstü toplantı yapmasını istemiştir. Genel Kurul'da yapılan müzakerelerde SSCB, İsrail'i suçlayarak işgal edilen topraklardan çekilmesini isterken; ABD, İsrail'in işgal edilen topraklara değinmeden bütün devletlerin toprak bütünlüğüne saygı ve yaşam hakkından söz ederek devletlerin bağımsızlığını savunan tasarılar sunmuştur (Arı, 2017a: 273; Armaoğlu, 2007: 709; Spiegel, 1985: 154). Johnson, 19 Haziran'da yaptığı konuşmasında İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki çatışmanın çözümü için gerekli beş ilke ortaya koymuştur: Ulusal yaşam hakkının tanınması, Filistinli mülteciler için adalet, herkes için siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüğü, zararsız deniz geçiş hakkı ve bölgede silahlanma yarışının sınırlanması (Quandt, 2005:45). Bu ilkeler elde edilmediği takdirde işgal edilen topraklardan çekilmesi için İsrail üzerinde baskı kurmayacağını açıklamıştır. Zira ABD, İsrail'in Araplar karşısındaki galibiyetini tüm Arap devletlerini karşısına alacak olsa da memnuniyetle karşılayarak bölgede ABD çıkarlarını korumak ve geliştirmek için İsrail'i Suudi Arabistan ve İran gibi önemli aktörlerden biri olarak görmüştür (Kaufman, 1990: 41-42). Hal böyle olunca SSCB'nin Orta Doğu'da etkisi artmıştır.

Genel Kurul'da yapılan müzakerelerden sonuç alınamaması üzerine sorun Güvenlik Konseyi'ne havale edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nde 22 Kasım 1967'de tüm devletlerin kuvvet ve tehdit kullanılmadan “güvenlikli ve tanınmış sınırlar” içerisinde

devamlı ve kalıcı barış ile yaşama hakkını öngören 242 sayılı karar oy birliği ile kabul edilmiştir (Armaoğlu, 2007: 709). Johnson yönetiminin Arap-İsrail çatışmasındaki diplomasinin en büyük başarısı olarak görülen bu karar ileride yapılacak müzakereler için çerçeve sağladığı gibi Orta Doğu barışı için tarafların anlaşmaya varma girişimlerinin de kilometre taşı olarak görülmüştür (Spiegel, 1985: 156).

242 sayılı kararın 3. maddesine göre taraflar arasında kalıcı barışı sağlayacak anlaşmanın yapılması için taraflar arasındaki iletişim kanallarını kolaylaştıracak BM tarafından görevlendirilmiş bir arabulucu atanmasına karar verilmiştir (Arı, 2017a: 274; Yıldırım, 2021: 3849). Bu çerçevede İsveçli diplomat Gunnar Jarring, taraflar arasında teması sağlamak için arabulucu olarak görevlendirilmiştir. BM'nin bu kararının ardından ABD'nin politikası, 1949 yılında Ralph Bunche'nin gerçekleştirdiği başarılı arabuluculuk faaliyetinin Jarring arabuluculuğunda da ulaşılması için gerek müzakere sürecine gerekse Jarring'in çabalarına destek çıkarak BM arabuluculuğunun ilerlemesine olanak sağlamaktı (Campbell, 1975: 285; Stein vd., 1991: 7).

ABD'nin çatışmaya müdahalesi Arap ülkelerle ilişkilerin olumsuz etkilenmesine sebebiyet vereceğinden Johnson yönetimi, çatışmanın BM aracılığıyla barışçıl diplomasi yoluyla çözüme ulaşmasını savunmuştur. Ayrıca ABD'nin çatışmanın çözümünde BM'yi öne çıkarmasını İsrail, söz konusu örgütte İsrail aleyhinde alınan kararın ABD tarafından önleneyeceğinin bilincinde olduğundan desteklemiştir (Armaoğlu, 1991: 263). Ayrıca o dönemde Johnson yönetiminin Vietnam kriziyle meşgul olduğu düşünüldüğünde Amerika'nın rolünü kısıtlamasına rağmen 242 sayılı karara destek olması ve çatışma çözümünün inisiyatifini BM'ye bırakması arasında bağlantı kurmak mümkündür.

Jarring'in barış çabalarının 1968 yılının sonlarına doğru sonuç vermemesi üzerine ABD barış girişiminde bulunmuştur. Dışişleri Bakanı Dean Rusk Kasım 1968'de Genel Kurul toplantısında İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban ve Mısır Dışişleri Bakanı Mahmud Riad'a barışın sağlanması için önerilerini sunmuştur (Bustami, 1990: 117; Campbell, 1975: 286-287). Bu öneriler İsrail ile kalıcı bir barış anlaşması imzalanması karşılığında İsrail'in Sina'dan tamamen çekilmesini, mültecilere ülkelere geri dönmeleri ya da yeniden yerleştirilmeleri konusundaki tercihlerini belirtme izini içermektedir (Bustami, 1990: 117). Amerika'nın bu girişiminin amacı esasen BM tarafından arabulucu olarak görevlendirilen

Gunnar Jarring'ın çabalarına ivme sağlamak olup Arap devletlerin isteklerine, tavizler vererek ulaşabileceklerini açıkça ortaya koymaktır. Ayrıca bu öneriler Amerika'nın Arap-İsrail çatışmasının çözümü için Jarring üzerinden de olsa faaliyetlerde bulunduğunu göstermiştir.

Amerika'nın Orta Doğu politikası üzerinde Altı Gün Savaşı'nın etkisi derindir. Savaştan önce radikal Arap milliyetçiliği ve Sovyet yayılmacılığını askeri müdahale olmadan kontrol altına almanın yollarını arayan Amerika çareyi Suudi Arabistan ve İran'a askeri yardım sağlamakta bulmuştur. Mısır ve SSCB'nin silah sevkiyatı ile Mısır'ın savaştaki kaybının büyük bir kısmı giderilmiş ve bölgede Batı yanlısı olan İsrail için tehdit oluşturmuştur. Hal böyle olunca Johnson yönetimi daha önce İsrail'e satmayı reddettiği 50 Phantom uçağını satmak için anlaşma imzalamıştır (Kaufman, 1990: 63-64).

Johnson yönetimi, Altı Gün Savaşı'nın ardından taraflara anlaşmaları için herhangi bir baskıda bulunmamakla birlikte çatışmalı tüm konuların kolektif çözümünde ısrarcı olmuştur. Ancak barış anlaşması yapılmadan İsrail'in elde ettiği topraklardan geri çekilme zorunluluğunun olmamasının belirtilmesi Johnson yönetiminin Arap-İsrail temasını başlatmak ve ilişkilerin normalleşmesini sağlamak için herhangi bir barış fikri ortaya koymadığını göstermektedir (Spiegel, 1985: 165). Jarring'ın çabalarının tarafları uzlaştırma konusunda yetersiz kalması ve bölgede ABD'ye karşı olumsuz düşüncelerin ve tutumların artmasıyla Amerika, Orta Doğu'da prestijini yükseltme arayışı içerisine girmiştir. Bu nedenle Nixon yönetimi Arap devletlerin ABD karşıtı düşüncelerini önlemek ve bölgedeki konumunu güçlendirmek amacıyla Orta Doğu barışı için harekete geçmiştir.

3.5. Richard Milhouse Nixon (1969-1974) ve Gerald Ford (1974-1977): Kissinger'ın Arabulucu Olarak Müdahalesi

1969 yılında yönetime gelen Nixon, bir yandan ülkesini Vietnam krizinden kurtarmaya çalışırken bir yandan da 1967 Savaşı'nda İsrail'e yardım ettiği gerekçesiyle Arap devletleri arasında sarsılan Amerikan imajını düzeltme arayışına girmiştir. Yönetimin ilk zamanları Dışişleri Bakanı olan William Rogers, Arap-İsrail çatışmasının çözümüne özel ilgi göstererek çatışmanın SSCB-ABD iş birliğinde yapılacak müzakereler ışığında çözülmesi gerekli bölgesel bir sorun olarak görürken; daha sonra Dışişleri Bakanı olarak

atanan Henry Kissinger, SSCB ile ABD rekabetinin hakim olduğu Soğuk Savaş atmosferini ön plana çıkararak Amerika'nın bölgede tek hakim güç olmasıyla ilgilendiğinden, Arap-İsrail çatışmasıyla ilgilenmemiş ve müzakere sürecini SSCB ile ilişkileri baz alarak devam ettirme çabası içerisinde olmuştur (Smith, 1996: 207; Christison, 1998a: 25). Yönetimin Arap-İsrail çatışmasına yönelik girişimleri, BM Özel Temsilcisi Gunnar Jarring'ın taraflar arasında arabulucu rolüne destek vermesi ve Dışışleri Bakanı Rogers'ın ortaya koyduğu esasen İsrail-Mısır arasında geçici bir anlaşmanın yapılmasını amaçlayan planlarından oluşmaktadır (Pressman, 2014: 539).

İsrail'in 1967 Savaşı'nda elde ettiğı toprakların iadesini ve Filistinliler için adaletin sağlanmasını isteyen Arap rejimleri, 242 sayılı kararın öngördüğü gibi İsrail ile doğrudan anlaşma yapmaya yanaşmamıştır. Bu nedenle BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı çatışma taraflarının barış anlaşmasına varması için ortak bir temel oluşturamamıştır (Cleveland, 2008: 380). Hal böyle olunca bölgedeki çatışmanın sonlandırılıp kapsamlı bir barışın sağlanması için ABD ve Sovyetler Birliğı gibi süper güçler ve çatışma çözümünde aktif rol oynayan BM'nin çabalarına ihtiyaç duyulmuştur (Quandt, 2005: 5). Bu ihtiyaç doğrultusunda ABD Dışışleri Bakanı William Rogers, tarafları uzlaştıracak Mısır-İsrail ve Ürdün-İsrail anlaşmasını hedefleyen planları ortaya koymuştur (Stein vd., 1991: 9). Kurtzer vd., ABD'nin barış diplomasisinin 1969'da Rogers'ın barış planıyla başladığını iddia etmişlerdir (Kurtzer vd., 2013: 17).

Mısır-İsrail anlaşmasını öngören Birinci Rogers Planı'na göre Mısır ve İsrail barış taahhüdünde bulunacak, birbirlerine karşı her türlü saldırı ve çatışma eylemlerini durduracak, buna karşılık İsrail kendi güvenliğı için bazı tedbirleri alarak işgal ettiğı Sina'dan çekilecek ve Jarring, taraflar arasında arabuluculuk çabalarına devam edecekti (Armaoğlu, 1991: 303). Bu plan doğrultusunda Rogers'ın üç aylık bir süreyi kapsayan Mısır-İsrail ateşkes çağrısına Mısır, Ürdün ve İsrail'den olumlu yanıt gelse de ilerleyen süre zarfında İsrail ve Mısır anlaşmanın bazı maddelerini ihlal etmesiyle ateşkese devam edilmemiştir (Pressman, 2014: 540).

Arap argümanlarını destekliyormuş izlenimi veren Rogers Planı'na tepki olarak İsrail, Süveyş Kanalı'nda saldırıların şiddetini arttırırken Nasır da SSCB'den SAM-3 füzelerini alarak bir nevi Amerika'ya İsrail'i durdurması için sinyaller göndermiştir.

İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmeye yanaşmadığı gibi konumunu sağlamlaştırmaya çalışması üzerine Nasır, SSCB'den de aldığı destekle İsrail üzerinde baskı politikasına başlamıştır. SSCB desteğinin özgüveniyle Nasır, İsrail'e Süveyş Kanalı'ndan Sina'dan çekilmesi için saldırılar düzenleyerek yıpratma savaşını başlatmıştır (Arı, 2017a: 275). 1969-1971 Yıpratma Savaşı'nda Amerika İsrail'in saldırılarını sonlandırmaktansa müttefikine destek sağlayarak saldırıların şiddetlenmesini beslemiştir (Shlaim, 1988: 18-19).

Ürdün ve FKÖ gerillaları arasındaki çatışmaların yanı sıra Süveyş Kanalı boyunca Mısır-İsrail yıpratma savaşının şiddetlenmesi üzerine Rogers, 19 Haziran 1970'te ikinci bir barış planı ortaya koyarak Mısır, Ürdün ve İsrail dışişleri bakanlarına Amerika'nın Orta Doğu barışına verdiği önemi gösteren, tarafların 90 günlük derhal ateşkes ilan ederek 242 sayılı karar doğrultusunda Jarring ile müzakerelere başlanmasının gerekliliğini vurgulayan mektup göndermiştir (Spiegel, 1985: 193; Armaoğlu, 1991: 305; Kaufman, 1996: 72-73). Rogers'in ateşkes çağrısına tarafların olumlu yanıt vermesi ve Amerika'nın İsrail'e askeri yardım tekliflerinde bulunarak barışa teşvik etmesine rağmen askeri faaliyetlerine devam eden İsrail'in tutumları nedeniyle barış girişimleri bir sonuca ulaşamamıştır.

Rogers planının ilki İsrail-Mısır arasındaki savaşı sonlandırmak için müzakere etme başarısını elde etse de ikincisi müzakereyi diplomatik olarak sonuçlandırmada başarılı olamamıştır. Fakat başarısızlıkla sonuçlanan Rogers'in planları, ABD'nin Orta Doğu'da barışı teşvik etme amacıyla hazırlanan ilk kapsamlı çalışma olarak kabul edilmesi açısından önem arz etmektedir (Çalık Topuz, 2018: 113). İkinci Rogers Planı'nın ardından ilan ettiği ateşkesin hemen sonrasında Arap dünyasında öne çıkan bir isim olan Nasır'ın ölmesi üzerine yerine yönetime gelen Enver Sedat, İsrail'in 1967 Savaşı'yla işgal ettiği topraklardan çekilmesi karşılığında söz konusu devletle barış yapmaya hazır olduğunu açıklamıştır (Önal, 2019: 325). Zira Enver Sedat başkanlığındaki Mısır, 1967 Savaşı'nda kaybettiği Sina'yı İsrail'den geri almak için müzakere masasında rakibi zorlama potansiyeline sahip, bölgede güçlü bir aktör olarak gördüğü ABD ile ilişkileri geliştirmek istediğinden odağını Sovyetler Birliği'nden ABD'ye kaydırmıştır (Crocker vd., 2018: 63). Ancak Enver Sedat'ın İsrail ile barış sağlamak için gösterdiği çabalara karşılık 1967 Savaşı'nda elde ettiği kazanımları kaybetmek istemeyen İsrail'in barışa olumsuz yaklaşmasıyla tekrar savaşın eşiğine gelinmiştir. Dolayısıyla tarafların BM Güvenlik

Konseyi'nin 242 sayılı kararına bağılı kalmamasının sonucu olarak barış sağılanamamış ve ortam tekrar gerilmiştir.

Mısır ve Suriye'nin 6 Ekim 1973'te koordineli olarak İsrail'e ani bir saldırı yapması ile başlayan Ekim Savaşı diğeri bir ifadeyle Yom Kippur Savaşı Orta Doğu'nun siyasi atmosferinde değışikliğe neden olmuştur. Bu nedenle üzerinde uluslararası baskıyı hisseden Nixon yönetimi, Orta Doğu politikasında değışikliğe giderek Arap-İsrail çatışmasını öncelik haline getirmiştir (Spiegel, 1985: 219). Bölgedeki müttefikleri İsrail'i müzakere masasına oturtmak için silahı baskı aracı olarak kullanmak istediğinden yönetim, ilk başlarda silah sevkiyatı yapmaya isteksiz davranmış olsa da ilk defa silah ambargosu uygulamamıştır (Armaoğlu, 1991: 331; Önal, 2019: 325). Ancak SSCB'nin 10 Ekim'de Suriye ve Mısır'a silah sevkiyatına başlamasıyla ABD de 13 Ekim'de İsrail'e silah sevkiyatına başlamıştır (Armaoğlu, 2007: 721). SSCB ve ABD'den gelen hava ve deniz desteğı tarafları savaşmaya teşvik etmiştir (Bar-Siman-Tov, 1994: 82). Böylece taraflar acı veren çıkmaza girerek barış müzakerelerine teşvik edilmiştir. Yom Kippur Savaşı'nın ardından Mısır ve İsrail savaşın siyasi ve askeri hedefleri gerçekleştirmek için etkili bir araç olmadığını kabullenerek çatışmayı önlemek için alternatif çatışma yönetimi tekniklerine yönelmiştir. Bu noktada Arap-İsrail çatışmasını yönetme sorumluluğunun önemini fark eden ABD, çatışmayı azaltmak ve ateşkesi istikrara kavuşturmak amacıyla çatışmaya müdahale etmiştir (Bar-Siman-Tov, 1994: 84).

Savaşı durduracak hamle BM'den gelip Güvenlik Konseyi'nin 22 Ekim 1973'te aldığı 338 sayılı kararı her iki tarafın da kabul etmesiyle çatışma durdurulmuştur. Bu karara göre tarafların oldukları yerde derhal ateşe son vererek 242 sayılı kararın uygulanmasını ve Orta Doğu'da adil ve kalıcı barışın tesis edilmesi için uygun arabulucular aracılığıyla taraflar arasında müzakerelerin başlaması öngörülmüştür (Arı, 2017a: 289). Müzakere vurgusu yapan bu kararı İsrail kabul etmiş ancak daha sonra ihlal ederek çatışmalara devam etmiştir. Bunun üzerine harekete geçen SSCB, ABD'nin İsrail'i durdurmaması halinde kendisinin müdahalede bulunacağını açıklamasıyla ABD ve SSCB Orta Doğu'da karşı karşıya gelmiştir (Kaufman, 1996: 84-85). Dolayısıyla çatışma kritik bir noktaya taşınarak Arap-İsrail çatışmasının çok ötesinde küresel bir çatışmaya dönüşme tehlikesiyle karşılaşmış olsa da iki gücün de nükleer güç kullanma ihtimali birbirinin

faaliyetlerini sınırlamıştır. SSCB karşısında ABD'nin geri adım atmasıyla İsrail üstünde baskı hissetmiş ve BM kararını kabul etmek zorunda kalmıştır (Kepsutlu, 2016: 44-45).

ABD, 1973 Savaşı'ndan önce statükoyu destekleyen politikasından vazgeçerek gerek Mısır-İsrail ilişkileri gerekse Arap-İsrail ilişkilerinin dönüşümünde etkili olacak diplomasi hareketini başlatmıştır (Balcı, 2010: 117). Bu savaşla birlikte İsrail'in güçlendirilmesinin Arap ülkeleri üzerinde caydırıcı etkisinin olduğu ve Orta Doğu'daki statükonun İsrail lehine korunabileceği varsayımı çökmüştür. Petrol ambargosu ile ABD'nin petrole erişiminin sınırlandırılması ve SSCB'nin bölgeye müdahale etme tehdidi Amerika'nın Sovyet varlığını sınırlama kararlılığını ile hareket etmesini sağlamıştır (Kaufman, 1996: 87). Buna ilaveten Dışişleri Bakanı Kissinger liderliğinde olacak ilk Arap-İsrail barış konferansı önemini taşıyan Cenevre Konferansı'nın temelini oluşturmasının yanı sıra Kissinger'ın mekik diplomasisinin, SSCB-ABD Ortak Bildirisinin, Camp David Anlaşmalarının gelişmesinde de yol haritası niteliği taşıyacak BMGK'nin 338 sayılı kararının alınması da (Bakkour, 2022: 56) ABD diplomasisini harekete geçirecek uygun koşulları sağlamıştır.

Kissinger'a göre taraflar savaşın ilk zamanları barış girişimi için hazır değildi. Buna karşın savaşın ilerleyen zamanlarında ciddi kayıpların verilmesi üzerine tarafların şiddet kullanmaktansa barışçıl diplomatik yöntemlere eğilimi, arabuluculuk için uygun koşulların ortaya çıkmasını sağlamıştır (Siniver, 2006: 817). Bu durum Zartman'ın tarafların karşılıklı zarar veren çıkmaza girmesiyle barışçıl diplomasi yollarına yöneleceğine yönelik tespitiyle örtüşmektedir. Aynı zamanda tarafların askeri olarak daha geniş bir geri çekilmeyi müzakere etme amacı taşıyan acil taleplerinden vazgeçmesi, diplomatik ilişkilerinin olmamasına rağmen askeri konuları müzakere etmeye istekli olması, her iki tarafın da Arap-İsrail çatışmasından bağımsız olarak çatışma azaltma girişimlerinin uygulanacağı konusunda aynı fikirde olmaları ve belki de en önemlisi ABD'nin arabuluculuğunu kabul etmeleri ABD'nin arabuluculuk için uygun koşulları elde etmesine imkan sağlamıştır (Mandell ve Tomlin, 1991: 48).

SSCB ve ABD'nin ortak başkanlığında Aralık 1973'te Cenevre'de çatışmayı çözmek amacıyla düzenlenen uluslararası barış konferansının Suriye'nin katılmayı reddetmesiyle çökmesi ABD'yi arabuluculuk yapmaya itmiştir (Sher ve Duckett, 2020:

42). ABD ikili müzakereleri tercih etmesine karşın Mısır'daki Sovyet nüfuzunu kontrol altına almak ve petrol ambargosu tehdidini azaltmak amacıyla uluslararası konferansla çok taraflı müzakerelere yönelmiştir (Bakkour, 2022: 57). Zartman ve Touval'ın arabuluculuk faaliyetinde çatışmanın arabulucunun çıkarlarına tehdit oluşturması arabulucuyu motive eden etkenlerden biri olduğu vurgusu (Zartman ve Touval, 1985: 32) ekseninde Kissinger'in arabuluculuk rolü için harekete geçtiği söylenebilir.

ABD'yi arabuluculuk yapmaya iten başka bir faktör de Ekim Savaşı devam ederken Arap ülkelerinin ABD'ye uyguladığı petrol ambargosunun sonucu olarak petrol fiyatlarının artışa geçmesidir. Arap ülkelerinin stratejik silah olarak kullandıkları petrole bağımlı olan ABD, savaşın sonlandırılarak yerine barışın hâkim olduğu bir düzeni sağlamak adına diplomatik kanal arayışına girmiştir. Bu noktada Kissinger'in mekik diplomasisi (*shuttle diplomacy*) diğer bir ifadeyle adım adım diplomasi (*step-by-step diplomacy*) önem arz etmektedir (Kaufman, 1996: 83-85). Bu diplomasi ile Kissinger, ilk defa yalnızca İsrail'i değil Arap devletlerini de öne çıkarmıştır. Böylece ABD'yi İsrail ve Araplar arasında daha aktif ve tarafsız arabuluculuk statüsüne oturtarak adım adım diplomasi sürecinin ilerlemesi için uygun koşullar elde edilmeye çalışılmıştır (Shlaim, 1988: 19).

Kissinger'in çabaları ilk olarak Mısır ve İsrail arasında 11 Kasım 1973'te mütareke (ateşkes) anlaşmasının imzalanmasıyla, İsrail'in adım adım Mısır topraklarından ayrılmasını öngören anlaşmaları içeren Mısır-İsrail müzakere sürecinin başlamasını sağlamıştır (Arı, 2017a: 290). Böylece Rogers'tan sonra Kissinger, Orta Doğu'da ABD'nin arabuluculuk rolünü temsil etmiştir. Kissinger, Ocak 1974 ve Mayıs 1974 olmak üzere İsrail-Mısır ve İsrail-Suriye hükümetleri arasında iki tur mekik diplomasisi yürüterek arabuluculuk rolünü üstlenmiş ve taraflar askeri güçlerini geri çekme konusunda müzakerede bulunmuşlardır. Kissinger, müzakereler sonucunda yapılacak anlaşmaların taraflarca önemli kabul edilen farklı konulara göre formüllerin oluşturulmasında yardımcı bulunarak ve anlaşmanın ihlali karşısında ortaya çıkacak risklerin ABD hükümeti tarafından giderileceğini teklif ederek tarafları anlaşmaya teşvik etmiştir (Kriesberg, 2001: 378). Burada Kissinger, taraflarca kabul edilebilecek bir çerçeve oluşturmak adına formüller geliştirmesiyle formülatör arabulucu ve tarafların masada kalmaları için teşvik oluşturması verilen tavizlerin sorumluluğunu üstlenmesiyle manipülatör arabulucu rolünü üstlendiği söylenebilir. Bu çabaların sonucu olarak Mısır ile İsrail ve Suriye ile İsrail

arasında iki geri çekilme anlaşması yapılmıştır. Kissinger'in arabuluculuk yöntemi Ford'un başkan olduğu yıllarda da devam ettirilmiştir (Jackson, 2015: 135).

Taraflar zorlayıcı diplomasiden sonuç alınamayacağına, çatışmanın devam etmesiyle maliyetlerin katlanılmaz düzeye ulaşarak çoğu alanda zarara uğrayacaklarına ve sürecin çözümsüzlüğündense daha iyi fırsatlar sağlayacak anlaşmaya karar verdiklerinde arabuluculuğa yönelmektedirler (Siniver, 2006: 813). Taraflar Kissinger'in arabuluculuğunu da bu yaklaşım doğrultusunda kabul etmişlerdir. İsrail; ekonomik, psikolojik, askeri maliyetleri azaltabilmek ve işgal edilen topraklarından tamamen geri çekilme talep eden Arap devletlerinin engellenmesi için arabuluculuğu kabul etmiştir. Mısır ise Arap dünyasındaki liderlik konumunu korumak ve elde ettiği askeri kazanımlardan yararlanmak için arabuluculuğu kabul etmiştir. Bu bağlamda anlaşma dışı alternatiflerinin yokluğu ve koşulların baskısı arabuluculuk için uygun koşullar yaratmıştır. Bu koşullarla Kissinger, tarafların ABD arabuluculuğuna bağlılıklarını sürdürmek için çaba sarf etmiştir (Mandell ve Tomlin, 1991: 52). ABD-Mısır ilişkileri bu dönemde ilerlemeye başlamış olsa da bu ilişkinin seyrinden Mısır emin olamadığı gibi İsrail de ABD'nin Mısır'a yaklaşımını tahmin edemiyordu. Dolayısıyla ABD-Mısır ilişkisindeki belirsizlikler ABD'nin müzakerelerde merkezi taraf olarak gündemi ve öncelikleri belirlemeden müzakereleri yapılandırma kapasitesine kadar birçok konuda ABD'nin yani Kissinger'in ağırlığını artırmıştır (Stein, 1985: 334).

Kissinger'in mekik diplomasisi sonucunda Mısır ve İsrail arasında 18 Ocak 1974'te tarafların birbirlerine saldırma ihtimalini ortadan kaldıran ve kuvvetlerin birbirlerinden uzaklaştırılmasını öngören Mısır-İsrail Ayrılma Anlaşması imzalanmıştır (Mandell ve Tomlin, 1991: 49). 18 Ocak 1974 tarihli Mısır-İsrail Ayrılma Anlaşması'yla gerek Mısır ve İsrail gerekse ABD çeşitli kazanımlar elde etmiştir. Arap dünyasında önemi olan Mısır ile İsrail arasındaki ilişkilerin güçlendirilerek aralarında istikrarın sağlanması ile Kissinger arabuluculuğunun gösterdiği başarı, bölgede ABD'nin güvenilirliğini artırmış ve savaş sonlarında petrol üreten Arap ülkelerinin ABD başta olmak üzere İsrail'e yardımda bulunan devletlere koyduğu petrol ambargosunun kaldırılmasına imkân sağlamıştır. Bu anlaşma barış anlaşması olmasa da Orta Doğu'da adil ve kalıcı bir barışa ulaşılması için atılan ilk ve önemli bir adım olarak görülmüştür. Arap dünyasının en önemli devleti konumunda olan Mısır ile İsrail arasında yeni bir savaşın çıkmasını önlemeyi amaçlayan

ilk resmi anlaşma olması açısından önem taşımakla birlikte İsrail ve Suriye arasında da benzer anlaşmanın yapılmasını teşvik etmiştir (Bar-Siman-Tov, 1994: 85).

31 Mayıs 1974'te İsrail ve Suriye arasında yapılan ayrılma anlaşması Arap-İsrail çatışmasının çözümüne yönelik gerekli zemini hazırlaması açısından önem arz etmektedir. Zira Arap ülkeleri arasında en radikal ülke olan Suriye, İsrail'i dolaylı olarak tanımış, iş birliği yapmayı kabul etmiş ve resmi bir anlaşma imzalamıştır. Bu nedenle bu anlaşma güvenlik boyutunun yanı sıra siyasi ve psikolojik açıdan etkilere de sahiptir. Böylece diğer Arap devletleri ile İsrail arasında daha fazla müzakere yapmak için siyasi veya ideolojik engeller ortadan kaldırılmıştır (Bar-Siman-Tov, 1994: 85-86).

Ekim Savaşı'nın ardından Orta Doğu'da arabulucu rolü ile sahneye çıkan ABD'nin bu rolü üstlenmesinin temel nedeni süreçte tarafsız bir arabulucu olarak faaliyetlerde bulunma arzusundan değil de daha çok bölgesel çıkarlarının tehdit altında olmasından kaynaklanmıştır. Taraflar arasındaki anlaşmazlıkların, Amerika'nın bölgesel çıkarlarını tehdit etmesi üzerine anlaşmaların canlanmasını sağlamak ya da tarafların bir anlaşmaya varması için güvenlik garantileri vermeye, ateşkes kontrolüne ve taraflara çeşitli konularda yardımlar sunmaya istekli davranmıştır (Greig, 2005: 250).

Arabulucu rolüyle taraflar arasında sorunların çözümüne yönelik sürecin kontrolünü sağlamak amacıyla Kissinger, tarafların doğrudan temasındansa arabulucu ile pazarlık yapmalarının daha uygun olduğuna karar vererek üçlü pazarlık yapısı oluşturmuştur. Bu üçlü pazarlık yapısında arabulucu en önemli taraf olduğundan her iki taraf da arabulucunun desteğini ve yardımını sağlamaya çalışacak ve böylece arabulucunun kaynaklarından yararlanmak isteyen taraflar pazarlık yapmaya yatkın hale gelecekti (Stein, 1985: 333). Mısır-İsrail ayrılma anlaşmalarının ardından Suriye-İsrail arasında imzalanan ayrılma anlaşması bunu kanıtlar nitelikte olup taraflar doğrudan temastan kaçınarak arabulucunun kaynaklarından yararlanmaya çalışmışlardır. Bu nedenle müzakereler ABD-İsrail ve ABD-Mısır arasında yapılmış ve her iki tarafa da ABD tarafından bilgi sağlanmıştır.

Kissinger'ın bu başarısı, tarafları barış anlaşmaları gibi somut ilerlemelerin yalnızca ABD ile ulaşılacağı konusunda ikna etmiştir (Mandell ve Tomlin, 1991: 49). Ayrıca

taraflar ikili müzakerelerle elde edecekleri kazanımların çok daha fazlasını ABD arabuluculuğuyla elde edeceklerinin bilincinde olduklarından bu yönde bir yol izlemişlerdir. Bu dönemler petrol krizi nedeniyle Orta Doğu’da etkisini yitiren ABD, İsrail ve Mısır’ın barış diplomasisini tercih etmesi için tavizler vermiştir. Daha önce işgal ettiği Mısır topraklarından çekilmesi için İsrail’e mali ve askeri yardımlarda bulanarak Mısır’ın topraklarını tekrar elde etmesine karşılık Mısır’da ABD’nin Arap dünyasındaki ABD imajının tekrar düzelmesini sağlamıştır (Stein, 1985: 334).

Nixon’un politik olarak zayıf kalması Kissinger’ın adımlarını daha önemli hale getirmiştir. Bu nedenle Kissinger’ın barışı sağlamak adına mekik diplomasisi ve 1949 ateşkes anlaşmalarının ardından ilk büyük Arap-İsrail anlaşmasına öncülük etmesi onu barış süreci için oldukça önemli aktör haline getirmiştir (Pressman, 2014: 541). Müzakerelerde Kissinger sürecin adım adım ilerlemesini sağlamak, müzakerelerin nihai sonucunu taraflara bildirmeyerek çözüm umutlarının azalmasını önüne geçmek, tercihlerinde değişiklik sağlayacak resmi değeri olmayan geçiş düzenlemeleri yapmak ve taraflardan herhangi biri için müzakere edilemeyecek konuları pazarlık gündeminden çıkarmak gibi stratejilerle taraflar arasında güven ortamını sağlamayı, birbirlerine şüpheli yaklaşımlarını ve tercihlerinin yapısının değişmesini sağlayarak önemli anlaşmaları mümkün hale getirmeyi amaçlamıştır (Stein, 1985: 338). Kissinger kolaylaştırıcı, formüle edici ve manipülatör arabulucu rollerini harmanlayarak sürecin ilerlemesinin yanı sıra ABD’nin Arap-İsrail çatışmasında kilit arabulucu olarak görülmesini sağlamıştır.

Nixon’un Watergate skandalının ardından istifa etmesiyle yerine Ağustos 1974’te Gerald Ford’un geçmesi, Amerika’nın Orta Doğu politikasında bir değişiklik yaratmamış ve Kissinger mekik diplomasisini devam ettirmiştir. Daha sonra Kissinger’ın süreçten ayrılmasıyla taraflar karşılıklı zarar veren çıkmaz maliyetlerini yeniden değerlendirerek müzakereye geri dönme sinyalleri vermiştir. İlk hamle Mısır’dan gelmiş ve İsrail’den çeşitli tavizler istemiştir. Mısır’ın bu hamlesine karşılık İsrail’in uzlaşmaya yanaşması nedeniyle Kissinger ve Başkan Ford, Mısır’ın İsrail’in geçitlerden ve petrol sahalarından çekilmesine karşılık barışçıl diplomasi yollarının tercih edilerek güce başvurulmayacağına taahhüdünü kabul etmesi için İsrail’e baskı yapmıştır (Mandell ve Tomlin, 1991: 50). Ayrıca ABD, İsrail ve Mısır ile ayrı ayrı gizli anlaşmalar yaparak bu anlaşmanın içerdiği

siyasi ve askeri riskleri azaltarak anlaşmanın uygulanması için teşvikler yaratmıştır (Bar-Siman-Tov, 1994: 87).

Arap devletlerin petrol ambargosu koymasından ve SSCB'nin bölgede etkisinin artmasına yönelik duyulan endişe neticesinde Ford ve Kissinger, kapsamlı bir yaklaşımdan ziyade daha az riskli olmasına ilaveten sonuca ulaşılmasını hızlandıracak geçici anlaşmayı müzakere etmeye odağını çevirmiştir (Jackson, 2015: 137). Ancak İsrail'in tutumları barış yanlısı olmadığından ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarlarını tehlikeye attığını düşünen Ford ve Kissinger, ABD-İsrail ilişkilerini yeniden değerlendirmeye alarak bir nevi İsrail'in tutumlarını baskı yoluyla değiştirmeye yönelmiştir (Pressman, 2014: 541). Ford'un bireysel çabalarının sonucu olarak Mısır ile İsrail İkinci Ayırma Anlaşması 4 Eylül 1975'te (Sina II) imzalanmıştır (Arı, 2017a: 291).

Kissinger, 1975 Mısır-İsrail İkinci Ayırma Anlaşması'nın garanti altına alınması için tarafların her birine anlaşmanın ihlali durumunda sonraki aşamanın görüşülmesini sağlama sözü verirken İsrail'e herhangi bir BM Güvenlik Konseyi kararının anlaşmayı olumsuz etkilemesi durumunda kararı veto etme sözü vermiştir (Stein, 1985: 343). Bu durumda ABD gerek Mısır'a gerekse İsrail'e anlaşmayla ilgili taahhütlerde bulunmuştur. Böylece arabulucunun sürece katılımına ve oynadığı role duydukları güvenle taraflar iş birliği faaliyetlerinin alanını genişletmiştir (Mandell ve Tomlin, 1991: 53).

İsrail ve Mısır arasında yapılan Sina II Anlaşması'nın ardından nihai bir barış anlaşmasının gerekliliğini vurgulayan ABD, söz konusu anlaşmanın yapılması için İsrail'e birçok taviz vermek zorunda kalmıştır. ABD, İsrail'e iki milyon dolarlık ekonomik yardım, son teknoloji silahlara erişimini sağlama ve petrol ihtiyaçlarının karşılanma garantisine (Neff, 1990: 145) ek olarak İsrail'i tanımadıkça, 242 ve 338 sayılı kararı kabul etmedikçe FKÖ'yü tanımama veya müzakere etmeme sözü vermiştir (Stein, 1985: 344; Christison, 1998a: 26). Bu tavizlerin Kissinger'ın arabulucu olarak gösterdiği çabalarla ulaşılan başarıya gölge düşürdüğü söylenebilir. Zira bundan sonra Amerika Orta Doğu politikasını yalnızca İsrail'i düşünerek oluşturmak zorunda kalmıştır (Armaoğlu, 1991: 354).

Kissinger'ın 1973-1976 yılları arasında üstlendiği arabuluculuk sonucunda ateşkes anlaşması (Kasım 1973), Suriye ile İsrail arasında bir, Mısır ve İsrail arasında iki (Sina I

ve Sina II) geri çekilme anlaşması müzakere edilmiştir. Kissinger'ın bu başarısı Carter'ın arabuluculuğunda yapılan 1978 Camp David Anlaşmaları'na temel sağlamıştır (Mandell ve Tomlin, 1991: 54; Jackson, 2015: 163). İlerleyen süreçte Kissinger'ın “mekik diplomasisi” diğer bir adıyla “adım adım diplomasisi” gerek İsrail ve Mısır arasında gerekse Arap-İsrail çatışmasında dönüm noktası niteliğinde olan Camp David Anlaşmaları'yla sonuçlanacaktır (Armaoğlu, 1991: 336). Bu süreçte ABD müdahalesiyle elde edilen her barış anlaşması Arap ülkeleri ve İsrail arasında kapsamlı bir barış anlaşmasının yapılabileceğine dair inançların artmasını sağlamıştır. Buna ek olarak İsrail ve FKÖ ilişkilerinin gittikçe gelişmesi, ABD'nin Arap ülkeleri ve İsrail arasında kalıcı barışı sağlama arzusunun canlanmasına olanak sağlayacaktır (Pressman, 2014: 549).

Mısır ve İsrail arasında yapılan anlaşmaların ardından garantör olarak ABD'nin aktif arabuluculuğu, ABD'nin barış sürecine güçlü siyasi ve mali bağlılığını ortaya koymuş ve tarafların da büyük riskleri yönetebilmelerine olanak sağlamıştır. ABD'nin barış sürecinde daha kapsamlı roller üstlenmesini tarafların kabul etmesiyle ABD, Arap-İsrail çatışmasına arabulucu olarak müdahale etme fırsatı yakalamıştır. Ayrıca Kissinger problemleri temel sorunlardan kaçınıp geçici anlaşmalara yönelerek çatışmada ABD'nin etkisini artırma stratejisi izlemiştir. Bu bağlamda 1974 ve 1975 tarihli Mısır-İsrail ayrılma anlaşmalarında kapsamlı çözümle bağlantılı olan sınırlı bir yaklaşım benimsemek, Amerikan müdahalesinin tarafların büyük tavizler verme isteğine karşılık kabul etmek ve Sovyet etkisinin azalmasını sağlayacak diplomatik müdahalelerde Amerikan sponsorluğunu sunma stratejilerini izlemiştir (Spiegel, 1985: 224). Kissinger arabuluculuğu Amerika'nın öncelikleri doğrultusunda gerçekleştirilmiş ve Amerikan çıkarlarına hizmet etmiştir. Bu yüzden taraflar arasında daha çok kolaylaştırıcı rolüyle yer alsa da çatışma yönetimini önceliklendirdiğinden ve İsrail ile kişisel olarak yakın ilişkilerinin olması Kissinger'ın süreçte tarafsız bir arabulucu olarak rolünün sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.

Çatışma tarafları arasındaki pazarlık ilişkisi küçük devlet arabuluculuğunda aynı kalırken büyük güç arabuluculuğunda tamamen değişme eğilimindedir (Slim, 1992: 226). Ayrıca Bercovitch ve Jackson'ın da öne sürdüğü gibi büyük devletlerin kaynak çeşitliliği fazla olduğundan strateji seçenekleri de çeşitlidir (Bercovitch ve Jackson, 2020: 78). Kissinger'ın 1973-1975 yılları arasında yaptığı arabuluculuk pazarlık ilişkisini değiştirmiş,

ikili pazarlık üçlü pazarlık şeklini almıştır. Aynı zamanda Kissinger'ın ABD kaynakları kullanabilme yetkisi kolaylaştırıcı, formüle edici ve manipülatif arabulucu stratejilerini harmanlayarak çatışmayı yönetme imkânı sağlamıştır. Bu durum 1979 Camp David Anlaşmaları'nın Carter arabuluculuğuyla gerçekleşmesi Carter'ın taraflara ekonomik faydalar sağlama gücünü elinde bulundurmasıyla da ilişkilendirilebilir.

3.6. Jimmy Carter (1977-1981): Camp David Hamlesiyle Çatışmanın Dönüşümü

1976 yılında Amerika'da seçim kampanyası olduğundan Orta Doğu politikasıyla ilgilenilmemiştir. Demokrat Carter'ın 1977'de başkanlık seçimini kazanmasıyla seleflerinin baskın Soğuk Savaş odaklı politikasından uzaklaşarak bölgesel politikalarla ilgilenmiştir. Bu nedenle Orta Doğu'da tekrar gelişmeler hız kazanmış ve Amerika'nın Filistin politikasında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Diğer yönetimler daha önce resmî belgelerde Filistin vatanının kurulması fikrine yer vermemiş olmasına karşın Carter, “yıllardır acı çeken Filistinli mülteciler için sağlanan bir vatan olmalı” fikrini savunan ilk başkan olarak Filistinliler ile FKÖ terimlerini birbirinin yerine kullanmıştır (“Clinton, Massachusetts Remarks and a Question-and Answer Session at the Clinton Town Meeting”, 1977; Christison, 1998a: 27). Arap-İsrail çatışmasının çözümünde Filistinlilerinde kritik öneme sahip olduğu ve müzakerelere dahil olması gerektiğini vurgulayan Carter ile ABD'nin Filistinlilerin vatansız milletler olarak gördüğü politikası terk edilmiştir (Önal, 2019: 332). Bu yaklaşımıyla ABD, işgal ettiği topraklardan çekilmesi koşuluyla İsrail'in uluslararası alanda varlığının tanınmasına ve bölge ülkeleriyle barış anlaşmasının yapılmasını hedeflemiştir (Arı, 2017a: 296). Barış anlaşmasının mekik diplomasi yerine temel ilkelerin yer aldığı önceki anlaşmalara dayanarak gelişmesi ve İsrail'in güvenliğinin 1967 sınırlarıyla sağlanacağına olan inanç Carter'ın benimsediği iki temel varsayımdır (Quandt, 2005: 182).

Carter yönetimi, Ulusal Güvenlik danışmanı Zbigniew Kazimierz Brzezinski ve Ulusal Güvenlik Konseyi üyelerinden William Quandt'ın da yazarlar arasında yer aldığı Aralık 1975 tarihli Orta Doğu Barışı konulu Brookings Enstitüsü Raporu'nun ABD'nin geçici anlaşmaların ötesinde Orta Doğu'da kapsamlı ve nihai bir anlaşmaya ulaşarak barışı sürdürmesi gerektiğine yönelik tavsiyelerinden etkilenmiştir (Siniver, 2006: 819). Bu

raporda İsrail'in 1967 öncesi sınırlara çekilmesi ve İsrail'in varlığını kabul etmesi koşuluyla bu topraklarda Filistin anayurdunun yaratılması temel hedef olarak belirlenmiştir (The Brookings Report on the Middle East, 1977: 195-196). Bu bağlamda Carter'ın Arap-İsrail çatışmasının çözümü için ortaya koyduğu adil çözüm fikrine göre İsrail 1967 öncesi sınırlara çekilecek, Barı Şeria ve Gazze'de Filistinliler için bir yurt kurulacak ve Arap devletleri ile İsrail arasındaki ilişkiler normalleştirilecektir (Princen, 1992: 70-71).

Carter yönetiminin Filistin sorununa yaklaşımı kendisinden önceki yönetimlere göre farklılık göstermiştir. Carter, İsrail'in 1967 Savaşı'ndan önceki sınırlara çekilerek İsrail'in varlığının kabul edilmesi şartıyla Filistinlilerin Ürdün ile bağlantılı kendi vatanlarına sahip olmaları gerektiğini ve barış müzakerelerinde de söz hakkının verilmesi gerektiğini savunmuştur (Armaoğlu, 1991: 374-375). Arap-İsrail barışına Kissinger'in adım adım diplomasisiyle elde edilen geçici anlaşmalarla değil daha kapsamlı bir çözümle ulaşılacağını düşünülmüştür (Kaufman, 1996: 88). Bu bağlamda Carter barışın; İsrail'in egemenliğinin tanınması ve güvenliğinin sağlanması, İsrail kuvvetlerinin işgal ettikleri topraklardan çekilmeleri ve Filistinlilerin bir vatana sahip olması ile mümkün olacağını belirtmiştir (Stein, 1985: 339).

ABD'nin Eylül 1977'de çatışma taraflarının tümünün yazılı barış anlaşması taslağı hazırlamalarını sağlama, Cenevre'de Filistinlilerin nasıl temsil edileceği sorununa çözüm bulma, Cenevre görüşmelerinin prosedürleri hakkında tarafları ortak anlayış etrafında birleştirme ve Sovyetler Birliği'nin konferanstaki rolünü kontrol etme gibi dört hedefi vardır (Quandt, 2005: 186-187). Carter Orta Doğu'da kapsamlı bir barış inşasının Cenevre çerçevesinin tekrar canlandırılarak, SSCB ve FKÖ de olmak üzere tüm tarafların uluslararası bir konferansla bir araya gelmesiyle mümkün olacağını düşündüğünden Cenevre Konferansı'nı başlatmak amacıyla bir girişimde bulunmuştur (Princen, 1992: 71). Amerika'nın 1 Ekim 1977'de ABD-SSCB bildirisi ile Cenevre Konferansı'nın yapılması yolunda çeşitli girişimlerde bulunması, SSCB'nin sürece dahil olmasını istemeyen Mısır ve İsrail'i harekete geçirerek gizli diplomasi yoluyla temaslarda bulunmasına teşvik sağlamıştır (Quandt, 2005: 188). Bu nedenle çok taraflı konferans girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Kapsamlı görüşmeyle sorunun çözülemeyeceğinin anlaşılması üzerine Kissinger'in ikili müzakere stratejisine dönmüştür. Kendisinden önceki ABD başkanlarının İsrail-Filistin çatışmasını mülteci sorunu ekseninde ele almasına karşın Carter, çatışmanın temelini de göz önünde bulundurarak Filistinlilerin kendi vatanlarının olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Dolayısıyla çatışmanın çözümünün ve Orta Doğu barış inşasının tesis edilmesi için Filistinlilerin de önemli bir faktör olduğunun altını çizmiştir (Hamdi, 2018: 259).

Yom Kippur Savaşı sonrasında yapılan geri çekilme anlaşmalarının ardından Mısır ve İsrail'in ılımlı yaklaşımlarıyla barış yapma girişimleri hız kazanmıştır. Haziran 1977'de Arap devletleriyle temasa geçme eğilimi olan Menahem Begin'in seçimleri kazanması üzerine İsrail iç siyasetinde yaşanan değişim, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ı harekete geçirmiştir. İsrail ile devam eden savaşın yükünü kaldırabilecek Mısır ekonomisinin olmadığı farkında olan Enver Sedat, İsrail ile barış yapmanın yollarını aramıştır (Greig ve Diehl, 2012: 126). İsrail hükümetinin Sedat'ın çabasına olumlu karşılık vermesi üzerine barışın önündeki engelleri aşmak için Kasım 1977'de Sedat, Kudüs'ü ziyaret etmiştir. Sedat'ın Kudüs ziyareti sırasında yaptığı konuşma ve İsmailiye'de ikili görüşmelere başlanması Arap dünyası tarafından şaşkınlıkla karşılanırsa da İsrail-Mısır arasında barış anlaşmasının imzalanacağına dair umutları artırmıştır. Tarafların barış yanlısı tutumları ABD'nin üçüncü bir taraf olarak yer alacağı İsrail-Mısır barış sürecinin başlangıcı olmuştur (Cleveland, 2008: 421).

Mısır-İsrail diyalog sürecinin ilerleyebilmesi, tarafların fikir ayrılıklarının giderilmesiyle mümkün görülmüştür. Ancak Sedat müzakere edilecek konuların Mısır ve İsrail ilişkilerindeki sorunlarla kısıtlanmasını istemediği gibi Filistin konusunun da ele alındığı daha kapsamlı bir Orta Doğu barış planı üzerinde dururken Begin, Batı Şeria ve Gazze'nin müzakere konusu olmamasını sadece Mısır ve İsrail ilişkilerindeki sorunların görüşülmesini istemiştir (Cleveland, 2008: 422). Tarafların kendi pozisyonlarını korumak istemesi ve karşı tarafa taviz vermekten kaçınması görüşmelerin çıkmaza girmesine neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle tarafların barış yanlısı tutumlarıyla çatışmanın dizginlenmesi, karşılıklı baskıyı azalttığından taraflar fikir ayrılıklarının giderilmesi için tavize yanaşmamıştır. Hal böyle olunca Carter müzakerelerin ilerleyebilmesi için müdahalede bulunmuştur.

Taraflar doğrudan temasa geçtiklerinde karşılıklı baskının azalmasıyla tavize yanaşılması durumunda arabuluculuk tercih edilen bir yöntemdir. Zira taraflar herhangi bir konuda taviz verdiklerinde zayıf olarak görülmesine engel olacak ve uluslararası duruşunu koruyacak barışçıl yöntem arabulucunun üçüncü bir taraf olarak sürece dahil edilmesidir (Jeong, 2010: 175). Sedat tıkanan müzakerelerin ilerleyebilmesi için Carter'dan sürece müdahalede bulunmasını istemesi üzerine Carter taraflara müzakereleri kolaylaştırmayı teklif etmiştir (Sher ve Duckett, 2020: 42). Orta Doğu'daki herhangi bir savaşta iki süper güç olan ABD ve SSCB'nin doğrudan savaşma ihtimalinin dünya barışına ve bölgedeki petrol akışına tehdit oluşturması Carter'ın bölgesel çatışmayı engellemek için arabuluculuğu üstlenme motivasyonlarından olmuştur (Princen, 1991: 59). Bu yüzden müzakerelerde tarafların birbirlerine yönelik algılarını değiştirmek, taraflar arasındaki iletişim ortamını sağlamak ve bilgileri bir araya getiren yardımcı aktör olarak faaliyetlerde bulunmayı hedefleyen arabulucu rolünü üstlenmiştir (Siniver, 2006: 818).

İsrail tarafı/Begin arabulucu olmadan Mısır ile doğrudan temasta bulunmayı amaçlamış ancak doğrudan müzakereler durunca sınırlı bir ABD arabuluculuğunu, karşılıklı tavizlerin verileceği müzakere sürecinde güvenliğinin yükümlülüğünü ABD'nin üstlenmesi için kabul etmiştir (Princen, 1992: 91). Kısaca İsrail perspektifinden Carter arabuluculuğu çözüm bulunması için kabul edilmemiş çeşitli yardımlar ve güvenlik garantileri sağlamak için kabul edilmiştir. Mısır tarafı ise İsrail ile ilişkisinden daha çok ABD ile ilişkisine önem vermiş ve süreçte İsrail karşısında tavizler elde edilmesini sağlayacak güçlü bir aktör olan ABD'yi yanına çekerek ABD ile ikili ilişkisini geliştirerek yardımlar elde etmeyi amaçlamıştır (Princen, 1992: 93).

Tarafların ılımlı yaklaşımları ve ABD'nin üçüncü taraf olarak süreçte yer alma motivasyonları ile Carter, Eylül 1978'de Mısır ve İsrail liderlerini Camp David'de bir araya getirerek müzakereleri başlatmayı başarmıştır. Ayrıca Carter arabulucu rolüyle müzakerelere bizzat dahil olmuş ve Mısır-İsrail anlaşmasının taslağını kendi hazırlamıştır (Stein, 1985: 341; Siniver, 2006: 818). Ayrıca ABD başkanı olmasıyla tarafları yönlendirmek için gerekli birçok kaynağı elinde bulundurması, taraflar üzerinde havuç ve sopa yaklaşımını kullanmasına olanak sağlamıştır. Bu durumda Carter'ın buradaki arabuluculuğu güçlü devlet arabuluculuğunun manipülatif arabulucu rolüne örnek oluşturmaktadır.

Camp David'deki ilk resmi toplantıya Filistin özerkliği ve Sina'dan İsrail'in çekilmesi gibi tarafların anlaşmasının zor olduğu konularla başlanılmış olması sürecin ilerlemesine engel teşkil etmiştir. Bu nedenle Carter, iki ülke arasındaki ilişkinin herhangi bir anlaşma yapmaya uygun koşulların bulunmaması gerekçesiyle ilerleyen süreçte çözüm sağlanana kadar her İsrail ve Mısır liderleriyle ayrı ayrı görüşülmesine karar vermiştir. Kissinger'ın geri çekilme anlaşmalarında uyguladığı arabuluculuk stratejisi gibi zor konuları müzakere etmeyi diğer sorunlar çözülene kadar ertelemiştir (Stein, 1985: 340-342; Quandt, 2005: 199-200). Filistinlilerin geleceği ve Sina'da İsrail'in çekilme konusu tek paket halinde görüşülmesinin süreci ilerlemesine engel olması karşısında Carter'ın ortaya attığı bir formülle konular iki farklı paket olarak görüşülmüştür (Arı, 2017a: 300). Bu durumda Carter göreve geldiğinde eleştirdiği Kissinger'ın arabuluculuk stratejisiyle pazarlık sürecini devam ettirmeyi öngörmüştür. Ayrıca İsrail ve Filistinliler arasında geçiş düzenlemesinin ilk adımını atmıştır (Stein, 1985: 340).

Müzakereler ilerleme kaydettiğinde zor konular son pazarlık müzakerelerine bırakılmıştır. Carter, tarafların söz konusu konularda tavize yanaşmaması üzerine konumunu kullanarak gerek liderlerle kişisel ilişkilerini gerekse ABD kaynaklarının gücü ile tarafları tehdit ederek ikna yöntemine başvurmuştur (Stein, 1985: 342). Aynı zamanda Camp David toplantılarının başlangıcından barış anlaşmasının yapıldığı tarihe kadar geçen sürede ABD, tarafların bir barış anlaşması yapmasına karşılık yüksek miktarda yardımda bulunacağını ilan etmiş ve kabul edilmediği takdirde yaptırımlar uygulama tehdidinde bulunmuştur (Princen, 1992: 102). Taraflara maddi teşvik ve yaptırım tehdidinde bulunmasıyla Carter manipülatör arabulucu rolünü üstlenmiştir. Ayrıca tarafların anlaşmalarını sağlamak için Carter'ın tarafların onaylarını ödül ve yaptırımla alması Watkins ve Winters'ın müdahaleci arabuluculuk yaklaşımına da uygun bir örnek teşkil etmektedir.

5-17 Eylül 1978'de yapılan Camp David görüşmelerinin ardından ABD yönetiminin arabuluculuğuyla 17 Eylül 1978'de Amerika, İsrail ve Mısır arasında Camp David Anlaşmaları imzalanmış ve bu anlaşmada Amerika tanık olarak yer almıştır (Armaoğlu, 2007: 741). Bu anlaşmalar sadece Mısır ve İsrail sorunlarının ayrıntılarını değil Filistin sorununa ilişkin konuları da içeren bir başka çerçeve anlaşmasını da içermektedir. "Orta Doğu Barışı İçin Çerçeve Anlaşması" ve "Mısır-İsrail Barışı İçin Çerçeve

Anlaşması” olmak üzere iki ayrı çerçeveden oluşan Camp David Anlaşmaları, nihai bir barış antlaşması niteliğinde olmayıp taraflar arasında yapılması öngörülen barış antlaşmalarının esaslarını belirlemektedir (Quandt, 2005: 198; Arı, 2017a: 301). Mısır-İsrail barışını konu alan kısım, üç ay içerisinde iki ülke BMGK’nin 242 sayılı kararına dayanarak barış anlaşmaları müzakerelerine başlanılmasını ve İsrail daha önce işgal ettiği Sina yarımadasından çekilmesine karşılık Mısır İsrail’i tanımasını öngörmüştür. Orta Doğu barışını konu alan kısımda BMGK’nin 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde gerek Batı Şeria ve Gazze’nin konumunun gerekse yapılacak anlaşmanın temel ilkeleri belirlenmiştir (Arı, 2017a: 300). Ancak Mısır-İsrail anlaşma müzakereleri 1979’a ulaştığında tarafların uzlaşmaz tavırlarından dolayı çökmesiyle Carter, Mısır ve İsrail’e Mart 1979’da geziler düzenleyerek sürecin tekrar başlatılması için devreye girmiştir (Pressman, 2014: 542).

Carter’ın arabuluculuk girişimleri sonucunda Mısır-İsrail Barış Antlaşması 26 Mart 1979’da imzalanmıştır (Acar, 2020: 100). Bu anlaşmayla İsrail “barış için toprak” ilkesiyle Arap topraklarının bir kısmından çekilmeyi kabul etmiştir (Arı, 2017a: 304). Nihai barış anlaşmasının imzalanmasının ardından Carter, Mısır’a 2 milyar dolar İsrail’e 3 milyar dolar taahhüt etmiş ve tarafları Amerikan yardımlarıyla ödüllendirmiştir (Stein, 1985: 344). Arap devletleri Mısır olmadan İsrail ile yapılacak herhangi bir çatışmanın maliyetini karşılayacak güce sahip olmadığından Mısır-İsrail barış anlaşmasının yapılmasıyla yeni bir Arap-İsrail savaşının çıkmasının önüne geçilmiştir. Ancak bu durum İsrail’in daha da saldırgan politikalar izlemesine ve Arap devletlerine saldırmasına neden olmuştur (Bar-Siman-Tov, 1994: 89). Buna ek olarak yapılan anlaşmalardan taraflar gibi ABD’de çeşitli kazanımlar elde etmiştir. Mısır, ABD’nin Arap dünyasında prestijinin düzelmesine yardımcı olurken İsrail, Carter’ın ABD kamuoyunda siyasi kariyerini kurtarmaya yardımcı olmuştur (Princen, 1991: 67). Mısır ve İsrail kamuoyunun güçlü desteğine ilaveten aktif ABD müdahalesi, barış anlaşması müzakerelerinin nihai başarıya ulaşmasını sağlamıştır (Kelman, 1992: 21).

Kissinger’in ve Carter’ın arabuluculuk süreçleri önemli benzerlikleri ve farklılıkları içermektedir. İki arabuluculuk sürecinde de tarafların taviz vermeye yanaşmadığı konular müzakere sürecinin kesintiye uğramaması için ertelenmiş; belirsiz bir dil kullanılarak tarafların kendilerini kazanan olarak hissetmeleri sağlanmış; süreçte anlaşmanın garantörü olarak tarafların risklerinin azaltılması sağlanmış; anlaşma şartlarının ihlali tehdidine

karşılık taraflara teminat sağlayarak ekonomik, mali ve diplomatik yardım sağlama güvencesi verilmiştir (Stein, 1985: 342-344; Princen, 1991: 64). En belirgin farklılık Kissinger, taraflardan teklifleri doğrultusunda karşılıklı taviz arayışıyla anlaşmaya doğru adım adım süreci devam ettirirken; Carter, taviz arayışına girmeden tek müzakere metniyle taraflara boyun eğdirmeye çalışmıştır. Kissinger, Amerikan tekliflerin sunmaktan kaçınırken Carter, anlaşmanın taslağını kendisi hazırlamıştır. Diğer bir ifadeyle Kissinger müzakerelere başlarken tarafları radikal bir tavır almaya teşvik ederek taviz arayışıyla süreci devam ettirmeyi amaçlarken Carter radikal açılış pozisyonlarını önlemeyi amaçlamıştır (Stein, 1985: 341).

Carter yönetiminin Arap-İsrail sorununda İsrail'e desteği güçlü olmakla birlikte İsrail'in bölgeye entegrasyonunu sağlamak adına barış için fazla çaba sarf etmiştir. Daha önceki ABD yönetimlerinin söylemlerini tekrarlayarak İsrail'i tanımayan FKÖ ile müzakere etmeyeceğini belirtmiştir (Hamdi, 2018: 258). İsrail'in varlığının korunması ve İsrail-Filistin ilişkisinin güçlendirilmesiyle bölgede barışın inşa edileceğine dair Carter'ın bu tutumu somut adımların atılmasına olanak sağlamıştır.

Camp David Anlaşmaları, Orta Doğu çatışmalarının seyrini değiştiren bir gelişme olmuştur. Zira Arap devletleri içerisinde en büyük ve en güçlü konumda olan Mısır'ın İsrail ile barış anlaşmasına imza atması Arap-İsrail çatışmasının karakterinin değişmesine neden olmuştur. Buna ek olarak anlaşmanın yapılması için ABD'nin de yoğun çabalarının bulunması önem taşıyan diğer bir konu olarak öne çıkmaktadır. Carter'ın arabulucu olarak uyguladığı stratejiler ABD'nin geçmişte uyguladığı arabuluculuk stratejilerinden tamamen farklı olduğunu söylemek mümkün değildir. Orta Doğu'ya elçi göndermek, Washington'a devlet başkanlarını davet ederek pozisyonlarını değiştirmeyi talep etmek bu stratejilerin başarısız olması halinde de havuç ve sopa yöntemiyle tarafları anlaşmaya teşvik etmek ABD başkanlarının uyguladığı stratejilerdir. Carter da söz konu stratejileri kullanmış ve arabuluculuk yöntemlerini harmanlaması Mısır ve İsrail üzerinde olumlu etkiye sahip olmuş olsa da Camp David müzakerelerinde yer almayan Filistinliler üzerinde fayda sağlamamıştır (Kriesberg, 2001: 378). Bu bağlamda Carter'ın kapsamlı bir barış elde etmek için yaptığı girişimler yalnızca Mısır-İsrail barışını beraberinde getirmiş, Orta Doğu'da kalıcı barışı sağlamada fayda sağlamamıştır.

3.7. Ronald Reagan (1981-1989): Orta Doğu Gelişmelerinin Çatışma Çözme Faaliyetlerine Yansıması

Ronald Reagan'ın yönetime geldiği 1981 yılında Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da etkisinin tamamen yok edilmesi Amerikan dış politikasının temelini oluşturmuştur. Bu nedenle o yıllarda bölgede hâkim olan bölgesel çatışmalar Doğu-Batı ekseninde ele alınmıştır (Shlaim, 1988: 20). Politikasını bu yönde oluşturan Reagan yönetimi bölgede tek güven duyduğu devlet olan İsrail ile ilişkilerine daha fazla ağırlık vermiş ve Carter'ın aksine İsrail'in güçlü bir destekçisi olup Filistinlilere hiçbir sempati duymamıştır. Bu neden yönetime geldiği ilk yıllardan İsrail-Filistin sorununda tarafsız bir yaklaşım sergilemeyeceğinin sinyallerini vermiştir (Christison, 1998a: 30). Bu bağlamda selefleri gibi Reagan, Orta Doğu'ya yönelik politikasını İsrail ile güçlü bağlara ve Soğuk Savaş perspektifiyle Sovyet Birliği'ni sınırlama ekseninde oluşturmuştur (Kaufman, 1996: 120).

Reagan yönetimi, ABD'nin bölgesel güvenliğine tehdit oluşturan İran devrimi, ABD-SSCB yumuşama döneminin sonlanmasına neden olan SSCB'nin Afganistan işgali ve 1982'de İsrail'in Lübnan işgali ve Irak'ın İran'a saldırması gibi sorunlar karşısında kapsamlı bir barış planı başlatmıştır (Kurtzer vd., 2013: 19). Bu nedenle Reagan dönemindeki barış girişimlerinin Orta Doğu'daki gelişmelere tepki niteliğinde ortaya çıktığı iddia edilmiştir (Quandt, 2005: 287).

ABD ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerde kritik öneme sahip Lübnan krizi, Reagan yönetiminin Arap-İsrail barışını sağlamak için arabulucu rolüyle müdahalede bulunmasının tetikleyen olay olarak öne çıkmaktadır. İsrail'in 1982'de Lübnan'ı işgali karşısında yönetim Orta Doğu'daki tüm çatışmaların birbiriyle bağlantılı olduğunu ve aynı seviyedeki hassasiyetle olayları ele alması gerektiğini anlamıştır (Shlaim, 1988: 21). Bu anlayış ekseninde Amerika, 1 Eylül 1982'de Reagan Barış Planı ve 17 Mayıs 1983'te imzalanan İsrail-Lübnan anlaşmasıyla sonuçlanacak süreci başlatmak için harekete geçmiştir.

İsrail'in Lübnan'a saldırıları devam edince ABD, İsrail-Lübnan ateşkese için diplomat olan Philip C. Habib'i görevlendirmiş ve İsrail'e sağlanan askeri yardımların

kesileceğine yönelik İsrail'e baskı yöntemine başvurmuştur. İsrail işgali durdurmayı kabul etmesi ve FKÖ'nün Beyrut'tan tahliyesinin gerçekleşmesi Habib aracılığıyla gerçekleşmiştir (Khalidi, 2013: 25). Tüm bu olaylar karşısında 1 Eylül 1982'de Reagan'ın Orta Doğu barışı hakkında yaptığı konuşma ABD'nin Orta Doğu barışı için inisiyatifi başlattığını açıklar niteliktedir. Reagan konuşmasında, Lübnan krizinin Orta Doğu barışı için fırsat yarattığını ifade ederek gerçek bir barışın Camp David Anlaşması çerçevesinde müzakerelere ulaşılabileceğini belirtmiştir.

Reagan'ın barış planı; İsrail'in ilhakına ve bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasına, Kudüs'ün bölünmesine karşı olmakla birlikte Batı Şeria ve Gazze'de Ürdün ile federe olan Filistin özerkliğini savunmakta ve Arap-İsrail barışının "barış için toprak" ilkesine bağlı müzakereler yoluyla çözüme kavuşmasını desteklediğini belirtmektedir. ABD'nin Orta Doğu barış çabalarının temelini BM'nin 242 sayılı karara dayandığını da belirten Reagan, ABD'nin 242 sayılı karara bağlılığını açıkça ortaya koymuştur ("Address to the Nation on United States Policy for Peace in the Middle East", 1982). Reagan Planı bir şekilde Filistin'in Ürdün ile birleşmesini içermesi açısından Camp David Anlaşması'ndan farklılaşsa da (Pressman, 2014: 543) söz konusu anlaşmanın devamı niteliğinde görülmüştür (Podeh, 2015: 166). Bu nedenle plan barış planının çok daha ötesinde barış müzakerelerine başlanması için geliştirilen ilkeleri içermektedir (Acar, 2020: 102). Taraflar arasında barışın sağlanması için barış müzakerelerinin ardından taraflarca belirli ilkelerin kabul edilmesinin gerekliliğinden bahsedilmiştir. Plan karşısında Arapların tepkisi olumlu olurken İsrail planda Batı Şeria'daki yerleşimlerin inşasının durdurulmasına yönelik maddelerin olması nedeniyle planı kabul etmemiştir (Önal, 2019: 342-343).

Barışçıl diplomatik yollarla İsrail-Lübnan arasında barışın tesis edilmesi için ABD Dışişleri Bakanı George Shultz plan hazırlamış ve taraflara planın detaylarını anlatmak amacıyla Kissinger'ın mekik diplomasisi yöntemini kullanarak Orta Doğu'ya ziyaretler gerçekleştirmiştir (Inbar, 1991: 81). Shultz'un bireysel arabuluculuğu sonucunda 17 Mayıs 1983'te İsrail-Lübnan Anlaşması yapılsa da (Podeh, 2015: 182) uzun sürmeden Lübnan siyasetinde etkisi olan Suriye'nin anlaşmaya karşı çıkmasından ötürü Lübnan, Nisan 1984'te anlaşmayı feshetmiştir (Pressman, 2014: 543-544). İsrail-Lübnan Anlaşması'nın feshedilmesinin ardından Shultz, sürecin tekrar canlanması için 1985 yılında Ürdün'e odaklanmıştır. Şubat 1985'te imzalanan Ürdün-FKÖ anlaşmasının yapılmasının Ürdün-

İsrail anlaşmasını doğuracağını düşündüğünden söz konusu ülkelere sık sık ziyaretler gerçekleştirmiştir (Pressman, 2014: 543-544).

11 Şubat 1985'te Ürdün-FKÖ bildirisinde Filistinlilerin Ürdün heyeti tarafından temsil edildiği, anlaşma çerçevelerinin uluslararası konferansla müzakere edileceği ve İsrail'in işgal edilen topraklardan çekildikten sonra kurulması öngörülen Ürdün-Filistin Konfederasyonu önerilmiştir (Quandt, 2005: 261). Bildiride açıkça Filistinlilerin Ürdün heyeti tarafından temsil edilmesi önerildiğinden müzakerelerde doğrudan taraf olarak Ürdün gösterilmekte ve sorunların uluslararası konferansla müzakere etmeye yönelik karara varılmıştır. Shultz ise Araplar devletlerinin tavizleri için İsrail üzerinde baskılarının kuvvetli olacağını düşündüğünden ikili ve doğrudan görüşmenin etkili olacağını düşünmüştür (Kaufman, 1996: 139; Quandt, 2005: 261). Doğrudan müzakereler için taraflarca kabul edilecek bir formül bulma girişimlerinde bulunsa da ABD başarısız olmuştur (Kriesberg, 2001: 379).

ABD'nin çatışmanın barış diplomasisi yoluyla çözülmesine yönelik ortaya koyduğu plana rağmen İsrail'in Filistin topraklarında işgale devam etmesi ve FKÖ'nün Beyrut'tan tahliyesinin gerçekleşmesinin ardından uluslararası baskıyı yoğun biçimde hissetmesi Filistinlilerin direnişe geçmesini sağlamıştır. 1987 yılında başlayan, İntifada adı verilen bu ayaklanma Gazze'de başlayıp Batı Şeria'ya yayılmış ve İsrail-FKÖ çatışması olarak görülen İsrail-Filistin çatışmasına dair algıların değişmesine neden olmuştur. Böylece devlet-devlet dışı aktör çatışmasından etnik gruplar çatışmasına dönüşmüştür (Bar-Siman-Tov, 1994: 87). ABD, Filistinlilerin direniş hareketi karşısında FKÖ'nün 1978'de açtığı Washington ofisinin kapatılmasına karar vermiştir. Ayrıca İntifadayla, FKÖ ve İsrail arasında çatışmaların daha da şiddetlenmesi ve İsrail'in taşla saldıran sivil halk ve çocuklara silahlarla karşılık vermesi tepkilere neden olmuş ve dünya kamuoyu Filistin sorununa tüm dikkatini vermiştir (Çalık Topuz, 2018: 114). Ancak İsrail'in direniş karşısında şiddet yanlısı bir tavır alması barışçıl diplomatik yolların tıkanmasına neden olmuştur. Böylece çatışmayı çözmek için uluslararası müdahalenin gerekliliği daha açık hale gelmiştir.

İntifada'yla birlikte Reagan bu konuda politika geliştirmiş ve Shultz, yeni bir doğrudan müzakerelere ulaşılmasını amaçlanan uluslararası konferansın düzenlenmesi

planını tasarlamaya başlamıştır (Kurtzer vd., 2013: 19). Bu tutum Reagan yönetiminin sorunun çözümüne yönelik müzakereci bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir. İntifada'yı Arap-İsrail barış sürecinin canlandırılması için fırsat olarak gören Shultz 4 Mart 1988'de barış girişimini resmileştirmiştir (Quandt, 2005: 275; Pressman, 2014: 544). Shultz Planı, 242 ve 338 sayılı kararlar çerçevesinde Filistinlilerin Ürdün heyeti tarafından temsil edileceği İsrail-Ürdün müzakerelerinin başlamasını öngörmekteydi (Armaoğlu, 2007: 862). İsrail'in terörist olarak adlandırdığı FKÖ ile doğrudan diyaloga başlama konusunda isteksiz davranmasından ötürü Shultz ortaya koyduğu planda 1985'te Ürdün Kralı Hüseyin ve George Shultz arabuluculuğunda FKÖ'nün seçtiği Filistin temsilcileri Ürdün heyetine dahil edilmesiyle önlenmeye çalışılmıştır (Greig ve Diehl, 2012: 100). Bu bağlamda plan, FKÖ'nün sorunun taraflarından biri olarak doğrudan müzakere masasında yer almasını engellemiştir. Bu strateji Madrid Konferansı'nda da sürdürülmüştür.

Kral Hüseyin'in Şubat 1986'da FKÖ-Ürdün ortaklığının sonlandırması (Kaufman, 1996: 139) ve Temmuz 1988'de Filistinlilerle tüm bağlantısını sonlandırmak amacıyla Batı Şeria üzerindeki tüm haklarından vazgeçtiğini açıklayarak Batı Şeria'yı FKÖ yönetimine devretmesi üzerine (Armaoğlu, 2007: 862) Filistin Ulusal Konseyi'nin, 15 Kasım 1988'de Cezayir'de yaptığı toplantıda başkentin Kudüs olduğu sürgünde bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulduğunu açıklaması, FKÖ için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur (Arı, 2017a: 309). Bu gelişmeler İsrail'in var olma hakkı tanınmadan FKÖ'nün müzakerelerde bulunmaması ilkesine dayanarak Arap-İsrail çatışmasının çözümüne yönelik yapılacak müzakerelerde Filistinlileri temsilen Ürdün'ün yer almasını öngören Shultz Planı'nın etkisini yitirmesine neden olmuştur. Aynı zamanda Ürdün'ün Batı Şeria ile bağlarını koparması FKÖ'nün sürece dahil edilmesinin ABD tarafından anlaşılmasına vesile olduğu söylenebilmektedir.

İntifada'ya sert güçle karşılık veren İsrail'in uluslararası desteğinin azalması Arafat'ı İsrail ile iki devletli çözüm çerçevesinde bir arada yaşamayı kabul eden barış girişimine teşvik etmiştir (Christison, 1988a: 31). Bunun üzerine Arafat'ın Amerika'nın FKÖ'nün terörden arınması, BM'nin 242 ve 338 sayılı kararlarının kabul edilmesi ve İsrail'in tanınması koşullarını 16 Aralık 1988'de kabul ettiğini bildirmesiyle ABD-FKÖ diyalog süreci başlamıştır (Armaoğlu, 1991: 569; Quandt, 2005: 280; Armaoğlu, 2007: 862). İsrail, herhangi bir müzakereye katılmak için FKÖ'nün müzakere dışında bırakılması

koşuluna bağlayarak FKÖ ile müzakereye karşı çıkmaktaydı (Bar-Siman-Tov, 1994: 88). ABD-FKÖ diyalog sürecinin başlaması, İsrail ile Reagan yönetiminin FKÖ'nün müzakerelere katılma konusundaki benzer görüşlerinin değiştiğini göstermiştir.

Amerika'nın FKÖ'yü barış sürecinin dışında tutma politikası İntifada hareketiyle değişmiş ve uluslararası baskının artmasıyla da FKÖ'nün barış sürecine dahil etmek zorunda kalmıştır. ABD'nin FKÖ ile diyalog sürecini başlatmasının nedenleri arasında İntifada hareketini durdurarak FKÖ'nün Filistinlilerin tek meşru temsilcisi olduğunu iddiasından vazgeçirmektir. Dolayısıyla ABD, İsrailliler ve Filistinliler arasındaki sorunu çözerek kalıcı barışı sağlamayı amaçlamamıştır. Filistinlilere yurt sağlanmasına ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan özellikle Batı Şeria ve Gazze'den çekilmesine yapılan vurgularla Reagan yönetiminin kendisinden önceki Carter yönetimiyle benzer politikalar izlediği söylemek mümkündür. Ancak Reagan kendisinden önceki ABD başkanları ile İsrail yerleşimleri konusundaki söylemleriyle ayrılmıştır. Diğer başkanlar İsrail yerleşimlerini hem yasadışı hem de barışın önünde engel olarak nitelendirirken Reagan yerleşimlerin barışın önünde engel oluşturduğunu ancak yasadışı olmadığını savunmuştur (Quandt, 2005: 287).

ABD, Arap-İsrail çatışmasının çözümünden ziyade yönetilmesi için uygun ortamı 1973 Savaşı'ndan sonraki dönemde bulmuştur. Sorunun çözümüne yönelik önemli adımlar atılmış olsa da bu adımlar ABD'nin isteği doğrultusunda olmamıştır. Mısır'ın Ekim Savaşı'ndaki galibiyeti, İntifada adı verilen Filistin direnişinin ortaya çıkması ve zamanla bu direnişin şiddeti artırmasının bir sonucu olarak Amerika politika değişikliğine gitmiştir. Dolayısıyla ABD'nin bu dönemde Orta Doğu barışını sağlamak için girişimlerde bulunmasının asıl nedeni İsrail'in güvenliğini, çıkarlarını ve varlığını korumak olduğu söylenebilir. Reagan Planı'nın pratiğe geçmemesi, İsrail'in varlığının tanınması koşuluyla ABD-FKÖ diyalog sürecinin başlayacağını açıklaması ve Filistin devletinin kurulmasını reddetmesi bunu kanıtlar niteliktedir (Hamdi, 2018: 260-261). Ayrıca İntifada'nın şiddetinin giderek artması Filistinli ve İsrailli delegelerin doğrudan temasa geçmesinde yönlendirici bir etkiye sahip olmuştur. Bu bağlamda İntifada karşısında sorunun çözümü, uluslararası müdahaleye açık hale gelmesi Madrid ve Oslo'daki doğrudan müzakere girişimlerine zemin hazırlamıştır (Ben-Artzi vd., 2015: 57).

3.8. George H. W. Bush (1989-1993): Madrid Barış Konferansı'yla Barış Hamlesi

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası konjonktürün değişimi, Körfez krizinde FKÖ'nün ABD'nin karşısında yer alarak Irak'a desteğini göstermesi ve bu destek sonucunda da ekonomik ve siyasi zorluklar yaşaması, İntifada sonrası İsrail'in imajının sarsılması Orta Doğu'da barışın sağlanması için uygun koşulları yaratarak ABD'nin Orta Doğu tarihinde ilk kez tüm aktörler tarafından vazgeçilmez ve tek saygın arabulucu olduğu kabul edilmiştir. (Çalık Topuz, 2018: 115; Siniver, 2022: 229). Diğer bir ifadeyle Soğuk Savaş'ın bitmesiyle büyük güçler arasındaki rekabetin yerini dünya barışına bırakması Orta Doğu'ya da yansımıştır. Arap devletlerin SSCB'den aldığı desteğin sona ermesi ve barışçıl diplomasi yollarının öne çıkması üzerine İsrail-Filistin çatışmasının çözümü için güçlü taraf konumundaki İsrail'i barış görüşmelerine teşvik etme gücü olan ABD, arabuluculuğa istekli davranmıştır (Çoban Öztürk, 2021: 134). Körfez krizi sırasında George H. W. Bush ve Dışişleri Bakanı James Baker, Körfez Savaşı'nın sonuçlanmasını beklemeden Orta Doğu barışı için girişimlerde bulunmuştur. Irak'ın karşı koalisyonuna Suriye'yi çekmiş, savaş sırasında Irak'ın kışkırtmaları karşısında İsrail'in karşı hamlede bulunmasını dizginleyerek yönetmiş, yerleşimciler konusunda İsrail'e kredi garantilerini öne sürerek baskıda bulunmuş ve Arap-İsrail barış süreci için zemin oluşturmaya çalışmıştır (Pressman, 2014: 548).

Körfez Savaşı (1990-1991), savaş teknolojisiyle savaşların etkilerinin daha yıkıcı olduğunu göstermekle kalmamış aynı zamanda da ABD'nin ve uluslararası toplumun çatışmayı yönetme stratejisi olarak savaşı meşrulaştırmasıyla herhangi bir savaşın siyasi maliyetlerinin siyasi yararlarından fazla olacağını göstermiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin dağılması, Arapların başlatacakları herhangi bir savaşta Sovyet desteği olmadan başarılı olma ihtimallerini de ortadan kaldırmıştır. Bu bağlamda ABD'nin baskısı karşısında taraflar, uluslararası toplumdan dışlanmamak ve çatışmadaki konumlarının zayıflamasını istemediklerinden siyasi hedeflerini çatışma çözümü ile elde etmeye yönelmişlerdir (Bar-Siman-Tov, 1994: 89).

Orta Doğu barışı için uygun zeminin varlığında George H. W. Bush yönetimi Orta Doğu'da istikrar, düzen ve barışın tesis edilmesinin yolunun Arap devletleri ile İsrail

arasında barışın sağlanması ve Filistin sorununun çözümünden geçtiğinin bilincinde olarak Orta Doğu politikasını oluşturmuştur (Önal, 2019: 346). Ayrıca Orta Doğu barışını inşa etmek için Arap-İsrail çatışmasının çözümüne yönelik girişimlerde bulunacağının sinyallerini şu sözlerle dile getirmiştir (“March 6, 1991: Address Before a Joint Session of Congress on the End of the Gulf War”, 1991):

“...Ortadoğu’da barış ve istikrar için yeni fırsatlar yaratmak amacıyla çalışmalıyız. ... Şimdiye kadar, Ortadoğu’da barışın sağlanmasının uzlaşma gerektirdiği tüm taraflar için açık olmalıdır. Aynı zamanda, barış herkese gerçek faydalar sağlar. İsrail ile Arap Devletleri ve İsrailliler ile Filistinliler arasındaki uçurumu kapatmak için elimizden gelen her şeyi yapmalıyız. Terör taktikleri kesinlikle hiçbir yere götürmez. Diplomasinin yerini hiçbir şey tutamaz.... Kapsamlı bir barış, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 242 ve 338 sayılı kararları ve barış için toprak ilkesine dayandırılmalıdır. Bu ilke, İsrail’in güvenliğini ve tanınmasını ve aynı zamanda meşru Filistin siyasi haklarını sağlamak için detaylandırılmalıdır.... Arap-İsrail çatışmasına son vermenin zamanı geldi.... Lübnan’daki, Arap-İsrail anlaşmazlığındaki ve Körfez’deki sorunlara çözüm arayışları yeni bir güç ve kararlılıkla ilerlemelidir. Ve sizi temin ederim: Bölgede istikrarlı bir barış için kimse bizden daha fazla çalışamaz.”

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan değişiklikler ve Körfez Savaşı’nda İsrail’e saldırılar düzenleyen Irak’ın yenilmesi üzerine bölgede prestijinin artması ABD’yi harekete geçirmiştir (Yıldırım, 2021: 3855). Bush yönetiminin, Orta Doğu’daki sorunları müzakereler yoluyla çözmek için ülkeleri teşvik etmeye dayanan geleneksel Amerikan politikası değişmeye başlamıştır. Elde edilen başarılar ile ortaya çıkan fırsatlardan yararlanmak isteyen Bush ve Baker, Mısır iş birliği ile çatışmanın tüm taraflarını barış konferansına getirerek barış anlaşmasına varmak amacıyla Arap-İsrail çatışmasında arabuluculuk faaliyetlerini gerçekleştirmiştir (Stein vd., 1991: 11). Dolayısıyla Bush yönetiminin arabuluculuk faaliyeti için motivasyonu Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle elde ettiği kazanımlardan yararlanarak çatışma taraflarıyla etkileşime geçerek kendisini çatışmanın çözümüne yönelik faaliyetlerde vazgeçilmez aktör konumuna getirip nüfuzunu genişletme üzerinedir. Bu durum Bercovitch’in çatışma taraflarından biriyle müttefik olan arabulucunun çatışmanın diğer aktörleriyle ittifakının zayıflamasını engellemek için kendisini çözüm için vazgeçilmez aktör haline getirerek nüfuzunu

genişletme aracı olarak arabuluculuğu kullanacağı tezi ile örtüşmektedir (Bercovitch, 2009: 346).

Sorunun çözümü için harekete geçen ABD Dışışleri Bakanı James Baker, daha önceki yönetimlerde birçok defa kullanılan mekik diplomasisi yöntemiyle Orta Doğu'ya ziyaretler gerçekleştirmiştir. Baker ve ekibi müzakereleri BM ve büyük güçlerin desteğini ortaya koyacak genel bir konferans, İsrail ile Arap komşuları Ürdün, Filistinliler (FKÖ dışında), Suriye ve Lübnan arasında yapılacak ikili müzakereler ve mülteciler, ekonomik kalkınma, bölgesel güvenlik, su, çevre gibi çatışan konuların ele alınacağı Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri gibi kilit Arap devletlerin katılımının amaçlandığı bölgesel toplantılar olmak üzere üç farklı zemin üzerine formüle etmiştir (Kriesberg, 2001: 379; Kurtzer vd., 2013: 23). Arap devletleri İsrail ile konum farkını ortadan kaldıracak çok taraflı müzakereleri tercih ederken; İsrail, Arap devletlerinin birlik olmasının mümkün olmayacağı ve gücünü kullanacağı ikili müzakereleri tercih etmekteydi (Quandt, 2005: 310-313).

Mekik diplomasinin sonucunda Orta Doğu'da barış ve istikrarı sağlamak amacıyla 30 Ekim 1991'de James Baker liderliğinde, kararları bağlayıcı olmayan fakat İsrail-Filistin çatışmasını barışçıl diplomasi yollarıyla çözmeyi amaçlayan çok taraflı Madrid Barış Konferansı gerçekleştirilmiştir (Pressman, 2014: 545; Yıldırım, 2021: 3855). Konferansa Rusya, ABD, İsrail, Lübnan, Suriye ve Filistin temsilcilerinin de yer aldığı Ürdün heyeti katılarak sorunun çözümü için ikili ve çok taraflı görüşmeler yapılmıştır (Önal, 2019: 348). Konferansla hem İsrail ve Filistinlilerin hem de İsrail ile Arap ülkeleri arasında doğrudan müzakerelerle kapsamlı, kalıcı ve adil barışın tesis edilmesi amaçlanmıştır. Tarafların doğrudan görüşmeleri büyük bir tabunun yıkılmasını sağlamıştır. James Baker'ın bu süreçteki rolü, bir dizi yeni müzakerelerin gerçekleştirilmesi için tarafların ilişkileri baz alınarak müzakere formülleri keşfetmek ve geliştirmek temellidir (Kriesberg, 2001: 385). Bu nedenle Baker arabuluculuğunda formülatör arabuluculuk stratejisi kullanılmıştır. Fakat Baker'ın tarafları masaya getirmek için çok fazla ABD gücü ve kaynağı kullanması, tarafların sadece ABD ile ilişkilerini dikkate almasına ve sürece olan bağlılıklarının azalmasına neden olmuştur (Kelman, 1992: 20).

Madrid Konferansı'ndan sonra iki temel müzakere yolu ortaya çıkmıştır. İkili görüşmeler, İsrail ile komşuları ve Filistinlilerle barış anlaşmalarına odaklanırken; çok taraflı görüşmelerde mültecilerden su paylaşımına birçok konuya odaklanılmıştır. Çok taraflı görüşmeler sonuç vermemiş olsa da ikili görüşmeler gizli kanal aracılığıyla İsrail-Filistin barışını sağlayan ve İsrail-Ürdün barışını teşvik ederek 1994'te barış anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanacak süreci başlatmıştır (Sher ve Duckett, 2020: 44).

Madrid Konferansı'yla başlayan Arap-İsrail müzakereleri, İsrail ile hem Arap ülkeleri hem de Filistinliler arasındaki çatışma konusu olan sorunların ele alınması için tasarlanan ilk kapsamlı adım olması; Filistinliler Ürdün heyeti içerisinde yer alsa da ilk defa bağımsız bir taraf olarak müzakerede yer alması; İsrail-Ürdün/Filistinliler, İsrail-Lübnan, İsrail-Suriye ikili görüşmelerin yanı sıra Suudi Arabistan ve diğer Arap ülkelerinin de yer alacağı çok taraflı görüşmeler ile çok çeşitli Arap ülkelerinin müzakerelere katılımının sağlanması ve Carter yönetiminden bu yana ABD'nin soruna ilişkin müdahalesi bakımından en üst düzey katılımının olması gibi Arap-İsrail barış sürecinin değişimini sağlayacak önemli gelişmeler içermektedir (Kelman, 1992: 19). Madrid görüşmelerinde bölgesel iş birliğini temel alınarak çatışmayı çözmek için bölgedeki devletlerin ilişkilerinin normalleştirilmesi amaçlanmıştır (Ben-Artzi vd., 2015: 57). Ancak ABD'nin formülatör ve kolaylaştırıcı arabuluculuğuyla gerçekleşen Madrid barış görüşmeleri, tarafların temsilcilerinin ilk kez karşı karşıya gelerek barışı müzakere etmeleri açısından çatışma çözümü adımı olarak görülmüş olsa da başarısız olduğu için çatışma yönetimine evrildiği söylenebilir.

Barış diplomasisine önem veren Bush, tarafların barış sürecine katılımını sağlamak için havuç ve sopa yöntemiyle süreci ilerletmek istemiştir (Pressman, 2014: 546). Diğer bir ifadeyle taraflar üzerinde yüksek düzeyde müdahalelerde bulunarak tarafları yönlendirmiştir. FKÖ ile diyalog sürecini askıya almış, Irak'ın faaliyetleri ile Arap-İsrail çatışması arasında ilişki kurmuş ve İsrail'e bu yönde çeşitli uyarılar yapılmıştır. 1991'den sonra çatışmanın dönüşüm geçirdiğini söylemek mümkündür. Zira Bush döneminden önceki yıllarda ABD ve İsrail'in FKÖ ile doğrudan anlaşma yapmaya yanaşmadıkları gibi Arap ülkeleri de İsrail ile doğrudan anlaşma yapmak istememiştir. Fakat Baker'ın başlattığı bu sürecin ardından bazı Arap ülkeleri taraflar arasında arabuluculuk faaliyetlerini dahi üstlenmiştir (Kriesberg, 2001: 380).

Bush ve Baker, çatışmanın çözümünü siyasi bir başarı perspektifinden değerlendirip çatışma çözümüyle elde edilecek barışa odaklanmaktansa barış sürecinin ilerleyişiyle ilgilenmiştir (Christison, 1998b: 55). Süreçte engellerle karşılaşılınca Bush ve Baker'ın barışa ilgisi azalmış ve taraflarının konuları müzakere etme amacıyla doğrudan temasa yönelmeleri gizli kanalların açılmasına olanak sağlamıştır. 1992 yılında İsrail ve FKÖ arasında gizli kanalların açılmasıyla ABD, İsrail-Filistin çatışmasının yönetiminin kontrolünü kaybetmiştir. Hal böyle olunca barışa Bush yönetimi altında Baker liderliğinde başlayan Madrid Barış Konferansı'nda değil bir sonraki başlıkta ele alınacak 1993'te Norveç'in başkenti Oslo'da Norveçli Terje Roed-Larsen tarafından İsrail ve Filistinli yetkilileri bir araya getirerek başlattığı Oslo Görüşmeleri ile ulaşılmıştır. Ancak Madrid Konferansı'nın İsrail ve FKÖ temsilcileri arasında başlayan gizli görüşmelere ivme kazandırması açısından önem arz ettiği söylenebilir.

Madrid Konferansı, Norveç liderliğinde başlatılan gizli diplomasiyle 1993'te İsrail ve FKÖ'nün birbirini tanımasını temsil eden Oslo Anlaşmaları olarak bilinen İlkeler Bildirgesi'ni doğurmuştur (Kurtzer vd., 2013: 16). Diğer bir ifadeyle ABD'nin Madrid Konferansı hamlesiyle sağlanan resmi temaslar gizli diplomasiye olanak sağlayarak barış ile sonuçlanmıştır. Madrid Konferansı karşılıklı cazip fırsat ile başlarken Oslo süreci karşılıklı zarar veren çıkmaza verilen bir yanıt niteliğindedir (Zartman, 1997: 211). Madrid Konferansı'na tarafları getirmek adına ABD'nin manipülasyon arabuluculuğu karşılıklı cazip fırsatlar sunmuş ancak sonunda çıkmaza girilmesiyle Oslo kanalı açılmıştır. Bu durum ABD'nin vazgeçilmez bir üçüncü taraf olduğunu ortaya koymuştur (Kurtzer vd., 2013: 30).

3.9. William “Bill” Jefferson Clinton (1993-2001): Müzakere Başlatma Çabaları

Bush'un çift taraflı politikalarına karşılık Clinton 1993'te göreve gelir gelmez İsrail sempatisini ön plana çıkararak gerek Arap-İsrail çatışmasına yönelik politikalarında gerekse Orta Doğu politikasında bu doğrultuda kararlar almıştır. Clinton yönetimiyle birlikte Doğu Kudüs başta olmak üzere İsrail işgali altındaki diğer bölgelerde Yahudi yerleşimleri inşasının devamı için ABD fonlarının kullanımına açıkça verilen izin, İsrail'in Filistinlileri sınır dışı edebilme hakkına verilen fiili onay, İsrail'in Kudüs üzerindeki

egemenliğinin müzakere konusu olamayacağı kararına verilen destek ve 1967’de İsrail tarafından işgal edilen Arap topraklarını “işgal edilmiş topraklar” olarak değil “tartışmalı topraklar” olarak adlandırılması ABD’nin Arap-İsrail çatışmasına yönelik genel politikalarında değişikliğe gidildiğini göstermiştir (Neff, 1994: 20). Orta Doğu politikasında da bölgedeki müttefiklerine özellikle İsrail açısından tehdit olarak algılanan İran ve Irak’ı yalnızlaştırma politikasına ağırlık vererek İsrail’e verilen önem açıkça ortaya konulmuştur (Önal, 2019: 349).

ABD’nin inisiyatifiyle Madrid Barış Konferansı’nda İsrail-Filistin çatışmasının çözümü için başlatılan ön müzakere sürecinde taraflar doğrudan müzakereler yoluyla çatışmayı çözmeye istekli olmamışlardır. Zira doğrudan müzakere, sorunun başından beri tarafların kaçındığı karşılıklı tanımayı gerektirmekte ve taraflara çeşitli sorumluluklar yüklemektedir. Diğer sorunlara ek olarak var olma sorunu ekseninde uzun yıllar devam eden çatışmada tarafların rakiplerine taviz vermekten kaçınmaları nedeniyle üçüncü tarafların müdahalesine ihtiyaç duyulmuştur. Böylece küçük devletler, büyük devletler, uluslararası kuruluşlar ve bireyler çatışmaya arabulucu rolüyle dahil olmuştur. Niv-Solomon, Amerika’nın çatışmaya başkanlar düzeyinde müdahalesinin 1993 yılında Oslo süreciyle başladığını iddia etmektedir (Niv-Solomon, 2019: 438).

Tarafların sorunları müzakere etmek için uygun zamanın geldiğine inanmalarıyla taraflar arası temas gerçekleşmektedir. İsrail-Filistin çatışmasında da tarafların barış için uygun zamanın geldiğine teşvik eden çeşitli etkenler vardır. Soğuk Savaş’ın bitmesi ve SSCB’nin dağılmasıyla uluslararası konjonktürde ABD’nin tek süper güç olarak kalması, bölgesel krizin süper güç çatışmasına dönme tehlikesinin ortadan kalkması, İsrail’de 1992 yılında İşçi Partisi’nin iktidara gelmesiyle barış yanlısı İzak Rabin’in başbakan olması ve FKÖ’nün Körfez kriziyle ekonomik sıkıntılar yaşaması tarafların barışa yönelmesinin temel nedenlerindendir. Böyle bir ortamda tarafların doğrudan temas için uygun zamanın geldiğine inanmalarıyla Amerikan arabuluculuğunun da önemi azalmıştır. Ayrıca Clinton yönetiminin Soğuk Savaş’ın ardından uluslararası düzeni şekillendirme sorumluluğunu üstlendiğinden Orta Doğu barış süreci ikinci planda kalmıştır (Kurtzer vd., 2013: 36). Ancak üçüncü taraflar, çatışmanın tırmanmasını ve başka bir aktörün çatışmaya çekilmesini önlemek adına arabuluculuğu tercih edebilmektedir (Greig, 2005: 254). Bu döneme kadar ABD’nin Orta Doğu’daki arabuluculuk faaliyetleri Arap milliyetçiliğini

kontrol etme ve Sovyetler Birliği'ni çevreleme stratejisi ekseninde gelişirken Clinton yönetiminin arabuluculuk faaliyetleri İsrail ile Arap devletlerini küresel ekonomik sisteme entegre etmeye yönelik gelişmiştir (Bakkour, 2022: 59).

Clinton, barış için mali taahhütleri üstlenmekte ve tarafları ödüllendirme konusunda başta isteksiz davranmıştır. Böylece 1987'de başlayan İntifada'nın 1990'ların başında gittikçe şiddetlenmesi karşısında çatışmanın tırmanma aşamasında geçerek hem İsrail'in hem de Filistinlilerin ağır kayıplar vermesi tarafları politika değişikliği yapmaya yönlendirmiştir (Siniver, 2006: 821). Taraflar barış arayışındayken Washington'da ABD inisiyatifiyle başlatılan Madrid Barış Konferansı'ndan sonuç alınamaması üzerine Norveç Uygulamalı Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü (FOFA) başkanı Terje Rød-Larsen ve Norveçli bir diplomat olan eşi Mona Juul, taraflar arasında yeni bir kanal için harekete geçmiştir. İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Yossi Beilin ile bir araya gelen Terje Rød-Larsen, FKÖ ve İsrailliler arasında gizli görüşmelerin yapılması için anlaşmıştır. Bu bağlamda Larsen'in arabuluculuk liderliğiyle İsrail tarafından iki akademisyen olan Yair Hirschfeld ve Ron Pundak; FKÖ tarafından ise FKÖ'lü yetkililerden Abu Ala, Ahmad Qurai olarak bilinir, Hassan Asfour ve Maher al-Kurd Oslo'da Ocak 1993'te gizli görüşmelere başlamıştır (Eriksson, 2020: 212-213).

Çözümü zor çatışmalardaki taraflar, rakiplerinin niyetlerini anlamak ve onları test etmek için herhangi bir başarısızlık söz konusu olduğunda bir bedele tabi olmadan görüşmelerden çekilebilmek amacıyla gizli görüşmeleri tercih edebilmektedir (Bayraktar, 2013: 112). Bu düşünce ekseninde İsrail ve Madrid Konferansı'nın dışında tutulan FKÖ, Washington'da resmi müzakereler devam ederken, Oslo kanalıyla gizli görüşmelerle temasa geçmiştir. Aslında Oslo arka kanalında başlangıçta Washington'daki resmi müzakereleri desteklemesi amaçlanmış ve taraflar (FKÖ ve İsrail) bu kanalla elde edilecek anlaşmanın daha sonra ABD tarafından teklif edilmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır.

Tarafların doğrudan müzakerelere mesafeli olduğu ve zayıf görünme endişesiyle tavizlerden karşılıklı olarak kaçındıkları durumlarda arabulucunun kolaylaştırıcı rolü önem kazanmaktadır (Zartman ve Touval, 1985: 38). Madrid süreci tıkanınca Norveç kolaylaştırıcı arabulucu olarak tarafların ulaşımını ve kalacak yerlerini, barınma ihtiyaçlarını, görüşmelerin devamını ve gizliliğini sağlayarak samimi bir ortamın

oluşturulmasında katkılar sağlamıştır (Waage, 2005: 8). Norveç'in Oslo'daki gizli görüşmelerde rolü başlangıçta plansız ve sınırlı olup sürecin ilerleyişine göre şekil almıştır. Norveç arabuluculuğunda vurgu; kalıpları yıkarak tarafların algılarını değiştirmek, varoluşsal engellerin yumuşatılmasını sağlamak ve tarafların iletişim konusundaki isteksizliği yok etmek olmuştur (Pruitt vd., 1997: 177-182). Norveç'in buradaki rolü küçük devlet arabuluculuğuna örnek oluşturmaktadır.

İsrail'in taviz vermeye yanaşmayan güçlü taraf olmasına karşın Filistinlilerin devlet kurma hedefi olan ve sürecin dışında kalmamak için taviz vermeye hazır zayıf bir taraf olmasından ötürü çatışmada güç dengesizliğinin olması taraflar arasında barışın sağlanması için öncelikle iletişim sorununun çözülmesi gerektirmiştir. Bu noktada her iki tarafla da iletişimi kuvvetli Norveç'in kolaylaştırıcı arabuluculuğu tarafların güç dengesizliği algısını kırmada yardımcı olurken Norveç'in yalnızca Washington'da tıkanan sürecin devamını sağlamakla ilgilenmesi ve güç dengesizliğini gidermek için gerekli kaynaklardan yoksun olması faaliyetlerinin sınırlı ve yetersiz olmasına neden olmuştur (Bayraktar, 2013: 194-195). Dolayısıyla Norveç arabuluculuğunun süreçteki rolü bir anlaşmaya varılması için taraflara teşvikler sağlamak değil toplantıları kolaylaştırarak taraflar arasındaki iletişimin gelişmesini ve seçeneklerin değerlendirilmesi için imkanlar sağlamakla sınırlı kalmıştır (Kriesberg, 2001: 386; Greig ve Diehl, 2012: 21).

Larsen ve eşi Juul'un girişimiyle başlayan İsrail-FKÖ arasındaki gayriresmi gizli görüşmeler, daha sonra Norveç Dışişleri Bakanı Johan Joergen Holst'un Mayıs 1993'te sürece katılmasıyla resmi ve gizli görüşmelere dönüşmüştür. Larsen ve Juul'un mektuplar aracılığıyla tarafların mesajları iletmesi sonucunda, karşılıklı iyi niyetin kabul edilerek İlkeler Bildirgesi'nin taslağının ayrıntıları Temmuz'da müzakere edilmiştir (Waage, 2005: 12-15). Holst'un arabuluculuğunda 9 Eylül'de Arafat'ın FKÖ'nün İsrail varlığını tanıyıp İntifada'ya son verilmesinin sorumluluğunu üstlendiğini; 10 Eylül'de Rabin'in İsrail'in FKÖ'yü tek meşru temsilci olarak kabul edip barış görüşmelerinde FKÖ ile pazarlığa oturmayı kabul ettiğini mektuplaşma yoluyla belirten "Tanıma Anlaşması" imzalanmıştır (Balcı, 2010: 123).

Büyük güçlerin dahil olduğu arabuluculuk faaliyetlerinde kolaylaştırıcı rolüyle küçük devlet arabuluculuğu iletişimi kolaylaştırma ve taraflar arasındaki güveni sağlama

yeteneklerini maliyet ve riskleri yönetme konusunda yeterli olmamaktadır (Greig, 2005: 253). Dolayısıyla Norveç arabuluculuğunun Oslo sürecinde ulaşılan anlaşmanın uygulanmasının yükümlülüklerini yerine getirmede yeterli kaynaklardan yoksun olması ve karşılaşılabilecek sorunların kaynaklarla aşılmasının daha kolay olmasından ötürü arabuluculuk sorumluluğu güçlü devlet arabuluculuğunda öne çıkan ABD'ye devredilmiştir. Bunun ardından FKÖ lideri Yaser Arafat ve İsrail başbakanı İzak Rabin, 13 Eylül 1993'te Clinton arabuluculuğuyla Washington'da bir araya gelerek "İlkeler Bildirgesi'ni" imzalamıştır (Cleveland, 2008: 552). Elbette bu durum tarafların birbirlerine varlıklarını kabul ettirmeleri açısından önemli bir adım olduğu gibi Orta Doğu çatışmalarının da dönüm noktası olarak kabul edilmesi açısından önem arz etmektedir (Yıldırım, 2021: 3857). Bu anlaşma İsrail ile Filistinliler arasında ilk kapsamlı ve resmi anlaşma olup karşılıklı tanımaya ek olarak BM'nin 242 ve 338 sayılı kararları da taraflarca kabul edilmektedir (Çoban, Öztürk, 2021: 142).

Clinton, Oslo sürecinin son aşamasına dahil olarak tarafların İlkeler Bildirgesi'ni imzalamalarına arabuluculuk yapmış ve aynı zamanda imzalanan anlaşmanın uygulanmasını garantilemek adına müdahale düzeyini artırmıştır. Yönetime geldiğinde Arap-İsrail sorununa müdahalesi düşük seviyelerde olan Clinton'ın sürece dahil olup tarafların anlaşma imzalamasıyla dikkatini barış sürecine vermesi de önem taşımaktadır (Pressman, 2014: 546). Ancak Ben-Artzi vd.'ye göre Oslo görüşmeleri taraflar arasında güvenin sağlanarak çatışmanın çözülmesi için atılan bir adım olarak görülse de aslında taraflar anlaşma şartlarını kendi lehine çevirme yaklaşımı sergilediklerinden bu aşamalı metot çatışmanın yönetilmesine zemin hazırlamıştır. Daha önce müzakere edilen konulardan sonuç alınamamasından dolayı zor konuların daha sonra müzakere etmek üzere ertelenmesi çatışma çözümünü engelleyen bir etken olmuştur (Ben-Artzi vd., 2015: 60).

İsrail ve Filistin halkı yaşanan gelişmeleri iyi karşılamış olmasına karşın birbirlerini hedef alan şiddet eylemleriyle süreci baltalamaya çalışmıştır. İsrail'in FKÖ ile yaptığı anlaşmalarla temel hedefinden uzaklaştığı gerekçesiyle Oslo sürecinde kilit rol oynayan İsrail Başbakanı İzak Rabin'in 4 Kasım 1995'te suikaste uğraması sonucu ölmesi süreci baltalama eylemlerindendir (Balcı, 2010: 125). Sürece zarar veren gelişmelere rağmen sürecin ilerlemesini sağlayan çeşitli adımlar da kaydedilmiştir. Eylül 1995'te Oslo II, 1998'de Wye River Memorandumu ve 1999'da Şarm El-Şeyh Anlaşması gibi sürecin

ilerlemesini sağlayan gelişmeler yaşansa da sürecin kesintisiz devam etmesi zaman zaman her iki tarafın radikal gruplarının şiddet eylemleri ve saldırılar, askeri müdahaleler, İkinci İntifada'nın ortaya çıkması, Gazze'den İsrail'e roket saldırıların düzenlenmesi ve saldırılara İsrail'in sert güçle karşılık vermesi gibi olaylardan ötürü mümkün olmamıştır (Niv-Solomon, 2019: 441).

Oslo Anlaşması'nın imzalanmasının ardından İsrail-Ürdün ilişkileriyle ilgili gelişmeler yaşanmış fakat bu gelişmeler ABD'nin üst düzey katılımıyla gerçekleşmemiştir. Clinton ve Dışışleri Bakanı Warren Christopher sürece daha fazla dahil olmaya çalışsalar da tarafların inisiyatifi ele almalarından ABD'li yetkililer taraflar istemedikçe sürece dahil olmamışlardır (Pressman, 2014: 547). Bu gelişmeler sonucunda Clinton'ın da katılımıyla 26 Ekim 1994'te Ürdün-İsrail Barış Anlaşması imzalanmıştır (Quandt, 2005: 333). Ürdün, İsrail ile barış anlaşmasını hem ABD ile ilişkileri geliştirmek hem de anlaşma ile elde edeceği ekonomik faydalardan yararlanmak için imzalamıştır (Bakkour, 2022: 136).

Rabin suikastinin ardından 1996'da Netanyahu'nun iktidara gelmesiyle Clinton, 1996'da Filistin topraklarına yaptığı ziyaretle selefinden farklı bir politika izlediğini ve Amerikan dış politikasında olumlu değişimlerin olduğunu ortaya koymaktadır. (Hamdi, 2018: 262). Zira barış sürecini ilerletmek, daha önce imzalanan anlaşmaların uygulamaya geçmesi ve Orta Doğu'da barışın sağlanması için Oslo Anlaşmaları'na karşı olan Netanyahu liderliğindeki İsrail ile pek mümkün görünmediğinden Clinton, daha önce Arap-İsrail barışı için kolaylaştırıcı rolle sınırlandırdığı faaliyetlerinde değişikliğe giderek barış sürecine müdahale düzeyini artırıp aktif bir rol üstlenmiştir (Quandt, 2005: 343). Bunun üzerine ABD'nin teşvikleriyle Arafat (Filistin Yönetimi) ve Netanyahu müzakerelere tekrar başlamış ve sonucunda 17 Ocak 1997'de Hebron Protokolü imzalanmıştır (Podeh, 2015: 220).

Clinton ve ekibi müzakerelerin kamuoyuna açık yapılmasının başarıya ulaştırmayacağını düşündüklerinden tarafları gizli görüşmelere teşvik etmiştir. Görüşmelerde bir sonuca ulaşılmayınca iki lideri 1998'de Beyaz Saray'a davet ederek sarsılan güven ortamını inşa ettikten sonra bir adım daha atarak Wye River Zirvesi çağrısında bulunmuştur (Niv-Solomon, 2019: 441). Baskıyla Netanyahu'yu sınırlandıran Clinton sürecin devamını sağlamak için 1998 yılında Netanyahu ve Arafat'ı Wye River'da

bir araya getirerek tarafların görüşmelerini sağlamış ve bunun sonucunda Wye River Memorandumu anlaşması imzalanmış (Arı, 2017a: 312). Bu memorandum daha önce Arafat ve Rabin tarafından imzalanan anlaşmaların uygulama planını ortaya koymaktadır (Kriesberg, 2001: 390).

Wye River'daki Amerika'nın arabuluculuk çabaları Amerikan kaynaklarının arabuluculuk için önemini gösteren bir örnektir. Zira Wye River görüşmeleri sırasında ABD Başkanı Bill Clinton, tarafların barış için yaptıkları önceki anlaşmaların uygulanmasına yardımcı olma taahhüdünde bulunmuş ve barış sürecinin daha fazla ilerleyebilmesi için uygun ortamı sağlayarak varılan anlaşmalara tarafların uyması dahilinde gerek İsrail gerekse Filistinlilere ekonomik yardım vaadinde bulunmuştur (Lasensky, 2002: 97-99). Dolayısıyla Clinton Wye River'da güçlü kaldıraç kullanarak manipülatör arabulucu rolünü üstlenmiştir.

1999'da Netanyahu yönetimine göre daha ılımlı olan Ehud Barak'ın iktidara gelmesi ile Clinton, tarafları zorlayarak nihai anlaşmanın müzakerelerinin yapılmasını istemiştir. Barış sürecinin çökme tehlikesiyle karşılaşılınca sürecin devamını sağlamak için neredeyse her faaliyette ABD müdahalesine ihtiyaç duyulmuştur (Bakkour, 2022: 139). Clinton'ın davetiyle taraflar Temmuz 2000'de İsrail-Filistin nihai statü konusunu müzakere etmek için Camp David Zirvesi'nde (diğer adıyla Camp David II) bir araya gelmiştir. Clinton bu zirvenin Orta Doğu'da kurulacak barışın geleceği için yeni umutlar doğuracağını düşündüğünden tarafların zirveye katılmaları için baskı yapmıştır. Bu görüşmeden sonuç alınamamış fakat taraflar barış sürecine bağlı olduklarını ifade ederek bir anlaşmaya varma amacıyla müzakerelere devam edeceklerine söz vermiştir (Önal, 2019: 353). Ancak zirveden sonuç alınamamış ve Clinton, zirvenin başarısız olmasının sorumluluğunu anlaşmayı imzalamayı reddeden Arafat'a yüklemiştir. Nihai anlaşmanın yapılması için taraflara ekonomik ve siyasi katkılar sunması, bazen tarafları ikna olmaları için zorlaması ve süreçte baş aktör olarak yer alması açısından bu zirve büyük oranda Amerikan inisiyatifiyle yapılmıştır (Bayraktar, 2013: 212). Bu durumda Clinton'ın Camp David Zirvesi'ndeki arabuluculuğu, tarafları ödül ve cezayla anlaşmaya yönlendirmesi ve sürece yoğun müdahalesinden ötürü manipülatif arabuluculuğa örnek oluşturmaktadır.

Ariel Şaron'un Eylül 2000'de Mescid-i Aksa'yı ziyaret etmesinin sonucu olarak İkinci İntifada'nın başlaması, taraflar arasındaki şiddet düzeyinin artmasına neden olmuş ve Clinton'ın da katıldığı Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek ve BM Genel Sekreteri Kofi Annan öncülüğünde zirve toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantıyla kapsamlı bir anlaşma arayışından ziyade taraflar arasında ateşkesin yeniden tesis edilerek çatışmanın yatıştırılması için önlemler alarak şiddetin son bulması amaçlanmıştır (Quandt, 2001: 35). 1990'larda başlayan barış süreci ile elde edilen sakin ortam İkinci İntifada'nın etkisiyle yerini şiddet eylemlerine bırakmıştır. Çatışmanın sonlandırılmaması ve barış sürecinin askıya alınması üzerine Clinton, görevden ayrılmadan bir kez daha arabuluculuk girişimini başlatarak 23 Aralık 2000'de Filistinli ve İsraili müzakerecilerle anlaşmazlığın çözülmesi için bir dizi öneri sunmuştur (Önal, 2019: 355). Clinton planı veya parametreleri olarak isimlendirilen bu öneri, mültecilerin dönüşü konusundaki düzenlemelerle Batı Şeria'nın yaklaşık olarak %95'inde bir Filistin devletinin kurulmasını dolayısıyla iki devletli çözüm bağlamında çatışmanın çözümünü öngörmüştür (Quandt, 2005: 375; Akram, 2023: 196).

Güç bakımından yetersiz, tarafsız ve kolaylaştırıcı arabulucu olan Norveç'in tarafların anlaşma üretmesine yardımcı olmasına karşın anlaşmaların uygulanmasında sınırlı yetkisi sebebiyle Amerikan arabuluculuğuna ihtiyaç duyulmasıyla Clinton barış sürecine dahil olarak barış sürecinde müzakerelerin sürdürülmesi için teşvik edici rol üstlenmiş, süreç tıkanıldığında taraflar üzerindeki etkisini kullanmış ve Dışişleri Bakanı aracılığıyla da arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Özel temsilcisi Dennis Ross süreçteki gelişmeleri takip etmiş, Dışişleri Bakanlığı yetkilileri sürecin devam etmesini sağlamak için Orta Doğu'ya ziyaretler gerçekleştirerek mesajlar taşımış ve öneriler sunmuştur (Bayraktar, 2013: 211). 1999-2000 yılları arasında İsrail-Filistin sorununda faaliyetleri daha yoğun olup yönetimin kolaylaştırıcı, formüle edici ve manipülatif arabuluculuk rollerini harmanlayarak arabuluculuk faaliyetlerini gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür.

Nixon, Carter ve G. H. W. Bush yönetimlerinin başarılı barış çabalarıyla sağlanan ılımlı ortam ve 1999'da İsrail'de Barak'ın seçilmesi ile Clinton, 2000 yılında çatışma çözümü için tarafları zorlu müzakerelere ikna fırsatını yakalamış ancak havuç ve sopa yöntemiyle teşvikleri yeniden yapılandırma diğer bir ifadeyle aktif arabuluculuk ile tarafları dengeleyerek barışa teşvik edebilme imkanını değerlendirememiştir. Bu nedenle

Clinton sadece tarafları barışın eşiğine getirebilmiş ve “Orta Doğu’da barışa başkanlık etme” arzusuna gölge düşürmüştür (Quandt, 2001: 39). Ayrıca başarısız barış görüşmeleri, tarafların şiddet eylemleriyle süreci baltalaması, arabuluculuk faaliyetlerinin zayıf kalması ve liderlerin genellikle iç politika odaklı hareket etmesiyle çatışma çözümüne yönelik faaliyetler yerini çatışma yönetimine bırakmıştır (Ben-Artzi vd., 2015: 58-59). Şiddet eylemlerinin artması Orta Doğu’da istikrarın bozulmasına neden olduğundan şiddet eylemlerini kontrol altına alarak istikrarı sağlamak öncelikli amaç haline gelmiştir. Hal böyle olunca çatışma çözümündense çatışma yönetimi daha cazip bir seçenek olarak görülmüştür.

3.10. George W. Bush (2001-2009): Annapolis Süreciyle Çatışma Yönetimi

İsrail-Filistin arasında Clinton’ın arabuluculuk faaliyetinin başarısız olması, George W. Bush yönetimini bölgede ve dünyada ABD’nin güvenilirliğini riske atacak eylemlerde bulunmaktan kaçınmaya yöneltmiştir (Freedman, 2005). Zira arabulucular çatışmada daha önceki arabuluculuk girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasını referans alarak faaliyetlerini bu doğrultuda gerçekleştirebilmektedir. Bush yönetiminin ilk döneminde selefi Clinton’ın girişimlerinin başarısızlığını ve çatışmanın dönüşümünü sağlamadığını göz önünde bulundurarak Orta Doğu barışına öncelik vermemiştir (Greig ve Diehl, 2012: 183-184). Yönetim odağını Irak’a karşı savaşa hazırlanıp Irak işgalini yönetme ve terörizminle mücadele etme konularına vermiştir. Bu bağlamda Orta Doğu’yu dönüştürme hedefine odaklanan yönetim İsrail-Filistin çatışmasının çözümü için strateji geliştirmeye ilgilenmemiştir (Christison, 2004: 37).

Bush, barış sürecine “müdahil olmama (*hands-off*)” politikası izleyerek Clinton’ın aksine bireysel olarak sorunun çözümüyle ilgilenmemiştir. Bush yönetimi, Oslo I ve Oslo II Anlaşmaları’nda olduğu gibi tarafların doğrudan müzakereler yoluyla inisiyatif almalarının diğer bir ifadeyle tarafların sorumluluk almalarıyla çatışmanın çözümünün mümkün olacağını düşünmüştür. Bu nedenle müdahale etmeyi tercih etmemiş, çatışmayı yönetmeye odaklanarak Ocak 2001’de Taba’da yapılan müzakerelere temsilci göndermemiş ve 1998’de Wye Memorandumu ile başlamış olan CIA arabuluculuk çabalarına da son verilmiştir (Freedman, 2005). Böylece Bush, barış sürecinden ABD’yi çıkararak müzakerelerin planlamalarını taraflara bırakmıştır. Ancak 11 Eylül 2001 terör

saldırıların ardından Bush'un dış politika çizgisi değişmeye başlamış ve "teröre karşı savaş" çerçevesinde yeniden şekillenmiştir.

11 Eylül terör saldırıları sonrasında terörizme karşı savaşmak için Arap ve Müslüman devletlerin de yer aldığı bir koalisyon kurmak isteyen Bush, söz konusu koalisyonu kurmanın Arap-İsrail çatışmasının çözümünde aktif faaliyetlerde bulunmayla mümkün olacağının bilincinde olarak Filistin devletinin kurulmasını desteklediğini açıklamıştır (Freedman, 2005; Quandt, 2005: 395). Bush'un iki devletli çözümden yana olmasına karşın terörle mücadele konusunda İsrail, ABD'ye destek olan müttefik olarak kabul edilmiştir (Eriksson, 2019: 396). Bu bağlamda 11 Eylül olayları ABD ve İsrail'in çıkarlarının her zamankinden daha uyumlu hale gelmesini sağlamıştır. Amerika kitle imha silahlarına sahip olmak isteyen, terör eylemlerini destekleyen gerek İsrail gerekse Amerika'nın bölgesel çıkarlarına tehdit oluşturan rejimleri ortadan kaldırmak ve Arap milliyetçiliğini baltalamak amacıyla Arap ülkeleri ve İsrail'in özellikle ekonomik alanlarda normalleşmeleri için müzakere masasına yöneltme politikası benimsemiştir (Hamdi, 2018: 263).

Bush terör olayından sonra 10 Kasım 2001'de BM'de şu konuşmayı yaparak İsrail-Filistin çatışmasının çözümü, daha genel bir ifadeyle Orta Doğu'da barışın ortaya çıkması için girişimlerde bulunacağını açıkça ifade etmiştir ("President Bush Speaks to United Nations", 2001):

"Amerikan hükümeti de Orta Doğu'da adil bir barışa olan bağlılığını sürdürüyor. İki devletin, İsrail ve Filistin'in, güvenlik içinde bir arada barış içinde yaşadığı ve Güvenlik Konseyi kararlarının gerektirdiği şekilde sınırları tanıdığı bir çözüm için çalışıyoruz. Her iki tarafı da müzakerelere geri getirmek için elimizden gelen her şeyi yapacağız. Ancak barış herkes sonsuza dek kışkırtma, şiddet ve terörden vazgeçmeye yemin ettiğinde elde edilecektir."

Bush'un bu konuşması, ABD'nin Filistin politikası tarihinde ilk defa bir ABD başkanının açık bir şekilde Filistin devletinden bahsetmesi açısından önem arz etmektedir. Bu gelişmelerin ardından Bush 24 Haziran 2002'de yaptığı konuşmayla İsrail-Filistin çatışmasının çözümü için "iki devletli plan" ortaya koymuştur ("President Bush Calls for New Palestinian Leadership", 2002):

“Benim vizyonum, barış ve güvenlik içinde yan yana yaşayan iki devlettir. Tüm taraflar terörle mücadele edene kadar bu barışı sağlamanın hiçbir yolu yoktur. Ancak bu kritik anda tüm taraflar geçmişle bağlarını koparıp yeni bir yola çıkarsa, umudun ışığıyla karanlığın üstesinden gelebiliriz. Barış, bir Filistin devletinin doğabilmesi için yeni ve farklı bir Filistin liderliği gerektirmektedir.”

Tarafları müzakere masasına getirmek için ciddi çabalar sarf eden Carter ve Clinton’ın politikaları incelendiğinde Bush’un bu konuşması Orta Doğu barış süreci için cesur bir adım olarak görülmüştür (Chafee, 2007: 213). Filistin devletinin kurulmasını resmen onaylamış olan ilk ABD başkanı olarak tarihe geçen Bush’a göre çatışmanın çözümünün her iki devletin de başkentinin Kudüs olduğu, egemen bir Filistin devletinin kurulmasıyla mümkün görülmüştür. Ancak Haziran 2002 tarihli konuşmasında ifade ettiği gibi İsrail ile Filistin arasında barışın ortaya çıkmasının Arafat liderliğinde olmayacağını ve bir nevi barışın elde edilmesi için Arafat liderliğinin sonlandırılmasını gerekli görmüştür. Bu bağlamda Filistin liderliğinin değişimini barış için ön koşul olarak belirlemiştir. Bu yüzden Filistin lideri Arafat’ı muhatap almak istemeyen Bush’un arabulucu olarak tarafsızlığının sorgulanmasına neden olmuştur. Barış için Bush’un ve İsrail’in ön koşulu olan Filistin liderliğinin değiştirilmesi Mahmud Abbas’ın başbakan olmasıyla sağlanmıştır. Bu gelişmeler karşısında Bush yönetimi Şaron’un tavizler vermesini istemiş ve konuşmasının somut adımları için çalışmalara başlamıştır (Kurtzer vd., 2013: 177).

Bush’un iki devletli çözüme değindiği konuşmasının ardından somut bir adım olarak ABD, Rusya, BM ve AB’den oluşan “Orta Doğu Dörtlüsü” olarak adlandırılan dörtlü grup Orta Doğu’da barışın inşa edilmesi için Temmuz 2002’de çalışmalara başlamıştır. Ancak Arafat liderliğinde barış sürecine devam edilmeyeceğini ve barış sürecinin devamı için Filistinlileri temsil eden liderin değişmesi ön koşulu Mahmud Abbas’ın başbakan olmasıyla yerine getirilmesinin ardından 30 Nisan 2003’te İsrail ve Filistin Yönetimi’ne barış için “Yol Haritası” olarak bilinen üç aşamalı bir plan sunulmuştur (Kurtzer vd., 2013: 176-177; Arı, 2017b: 268-271). İsrail-Filistin çatışmasının kapsamlı ve nihai çözümünü hedefleyen bu plana göre daha önce Madrid Konferansı’nda belirlenen “barış için toprak” ilkesine dayanan 242, 338 ve 1397 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararları temel alınarak hesaplanabilir seçeneklerin uygulamaya konulacağı üç aşamadan oluşan bir plandır (Önal, 2019: 361). İlk aşama şiddet ve terör olaylarının

sonlandırılarak Filistin yaşamının normalleşmesini sağlayacak Filistin kurumlarının inşasını, ikinci aşama geçici sınırlara sahip olan Filistin devletinin kurulmasını ve üçüncü aşama yerleşimciler, Kudüs'ün statüsü ve Filistinli mültecilerin geri dönüşü gibi İsrail-Filistin çatışmasının kritik sorunlarının ele alarak kapsamlı bir barış anlaşmasının yapılmasını öngörmekteydi (“A Performance-Based Roadmap to a Permanent Two-State Solution to the Israeli-Palestinian Conflict”, 2003). Ortaya konulan plan çatışmanın çözümünü sağlamasa da İsrail'in Gazze Şeridi'nden tek taraflı olarak çekilmesini sağlamıştır.

Bir yandan Bush yönetiminin Irak'ı 20 Mart 2003'te demokratikleştirme gerekçesiyle işgal etmesi ve bu işgalin başarılı olması diğer yandan Mahmud Abbas'ın Nisan 2003'te Filistin Yönetimi Başbakanı olarak seçilmesi İsrail-Filistin çatışması çözümünde farklı bir boyuta ulaşılmıştır. Çözüm için sunulan Yol Haritası'nda bu olumlu havayı görmek mümkündür (Imam, 2018: 379-380). Planda vurgulanan “iki devletli bir çözüm”, “İsrail ile yan yana yaşayacak bağımsız, demokratik ve yaşanabilir bir Filistin devleti” vurguları Bush'un Orta Doğu'da demokrasiyi yerleştirme planlarına da atıfta bulunmaktadır. Irak zaferi ve açıklanan barış planının ortaya çıkardığı ivmenin ardından Kral Abdullah'ın daveti üzerine Ürdün'ün Akabe şehrinde Bush, Ariel Şaron ve Mahmud Abbas 4 Haziran 2003'te bir araya gelerek Yol Haritası üzerine istişarede bulunmuşlardır (Chafee, 2007: 213). Görüşme sonrasında taraflar askeri faaliyetlerin son bulması, İsrail işgalinin durdurulması, yerleşim yerlerinin boşaltılması, Batı Şeria'da Filistin devletinin varlığı ve sorunun barışçıl yöntemlerle çözülmesi gibi konularda hemfikir olduklarını açıklamıştır (Önal, 2019: 362). Fakat ilerleyen süreçte şiddet eylemlerinin tekrar patlak vermesi üzerine planda ilerleme kaydedilmemiştir.

Yol Haritası'nın başarısızlığa uğramasıyla Arap dünyasında zaten Irak işgaliyle zarara uğrayan ABD'nin güvenilirliği ve itibarı daha da sarsılmıştır. Filistin tarafında Hamas'ın 2006'da seçimleri kazanması, El-Fetih ve Hamas arasında şiddetli çatışmaların yaşanmasına neden olmuş ve Haziran 2007'de Hamas'ın Gazze Şeridi'ni ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır. El-Fetih ve Hamas arasındaki siyasi çekişmenin hâkim olduğu bir ortamda Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'nin Hamas'ın şiddet yanlısı duruşunun El-Fetih'in güçlendirilerek dengelenmesi gerektiğine karar vermesi üzerine Bush politika değişikliğine gitmiştir (Eriksson, 2023: 171). Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice ve ekibi, barış süreci

için İsrail ve Filistin'in yanı sıra Ürdün, Suudi Arabistan ve Mısır gibi bölgede önemli Arap devletlerinin desteğini sağlamak amacıyla bölgeye sık sık ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bunun sonucunda 16'sı Arap olan 52 ülkenin ve örgütün katılımıyla 27 Kasım 2007'de ABD'nin ev sahibi olduğu Annapolis Barış Konferansı yapılmıştır (Hamdi, 2018: 264). 1991'de düzenlenen Madrid Konferansı'yla benzerlikleri bulunan Annapolis sürecinde Rice, içeriğin temel alındığı zorlamaya dayalı bir stratejidense sürece odaklanarak taraflar arasında güveni inşa etmeye odaklanmıştır (Eriksson, 2019: 397). Rice'nin burada benimsediği rol iletişimi kolaylaştırma ve güveni inşa etme vurgularıyla kolaylaştırıcı arabuluculuktur. Konferans, kapsamı açısından Orta Doğu barışı için uluslararası arenanın sürece desteğini yansıttığı gibi ev sahibi olan ABD'nin tarafları müzakere masasına getirme çabalarının devamlılığını da göstermekteydi.

İkinci İntifada'nın sonlanmasının ardından müzakerelerin yeniden başlamasına yönelik ilk çaba olan Annapolis Konferansı'nda Bush, Filistin Yönetimi Başkanı Mahmud Abbas ve İsrail Başbakanı Ehud Olmert arasındaki müzakereleri kolaylaştırma pozisyonu ile rol almıştır (Sher ve Duckett, 2020: 45). Annapolis sürecinde müzakerelerin başlaması için uygun koşulların olmamasına rağmen Hamas, Hizbullah gibi aşırılık yanlısı güçlerin yükselişe geçmesi üzerine Bush yönetiminin ılımlı Araplarla ortak koalisyon inşa etme fırsatını kaçırma riskiyle karşılaşması Orta Doğu'daki çatışmaların temeli olarak görülen İsrail-Filistin barışı için Amerika'yı harekete geçirmiştir.

Barış sürecinin ilerlemesini sağlamak amacıyla düzenlenen konferansın sonunda konuşma yapan Bush, tarafların İsrail ve Filistin'in, barış ve güven için yan yana yaşama hedefinin gerçekleştirilmesi için istisna olmaksızın tüm temel konuları çözmeyi ve bir barış anlaşmasına varılması için iyi niyetle ikili müzakerelere başlamayı kabul ettiğini açıklamıştır. Ayrıca Orta Doğu Dörtlüsü'nün ortaya koyduğu "Yol Haritası'nın" yükümlülüklerinin yerine getirilmesinin taraflarca taahhüt edildiğini ve ABD'nin de bu sürecin takipçisi olacağını belirtmiştir ("President Bush Attends Annapolis Conference", 2007). Bu konferansta "iki devletli çözüm" ve "barış için toprak" ilkesi öne çıkan iki fikirdir (Çoban Öztürk, 2021: 146). Aynı konuşmada Annapolis sürecinin taraflar arasında bir barış anlaşmasının imzalanmasını sağlamak olmadığını taraflar arasında müzakerelerin başlamasını sağlayarak gerekli her türlü desteği sunmak olduğunu ifade etmiştir ("President Bush Attends Annapolis Conference", 2007). Böylece Bush, taraflara sürecin

takibini yapacağına yönelik güvence vererek bir nevi tarafların barışa yönelmesi için uygun koşulların ABD tarafından sağlanacağını belirtmiştir.

Bush, Clinton'ın Filistin politikasını eleştirdiğinden ilk döneminde Filistin sorununda aktif politikalar izlememiş olup İkinci İntifada, 11 Eylül terör olaylarının etkisi ile bölgeye demokrasi götürme politikasını başlatma eğilimi ve Irak işgali ile ikinci dönemde İsrail-Filistin çatışmasının çözümüne yönelik politikalar geliştirmiştir. Diğer bir ifadeyle kamuoyunun dikkatini başka yöne çekmek ve imajını düzeltmek için ilk zamanlarda isteksiz yaklaştığı Arap-İsrail çatışmasının çözümü için girişimlerde bulunmuş ve somut adımlar için faaliyetler göstermiştir. Annapolis sürecinde tarafları müzakere seçeneğini düşünmeye ve müzakerelere başlatmaya teşvik eden en önemli faktör olarak Amerika'nın manipülatif bir arabulucu rolü üstlenmesine rağmen süreçte yer alması gösterilebilmektedir (Schiff, 2013: 665). Amerika'yı arabulucu olarak müdahalede bulunmaya teşvik eden ve süreçte taktik ve stratejilerini belirmesinde rol oynayan temel faktör ise Amerika'nın süreçteki çıkarları olmuştur. Diğer bir ifadeyle arabuluculuk ikincil politika olarak görülmüştür. Bu noktada Touval'ın arabuluculuk ile iç ve dış politika arasında kurduğu bağlantı ön plana çıkmaktadır. Touval'a göre iç ve dış politika temel alınarak yapılan arabuluculukta arabulucu taraflar arasındaki çatışmanın sona erdirilmesinden önce çatışmayı azaltmak ve kontrol altına almak adına dış politikasının yönlendirmesiyle süreçte rol oynuyor olarak algılanmaktadır (Touval, 2003: 92). Yol Haritası ve Annapolis sürecinde çeşitli ilerlemeler olsa da taraflar arasında herhangi bir anlaşma sağlanamadığından Bush yönetimi arabuluculuğunun kayda değer ilerlemeler sağladığı söylenemez. Aynı zamanda süreçte ABD'yi arabuluculuğa iten neden taraflar arasındaki çatışmanın çözümünü sağlayacak bir anlaşmaya varmanın ötesinde motivasyonları bulundurduğundan bu dönemde ABD arabuluculuğunun çatışma yönetiminin bir parçası olduğunu söylemek mümkündür.

3.11. Barak Obama (2009-2017): Arap-İsrail Barışında Pasif Kalan Tutum

Obama yönetime geldiğinde Bush yönetiminin miras bıraktığı sarsılmış bir Amerikan imajından ötürü ABD'yi çatışmalardan uzak tutarak genelde Müslüman dünyası özelde Orta Doğu bölgesindeki Arap ülkeleri ile olan ilişkilerini iyileştirmeye odaklanmıştır. Bir yandan Irak ve Afganistan'da savaşların yaşanmasıyla zarara uğrayan

Amerikan imajının düzeltilmesi diğer yandan Müslüman ülkelerle ilişkileri geliştirmenin yolunun kapsamlı bir Arap-İsrail barışı ekseninde gerçekleştirilecek İsrail-Filistin çatışmasının çözümünden geçtiğinin bilincinde olan Obama, seçim kampanyasında da Orta Doğu'da barışın sağlanması için aktif olarak rol alacağını vaadinde bulunmuştur (Siniver, 2011: 679). Orta Doğu'daki sorunların birbiriyle bağlantılı olduğu düşüncesine sahip olduğundan soruna bütünsel bir yaklaşımla ve kolektif diplomasi temelinde bölgesel devletlerle ittifaklar kurarak barış sürecinin devamını sağlamaya çalışmıştır (Hamdi, 2018: 265). Bu nedenle İran ve Suriye gibi düşman olarak görülen ülkelerle temas kurma ve İsrail-Filistin çatışmasının çözümünde BM gibi uluslararası örgütlerle yakın iş birliği içerisinde olarak daha uzlaşmacı ve iş birlikçi Amerikan imajı yaratmak için ötekileştirmeden uzak politikalar izlemiştir (Looney, 2019: 126).

Yönetiminin ilk yıllarında Obama, soruna doğrudan dahil olmaktan kaçınsa da önceki yıllarda İsrail-Filistin çatışmasının çözümüne yönelik girişimlerde öne çıkan George Mitchell ve Dennis Ross'u Orta Doğu ile ilgili önemli görevlere ataması Arap-İsrail barışı için girişimlerde bulunacağını sinyali vermiştir. Buna ek olarak Amerika'nın bölgedeki konumunun yeniden canlandırılması üzerine yaptığı Kahire konuşmasında İsrail-Filistin çatışması hakkında önemli açıklamalarda bulunmuştur. Bu konuşmasında İsrail'i yok etme söylemlerinin de Filistinlilerin vatan arayışında çektikleri acıları görmezden gelmenin de bölge barışına katkı sağlamayacağına dikkat çekmiştir. Ayrıca Batı Şeria, Gazze ve komşu devletlerde yaşayan mültecilerin barış ve güven ortamında yaşama taleplerine sırt çevirmeyeceğini ifade ederek iki devletli çözüme olan desteğini açıkça belirtmiştir. Bu çözüm için sürece kişisel olarak dahil olacağını da söyleyen Obama, Filistinlilerin yönetilmeleri için Filistin Yönetimi'nin kurumlar inşa etmesi ve İsrail'in de Filistinliler tarafından var olma hakkının tanınması gerektiğini vurgulamıştır ("Remarks by the President at Cairo University, 6-04-09", 2009).

Obama, selefi Bush'un kabul ettiği Yahudi yerleşimleri inşası konusuna net bir tavırla karşı çıkmıştır. İsrail'in Batı Şeria ve Doğu Kudüs'teki Yahudi yerleşimleri inşasını, müzakere edilecek herhangi bir anlaşmanın önündeki en büyük engel olarak tanımlayan Obama yönetimi müzakereler için uygun ortamın sağlanmasının yerleşimlerin inşasının durdurulması ile mümkün olacağını belirtmiş ve İsrail'e yerleşim faaliyetlerini tamamen dondurması için baskı yapmıştır (Eriksson, 2023:173). Bu yüzden gayrimeşru ve barışın

önünde engel olarak görülen Yahudi yerleşimleri inşası ABD-İsrail ilişkilerinin bu dönemde sarsılmasına neden olmuştur (Looney, 2019: 128). Obama yönetimi bu konudaki en net tavrını Aralık 2016'da ortaya koymuş; ABD ilk kez Doğu Kudüs ve Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimlerini eleştiren BM Güvenlik Konseyi'nin 2234 sayılı kararında çekimser kalmıştır (Freedman, 2017: 245).

Bu dönemde Orta Doğu Özel Temsilcisi olan Mitchell'in arabulucu rolüyle tarafları müzakere masasına oturtmak amacıyla Netanyahu'yu barışın önünde engel olarak görülen Yahudi yerleşimleri inşasını on aylık ertelemeye, Abbas'ı ise görüşmeler için ön koşul olarak koyduğu Yahudi yerleşimleri sorununun sınırların belirlenmesiyle çözüleceği konusunda ikna etmesiyle dolaylı görüşmeler başlamıştır (Önal, 2019: 371). Mitchell'in bu süreçte çoğu eski ABD yönetimlerinin politikalarıyla uyumlu olarak çatışma çözümündense çatışma yönetimine odaklandığını söylemek mümkündür. Zira çatışmanın çözümü için fırsatlar yaratmakla ilgilenmemiş daha çok İsrail'in yerleşim inşasının durdurulmasına odaklanmıştır (Siniver, 2011: 681).

Mitchell arabuluculuğuyla başlayan görüşmelerin taraflar arasında güvensizliğin artması, 2012'de Gazze'nin kontrolünü elinde tutan Hamas'ın İsrail'e saldırılar düzenlemesi ve saldırılara İsrail'in karşılık vermesi sonucunda savaşın eşiğine gelmesiyle sonuçsuz kalmıştır. ABD destekli müzakerelerin çıkmaza girmesiyle Filistinliler tek taraflı adımlar atmaya başlamıştır. Daha önce Filistin Yönetimi BM'ye Eylül 2011'de tam üyelik talebinde bulunmuş ancak söz konusu talebin BM Güvenlik Konseyi'nden geçmemesi üzerine Kasım 2012'de "üye olmayan gözlemci devlet statüsü" için Genel Kurul'a başvurmuş ve bu talebi kabul edilmiştir (Schiff, 2015: 161).

Arap Baharı'nın neden olduğu çıkmazlardan sonra Obama'nın başkanlığının ikinci döneminde Dışişleri Bakanı John Kerry, İsrail-Filistin barış müzakerelerinin tekrar başlaması için gösterdiği diplomatik çabalarla ön plana çıkmıştır. Kerry'in İsraillileri ve Filistinlileri bir araya getirerek çatışmayı çözmeye yönelik girişimi Obama yönetiminin ikinci girişimi olup ABD'nin taraflar arasındaki ilerlemeleri kontrol etmek, krizleri çözmek ve gerektiğinde köprü teklifleri sunarak barış görüşmelerinde aktif rol oynamasını amaçladığından (Ramsbotham ve Schiff, 2018: 322) süreçte daha çok formülatör arabulucu rolüyle yer aldığını söylemek mümkündür. Kerry'in mekik diplomasisi neticesinde üç yıl

aradan sonra Temmuz 2013'te müzakerelerin başlaması için anlaşmalar formüle edilmiştir (Schiff, 2015: 161-162). Kerry, dokuz ay içinde iki devletli çözüm ekseninde kapsamlı bir barış anlaşmasının yapılmasını hedeflemiştir. Kerry barış sürecinin amacını *“sadece çatışmanın olmaması değil aynı zamanda İsrail'in meşruiyetine yönelik saldırılara kesin olarak son verilerek Arap ve Müslüman milletlerle tam ve kalıcı barışı sağlamak”* şeklinde ifade etmiştir (Nosanchuk, 2013).

Kerry, tarafları müzakereye getirmek için Amerikan ve uluslararası baskı yoluyla teşvikler üretmeye çalışmıştır. Bunlar çatışmasız bir geleceğin ödülleriye yönelik tarafların algılarını geliştirmek, İsraililerin iki devletli çözüm perspektifinde güvenlik ihtiyaçlarına yardımcı olmak ve Filistin Yönetimi'ne hem ABD'den hem de bağışçı ülkelerden ekonomik yardım paketi sunmaktır (Ramsbotham ve Schiff, 2018: 327). Bu durumda Kerry, formülatör arabulucu olarak süreçte yer almayı hedeflemiş olsa da tarafları barışa yönlendirmek için zaman zaman manipülatif arabuluculuk stratejileri de kullanmıştır.

Kerry, doğrudan görüşmelerde arabuluculuk yaparak nihai statü anlaşmasını amaçlamış ancak taraflar arasında zaman geçtikçe anlaşmazlıklarının daha da belirgin olmasından ötürü 2013'ün sonlarına doğru iki devletli çözümün sınırlarının belirleyecek çerçeve anlaşmasının yapılmasına yönünü çevirmiştir (Ramsbotham ve Schiff, 2018: 322; Eriksson, 2023: 176). Kerry'nin Şubat 2014'te üzerine çalışarak taraflara sunduğu çerçeve anlaşmasının taslağında Kudüs'ün statüsü ve Yahudi yerleşimleri konuları belirsizliğini korumakla birlikte mülteciler, karşılıklı tanıma, güvenlik, sınırlar ve toprak değişimleri konularına dair fikirleri içermekteydi (Niv-Solomon, 2019: 445). Tarafların Kerry'nin fikirlerinde anlaşamaması; Filistin iç siyasetinde Hamas, El-fetih ve İslami Cihad arasında koalisyon hükümetinin kurulması ve İsrail'in müzakereleri askıya alması sonucunda ABD'nin müzakereleri kurtarma girişimleri son bulmuştur (Birnbaum ve Tibon, 2014). Gazze'den İsrail'e saldırıların olması ve bu saldırılara İsrail'in de misilleme ile karşılık vermesi sonucunda tarafların Temmuz 2014'te savaşın eşiğine gelmesiyle sonuçsuz kalmıştır.

Taraflar hem Amerika'nın hem de uluslararası kamuoyunun baskılarına direnmekte zorlanmakla birlikte Abbas ve Netanyahu'nun uluslararası toplum ve Amerika'yla iyi ilişkiler sürdürmek ve ABD'nin barış faaliyetlerini reddettiklerinde karşılaşılabacakları yüklü

maliyetlerden kaçınmak istediklerinden müzakerelere yönelmiştir. Ancak tarafların iç siyasi yapılarındaki istikrarsızlıkların da görüşmelere yansısıyla görüşmelerin devam etmesi güçleşmiştir (Ramsbotham ve Schiff, 2018: 327). Hal böyleyken ABD, Aralık 2016'da İsrail'in Batı Şeria'daki yerleşimlerine devam etmesiyle ilgili BM Güvenlik Konseyi'nin kararını veto etmek yerine çekimser kalarak geleneksel İsrail politikasındaki değişikliği ortaya koymuştur (Looney, 2019: 125). Obama yönetiminin 2010-11 yıllarında Mitchell, 2013-14 yıllarında da Kerry liderliğiyle sürdürülen barış görüşmeleri tarafların barış sürecini devam ettirme niyetlerine yönelik olumlu atmosferi göstermesi açısından önemli bir gelişme olsa da İsrail hükümetinin yerleşimler kurmaya devam etmesi ve Filistinlilerin terör eylemlerinde artış görülmesi barış sürecinin zarar görmesine neden olmuştur (Çoban Öztürk, 2021: 146).

Obama, ilk döneminde Filistin halkının kendi devletlerine sahip olmasının meşru hakkı olduğuna yönelik açıklamalar yaparak iki devletli çözümün sorunun tek çözüm yolu olduğunu vurgulasa da pratikte sorunun çözümüne yönelik faaliyetleri yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla çatışma çözümüne yönelik söylemlerde bulunan Obama yönetiminin çıkarlarını genişletmek için çatışma yönetimi stratejisini kullandığı görülmektedir. Zira Orta Doğu'daki tek demokratik ve en güçlü müttefiki konumunda olan İsrail'in güvenliğine olan bağlılığını sürdürerek barış için Filistin tarafına daha fazla baskı yapmıştır. İncelenen ABD başkanlarının Arap-İsrail çatışmasına yönelik faaliyetlerinin yoğunluğu zaman zaman değişiklik göstermiştir. Tablo 4'te görüldüğü üzere teşviklerle, anlaşma formüle etmeyle ve baskıyla sürece müdahalede bulunulmuştur. ABD başkanları Arap-İsrail çatışmasının çözümü için barış girişimleri ise Tablo 5'teki gibi BM arabuluculuğuna destek sağlamak, kişisel olarak arabulucu rolüyle süreçte yer almak veya dışişleri bakanlığı ve görevlendirilen ABD yetkililerinin faaliyetleri doğrultusunda gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir.

Tablo 4

İsrail-Arap çatışmasında seçilmiş arabuluculuk çabaları, 1974-2000

Tarih	Taraflar	Arabulucu ve düzenleme	Arabulucunun rolü	Sonuç
Kasım 1973- Ocak 1974	İsrail- Mısır	Kissinger (mekik)	Çok aktif, kaldıraç (baskıyla)	Sina'dan kuvvetler ayrılığı
Şubat-Mayıs 1974	İsrail- Suriye	Kissinger (mekik)	Çok aktif, kaldıraç (baskıyla)	Golan Tepeleri'nden geri çekilme
Yaz 1974	İsrail- Ürdün	Kissinger (mekik)	Çok aktif, kaldıraç (baskıyla)	Anlaşma yok
Mart- Ağustos 1975	İsrail-Mısır	Kissinger (mekik)	Çok aktif, kaldıraç (baskıyla)	Sina'da ikinci anlaşma
1977	İsrail-Arap ülkeleri	Carter	Çok aktif	Kapsamlı bir barış konferansı yok
Eylül 1978	İsrail-Mısır	Carter (Camp David)	Çok aktif, problem çözümü ve kaldıraçla	İsrail-Mısır Barış Anlaşması'nın şartları fakat Filistinlileri içermiyor
Şubat 1985- Şubat 1986	Ürün-FKÖ- İsrail	Kral Hüseyin- Shultz	Aktif, temel çıkarlarla	Önemli müzakere yok
Ekim 1991- Eylül 1993	İsrail- Filistin	ABD yetkilileri	Değişken aktif	Müzakereler durdu
Ocak-Eylül 1993	İsrail- Filistin	Norveçli yetkililer (Oslo yakınların)	Kolaylaştırıcı (Problem çözüm)	İlkeler Beyannamesi Anlaşması
Ocak 1997	İsrail- Filistin Otoritesi	ABD yetkilileri	Anlaşma hazırlama konusunda yardım	Hebron hakkında anlaşma
Ekim 1998	İsrail- Filistin Otoritesi	Clinton (Wye Plantasyon)	Aktif, güçlü kaldıraçla	Wye River Memorandumu
Eylül 1999	İsrail- Filistin Otoritesi	ABD-Mısır	Düşük profilli teşvik	Wye II Anlaşması uygulanmaya başlar
Temmuz 2000	İsrail- Filistin Otoritesi	Clinton (Camp David)	Aktif, güçlü kaldıraçla	İlerleme var fakat anlaşma yok

(Kriesberg, 2001: 385)

Tablo 5

ABD başkanlarının Arap-İsrail çatışmasına yönelik faaliyetleri

ABD Başkanları	Faaliyetleri
Harry Truman (1945-1953)	-BM tarafından atanan Folke Bernadotte ve Ralph Bunche arabuluculuğunu desteklemiştir. -Negatif barış hedeflenmiştir.
Dwight D. Eisenhower (1953-1961)	-İsrail ile Mısır arasındaki gerginliklerin önlenmesi için Robert Anderson'ı Mısır'a göndermiştir. (Çatışma Önleme)
John F. Kennedy (1961-1963)	-Çözüm çabaları için BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nu önermiştir. -Komisyona Joseph E. Johnson atamıştır. -Johnson, Orta Doğu ziyaretleri sonucunda plan sunmuştur. (Johnson Planı-mülteci sorununa yönelik)
Lyndon B. Johnson (1963-1969)	-Mısır-İsrail gerginliğini azaltmak için taraflara yardım vaadinde bulunmuştur. (Çatışma Önleme) -BMGK 242 sayılı karara destek vererek BM tarafından arabulucu olarak atanan Gunnar Jarring'ın faaliyetlerini desteklemiştir. -Dışişleri Bakanı Dean Rusk barış önerileri sunmuştur. Amaç: Jarring'ın arabuluculuk çabalarına ivme kazandırmaktır.
Richard M. Nixon (1969-1974)-Gerald Ford (1974-1977)	-Dışişleri Bakanı William Rogers (Rogers Planları- Çatışma Yönetimi) -Henry Kissinger (mekik diplomasisi-Çatışma Yönetimi): Kolaylaştırıcı, Formülator, Manipülatif arabuluculuk
Jimmy Carter (1977-1981)	-Aktif arabuluculuk faaliyeti gerçekleştirilmiştir. -Kolaylaştırıcı, Formülator, Manipülatif arabuluculuk rollerini harmanlamıştır. -17 Eylül 1978 Camp David Anlaşmaları -26 Mart 1979 Mısır-İsrail Barış Anlaşması
Ronald Reagan (1981-1989)	-1982 İsrail'in Lübnan işgali karşısında ateşkesin sağlanması için Philip C. Habib görevlendirilmiştir. -1982 Reagan Barış Planı (İsrail-Filistin müzakerelerinin başlaması vurgusu olduğundan müzakereci yaklaşım benimsediği söylenebilir.) -Dışişleri Bakanı George Shultz tarafından plan hazırlanmıştır. (Shultz Planı)
George H. W. Bush (1989-1993):	-Dışişleri Bakanı James Baker'ın tüm tarafların yer alacağı barış konferansı için faaliyetleri öne çıkmıştır. -Kapsamlı barış konferansı: 1991 Madrid Barış Konferansı (ikili ve çok taraflı müzakereler) -Formülator arabuluculuk rolü üstlenilmiştir. (Müzakereleri formüle etmiştir.) -Tarafları müzakere masasına getirmek için havuç ve sopa yöntemi kullanılmıştır. (Manipülatör arabuluculuk)

Tablo 5'in devamı

William Bill Jefferson Clinton (1993-2001)	-Madrid süreci devam ederken Norveç'in küçük devlet arabuluculuğu /kolaylaştırıcı arabuluculuğu: 1993 Oslo Süreci-Clinton'ın arabulucu rolü: Oslo Anlaşmaları -1994 Ürdün-İsrail Barış Anlaşması-2000 Camp David Zirvesi: Clinton yönetimi kolaylaştırıcı, formüle edici ve manipülatif arabuluculuk rollerini harmanlayarak sürecin yönetimiyle ilgilenmiştir.
George W. Bush (2001-2009)	-Odağı terörle savaş olmuştur. Filistin devletinin kurulmasını onaylayan ilk ABD başkanı olup iki devletli çözümü savunmuştur. -Orta Doğu Dörtlüsü (ABD, Rusya, BM, AB)'nün hazırladığı Yol Haritası bu dönemde ön plandadır. -Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice faaliyetleriyle 2007'de Annapolis Barış Konferansı yapılmıştır. (Kolaylaştırıcı arabulucu rolü)
Barak Obama (2009-2017)	-I. Döneminde Özel Temsilci George Mitchell faaliyetleri sonucunda dolaylı görüşmeler başlamıştır. II. Döneminde Dışişleri Bakanı John Kerry, müzakerelerin tekrar başlaması için faaliyetleri öne çıkarmıştır. (Formülator arabulucu rolü daha belirgin) -Obama ise daha pasif kalmıştır.
Donald Trump (2017-2021)	-Jared Kushner ve ekibinin arabuluculuğu bu dönemde ön plandadır. -Yüzyılın Anlaşması Planı -İbrahim Anlaşmaları -Trump'ın Filistinlilere barışı dayatması: Manipülatif barış İsrail-Filistin barışı için müdahale düzeyi yüksek olup havuç ve sopa stratejisiyle manipülatif arabuluculuk rolü üstlenilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TRUMP YÖNETİMİNİN BARIŞI DAYATMA STRATEJİSİ EKSENİNDE ARAP-İSRAİL ÇATIŞMASINDAKİ ROLÜ

Arap-İsrail çatışması uzun yıllar boyunca Orta Doğu'da istikrarsızlığa yol açan Amerika'nın İsrail'e destek olurken Arap ve Müslümanların isteklerini göz ardı etmesi durumu daha da karmaşıklştırmış ve ABD karşıtı duyguların yayılmasına neden olmuştur. Bundan önceki bölümde incelendiği üzere Amerikan yönetimlerinin Arap-İsrail ve İsrail-Filistin çatışmasına yönelik politikalarında radikal değişimler gözlenmemiştir. Her yönetim İsrail'e askeri ve mali desteği sürdürmüş ve Filistin sorunu ulusal yurt kurma sorunu olmaktansa vatan özlemi çeken mülteci sorunu ekseninde değerlendirilmiştir. Çatışmanın çözümüne yönelik politikalarda geçmiş stratejiler takip edilmiş ve yönetimin Cumhuriyetçi ya da Demokrat başkanın elinde olması tutum değişikliğine neden olmamıştır. Amerikan başkanlarının parti ayrımı olmaksızın İsrail-Filistin çatışmasındaki tutumları Amerikan çıkarları ekseninde belirlenmiştir.

ABD-İsrail ilişkisi çok sık olmamakla birlikte zaman zaman gerilmiş ancak ABD, İsrail'e olan desteğini devam ettirmiştir. Bu özel ilişki ABD'nin çatışmada üçüncü bir taraf olarak üstlendiği arabuluculuk süreçlerinde İsrail çıkarlarını destekleme eğilimde olduğuna yönelik algı oluşturmıştır (Pratiwi vd., 2020: 68). İsrail'in sıkı destekçisi konumunda olan Donald Trump'ın ABD başkanı seçilmesiyle ABD'nin İsrail'in istek ve çıkarları doğrultusunda Filistin politikasını oluşturacağı ve ABD'nin İsrail-Filistin sorunundaki geleneksel arabulucu rolünün değişeceği düşünülmüştür.

4.1. Trump'ın Başkanlığı ve Dış Politikası

2016'da başkanlık ve kongre seçimleri sonucunda Trump'ın başkanlığa seçilmesi, ABD'nin uluslararası rolü açısından değişikliklerin başlangıcı olmuştur. ABD dış politika üslubunda Trump ile gelen değişimin en genel ifadesi Trump'ın ilkeler ve evrensel değerler üzerine dış politika inşa etmeye ilgisiz olduğunu dile getirmesiyle ortaya çıkmıştır (Tharoor, 2017). Beyaz Saray, Demokrat Parti'den Cumhuriyetçi Parti kontrolüne geçmiş, daha önce hiçbir siyasi deneyime sahip olmayan ve hem iç hem de dış politika konularında esnek görüşlere sahip birinin yönetime gelmesi ses getirmiştir. Trump seçim kampanyası

boyunca Amerikan çıkarlarına odaklanan dış politika söylemiyle realist bir duruş benimserken Obama'nın Orta Doğu politikasını sürekli eleştirmiştir (Dekhakhena, 2021: 163-171). ABD'nin dış politika tercihlerinde görülen değişimlere bakıldığında Obama'nın müzakereci tavrının aksine Trump, Amerikan vatandaşlarının çıkarlarının dış politikada öncelik haline getirilmesini savunmuş ve “Önce Amerika (*First America*)” vizyonunu benimsemiştir.

Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'nden Trump yönetiminin dış politikasını tam anlamıyla anlamak güç olsa da bütünlüklü dış politikasının olmadığını söylemek mümkündür. Önce Amerika terimine vurgu yapılan belgede Trump yönetiminin izolasyonculuğu açıkça reddedip mevcut hegemonyayı korumak ve geliştirmek için hamlelerde bulunmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur (Cordesman, 2017). Trump'ın Önce Amerika vizyonu doğrultusunda çok taraflı anlaşmalardan (İran Nükleer Anlaşması, Paris İklim Anlaşması, Trans-Pasifik Ortaklık Anlaşması gibi) çekildiği görülmüştür. Trump'ın bu tek taraflı yaklaşımları, ABD'nin liberal değerlerinden biri olan çok taraflı yaklaşımın göz ardı edilmesine neden olmuştur (Oğuz, 2019: 119).

Müttefiklerine saldırgan tutumu, iş birliğini önemsemeyen tavrı, özellikle müttefikleriyle yük paylaşımı gerektiren konularda “yap ve sonuçlarına katlan” mantığı ve otoriter liderlerle yakınlık kurmanın başka müttefiklerce nasıl algılanacağını hiçe sayması Trump'ın izlediği politikanın eleştirilmesine neden olmuştur (Sullivan, 2018). Ayrıca dış politikada kararları kâr ve zarar açısından değerlendiren Trump'ın müttefiklerinin hoş karşılamayacağı radikal kararlara başvurması öngörülemez politikalar izlediği şeklinde yorumlanmıştır (Yaşar, 2021: 540-541). İran ve Venezuela gibi hedeflenen ülkelere caydırıcı dış politika aracı olarak ekonomik yaptırımlara başvuran Trump, müzakerelerden uzaklaşıp zorlayıcı diplomasi yöntemlerine başvurmuştur.

Trump, İsrail Halkla İlişkiler Komitesi'nin (*American Israel Public Affairs Committee-AIPAC*) Mart 2016'daki yıllık konferansında yaptığı konuşmada yönetime geldiğinde müttefiki İsrail için yapacağı faaliyetlerden bahsetmiştir. Obama döneminde İran ile imzalanan nükleer anlaşmadan çekilerek terörizmin sponsoru olarak gördüğü İran'ı sınırlayacağına; özgürlüğe, demokrasiye ve İsrail'e düşman olarak gördüğü BM'nin ve diğer örgütlerin Filistinlilerle barış yapması için İsrail'e yaptıkları dayatmalar karşısında

müttefikini koruyacağına söz vermiştir. Ayrıca İsrail'in barış tekliflerini Filistinlilerin reddetmesini çatışmanın temel nedeni olarak gördüğünü açıkça ifade ederek ABD Büyükelçiliğini Tel Aviv'den İsrail'in ebedi başkenti olarak kabul ettiği Kudüs'e taşıma vaadinde de bulunmuştur ("Full text of Donald Trump's speech to AIPAC", 2016).

Seçim kampanyasında Trump, İsrail ile Filistin arasındaki çatışmanın çözülmemesinin temel nedeninin nefret söylemleri olduğunu, seçilmesi durumunda İsrail-Filistin barış anlaşmasının yapılmasına arabuluculuk yapacağını ancak çatışmada taraf seçmeyerek tarafsız bir tutum benimseyeceğini söylese de (Hensch, 2016), ABD'nin İsrail'e desteğinin sürekliliğini sağlama ve ABD Büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıma sözünü vererek duruşunu belli etmiştir.

Evanjelistlerin İsrail egemenliğinde olmasını istedikleri Kudüs politikasının Trump yönetimi tarafından gerçekleştirilmesi, Amerikan iç siyasetinde Evanjelistlerin Trump'a desteğini artırmıştır (Mohamad, 2019: 34). Böylece Evanjelistlerin daha dindar olarak gördükleri Cumhuriyetçilere yıllardır sağladıkları destek devam etmiştir (Dekhakhena, 2021: 163). Dolayısıyla Trump'ın İsrail-Filistin çatışmasında izleyeceği politikaları açıkça ifade etmesinin iç politika üzerinde de etkisi olmuştur. Seçim kampanyasını İsrail taraftarlığı üzerinden yürüterek Yahudi lobisinin desteğini almayı başarmıştır.

Trump'ın başkan seçilmesiyle ABD büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıma vaadini gerçekleştirmesi durumunda Mahmud Abbas, ABD'nin çatışma çözümündeki rolünden uzaklaşacağını, böyle bir adımın iki devletli çözümü de oradan kaldıracağını ve 1993 Oslo Anlaşmaları ile tanımış olduğu İsrail'i tanımaktan vazgeçebileceğini ifade etmiştir ("Mahmoud Abbas: US embassy move to Jerusalem would hurt peace", 2017). Ayrıca Trump'ın İsrail-Filistin barışı için çalışmalar yaparak Yüzyılın Anlaşması olarak tanımladığı nihai anlaşmaya ulaşma vaadine karşılık anlaşmanın "yüzyılın tokadı" olduğunu, Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıma kararının ardından ABD'nin Orta Doğu barış sürecinde herhangi bir rol üstlenemeyeceğini sözlerine eklemiştir ("Palestinian president calls Trump peace offer 'slap of the century'", 2018). Abbas, ABD'nin arabulucu olmadığı uluslararası düzeyde yürütülecek süreç için çağrıda da bulunarak barış sürecinde ABD'nin rol üstlenmesine karşı olduğunu yinelemiştir. Bu

durumda arabuluculuk sürecinde önemli olan taraflarca arabulucunun kabul edilmesi kriteri Trump yönetiminin arabuluculuğunda karşılanmamıştır.

İsrail yanlısı söylemlerde bulunan Trump'ın başkan olmasıyla İsrail-Filistin çatışmasında izleyeceği politikalar merak uyandırmıştır. Trump'ın ekibi, yönetimin İsrail-Filistin çatışmasında nasıl bir politika izleyeceğini açıklar niteliktedir. İsrail-Filistin sorununda Trump'ı yönlendirecek kişilerin çoğunun İsrail ve Yahudi yanlısı olması dikkat çekmektedir. Trump'a seçim kampanyası boyunca İsrail konusunda danışmanlık yapan David Friedman İsrail büyükelçisi olarak atanmıştır. İsrail ile yakın ilişkisi bulunan ve Yahudi asıllı Friedman, işgal altındaki Filistin topraklarında İsrail'in yeni yerleşimler inşa etmesinin barışın önünde engel olmadığı görüşüne sahip olmakla birlikte büyükelçiliğin Kudüs'e taşınmasını desteklemekteydi (Boyras, 2017).

Trump yönetiminin İsrail-Filistin politikasına yön veren en etkili kişilerden biri olarak öne çıkan Trump'ın damadı ve baş danışmanı olan Jared Kushner ailesi gibi koyu bir İsrail yanlısı olup İsrail iç siyasetinde de etkiliydi (Boyras, 2017). Trump, İsrail ile yakın ilişkisi bulunan Kushner'in hiçbir diplomatik tecrübesi olmamasına rağmen pazarlık yeteneğinin güçlü olmasından ötürü Orta Doğu'da barışı getireceğine inanmıştır. Trump'ın Özel Temsilcisi Jason Greenblatt ise uluslararası barış görüşmelerinden sorumlu olmakla birlikte yönetimin İsrail ile gündelik iletişimini de organize etmekteydi. Önceden Trump'ın avukatlığını yapan Yahudi asıllı Greenblatt'ın diplomatik tecrübesi olmayıp ailesinin İsrail ile yakın bağları vardı. Ayrıca Amerikalı Yahudi zenginlerinden Sheldon Adelson ve Ronald Laude de Trump'ın çatışmaya yönelik politikalarında etkili olan diğer iki isimdir (Boyras, 2017; Dilek, 2018: 108-109). Bu bağlamda Trump'ın ekibinin Yahudi asıllı ve İsrail yanlısı olmasının yanı sıra Jason Greenblatt ve Jared Kushner gibi İsrail ile yakın bağları bulunan isimlerin Orta Doğu barışından sorumlu olması ve barış planını hazırlayacak barış ekibinin başına gelmesi Trump'ın Filistin politikasını İsrail yanlısı politikalar ekseninde belirlemesinde etkili olmuştur (Deveci, 2019; Mohamad, 2019: 49).

4.2. Trump'ın Orta Doğu Politikası Bağlamında Filistin Sorununa Bakışı

Ulusal güvenliği ve ekonomik refahı sağlamak, demokratik değerlerin yayılması ve dünya liderliğini sürdürmek geleneksel Amerikan dış politikasını oluşturmaktadır. ABD,

enerji kaynaklarını güvence altına almak, bölgede Sovyetler Birliği ve İran'ın nüfuzunu ortadan kaldırmak, İsrail ve bölgedeki diğer Arap müttefiklerinin güvenliğini sağlamak, terörizmle mücadele etmek, demokrasiyi bölgeye yerleştirmek ve mülteci göçünü azaltmak gibi stratejik çıkarlarını gerçekleştirmek için Orta Doğu'ya özel ilgi göstermiştir (Dekhakhena, 2021: 166). Seleflerinden farklı olarak Trump yönetimi, Orta Doğu'daki egemenliğini korumak için hiçbir yerleşik norma uymayan, uluslararası toplumu dikkate almayan, maddi kazançlarını artırmak için her yolun mübah olduğu görüşünü benimseyen ve ABD çıkarlarını müttefiklerinin çıkarlarının önüne koyan bir çizgide politikalarını belirlemiştir (Kardaş, 2018). Trump'ın Orta Doğu politikası, İsrail'i desteklemek, ABD-Suudi Arabistan ittifakını geliştirmek ve İran'ı yaptırımlarla ve askeri çatışmayla tehdit ederek sınırlamak ekseninde şekillenmiştir (Mohamad, 2019: 27).

ABD ile İsrail, dünyanın en güçlü askeri ve siyasi ittifaklardan birine sahip olmakla birlikte Amerika'nın İsrail'e desteği hem Filistin sorunuyla hem de bölgesel jeopolitikalarla ilgilidir. Bu bağlamda bölgedeki çıkarlarını güvence altına almanın yolunun bölgedeki sorunların çözümünde aktif politikalar üstlenmesinden geçmesi üzerine bölgede istikrarsızlığın kaynağı olarak görülen ve bölgedeki demokratik tek müttefiki olan İsrail'i de derinden ilgilendiren İsrail-Filistin çatışmasına arabulucu rolüyle müdahalede bulunmuştur. ABD'nin müdahalesinde bölgedeki kaynakların küresel pazara taşınmasını ve İsrail'in varlığını güvence altına almak gibi iki temel çıkar söz konusudur (Kurtzer vd., 2014: 16). Diğer bir ifadeyle ABD'nin İsrail-Filistin çatışmasına müdahalesinde İsrail-Filistin barışını sağlamak birincil hedefi oluşturmamaktadır. Bu nedenle ABD'nin geleneksel Filistin politikası Orta Doğu'daki stratejik çıkarları ve İsrail ile stratejik ilişkisi ekseninde belirlenmektedir.

Trump'ın bölge ülkeleri ziyareti kapsamında ilk yurtdışı ziyaretini Mayıs 2017'de Suudi Arabistan'a yapması Orta Doğu'da yeni bir başlangıcın habercisi olarak görülmüştür (Baysal, 2020). Bu yaklaşım Obama yönetiminin İran'la nükleer anlaşma imzalamasıyla bozulan ABD-Körfez ilişkilerinin canlandırmasının yanı sıra “Yüzyılın Anlaşması” olarak tanımlanan Orta Doğu barış planının hazırlanmasına ivme kazandırarak Orta Doğu coğrafyasındaki atmosferin değişmesine olanak sağlamıştır.

Trump'ın İsrail ve Suudi Arabistan gibi bölgedeki müttefiklerinin çıkarlarına tehdit olarak gördüğü İran'ı sınırlayarak etkisini kontrol altına almak ve İsrail-Filistin çatışmasını sonlandırarak tarafları barış anlaşmasına teşvik etmek Orta Doğu politikasındaki hedeflerinden olsa da Trump yönetiminin dış politikasında diplomasi, arabuluculuk ve çatışma çözümü öncelikli olarak görülmemiştir (Eriksson, 2018: 51-52). Ancak çatışmanın çözümü için Arap liderlerle toplantılar düzenleyerek İsrail-Filistin barış anlaşması için onların görüşlerini almıştır. Ayrıca önceki başkanların faaliyetleri incelendiğinde İsrail-Filistin çatışması konusunda cesur adımlar atan tek Amerikan başkanının Trump olduğunu söylenebiler (Dekhakhena, 2021: 177).

Mayıs 2018'de de Trump'ın İran ile yapılan nükleer anlaşmadan çekildiğini açıklaması ve ardından İran'a yönelik yoğun baskı politikasını izlemesiyle canlanan ABD-Körfez ülkeleri ilişkilerinden İsrail'in de payını alacağını sinyallerini vermiştir. Körfez ülkeleri ile İsrail arasındaki yakınlaşmanın sağladığı olumlu hava 13 Ağustos 2020'de karşılık bulmuş ve Beyaz Saray'da Trump-Kushner arabuluculuğunda Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile İsrail'in normalleşmesi için resmi bir anlaşmaya varıldığı açıklanmıştır (Bakır, 2021: 293).

Trump döneminde ABD'nin İsrail-Filistin çatışmasına yaklaşımı; Netanyahu-Trump ilişkisinin boyutu, Sünni cihatçılarla savaşma ve İran'ı kontrol altına almak için kilit Arap devletleriyle stratejik iş birliği yapma, Filistinlileri müzakere masasına oturtmak için zorlayıcı stratejiler izleme ve 1967 sınırlarının temel olduğu bir Filistin devletinin kurulmasını hedefleyen Filistinlileri caydırma unsurları etrafında şekillenmiştir (Kausch, 2018). Orta Doğu bölgesinde ABD'nin Arap-İsrail çatışmasındaki konumunu korumak ve bölgedeki dost rejimlere destek sağlamak olmak üzere iki siyasi hedefi vardır. Bu hedefleri gerçekleştirmek amacıyla Arap-İsrail ve İsrail-Filistin çatışmasının yönetiminde en etkili oyuncu olarak rolünü sürdürmektedir (Dekhakhena, 2021: 168). Ancak Trump'ın İsrail-Filistin çatışmasında sözde barışı sağlamak için attığı adımlar bir nevi İsrail'in pozisyonlarını desteklemek ve statükoyu korumak adına atılmıştır. Böylece ABD'nin çatışmada üçüncü bir taraf olarak dürüst ya da tarafsız bir arabulucu olmadığı ve olmayacağı ortaya çıkmıştır (Khalidi, 2018: 99).

15 Şubat 2017’de İsrail Başbakanı Netanyahu ile yaptığı ilk ortak basın toplantısında Trump, ABD ile İsrail’in kopmaz ortak bağlarını teyit ederek İsrail’in güvenliğine tehdit oluşturan İran ve terör örgütlerinin karşısında mücadele edeceğini ifade etmiştir. Ayrıca BM’nin İsrail aleyhinde aldığı kararları eleştirerek İsrail-Filistin nihai barış anlaşmasının taraflarca doğrudan müzakere edilmesinin gerekliliğini vurgulamış ve bunun her iki tarafın tavizleriyle mümkün olacağını belirtmiştir. İsrail-Filistin barış anlaşmasının yapılmasını çok istediğini ve İsrail’in onayıyla tek devletli veya iki devletli çözümü kabul edeceğini belirtmiştir (“President Trump and Prime Minister Netanyahu of Israel in Joint Press Conference”, 2017).

3 Mayıs 2017’de Mahmud Abbas’ı Beyaz Saray’da ağırlayan Trump, İsrail-Filistin barışı için arzusunu belirterek İsrail-Filistin barış anlaşmasının ABD dahil hiçbir ülke tarafından dayatılmayacağını ve süreçte arabulucu, kolaylaştırıcı ve hakem olarak rol almak istediğini ifade etmiştir. Aynı görüşmede Abbas, uluslararası hukuk ve önceki anlaşmaların referans alındığı iki devletli çözümden yana olduğunu belirtmiş ve tek taraflı hiçbir eylemin kabul edilmeyeceğini yinelemiştir (“Remarks Following a Meeting With President Mahmoud Abbas of the Palestinian Authority”, 2017). Trump, çatışmanın çözümünün tarafların doğrudan temasta olduğu müzakerelerden geçeceğine ve ABD’nin uygulayıcı değil kolaylaştırıcı rolünü üstleneceğini ifade ederek iki devletli çözümün tek seçenek olmadığı, alternatif seçeneklere açık olduğu bir tutum benimsemiştir. Böylece George W. Bush yönetiminin ilk resmi desteği verdiği 2002’den bu yana iki devletli çözüm fikri, Trump yönetimiyle değişikliğe uğramıştır.

4.2.1. Kudüs Kararı

Kudüs, üç semavi din için kutsal kabul edilen ve önemli anlamları olan bir yer olduğundan Filistin-İsrail çatışmasının da temel sorunlarından birisi olmuştur. İsrail’in 14 Mayıs 1948’de bağımsızlığını ilan etmesiyle başlayan Arap-İsrail savaşı sonrasında Kudüs, batısı İsrail’e doğusu ise Ürdün kontrolüne geçerek ikiye bölünmüştür. 1948’de BM Genel Kurulu’nun 181 sayılı kararıyla Filistin topraklarında Arap ve Yahudi bölgesi olmak üzere iki devletli çözüm sunan taksim planıyla Kudüs’ün BM mandası altında özel statüyle (*corpus separatum*) yönetilmesi kararlaştırılmıştı (Canan, 2017: 3).

1967 savaşına kadar Ürdün toprağı olan Doğı Kudüs'ü işgal eden İsrail, 1980 yılında ise Kudüs'ü bölünmez başkenti olarak ilan etmiştir (Çalık Topuz, 2018: 121). İsrail'in Kudüs'ün statüsünü değıştirmeye yönelik bu girişimi BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 478 sayılı kararla kınanarak BM nezdinde ilanın tanınmayacağı ve devletlerin büyükelçiliklerini buraya taşımamaları belirterek ilanın gayrimeşruluğına değınilmiştir ("Resolution 478", 1980). Buna rağmen Amerikan Kongresi 1995 yılında Kudüs'ün İsrail'in başkenti olduğunu kabul eden ve ABD büyükelçiliğinin Kudüs'e taşınmasını belirten Kudüs Büyükelçiliğı Yasası kararını almıştır ("Jerusalem Embassy Act of 1995", 1995). Altı ayda bir imzalanması gereken bu karar Clinton, G. W. Bush ve Obama tarafından imzalanmayarak askıya alınmış olmasına rağmen Trump'ın 2016'da ABD başkanı olarak göreve başlaması ile bu konudaki Amerikan politikası değışikliğe uğramıştır.

Önceki başkanlar seçim kampanyalarında ülke iç siyasetinde önemli olan Yahudi halkın oylarını güvence altına almak için Kudüs'ü taşıma vaadinde bulunmuş olsalar da farklı gerekçeler göstererek taşınmayı sürekli ertelemişlerdir. Çünkü bu konuda ABD'nin geleneksel yaklaşımı, Kudüs'ün nihai statüsünün İsrail-Filistin barış müzakereleri yoluyla çözülmesidir ve bu nedenle de başkanlar 1995 Kudüs Büyükelçiliğı Yasasını onaylamaktan kaçınmıştır ("World leaders react to US embassy relocation to Jerusalem", 2018). Ancak Trump, 6 Aralık 2017'de 1995 Kudüs Büyükelçiliğı Yasası'nı imzalayarak seçim kampanyasında vaat ettiği konu olan Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımıştır. Ayrıca Trump bu karar hakkında şunları söylemiştir ("Statement by President Trump on Jerusalem", 2017):

"Bu hareket tarzının Amerika Birleşik Devletleri'nin ve İsrail ile Filistinliler arasında barış arayışının en iyi çıkarı olduğuna karar verdim. Bu, barış sürecini ilerletmek ve kalıcı bir anlaşmaya doğru çalışmak için gecikmiş bir adımdır...Kudüs sadece üç büyük dinin kalbi değıl, aynı zamanda dünyanın en başarılı demokrasilerinden birinin de kalbi. Geçtiğimiz yetmiş yılda İsrail halkı, Yahudilerin, Müslümanların ve Hristiyanların ve her inançtan insanın vicdanlarına ve inançlarına göre yaşamakta ve ibadet etmekte özgür olduğu bir ülke inşa etti...Ancak bunca yıl boyunca ABD'yi temsil eden başkanlar Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak resmen tanımayı reddettiler. Aslında, herhangi bir İsrail sermayesini kabul etmeyi kesinlikle reddettik. Ancak bugün, nihayet bariz olanı kabul ediyoruz: Kudüs, İsrail'in başkentidir. Bu, gerçekliğin tanınmasından başka bir şey

değildir. Aynı zamanda yapılacak doğru şeydir. Bu yapılması gereken bir şey.... İsraililer ve Filistinliler için çok önemli olan bir anlaşma istiyoruz...Amerika Birleşik Devletleri, her iki taraf için de kabul edilebilir bir barış anlaşmasını kolaylaştırmaya yardım etme konusundaki kararlılığını sürdürüyor. Böyle bir anlaşmanın yapılmasına yardımcı olmak için elimden gelen her şeyi yapmaya niyetliyim. Bu görüşmelerdeki en hassas konulardan biri de şüphesiz Kudüs'tür. Her iki taraf da kabul ederse, ABD iki devletli bir çözümü destekleyecektir.”

Trump konuşmasında da belirttiği gibi müzakerelerde hassas bir konu olan Kudüs'ün statüsü sorununu müzakere masasından kaldırmış ve İsrail'in çıkarlarını gözeterek Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımıştır. Bu karar gerek Arap ülkelerinin gerekse uluslararası kamuoyunun tepkilerine neden olmuştur. Birçok Arap ve İslam ülkesi Trump'ın bu kararının barış sürecini ortadan kaldırdığı gibi bölgesel istikrar ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu belirtmiştir (Dekhakhena, 2021: 181). Ayrıca taraflar arasındaki çatışma konularından belki en önemlisi olan Kudüs konusunun masadan İsrail lehine bir kararla kaldırılması Trump'ın ifade ettiği gibi kolaylaştırıcı arabulucu olarak süreçte yer almadığını göstermektedir. Zira kolaylaştırıcı arabuluculuğun temel özelliklerinden birisi taraflar arası güvenin inşa edilmesine yardımcı olmaktır. Trump aldığı söz konusu kararla taraflar arasındaki güvenin daha da sarsılmasına ve tarafların karşılıklı nefret söylemleri ile şiddete daha da eğilimli olmasına zemin hazırlamıştır.

Netanyahu, Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımaya minnetini belirterek bu kararın barışa yönelik atılan önemli bir adım olduğunu ifade etmiştir. Zira ona göre Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak kabul etmeyen barış hiçbir zaman olmayacaktır (“Support For President Trump’s Decision To Recognize Jerusalem As Israel’s Capital”, 2017). Gazze Şeridi'nde yönetimi elinde tutan Hamas'ın siyasi lideri İsmail Haniye, Filistinlilere yönelik bir savaş ilanı olarak nitelendirdiği kararın barış sürecini öldürdüğünü belirterek karara karşı yeni bir intifada başlatma çağrısında bulunmuş ve Filistinlilerin İsrail'e karşı harekete geçmesini diğer bir ifadeyle İsrail'e karşı Filistinlileri şiddet eylemlerine teşvik etmiştir (Turak, 2017).

Filistin Yönetimi Başkanı Mahmud Abbas'ın tepkisi Trump'ın arabulucu olarak süreçteki rolü için önem arz etmektedir. Zira Abbas, bu kararı eleştirerek “Kudüs'ün

Filistin Devleti'nin ebedi başkenti" olduğunu ve "ABD'nin İsrail-Filistin barış müzakerelerinde arabulucu olamayacağını" ifade etmiştir ("Mahmoud Abbas lambasts Trump's decision on Jerusalem", 2017). Filistinli baş müzakereci Saeb Erekat ise kararın İsrail-Filistin arasında daha önce imzalanan anlaşmalara aykırı olduğunu ve ABD'nin barış sürecindeki rolünden uzaklaşarak iki devletli çözüm anlayışını ortadan kaldırdığını söylemiştir (Diamond ve Labott, 2017). Böylece Trump başkanlığının daha ilk yıllarında tartışmalı bir karara imza atarak Trump yönetiminin arabuluculuğuna Filistinlilerin önyargılı yaklaşmasına ve Trump'ın arabuluculuk faaliyetlerinin reddedilmesine neden olmuştur.

Eski ABD başkanlarından Truman'ın İsrail'in bağımsızlığını tanınmasının 70.yılı olan 14 Mayıs 2018'de Trump yönetimi, ABD Büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e resmen taşıyarak Kudüs'te elçilik açan ilk devlet olmuştur ("President Donald J. Trump Keeps His Promise To Open U.S. Embassy In Jerusalem, Israel", 2018). Trump, "Önceki başkanlar bunu büyük bir kampanya vaadi vermiş olsalar da yerine getiremediler. Bugün ben başarıyorum." şeklindeki sözleriyle kararı uygulamaya geçirmeyi kendi başarısı olarak ilan etmiştir ("Donald Trump: Delivering on His Israel-related Pledges", 2018). Bu bağlamda Trump'ın Kudüs kararıyla ABD, Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıyan ilk ülke olarak Kudüs'ün statüsünün İsrail-Filistin çatışmasının çözümü olmadan belirlenmeyeceğine yönelik geleneksel Amerikan politikasından uzaklaşmıştır.

Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımanın "barış sürecini ilerletmek ve kalıcı bir anlaşmaya varmak için gecikmiş bir adım" olarak gören ve bu adımın çatışmaya yeni bir yaklaşım getireceğine inanan Trump, bu kararın barış anlaşmasının yapılması için kolaylaştırıcı rolünden sapma olmadığını da belirtmiştir ("Trump transcript in full: Jerusalem is Israel's capital", 2017). Fakat Kudüs kararı, iki devletli çözümün sonunu getireceği ve ABD'nin barış sürecinde dürüst bir arabulucu olma imajının sarsacağı şekilde yorumlanmıştır (Moten, 2018: 20).

Canan, Trump yönetiminin Kudüs kararıyla ABD'nin 1993'te Washington'da imzalanan Oslo Anlaşması ile resmi olarak başlayan İsrail-Filistin barış sürecinin "adil arabulucusu" rolünün sonlanacağını ifade etmiştir (Canan, 2017: 6). Pratiwi ve arkadaşları da söz konusu karar ile İsrail-Filistin barış sürecinde ABD'nin üstlendiği tarafsız arabulucu

rolünün sürdürülmesinin zorlaşmasının yanı sıra süreçteki ABD arabuluculuğunun dürüstlüğünü Filistinlilerin sorgulamasına neden olacağına değinmiştir (Pratiwi vd., 2020: 76). Moten ise İsrail-Filistin çatışmasında ABD'nin dürüst bir arabulucu olarak hiçbir zaman yer almadığına dikkat çekmiştir. Trump Kudüs'ü tanıma kararıyla ABD'nin çatışmada tarafsız bir arabulucu olmadığını ve Filistinlilerin egemenlik iddialarını engelleyen İsrail yerleşimlerinin genişlemesine olanak tanımaya başkanlık ettiğini açıkça gösterdiğini iddia etmiştir (Moten, 2018: 20).

Kudüs'ün statüsü, nihai çözümün temel konularından olmakla birlikte İsrail-Filistin çatışmasının karmaşık konularından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla çatışmanın temel konularından olan ve dini açıdan da birçok ülkeyi ilgilendiren bu konu hakkındaki Trump'ın hamlesi, ABD'nin süreçteki rolünü ve Amerikan dış politikasını olumsuz etkilemiştir. Selefleri Clinton, G. W. Bush ve Obama gibi Avrupa Birliği (AB) ve BM gibi uluslararası örgütler de yıllardır iki devletli çözümden yana bir duruş benimsemiştir. Trump yönetiminin bu konuda aldığı kararlar ile ABD'nin tutumunun değişikliğe uğraması, iki devletli çözüm seçeneğini masadan kaldırma girişimi olarak yorumlanmıştır. Trump yönetiminin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıyarak ABD Büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıması, İsrail-Filistin çatışmasındaki ABD arabuluculuğunun İsrail yanlısı politikalarla sürdürüldüğünün ve taraflı arabulucu olarak süreçte yer alacağını göstergelerinden biri olmuştur.

4.2.2. BM Filistinli Mültecilere Yardım Ajansı'na (UNRWA) Yardımların Durdurulması

Trump, Ocak 2018'de nihai barış anlaşmasına ulaşılması için İsrail ile müzakereyi reddeden Filistin Yönetimi'ne yaptığı yardımların karşılıksız kaldığına yönelik Twitter hesabından açıklamalarda bulunmuştur. ABD'nin BM Daimî Temsilcisi Nikki Haley'de müzakere masasına dönülmediği takdirde UNRWA yardımlarının yapılmayacağını açıklamıştır (Çopur, 2018). Ocak 2018'de UNRWA'ya devretmesi beklenen 125 milyon dolarlık yardımın 65 milyon dolarını askıya alması, Filistinlilerin geri dönüş hakkının müzakere masasından kaldırma yani Filistinlileri mülteci statüsünden çıkarma girişimi olarak yorumlanmıştır. Ağustos 2018'de ABD Dışişleri Bakanlığı Trump'ın Gazze ve Batı

Şeria'ya yaptığı 200 milyon dolarlık yardımı kesme kararının alındığını da açıklamasıyla UNRWA'ya yapılan tüm yardımlar durdurulmuştur (Wong, 2018).

Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın sözcüsü Nabil Abu Rdainah'ın *“Ardışık Amerikan kararları, Filistin halkına karşı açık bir saldırıyı ve BM kararlarına karşı gelmeyi temsil ediyor. Böyle bir ceza, ABD'nin artık bölgede bir rolü olmadığı ve çözümün bir parçası olmadığı gerçeğini değiştiremeyecektir.”* şeklindeki açıklaması Filistinlilerin ABD'nin süreçteki rolünü sorguladığını göstermektedir (*“U.S. funding cut is 'flagrant assault' against Palestinian people: Abbas spokesman”*, 2018).

Trump, İsrail-Filistin çatışmasının çözümünü hedefleyen “Yüzyılın Anlaşması” planını Filistin Yönetimi'ne kabul ettirmek için mali yardımları koz olarak kullanarak barış sağlama yöntemi izlemiştir. Tarihi süreçte ABD, İsrail-Filistin çatışmasında barışın sağlanması amacıyla başlattığı müzakerelerin ve diplomatik girişimlerin yanı sıra barış sürecine verdiği mali destekle kilit bir arabulucu rolüyle hareket ederek çatışma çözümünde kendisini en aktif devlet olarak konumlandırmıştır. Trump döneminde Filistinlilere mali destek kesilerek İsrail tarafla özel ilişkisinin temelinde Filistin tarafında bir nevi barış dayatması yoluna gidilmiştir. 2017'de UNRWA maddi destek sağlayan birinci devlet konumunda olan ABD, Trump'ın kararı ile 2018'de yardımları durdurmuştur. UNRWA yardımları durdurmasına karşın Filistin Yönetimi'nin Trump'ın Orta Doğu barış planına şiddetle karşı çıkması üzerine baskı düzeyini biraz daha artırarak 10 Eylül 2018'de FKÖ'nün Washington ofisini kapatma kararı almıştır.

4.2.3. Washington'da FKÖ Ofisinin Kapatılması

Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton, 10 Eylül 2018 tarihinde yaptığı bir konuşmada Trump yönetiminin İsrail'e verdiği desteğin boyutunu gözler önüne sermiştir (*“Full text of John Bolton's speech to the Federalist Society”*, 2018). Bolton, Filistin'in Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (UCM) İsrail'in yargılanması için girişimlerde bulunmasını eleştirerek Trump yönetiminin dost ve müttefik olan İsrail'i daima destekleyeceğini ve Filistinlilerin barış sürecinin devamını sağlayacak müzakereleri başlatmak için adım atmaması durumunda Washington'daki FKÖ ofisinin kapatılacağını açıklamıştır. Ayrıca Bolton, *“ABD doğrudan ve güçlü barış sürecini destekliyor ve*

UCM'nin veya herhangi bir örgütün İsrail'in kendini savunma hakkını kısıtlamasına izin vermeyeceğiz." açıklamasıyla kamuoyuna Trump yönetiminin hazırlayacağı barış planının İsrail yanlısı olacağının sinyali bir kez daha vermiştir. Trump'ın Filistin varlığını azaltma girişimlerinin bir parçası olarak görülen 1994'ten beri Washington'da bulunan FKÖ ofisinin kapatılması kararının alınması Filistinliler tarafından savaş ilanı olarak yorumlanmıştır ("Trump adminisraion announces closure of Washington PLO Office", 2018).

Filistinlilerin tepkisi karşısında kararın kapsamlı ve barış çabalarından vazgeçildiğinin göstergesi olmadığını belirten Trump yönetimi, İsrail ve Filistinliler arasında kapsamlı ve kalıcı barış çabalarına destek olmak için kararın alındığı açıklamıştır. Ayrıca doğrudan ve etkili müzakerelerin başlamamasının sorumluluğunu alan kararlardan dolayı İsrail ile barış yapmaya yanaşmayan FKÖ'ye yüklemiştir ("Closure of the PLO Office in Washington", 2018). FKÖ'nün İsrail'i yargılanması için UCM'ye başvurması ile FKÖ'nün Washington ofisinin kapatılması arasındaki bağlantı da yönetim tarafından vurgulanmıştır.

FKÖ'nün Washington ofisinin kapatılması ABD vatandaşları ile Filistinli ABD vatandaşlarının Filistin ile kurumsal düzeyde ilişkiler yürütmesinin önünde engel oluşturmuştur (Abusalim, 2018). ABD'de Filistin büyükelçiliği olarak da hizmet veren Washington ofisinin kapatılması sonrası ABD, FKÖ Washington temsilcisi Hüsam Zemlat'ın diplomatik tavırlara uymadığı gerekçesiyle oturma iznini iptal etmiş ve banka hesaplarının kapatıldığını açıklamıştır ("US revokes residency of Palestinian envoy", 2018). Washington'daki ofisin kapatılması FKÖ-ABD iletişim kanalının kapatılması gibi pratik, 1988'de başlayan ABD-FKÖ diyalog sürecinden bu yana FKÖ'nün itibarını sarsmak gibi sembolik iki değere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

4.2.4. Golan Tepeleri Kararı

İsrail, Golan Tepeleri'ni 1967 savaşında işgal etmiş 1981'de de ilhak etmiştir. Bunun üzerine 17 Aralık 1981'de BM Güvenlik Konseyi, "*İsrail'in işgal altındaki Suriye toprağı Golan Tepeleri'nde kendi yasalarını, yargı yetkisini ve idaresini dayatma kararının geçersiz ve hükümsüz olduğunu ve uluslararası yasal etkisi olmadığını*" belirten 497 sayılı

kararıyla reddetmiştir (“Resolution 497 (1981)”, 1981). Önceki ABD yönetimleri de Golan Tepeleri’ni işgal edilmiş Suriye toprağı olarak tanımlayan BM Güvenlik Konseyi kararlarını kabul etmekteydi. Ancak Twitter üzerinden Golan Tepeleri ile ilgili yaptığı açıklamayla Trump, ABD’nin geleneksel Filistin politikasında bir değişikliğe daha imza atmıştır. *“Golan Tepeleri’nde İsrail egemenliğini kabul etmenin zamanı gelmiştir.”* şeklindeki açıklamasıyla geleneksel ABD politikasını değiştirmiş ve İsrail yanlısı tutumunu bir kez daha ortaya koymuştur.

ABD Dışişleri Bakanlığı’nın 2018 İnsan Hakları Raporu’nda Golan Tepeleri hakkında “İsrail’in işgali altındaki” değil de “kontrolündeki” ifadesi görülmektedir. Trump, ülkesinin çıkarlarıyla İsrail’in çıkarlarının uyumlu olduğunu düşündüğünden İsrail’in iç siyasetine etki edecek zamanlamalarda kararlar almaktan çekinmemiştir. İsrail’de yapılacak seçimler öncesinde Netanyahu’nun yolsuzlukla suçlandığı bir zamanda Trump’ın Golan Tepeleri açıklaması dikkat çekici olmakla birlikte Netanyahu-Trump yakınlığını ortaya koymaktadır. Trump’ın Golan Tepeleri’ne ilişkin kararının Trump’ın ideolojik tutumu ve Suriye politikasıyla bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Karar, ABD’nin Suriye’deki askeri varlığının İran’ın Akdeniz’e ulaşmasını engelleyecek düzeyde sınırlandırılması ve İsrail’in güvenliğinin sağlanması gibi iki temel çıkara hizmet etmektedir. Trump’ın İsrail’in bölgede güvenliğinin sağlanması Rusya’nın da etkisini sınırlayacağından söz konusu çıkarların sağlanmasında Golan Tepeleri’nin önemi büyüktür. Dolayısıyla “Uzun Vadede Rusya’yı Dengeleme ve Kısa Vadede İran’ı Sınırlama” stratejisine yönelik bu kararı aldığı söylenebilir (“ABD’nin Ortadoğu Politikasında İsrail”, 2019). Ayrıca Golan Tepeleri’nin İsrail egemenliği altında olduğunu kabul etmesi, müttefiki İsrail’in yayılmacı politikalarına da hizmet eden bir karar olarak önem arz etmektedir.

Trump, Golan Tepeleri hakkındaki açıklamasını 25 Mart 2019’da “Golan Tepeleri’nin İsrail Devleti’nin bir parçası olarak tanıyan” bir bildiriye imzalayarak resmileştirmiştir (“Proclamation on Recognizing the Golan Heights as Part of the State of Israel”, 2019). İsrail’in kendini Suriye, İran ve diğer bölgesel tehditlerden koruma ihtiyacının, gelecekte yapılması planlanan herhangi bir barış anlaşmasında dikkate alınmasının gerekliliğini gerekçe göstererek Golan Tepeleri üzerinde İsrail’in egemenliğinin tanınmasını uygun bulduğunu açıklamıştır (“Remarks by President Trump at

Signing of Presidential Proclamation Recognizing Israel's Sovereign Right Over the Golan Heights", 2019). Netanyahu, tarihi bir gün diyerek "*Tanımanız iki yönlü tarihi bir adalet eylemidir. İsrail Golan Tepeleri'ni meşru müdafaa savaşıyla kazandı ve Yahudi halkının Golan'daki kökleri binlerce yıl öncesine dayanıyor.*" şeklindeki açıklamasıyla memnuniyetini dile getirmiştir. Buna karşın Suriye Dışişleri Bakanlığı karar hakkında "*Suriye Arap Cumhuriyeti'nin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik apaçık bir saldırı, böyle bir kararı kınayan tüm uluslararası tepkilere göz yumma*" yorumunda bulunmuştur (Romo, 2019). Suriye, kararın egemenliğine açıkça saldırı olduğunu açıklamıştır.

Birleşmiş Milletler sözcüsü Stephane Dujarric, BM'nin Güvenlik Konseyi kararına bağlılığının devam ettiği açıklamasında bulunurken; Rusya, tanıma kararının bölgede gerilimi tetikleyeceğine yönelik endişesini dile getirmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı da "*ABD Yönetimi'nin İsrail tarafından 1967 yılından bu yana işgal altında tutulan Golan Tepeleri üzerindeki İsrail egemenliğini tanıma kararını esefle karşılıyor ve şiddetle kınıyoruz.*" şeklinde açıklama yapmıştır ("*Golan Tepeleri: ABD, Trump'ın kararıyla İsrail'in egemenliğini tanıdı*", 2019). Başka bir tepki ise "*Golan Tepeleri dahil İsrail'in 1967'den beri işgalinde olan topraklar üzerindeki egemenliğini tanımıyoruz.*" açıklamasıyla Avrupa Birliği'nden gelmiştir ("*Trump'ın 'Golan Tepeleri' kararına dünyadan tepki yağdı*", 2019).

Arap Birliği, kararı kınayarak "*ABD'nin Golan Tepeleri üzerinde İsrail'in egemenliğini tanıması Washington yönetiminin uluslararası hukukun dışına çıktığının göstergesidir. Arap Birliği, kararı en sert ifadelerle kınamaktadır. Söz konusu karar şekil ve konu bakımından geçersizdir.*" şeklinde açıklama yapmıştır. Ürdün, Irak, Lübnan, Katar, Fas, Yemen, Tunus, Mısır, Suudi Arabistan ve Bahreyn de Golan Tepeleri hakkındaki uluslararası hukuk kararlarına vurgu yaparak Golan Tepeleri'nin Suriye toprağı olduğunu ve Trump'ın söz konusu karar ile açıkça uluslararası hukuk ihlali yaptığı açıklamasında bulunarak kararı reddetmiştir. Ayrıca kararın bölge barışına zarar vererek istikrarsızlaşmaya yol açacağını da belirtilmiştir ("*İslam coğrafyasından ABD'nin Golan Tepeleri kararına tepkiler, kim ne dedi?*", 2019). İsrail'in Golan Tepeleri üzerindeki egemenlik iddialarını resmi olarak tanıyarak gerek BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı

kararını gerekse önceki ABD yönetimlerinin “barış için toprak” ilkesine yönelik sunduğu planları resmen ortadan kaldırmıştır.

4.2.5. Batı Şeria Yerleşimleri Kararı

ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Trump yönetiminin 1978 Dışişleri Bakanlığı hukuki görüşü olan İsrail yerleşimlerinin uluslararası hukuka aykırı olduğu yaklaşımını benimsemeyeceğini açıklamıştır (“Pompeo: US no longer considers Israeli settlements illegal”, 2019). Trump yönetiminin Batı Şeria’daki İsrail yerleşimlerini yasadışı olarak kabul etmemesi, İsrail’in işgal altındaki topraklarda egemenliğinin tanınması şeklinde anlaşılmış ve bu durum ABD dış politikasının son 50 yıldaki toprak sorunlarına karşı tutumuna da ters düşmüştür. Zira bu döneme kadar ABD yönetimlerinin çoğunluğunun bu konu üzerinden İsrail’e siyasi ve ekonomik baskı uygulayarak barış için tavizler verdimeye zorlama stratejisi izlemiştir. Ancak Trump yönetimi bu konuda açıkça İsrail’in çıkarlarına hizmet eden bir yaklaşım benimseyerek Batı Şeria yerleşimlerinin barış müzakerelerinde pazarlık konusu olmasını engellemiştir.

1978 tarihli Dışişleri Bakanlığı yasal görüşünde uluslararası hukuka aykırı bulunan yerleşimlerin 2019’da yapılan açıklamada karışık ifadelerin yer alması, ABD’nin İsrail-Filistin meselesindeki tutum değişikliğinin yansıması olmuştur. BMGK’nın Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Gazze Şeridi’nde İsrail’in işgalci güç olarak tanımlaması ABD açıklamasıyla zıt görüşleri içermiş ve tepkileri beraberinde getirmiştir. Batı Şeria’daki İsrail yerleşimlerinin uluslararası hukuku ihlal etmediği görüşünde bulunan Trump yönetimi bu tanıma kararı sonrası Filistinlilerden ve uluslararası toplumdan tepki görmüştür. ABD yönetiminin Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanınması, Washington’da bulunan FKÖ ofisini kapatması ve ardından gelen Batı Şeria’daki İsrail yerleşimleri kararı İsrail’e desteğin göstergesi olduğu gibi iki devletli çözüm olasılığının da söylem boyutunda kaldığını göstermektedir. Ayrıca Trump yönetimi Batı Şeria’daki İsrail yerleşimleri hakkında “yasadışı” ifadesinden kaçınarak “barışın önündeki bir engel” ya da “gayrimeşru” olarak tanımlamaya önem vermiştir (Gordon, 2019).

4.3. Kushner'in Orta Doğu Barış Planı

Trump'ın damadı ve kıdemli danışmanı olan Jared Kushner, Trump'ın Orta Doğu politikasının belirlenmesinde etkili kişi olarak ön plana çıkmaktadır. Orta Doğu diplomasisinde herhangi bir deneyime sahip olmamasına rağmen Kushner, Trump tarafından Orta Doğu Barış planının hazırlaması için görevlendirilmiş ve İsrail-Filistin çatışmasını çözmek amacıyla ekibiyle birlikte “Yüzyılın Anlaşması” olarak adlandırılan bir barış planı hazırlamıştır. Söz konusu plana giden yolda ilk olarak Kushner, 21 Haziran 2017'de önce Netanyahu daha sonra Abbas'la bir araya gelerek çatışmanın merkezindeki tüm konuların tartışıldığı bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Orta Doğu barış çabalarına başladığını ilan etmiştir (Baker, 2017). İran'ın desteklediği Hizbullah ile Suudi Arabistan'ın Lübnan'da, İsrail'in de Suriye'nin güneyinde mücadele etmesi Kushner ve ekibini, Hizbullah'la çıkacak herhangi bir savaşın Orta Doğu barış girişimini olumsuz etkileyeceği endişesiyle Kasım 2017'de Orta Doğu barışı için somut planlar üzerine çalışmaya yöneltmiştir.

Trump'ın baş müzakerecisi olan Jason D. Greenblatt,

“Geçtiğimiz birkaç ay boyunca kalıcı bir barış anlaşmasına varılmasına yardımcı olmak için İsraillileri, Filistinlileri ve önemli bölgesel liderleri dinleyerek ve onlarla etkileşime geçerek çok zaman harcadık...Belirli bir fikrin geliştirilmesi veya sunulmasına yapay bir zaman çizelgesi koymayacağız ve asla bir anlaşmayı dayatmayacağız. Amacımız, İsraillilerin ve Filistinlilerin yaşamlarını ve bölge genelinde güvenliği iyileştirecek kalıcı bir barış anlaşmasını dikte etmek değil, kolaylaştırmaktır.” açıklamasında bulunarak Trump yönetiminin barış çabalarında üstlenmek istediği rolü açıklamıştır (Baker, 2017). Ancak Trump'ın barış girişimleri İsrail'e hizmet eden Filistinlilerin isteklerini görmezden gelen adımlar olduğu için yönetimin kolaylaştırıcı rolü üstlenebileceği gerçeği yansıtmamaktadır.

Kushner ekibiyle beraber hazırlayacağı barış planına desteği artırmak amacıyla bu süreçte sık sık Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Bahreyn, Katar, Ürdün Mısır gibi bölge ülkelerine ziyaretler gerçekleştirmiştir. Ona göre İsrail ve Filistin'in yanı sıra Körfez Arap ülkelerinin desteği planın başarılı olmasında önemli bir etken olarak öne çıkmıştır (“Kushner to visit Middle East to garner backing for peace plan”, 2019). Buna ek

olarak Kushner'ın bölgeye yaptığı ziyaretler Arap ülkelerini planın içeriği hakkında bilgilendirerek yönetimin plan üzerine çalıştığının güvencesini vermek, kilit konumdaki Arap devletlerin ilgilerinin İran tehdidine yönelmesinden yararlanmak istemek, hazırlanan planın mali sorumluluklarını Körfez ülkelerine yüklemek, Gazze sınırındaki çatışmalarda orantısız güç kullanmasıyla uluslararası çıkmaza giren müttefiki İsrail'i kurtarmak gibi amaçları taşımaktadır (Jahshan, 2018).

13-14 Şubat 2019'da Polonya'nın başkenti Varşova'da ABD öncülüğünde konusu "Orta Doğu'da Barış ve Güvenlik" olan konferans düzenlenmiştir. Konusu bu olmasına karşın konferansta İran karşıtlığı ve Arap-İsrail ilişkilerinin normalleştirilmesi öne çıkmıştır. Altmış ülkenin temsilcisinin yer aldığı konferansa ABD'yi temsilen Dışişleri Bakanı Mike Pompeo ve Jared Kushner katılım göstermiştir. Filistin Yönetimi'nin konferansa katılmayı reddetmesine rağmen Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Bahreyn, Umman gibi Körfez ülkelerinin konferansa katılması Trump yönetiminin vaatlerinden biri olan Yüzyılın Anlaşması'nın söz konusu ülkeler tarafından desteklendiğini de açıkça göstermiştir. Ayrıca konferansta Orta Doğu barışına engel olarak görülen İsrail-Filistin çatışmasının çözülememesinin sebebinin İran ve İran'la iş birliği içinde olan aktörlerin sorumlu tutulması yıllardan Filistin davasının savunuculuğunu yapan ülkelerin benimsediği politikaların tersine döndüğünü göstermektedir. Zira İsrail ile normalleşmenin Filistin sorununun çözümünde geçtiğini savunan ülkeler artık İsrail ile İran tehdidi etrafında birleşmeye hazır görünmüştür (Ersoy, 2019; Kurt, 2019).

Varşova Zirvesi'nin ardından Kushner, Orta Doğu barışı için hazırladığı plana destek aramak için ABD müttefiki Körfez Arap ülkelerini ziyaret etmek için bir haftalık Orta Doğu gezisine çıkmıştır. İlk durağı Birleşik Arap Emirlikleri olmuş, Abu Dabi Veliaht Prensi Şeyh Muhammed bin Zayed ile görüşmüştür. Dışişleri Bakanlığı'nın İran elçisi Brain Hook bu görüşmede "*Trump yönetiminin İsrail-Filistin barışını kolaylaştırma girişimleri ve ekonomik yatırımlarla Orta Doğu bölgesini iyileştirmenin yollarının tartışıldığı*" açıklamasında bulunmuştur. Kushner da gezisinin amacının barışın ilerletilmesi için bölge ülkelerinden tavsiyeler almak ve onları barış olması durumunda yararlanılacak olan ekonomik fırsatlar hakkındaki ayrıntıları paylaşmak olduğunu açıklamıştır ("U.S's Kushner in Gulf region to seek support for Mideast peace plan", 2019). Kushner'ın bu adımı ekonomik iş birliği ve karşılıklı bağımlılık vurgusuyla Liberal

anlayışın barış yaklaşımıyla uyumlu görünmektedir. Liberal yaklaşıma göre barışın elde edilmesinin koşullarından biri ulusal ve uluslararası ortamda ekonomik ve siyasi kuralların yerleştirilerek iş birliğiyle karşılıklı bağımlılığın artırılmasıyla mümkündür (Sandıklı ve Kaya, 2012: 138). Bu bağlamda Kushner bu geziyle Liberal anlayış ekseninde Orta Doğu barışı için hazırladığı planın ekonomik bileşeninin tanıtılacağı Bahreyn Konferansı için uygun ortamı sağlamaya çalışmıştır.

Kushner ve ekibi Bahreyn’de yapılması planlanan “Refah için Barış” çalıştayını başlangıçta bakanlar düzeyinde bir zirve olarak tasarlamış olsa da bazı Arap devletlerinin katılmayacağını veya katılım düzeyini azaltacağını düşündüklerinden İsrail davet edilmemiş ve zirve çalıştaya dönüştürülmüştür (Elgindy, 2019: 104). Resmi adı “Refah için Barış: Filistin ve İsrail Halklarının Yaşamlarını İyileştirmeye Yönelik Bir Vizyon (*Peace to Prosperity: A Vision to Improve the Lives of the Palestinian and Israeli People*)” diğer adıyla “Yüzyılın Anlaşması” olarak ilerleyen süreçte açıklanacak planın ilk bileşeni olarak sunulan Refah için Barış Konferansı 25-26 Haziran 2019’da Bahreyn’de düzenlenmiştir. Toplantıya ev sahipliği yapan Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Katar’ın yanı sıra Mısır, Ürdün ve Fas katılırken Lübnan, Irak, Kuveyt’in de içerisinde bulunduğu birçok Arap ülkesi davet edildikleri halde katılım göstermemiştir. Konferansta asıl dikkat çekici nokta ise İsrailli veya Filistinli herhangi bir yetkilinin bulunmamasıdır (Elgindy, 2019: 104). Bahreyn Konferansı “Refah için Barış Atölyesi” olarak bilinmekle birlikte Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri gibi katılımcılardan bağış ve yardım toplamayı amaçlamıştır. Konferansta toplanması öngörülen 50 milyar dolarlık meblağın, Trump vizyonunu ve politikalarını Filistin Yönetimi’nin kabul etmesini teşvik etmek için kullanılması hedeflenmiştir (Dekhakhena, 2021: 179). Diğer bir ifadeyle Orta Doğu’ya yatırımcıları çekecek bir ortam oluşturup ekonominin canlandırılmasıyla barışın tesis edilmesinin yolunun açılması hedeflenmiştir (Fırat, 2019).

ABD’nin İsrail büyükelçisi Friedman, Filistin ekonomisini canlandırma amacıyla yapıldığı iddia edilen bu konferansın ABD’nin Orta Doğu barış çabalarına ivme yaratacağına ve başarılı barış müzakerelerine kapı açacağını söylemiştir (“US ambassador to Israel: Bahrain workshop will create momentum”, 2019). Ancak siyasi çerçevesi belli olmamasına rağmen açıklanan Refah için Barış planının ekonomi bölümü, Filistin topraklarında ekonominin iyileştirilmesini amaçlayan bir dizi ekonomik öneriler sunmakta

olup Filistinlilerin meşru haklarını elde etmelerine yardımcı olmamaktadır (Dekhakhena, 2021: 179). Bu yüzden Filistin Yönetimi ve İsraili yerleşimciler planın taraflı olduğunu iddia ederek eleştirmiştir.

Jared Kushner;

“...ileriye yönelik ekonomik bir yol üzerinde anlaşmak, daha önce çözülemeyen bir siyasi meseleyi çözmenin gerekli bir ön koşuludur...Açık olmak gerekirse, Filistin halkının ekonomik büyümesi ve refahı, çatışmaya İsrail'in güvenliğini garanti eden ve Filistin halkının onuruna saygı duyan kalıcı ve adil bir siyasi çözüm olmadan mümkün değildir.” şeklinde açıklama yapmıştır (“Remarks by White House Senior Advisor Jared Kushner at the Peace to Prosperity Workshop”, 2019). Bu konuşmada verilmek istenen mesaj planın sunduğu ekonomik yardımlardan Filistinlilerin yararlanabilmesinin yolunun İsrail ile nihai bir anlaşmaya varmasından geçtiğidir. Ayrıca Kushner’ın konuşmasında gösterilen haritada İsrail, Filistin ve bölge ülkelerine ait sınırlara, siyasi meselelere ve İsrail’in yerleşimlerine değinilmeden yalnızca yatırım ve kalkınma projeleri anlatılmıştır (Bag, 2019). Pillar’a göre Kushner’ın planı iki devletli çözümü amaçlayan daha önceki ABD yönetimlerinin tekliflerinden farklı olmakla beraber planın bir müzakere teklifinden ziyade Trump’ın yönetime geldiğinden bu yana Netanyahu hükümetiyle birlikte uyguladıkları politikanın bir parçasıdır (Pillar, 2019: 113-114). Yönetime geldiğinden beri Trump’ın aldığı ve uyguladığı kararlar Pillar’ın yorumunu haklı çıkarmaktadır.

Kushner’ın Bahreyn’de Refah için Barış Planının ekonomik çerçevesini açıklamasının ardından Filistinliler planı reddetmiştir. Ayrıca ABD’nin tarafsız bir arabulucu olarak konumunu sürdürmesine yönelik beklentiler de azalmıştır. Refah için Barış Planı işgal altındaki topraklar, komşu ülkelere 50 milyar dolarlık yatırım, Batı Şeria ve Gazze’yi birleştirecek 5 milyar dolarlık ulaşım koridorunu öngörmektedir (Pratiwi vd., 2020: 81). Trump yönetimi, Filistin’i desteklemek amacıyla 10 yıl içinde 22 milyar doların Mısır, Ürdün ve Lübnan’a yapılmak üzere 28 milyar dolarlık kaynak oluşturma sözü vermiştir. Söz konusu yardımın bölgesel ticaretin artmasını sağlamak, altyapı ve ulaşım bağlantılarını, eğitimi, sağlığı ve iş gücü gelişimini iyileştirmek için kullanılması öngörülmüştür (Dekhakhena, 2021: 178-179). Refah için Barış planı İsrail işgalinin hukuki ve politik yönünü görmezden gelerek İsrail’i bölgeye entegre etmeyi amaçlamakta ve Filistinlilerin ekonomik ve siyasi haklarını da inkâr etmektedir.

Trump yönetimi Filistinlilere yapılan yardımların kesilmesi, FKÖ'nün Washington ofisinin kapatılması gibi çeşitli adımlarla, barış ekibinin hazırladığı ve daha sonra açıklanacak olan barış planını Filistinlilerin kabul etmesi için zorlama stratejisi izlemiştir (Tschirgi, 2019: 53). Refah için Barış ekonomi çalıştayının toplanmasına öncü olan Kushner, bir yandan Filistinlilere 50 milyar dolar değerindeki ekonomi planını sunarken diğer yandan da siyasi çözüm sağlanmadan Filistin ekonomisinin canlandırılmayacağını ifade ederek bir nevi Filistinlilerin ekonomik imkanlardan yararlanmasını koşullandırmaktadır. Ekonominin öncelikli olduğu planın, siyasi haklar ve insan hakları konusunda Filistinlilerin mağduriyetlerini ortadan kaldırmayacağı gibi ekonomik gelişmeyle siyasi haklarından vazgeçmelerinin beklentisi Filistinlilerin önyargısını daha da şiddetlendirme tehlikesini içermektedir (Pillar, 2019: 117).

Trump yönetiminin ekonomik barışı; Filistin Yönetimi'nin Yahudi yerleşimlerinin durdurulmasını talep etmeden ve hiçbir koşul sunmadan müzakerelere geri dönmesini sağlamak, başkenti Kudüs'te olmayan devlet kurmalarını, mültecilerin geri dönüşü ve gerek Batı Şeria'daki gerekse Doğu Kudüs'teki İsrail yerleşimlerinin kaldırılması söz konusu olmadan siyasi barışa alternatif olarak sunulduğunu söylemek mümkündür (Dekhakhena, 2021: 179).

Refah için Barış Konferansı her ne kadar Filistin kalkınmasını teşvik etmeyi amaçlıyor olsa da konferansa Filistinlilerin katılımı olmamıştır. Bu durumda konferans Filistin ekonomisini kalkındıracak gelecekte yapılması planlanan siyasi anlaşmaya zemin hazırlamak için değil siyasi anlaşmanın yapılmasıyla ekonomik kalkınmanın mümkün olacağını göstermek için yapılmış ve amacının barışı teşvik etmek değil daha çok Filistin tarafına barışı dayatma olduğu söylenebilir. Bu nedenle Kushner'ın planı hakkında “*İsrail hükümetinin tüm önemli konulardaki tutumunu benimsediğine*” yönelik yorumlar yapılmıştır (Halbfinger, 2021). Kushner'ın Orta Doğu barış planı ile geleneksel ABD tarafsızlığı açık bir şekilde terk edilmekle kalmamış aynı zamanda sunulan iki devletli harita tamamen İsrail çıkarlarına hizmet edecek şekilde hazırlanmıştır (Friedman, 2020). Dolayısıyla Netanyahu'nun Kushner'ın ailesiyle ilişkisinin yakın olması ve ekibinin de çoğunluğunun İsrail yanlısı ve Siyonizm'in destekçisi kişilerden oluşması Orta Doğu barışı için sunulan plana Filistinlilerin şüpheyile yaklaşmasına neden olmuştur (Baysal, 2020). Bu nedenle Trump yönetiminin barışa yönelik çabaları Filistin Yönetimi tarafından düşmanca

algılanmış, Kushner ve ekibi tarafından hazırlanan barış planı hakkında Kushner ile müzakere etmeyi reddetmiştir.

4.3.1. Yüzyılın Anlaşması/Refah için Barış: Filistin ve İsrail Halklarının Yaşamlarını İyileştirmeye Yönelik Bir Vizyon

28 Ocak 2020’de Netanyahu’nun davet edilip Filistinli temsilcilerin hiçbirinin davet edilmediği Beyaz Saray basın toplantısında Trump, resmi adı “Refah için Barış: Filistin ve İsrail Halklarının Yaşamlarını İyileştirmeye Yönelik Bir Vizyon (*Peace to Prosperity: A Vision to Improve the Lives of the Palestinian and Israeli People*)” olan İsrail ve Filistinliler arasında kapsamlı bir anlaşma için hazırlanan barış planını açıklamıştır. Plan, “bölgeyi uzun zamandır rahatsız eden bir soruna en gerçekçi çözüm” olarak kamuoyuna sunulmuştur (“Remarks by President Trump and Prime Minister Netanyahu of the State of Israel in Joint Statements”, 2020). Filistinliler planın hazırlanma aşamalarında dahil edilmediği gibi doğrudan taraf olmalarına rağmen kamuoyuna duyurulurken de Beyaz Saray’daki basın toplantısında yer almamıştır. Filistin Yönetimi lideri Mahmud Abbas, Filistinlilerin tüm haklarına sahip çıkarak Kudüs’ün satılık olmadığını ve sunulan anlaşmanın komplo olduğunu ifade ederek planı reddetmiştir (“Trump releases long-awaited Middle-East peace plan”, 2020).

Planı siyasi, ekonomik ve güvenlik olmak üzere üç çerçevede incelemek mümkündür. Siyasi çerçeve, bir Filistin devletinin kurulabilmesi için Filistinlilerin dört yıl boyunca yerine getirmesi gereken birçok koşulun öne sürüldüğü yol haritası sunmaktadır. Hamas’ın silahsızlandırılması; Filistin İslami Cihad Hareketi’nin bir Yahudi devleti olarak İsrail’i tanınması (Trump, 2020: 10); İsrail’in rızası olmadan hiçbir uluslararası örgüte üye olmama; İsrail ve ABD aleyhinde Uluslararası Ceza Mahkemesi veya diğer mahkemeler önünde herhangi bir yasal işlem yapılmaması; İsrail ordusu tarafından öldürülen kişilerin ve siyasi tutukluların ailelerine yardımının askıya alınması (Trump, 2020: 39); gelecekteki Filistin Devleti’nde yolsuzluğun olmadığı ve insan haklarına saygılı bir yönetişimin kurulmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Trump, 2020: 34). Bu bağlamda kurulacak Filistin Devleti’ne şartlı ve kısıtlı bir egemenlik vadedilmiştir (“Netanyahu says proposed Palestinian capital will be in Abu Dis”, 2020).

Plana göre Kudüs, İsrail'in bölünmemiş başkenti olurken Filistin Devleti'nin başkenti Doğu Kudüs'ün dış mahalleleri olan Kafr Aqab veya Abu Dis olacak (Trump, 2020: 17); Filistinlilerin mülteci statüsü sona erecek ve yalnızca sınırlı sayıda mültecinin Filistin'e dönmesine izin verilecektir (Trump, 2020: 33). 1967'de İsrail tarafından işgal edilen topraklar üzerinde İsrail'in meşruiyeti tanınmıştır. Ayrıca İsrail, Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimlerinin %97'sini topraklarına katacak ve Ürdün Vadisi üzerinde de egemenliğini genişletebilecektir (Trump, 2020: 12-13). Bu haliyle Yüzyılın Anlaşması planında, İsrail'in işgal yoluyla toprak kazanımını ve işgal altındaki topraklara yerleşimler inşa etmesini yasa dışı olarak kabul eden BMGK 242 sayılı kararının yanı sıra mevcut yasal sınırlamalar da dikkate alınmamakta ve iki devletli çözümü ortadan kaldırmayı hedeflemekle birlikte daha büyük bir İsrail ve küçültülmüş bir Filistin varlığı sağlamaktadır.

Planın ekonomik çerçevesinde Filistin ekonomisine, toplumuna ve hükümetine 50 milyar dolardan fazla yatırım sunularak mevcut işsizliği de sonlandıracak stratejik altyapı yatırımları vadedilmektedir (Trump, 2020: 19). Buna ek olarak Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni bölgesel ve küresel pazarlara açacak İsrail'den geçen bir erişim yolu ile birbirine bağlanmasını ve İsrail'e tehdit oluşturmadığı takdirde de Filistin Devleti'ne liman öngörmektedir (Trump, 2020: 12). Bu durumda sunulan planda Bahreyn Konferansı'nda tanıtılan ekonomik bileşene de bağlı kalındığı görülmüştür.

Planın güvenlik çerçevesinde ise kurulacak Filistin Devleti'nin asayiş ve kanunun uygulanmasını sağlayacak, terörist saldırılarını önleyebilen yalnızca iç güvenliğini sağlayacak güvenlik güçleri dışında tamamen askerden arındırılması öngörülmektedir (Trump, 2020: 22). Ayrıca Filistin Devleti dışındaki tüm yolların ve Ürdün Nehri'nin batısındaki hava sahasının kontrolü İsrail Devleti'nin kontrolünde olacaktır (Trump, 2020: 3). Dolayısıyla planda Filistin'e tam bir egemenlik vaat edilmemiş daha çok İsrail'in statükosunun güçlendirilmesine yönelik kararları içermektedir.

Trump'ın girişimiyle Kushner ve ekibi tarafından hazırlanan söz konusu planda Filistinlilerin siyasi ve ulusal endişeleri dikkate alınmadan ekonomik kaygılar dikkate alınmış ve plan Filistin tarafına ekonomik iş birliği ve kalkınma anlamında hizmet sunmuştur. Trump'ın Filistinlilere yapılan yardımları sonlandırma hamlesi ve planın

sunduğu ekonomik yardım göz önünde bulundurulduğunda sunulan planı Filistinlilerin imzalaması için zorlayıcı bir yöntem benimsendiği ve statükonun Filistinliler aleyhinde daha da kötü hale getirildiğini söylemek mümkündür (Pillar, 2019: 116). Diğer bir ifadeyle Filistinlilerden İsrail-Filistin barışının sağlanması için kendi kaderini tayin etme hakkından ekonomik kazançlar karşılığında vazgeçmeleri talep edilmiştir. Bu nedenle sorunun çözümü için Kushner'ın sözde arabuluculuğuyla hazırlanan planın sorunu daha da karmaşıktırdığı ve taraflar arasındaki uyuşmazlığın çıkmaza girmesine neden olduğu söylenebilir. Erdoğan ve Habash'a göre Trump yönetiminin barış planı, Filistin Yönetimi'nin varlığını tamamen ortadan kaldırmakta olup yalnızca bir taraftan tavizler vermesini istediğinden başarısız olmaya mahkumdur (Erdoğan ve Habash, 2020: 138). Ayrıca ABD yönetimin söz konusu tek taraflı yaklaşımı, yapılacak herhangi bir müzakerede ABD'nin arabulucu rolünün güvenilirliğine gölge düşürmektedir.

Planın, Trump'ın ABD Senatosunda eleştirilere maruz kaldığı ve Netanyahu'nun İsrail siyasetinde yolsuzlukla suçlandığı bir zamanda açıklanması dikkate alınması gereken başka bir konudur (Bowen, 2020). Zira planın Netanyahu ve Trump'ın iç siyasette yaşadığı sıkıntıların gündemde olduğu bir zamanda açıklanması, her iki ülkenin de iç siyasetteki ilgiyi barış planına yönlendirerek çıkarlarını gerçekleştirme faaliyeti olarak yorumlanabilir. Bu durum planın Trump ve Netanyahu çıkarları doğrultusunda hazırlandığı mesajını da içermektedir.

Trump'ın barış planı, şartların esas alındığı müzakerelerin ardından Filistin devletinin kurulmasını öngörse de plan Filistinlilerin beklentilerini karşılamamaktadır. İsrail'in beklentilerine hizmet ederek hazırlanan planın en önemli etkisinin iki devletli çözüm seçeneğinin masadan kaldırmasıdır (Eriksson, 2018: 58-59). Bu nedenle planın açıklanması, Filistin Yönetimi ve Ürdün'ün yanı sıra Arap kamuoyunun da tepkisine neden olmuştur. Filistinlilerin planı reddetmesinin ardından Netanyahu'nun Batı Şeria'nın %30'unu ilhak etme kararını açıklaması, İbrahim Anlaşmalarının geliştirilmesine yol açan müzakereler üzerinde tetikleyici bir etki yarattığı söylenebilir. Zira bölge ülkelerinin tümünün Yüzyılın Anlaşması'nı kabul etmemesi üzerine planın masadan kalkması, Trump ve Kushner'ın Körfez ülkeleri ve İsrail normalleşmelerine yoğunlaşmasını sağlamıştır. Bu yüzden Trump yönetiminin hazırladığı barış planı Thomas Friedman tarafından İsrail ile Filistinliler arasında barışı sağlamasa da İbrahim Anlaşmaları gibi sonuçlara yol açtığından

şimdiye kadar ortaya konulan en önemli barış planı olarak görülmüştür (Friedman, 2020). Trump'ın barış planı, İsrail ile Körfez Arap ülkeleri ile ilişki kurmasına engel oluşturan İsrail-Filistin sorununun çözüleceğine yönelik bir algı yaratarak Filistin Yönetimi'nin dahil olmadığı bir barış girişimiyle İsrail-Körfez ülkeleri normalleşmesi hedeflenmiştir.

4.3.2. İran'ın Etkisi

1979'da İran Devrimi'yle birlikte Ayetullah Humeyni yönetimindeki İran İslam Cumhuriyeti'nin ezilenlerin yanında olma prensibi ve Orta Doğu coğrafyasında bölgesel güç olma hedefleri İran'ın Filistin sorununun sıkı takipçisi olma nedenleri arasındadır. İran, mezhepsel politikalarından ötürü Sünni Arap ülkeleriyle ilişkisinin olumsuz etkilenmemesi için Sünni Filistin'i destekleyerek ABD hegemonyası ve İsrail'in bölgedeki varlığına karşı İslam dünyasının sempatisini kazanmaya çalışmıştır (Vural Jane, 2019: 539-555). Bölgedeki ABD nüfuzuna ve İsrail'in karşısında kendisini konumlandırarak Filistin taraftarlığıyla öne çıkan Lübnan'daki Hizbullah'a ve Filistin'deki İslami Cihad ve Hamas'a destek sağlayarak İsrail karşıtı gruplarla iş birliği içerisinde faaliyetlerini sürdürmektedir. İran'ın nükleer güç olma faaliyetleri, yönetim şekli, bölgedeki terör örgütlerini desteklemesi ABD'yi rahatsız etmektedir.

Obama yönetiminin İran'a karşı izlediği yumuşak politika ABD-İsrail ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. 2015 yılında Obama liderliğinde ABD-İran nükleer anlaşması olan Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP), İran'a yönelik ekonomik yaptırımların nükleer programın kısıtlanması karşılığında kaldırılmasıyla imzalanmıştır (Gören, 2020: 291; Dekhakhena, 2021: 171). Buna karşın Trump, İran'ı gerek nükleer programıyla gerekse bölgedeki terör örgütlerine verdiği destekle bölgenin istikrarsızlaşmasına neden olan bir tehdit unsuru olarak görmektedir. Bu nedenle BM Konseyinin beş daimî üyesi ve Almanya ile İran arasında imzalanan İran Nükleer Anlaşma'dan 8 Mayıs 2018'de tek taraflı olarak çekilmiş ve İsrail'in de desteklediği İran'a yaptırımlar geri getirilmiştir (Deveci, 2019). Trump'ın anlaşmadan çekilme gerekçesi olarak İran'ın gerek dünyaya gerekse İsrail'e tehdit oluşturması gösterilmiştir ("Remarks at a Cabinet Meeting and an Exchange With Reporters", 2018).

Obama yönetiminin İran ile yakınlaşması, İran tehdidiyle yoğun baskı hisseden İran karşıtı Körfez monarşilerinin ABD'den uzaklaşmalarına ve Çin ile Rusya'yla yakınlaşmalarına neden olmuştur. Bu durum bölgedeki Amerikan çıkarlarına tehdit oluşturmuştur (Bayrak, 2021: 107). Bu nedenle “Suudiler Orta Doğu’yu İranlılarla paylaşmalı” ideolojisiyle Şii-Sünni güç dengesi politikası izleyen Obama’nın aksine Trump, belirli bazı Sünni ülkelerle İsrail’in çıkarları doğrultusunda İran’ı sınırlama politikası izlemiştir (Kardaş, 2018). Böylece İsrail-Filistin çatışmasına BM Güvenlik Konseyi’nin 242 ve 338 sayılı kararlarınca çözüm bulunması durumunda bölge ülkelerinin İsrail’i tanıyacağı ve ilişkilerini normalleştireceği anlayışı Trump döneminde revize edilerek İran karşıtlığı üzerinden yürütülmüştür. İran karşıtlığı ekseninde Arap ülkeleri ve İsrail’i birleştirmeyi amaçlayan Trump, İsrail-Filistin çatışmasının çözümü gerçekleşmeden İran tehdidi etrafında Arap ülkeleri ile İsrail’in normalleşerek ekonomik iş birliğinin yapılmasıyla bölge refahının sağlanacağı anlayışını benimsemiştir (Gürseler, 2021: 402).

Trump, Amerikan çıkarları için önemli Körfez Arap ülkeleriyle ilişkileri ABD çıkarlarını koruyarak yeniden kurma hedefini İran üzerinden gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bunun için bölge ülkelerin politikalarında etkili olan Filistin sorunu ile bölgede tehdit olarak görülen İran’ın dengelenmesi konusunu birbiriyle bağdaştırarak İran’ı dengelemek isteyen Arap devletlerle ve İsrail arasında ilişkilerin normalleştirilmesi için faaliyetlerde bulunmuştur. Bunun için İsrail’in tehdit olarak gördüğü İran’ı dengeleme amacı bulunan Arap devletlerinden Suudi Arabistan ve Mısır gibi ülkeleri de kapsayan bölgesel ittifak ağının inşa edilmesiyle Arap-İsrail normalleşmelerini gerçekleştirmeye çalışmıştır (Dekhakhena, 2021: 176). İran tehdidi, gerek Körfez ülkelerinin İsrail ile normalleşme faaliyetlerine gerekse ABD’nin çıkarları doğrultusunda İsrail-Filistin çatışmasını yönetmesine olanak tanımıştır.

İran gibi saldırgan politikalar izleyen bölge ülkelerinin olması ve bu durumun Körfez monarşileri üzerinde baskı oluşturması, Körfez ülkelerinin savunma alanında yabancı güçlerin desteğini almasına neden olmuş ve yabancı güçlerle güvenlik anlaşmaları yapmaya yönelmişlerdir. ABD’nin Körfez ülkeleri üzerinde etkisinin artarak Körfez güvenliğinin sorumluluğunu alması yani bölgedeki varlığını yoğunlaştırması 1991’de Irak’ın Kuveyt’i işgaliyle başlamıştır (Bakır, 2021: 276-277). Ayrıca Körfez ülkelerinin kolektif bir güvenlikten yoksunluğu, güvenliklerinin sağlanması için süper güç desteğini

gerekli kılmıştır (Bayrak, 2021: 107). Dolayısıyla Körfez ülkelerinin silah teminatçısı olarak kendini konumlandıran ABD'nin bölgesel monarşiler üzerindeki etkisi artmıştır.

4.3.3. İbrahim Anlaşmaları

İsrail-Filistin çatışmasının çözümünü sağlayarak hem iki taraf arasında hem de Orta Doğu'da barışı sağlama vaadinde bulunan Refah için Barış Planı'nda bölgesel barış farklı şekilde planlanmıştır. İsrail Devleti'nin uluslararası toplumun bir parçası olarak görülmesini hedefleyen planda, Arap devletlerinin bölgedeki tüm ülkelerin çıkarları için İsrail Devleti ile tam bir iş birliğinin yapılmasını barış için gerekli kılmıştır (Trump, 2020: 36). Zira plana göre İsrail ile Arap ve Müslüman ülkeler arasında resmi ilişkilerin yokluğu İsrail-Filistin çatışmasının daha da şiddetlenmesine neden olmuştur. Bu nedenle Arap ve Müslüman ülkelerin İsrail ile ilişkilerini normalleştirilmesi, İsrail-Filistin çatışmasının çözümünün bulunmasına yardımcı olacağı gibi radikallerin de bu çatışmayı kullanarak bölgeyi istikrarsızlaştırmalarına engel olacaktır (Trump, 2020: 2). Başka bir deyişle planda bölge ülkelerinin İsrail ile normalleşme koşulu olan Filistin devletinin kurulması konusu uygulamaya geçmeden bölgede tehdit unsuru olan İran'a karşı İsrail ile iş birliği yapılarak Orta Doğu'da barışın elde edileceği savunulmaktadır (Gürseler, 2021: 382). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Orta Doğu barışı için hazırlanan plan, Müslüman ve Arap ülkeler için yeni bir dönemin başlangıcını, İsrail açısından ise mevcut statükosunu güçlendirmesini ifade etmektedir.

2002'de İsrail-Filistin çatışmasının çözümü için Suudi Arabistan öncülüğünde sunulan Arap Barış Girişimi olarak bilinen plan doğrultusunda İsrail-Filistin çatışmasının, BMGK'nin 242 ve 338 sayılı kararlarının öngördüğü şekilde çözülmesi ve İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesi karşılığında Arap Birliği üyelerinin İsrail'i tanınacağı ve ilişkilerin normalleşebileceği açıklanmıştı (Kostiner, 2009: 423-424; Pratiwi vd., 2020: 88). İbrahim Anlaşmaları ile Arap Barış Girişimi'ndeki normlar yıkılmış bilakis normalleşme anlaşmalarında Arap Barış Girişimi'nin aksine İsrail ile ilişkilerin normalleşmesi için İsrail-Filistin çatışmasının çözümü ve Filistinli mülteci sorununun çözümü şart olarak belirtilmemiştir. “Barış için barış” ilkesiyle imzalanan İbrahim Anlaşmaları'nda Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Bahreyn, İsrail-Filistin çatışmasının çözümü şart koşulmadan yalnızca Yüzyılın Anlaşması'na dayanarak Netanyahu'nun Batı

Şeria'nın bir kısmını ilhak etme kararından vazgeçmesi koşuluyla İsrail ile normalleşmiştir (Lazin, 2023: 480).

Üç semavi dinde de Hz. İbrahim ve iki oğlunun önemli olmasından dolayı anlaşmaların adı İbrahim Anlaşmaları (*Abraham Accords*) olarak isimlendirilmiştir. Müslümanlarda Hz. İsmail, Hristiyan ve Yahudilerde Hz. İshak ön plandadır. Dolayısıyla bu isimlendirme ile bölge ülkeleri rahatlatılmış ve anlaşmaların imzalanması için teşvik oluşturulmuştur (Baysal, 2020). İsrail ve BAE'nin desteğiyle Trump ve Kushner'in İbrahim'in üç dini olan Yahudilik, İslam ve Hristiyanlığın Orta Doğu'da hoşgörü ve barış içinde bir arada yaşama fikri ekseninde gelişen İbrahim Anlaşmaları'nı önermesi üzerine 15 Eylül 2020'de İsrail'in BAE ve Bahreyn ile ayrı ayrı imzaladığı anlaşmaları Trump tanık olarak imzalamıştır (Lazin, 2023: 479). Daha sonra Kuzey Afrika ülkelerinden Sudan ve Fas'ın da İsrail ile normalleşmeye karar vermesi ile anlaşma genişletilmiştir.

Üçüncü taraflar çatışma taraflarıyla var olan ilişkilerin korunması ve yeni ilişkiler geliştirmek (Touval, 1992: 240), prestijini yükseltmek, müttefiklerinin ve kendi çıkarlarını garanti altına almak için arabulucu rolü üstlenebilmektedir. Trump'ın Kasım 2020 Amerikan seçimlerinden önce Yahudi lobisinin desteğini alma, bölgesel ittifak kurarak İran'ı sınırlama, Orta Doğu'da artan Çin varlığını engelleme hedefleri (Bayrak, 2021: 106) ve daha önce hiçbir ABD başkanı tarafından gerçekleştirilmemiş İsrail-Filistin çatışmasına kalıcı çözüm getirme hevesi İsrail ile Arap devletleri arasında normalleşme anlaşmalarına arabuluculuk yapma motivasyonlarını oluşturmuştur (Bayrak, 2021: 106). Amerikan seçimleri öncesinde Orta Doğu barışına yönelik bir gelişme arayışında olan Trump yönetimi, seçimlere olumlu yansımaları olabilecek bir girişimde bulunarak İbrahim Anlaşmaları'nın yapılması için çabalamıştır. Ona göre İsrail ile diğer Arap ülkelerinin anlaşma yapmaları Filistinlileri müzakere masasına oturmaya zorlayacaktır (Forgey, 2020). İsrail taraftarlığıyla öne çıkan Trump yönetiminin, normalleşme anlaşmalarına arabuluculuk yapmaları Filistinlileri barış görüşmelerine katılmaya zorlama stratejisi ile motive edilmiştir.

Donald Trump, İsrail Başbakanı Netanyahu, BAE Dışişleri Bakanı Abdullah bin Zayed Al Nahyan ve Bahreyn Dışişleri Bakanı Abdullah bin Raşid ez-Zayani'nin katıldığı 15 Eylül 2020'de Beyaz Saray'da düzenlenen bir törenle İsrail, BAE ve Bahreyn ile ayrı

ayrı normalleşme anlaşması imzalarken söz konusu üç ülke İbrahim Anlaşması adı verilen metni imzalamıştır. Böylece BAE ve Bahreyn, Mısır ve Ürdün'den sonra İsrail ile normalleşen Arap ülkeleri olmuştur. Trump imzalanan anlaşmaların bölgede daha kapsamlı bir barış için temel oluşturacağını düşünmüştür (“İsrail, BAE ve Bahreyn arasında varılan 'ilişkilerin normalleştirilmesi' anlaşması imzalandı”, 2020). Anlaşmalar İsrail tarafında başbakanlık düzeyinde imzalanırken BAE ve Bahreyn taraflarında dışişleri bakanlığı düzeyinde imzalanması, normalleşmeye karar veren ülkelere uluslararası komuoyunun tepkisini azaltmak için yapılan bir hamle olduğuna yönelik yorumlara neden olmuştur.

Anlaşma imzalanmadan önce konuşma yapan Trump (“Remarks With Prime Minister Benjamin Netanyahu of Israel, Minister of Foreign Affairs and International Cooperation Abdallah bin Zayid Al Nuhayyan of the United Arab Emirates, and Minister of Foreign Affairs Abdullatif bin Rashid Al Zayani of Bahrain at the Abraham Accords Signing Ceremony”, 2020):

“...tarihin akışını değiştirmek için buradayız. Onlarca yıl süren bölünme ve çatışmanın ardından yeni bir Orta Doğu'nun şafağını kutluyoruz... her inanç ve kökenden insanın bir arada barış ve refah içinde yaşadığı bir geleceğe doğru büyük bir adım atıyoruz...İsrail ile Arap Devleti arasında çeyrek yüzyıldan fazla bir sürenin ardından ilk iki barış anlaşmasını imzalayacaklar. İsrail'in tüm tarihinde daha önce bu türden yalnızca iki anlaşma yapılmıştı. Şimdi tek bir ayda iki başarıya ulaştık” diyerek yönetiminin başarısını ortaya koymuştur. Aynı konuşmada İbrahim Anlaşmaları'nın, bölge halklarını geçmişteki başarısızlıklardan kurtararak bölgenin tamamı için kapsamlı bir barışın temelini oluşturacağını ve bu adımın diğer liderleri de teşvik ederek İsrail ile normalleşme anlaşmalarının imzalanacağına dair umudunu açıkça ifade etmiştir. İbrahim Anlaşmaları'nın Trump'ın İsrail'i bölgeye entegre etme çabalarının bir parçası olduğunu söylemek mümkündür.

1979'da Mısır-İsrail normalleşmesi Arap Birliği'nin tepkisini çekerek Mısır'ın Arap dünyasından dışlanmasına neden olurken 1994'te Ürdün'ün İsrail ile barış anlaşması imzalaması Körfez ülkeleri tarafından desteklenmiştir. 2010 Arap Baharı'nda demokratikleşme dalgasının bölgede karşılık bulmasıyla rejim güvenliği kaygısına düşen bazı Arap devletleri, demokrasiyi engelleme ve İran'ın bölgedeki etkisini kırma amacı Körfez-ABD ittifakının güçlenmesini sağlamış ve Körfez-İsrail yakınlaşmasını da

beraberinde getirmiştir (Uysal, 2021: 330-335). İsrail ile normalleşme hareketinde BAE ve Suudi Arabistan veliaht prenslerinin İsrail ile yakınlaşma sürecine girmelerinin etkisi vardır (Çavuşoğlu, 2022: 29).

Duran, Kushner'ın girişimini Amerika'nın bölgeye Afganistan ve Irak işgali ve 2010 Arap Baharı'nın etkisiyle ortaya çıkan isyanlardan sonra üçüncü müdahalesi olarak görmüş ve normalleşme süreçlerinin özelde Filistinlilere genelde Arap ülkeleri üzerinde bir fayda sağlamayacağını, her şekilde İsrail'in bu süreçten kazançlı çıkacağını iddia etmiştir. Bu adımın Filistin davasına darbe indirmesinin yanı sıra bölgede düzen, istikrar ve barış getirmeyerek ayrışmaların derinleşmesine ve rekabetlerin artmasına neden olacağını belirtmiştir (Duran, 2020).

İbrahim Anlaşmalarının yapılmasında Orta Doğu barışına ulaşan ABD başkanı olarak miras bırakma arzusu ve ABD'nin stratejik ortağı İsrail ile diğer müttefik devletlerin ortak düşman olarak algılanan İran karşı bir cephe kurma istediği ile motive olan Trump (Umar, 2020) BAE, Bahreyn, Sudan ve Fas'ın İsrail ile normalleşmesine yoğun müdahalelerde bulunmuştur (Uysal, 2021: 341). Trump'ın normalleşme için sağladığı teşvikler İsrail ile normalleşmenin önemli ayaklarından birini oluşturmuş ve İbrahim Anlaşmaları, Filistin Yönetimi'nin elindeki kozları yok ederek onu müzakere masasına oturmaya zorlama girişimi olarak görülmüştür. Zira söz konusu anlaşmalarla Filistin Yönetimi'nin en büyük avantajı olan Körfez Arap devletlerinin Filistin devletinin kurulmasının ardından İsrail ile normalleşmenin olacağı şartı ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca Orta Doğu istikrarsızlığının temel kaynağı olarak görülen toprak anlaşmazlıklarına anlaşmalarda değinilmemiş olması barış anlaşmalarının yüzeysel kaldığını göstermektedir (Bayrak, 2021: 111).

İsrail-Filistin sorunu, yabancı ülkelerle müzakere eden Arap devletlerine etkili bir pazarlık kozu olarak uzun yıllar avantaj sağlamış ve bu açıdan sorun sık sık suistimal edilmiştir (Bayrak, 2021: 110-113). Orta Doğu ülkelerinin dış politikalarına hâkim bir konu olmasına karşın son yıllarda özellikle Körfez ülkelerinin kendi çıkarlarını öncelikli hale getirmesi sorunun gölgede kalmasına neden olmuştur. Bu yüzden BAE gibi bölgede paralel politikalar izleyen ülkedense İsrail ile yakın ilişkiler yürütmeyen Sudan ve Fas gibi ülkelerin normalleşmesi daha dikkat çekici görünmüştür.

İsrail-Birleşik Arap Emirlikleri Normalleşmesi

İsrail ile Körfez ülkelerinin uzun yıllar resmileştirmekten kaçındıkları örtük ilişkileri mevcuttur. Normalleşme sürecinin ilk adımı 2009'da Obama döneminde İsrail ve BAE büyükelçileri, İran'ın nükleer projelerini kontrol etmeye ABD'nin müdahil olmasını talep etmeleriyle başlamıştır. Netanyahu ve BAE Dışişleri Bakanı Muhammed bin Zayed el-Nahyan, İran'a karşı sert bir pozisyon alınması konusunda ortak fikirlere sahip olmuşlardır. Bu yönde yaklaşan ilişkiler Trump döneminde zirveye ulaşmıştır. Birleşik Arap Emirlikleri ile Suudi Arabistan arasındaki ekonomik ve siyasi rekabette Suudi Arabistan ile İsrail ilişkilerinin gerilediği dönemde Suudi Arabistan'ı geride bırakmak isteyen Birleşik Arap Emirlikleri kendisine bölgede jeopolitik ve ticari anlamda daha geniş bir alan açmak amacıyla İsrail ile ilişkileri geliştirme yoluna gitmiştir (Dikmen, 2020).

Yüzyılın Anlaşması'nda öngörülen Batı Şeria'nın bazı yerlerinde İsrail egemenliğinin tanınmasını dayanak göstererek Netanyahu'nun söz konusu yerleri ilhak etme kararı alması üzerine BAE'nin Washington Büyükelçisi Yusuf El Uteybe, ilhak kararından vazgeçilmesi koşuluyla BAE'nin İsrail ile ilişkileri normalleştirilebileceğini belirtmiştir (Friedman, 2020). BAE'nin Washington Büyükelçisi Yusuf El Uteybe bir köşe yazısında Batı Şeria'nın tek taraflı olarak ilhakının İsrail'in Körfez ülkeleriyle ilişkisini tehlikeye atacağını ve gerek Arap ülkeleriyle gerekse BAE ile ekonomik, güvenlik ve kültürel bağları geliştirmeye yönelik isteklerini ve iyiye giden ilişkileri tersine çevireceğini söyleyerek bir nevi İsraillilere uyarıda bulunmuştur (Halbfinger ve Hubbard, 2020). Bu uyarıyı iç politikada yaşadığı sorunlardan ötürü dikkate alan Netanyahu iç politikadaki sorunları dış politikadaki olumlu havayla etkilemek için teklifi kabul etmiştir.

13 Ağustos 2020'de Trump'ın BAE ve İsrail'in ilişkilerini normalleştirmek için ortak karara vardığını dünya kamuoyuna duyurması, ABD'nin iki ülke arasında imzalanacak anlaşmada yönlendirici bir rol üstleneceğini açıkça göstermiştir (Şahin ve Güzel, 2021: 23). BAE ve İsrail normalleşmesinin duyurulmasının ardından Trump yönetimi ve İsrail'in kurduğu ortak heyetler, bölgede normalleşmeye destek olma potansiyeli olan ülkelere yoğun bir diplomasi trafiğine başlamışlardır. ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo ve İsrail heyeti Sudan, Bahreyn ve Umman'ı kapsayan tura çıkmasının ardından Jared Kushner ve İsrail heyeti Mısır, İsrail, BAE, Katar ve Bahreyn

gibi ülkeleri kapsayan tura çıkmıştır (Ereli, 2020). Bölge ülkelerinin İsrail ile normalleşmeleri için yoğun bir diplomasi yürütülmüş olsa da tur sırasında birçok Arap ülkesinin tepkili ve temkinli açıklamaları Trump yönetiminin beklentilerini tam anlamıyla karşılamamıştır.

ABD, İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri İbrahim Anlaşmaları'nın yapılması için ulusal çıkarların ötesinde daha çok iç siyasetin etkisiyle motive olmuştur. Trump yönetiminde Orta Doğu barışı için gerekli planın hazırlanması için yetkilendirilen Jared Kushner, çatışmanın asıl taraflarının, İsrail ve Filistinliler, çözüm için gerekli tavizleri vermeye yanaşmayacaklarını anlaması üzerine önceki ABD yönetimleri gibi başarısız olmamak adına İsrail ile İran tehdidi gibi ortak bir sorunu paylaşan Körfez'deki Sünni Arap devletlerine yönünü çevirmiştir. Bu politikayı izlemesinde Kasım 2020 Amerikan seçimlerinde Trump'a fayda sağlayacak bir atılıma duyulan ihtiyacın İsrail ile normalleşme anlaşmalarının yapılmasıyla karşılanacağını düşünülmesidir (Lazin, 2023: 480).

İsrail'in iç siyasetinde ise Netanyahu çok sayıda hukuki suçlamalarla karşı karşıya olup Mart 2021 seçimlerini kazanma konusunda endişelenmiştir. Trump'ın karşı olmasına rağmen seçmen kitlesini kaybetmemek için seçim vaadi olarak Batı Şeria'yı ilhak etme sözü vermiştir. Bu vaadi gerçekleştirmesi Trump ile ilişkisine, doğrudan vazgeçmesi de hem kişisel olarak kendine hem de seçime olumsuz yansıması olacaktı. Bu durumu çıkarları doğrultusundan yönetmek isteyen Netanyahu, ilhak kararından vazgeçilmesi şartıyla barış yapmak isteyen Körfez'deki iki Arap ülkesiyle barışı sağlamak için ilhak kararından vazgeçildiğini ilan etmiştir. Bu bağlamda Batı Şeria ilhak planının Trump yönetimi tarafından desteklenmemesi, iç muhalefetin baskısı ve hakkındaki yolsuzluk suçlamaları nedeniyle Netanyahu, “barış için toprak” ilkesinin “barış için barış” ilkesine dönüştüğü İbrahim Anlaşmaları'nı imzalamaya yönelmiştir (Ahmed vd., 2021: 81; Lazin, 2023: 480-481). Anlaşmalar iç siyasette mevcut çatışmaların hafifletilmesinde, uluslararası konjonktürde de siyasi imajın genişletilmesinde Netanyahu'ya kişisel anlamda fayda sağlarken, anlaşma metninde iki devletli çözümden bahsedilmemiş olması İsrail için önemli bir başarı olarak görülmüştür (Bayrak, 2021: 108).

1973 Yom Kippur Savaşı sonrasında ABD Kongresi'nde alınan İsrail'in bölgedeki askeri üstünlüğünü koruma kararı ile ABD'nin İsrail'in komşularına silah satışı

sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla ABD, Arap devletlerinin gelişmiş Amerikan silah sistemlerini satın alma taleplerini tam anlamıyla karşılamamıştır. Bu durumun yansıması BAE'nin söz konusu silah sistemleri için taleplerinin uzun süredir bekletilmesinde görülmektedir. Netanyahu ve Trump'ın BAE'ne İsrail ile ilişkileri normalleştirilmesi karşılığında ABD'den gelişmiş F-35 ve insansız hava araçları satın alabileceğine yönelik teşvikte bulunması İsrail-BAE normalleşmesini motive etmiştir. Normalleşme anlaşmasının imzalanmasıyla İsrail'in F-35 satışlarına olumlu yanıt vermesi üzerine ABD-BAE arasında F-35 satışını içeren anlaşma 20 Ocak 2021'de hayata geçirilmiştir (Şahin ve Güzel, 2021: 23-24). Bu bağlamda BAE ile İsrail arasında yapılan anlaşma bölgede barışın ve güvenliğin tesis edilmesi amacının arka planında Abu Dabi yönetiminin Washington'dan F-35 alımında kolaylık sağlamasını da içermiştir. Anlaşma, BAE'nin F-35 alımı sonrası İsrail'in BAE'ye uçak yedek parçası temin etmesi yoluyla iki ülkenin ilişkilerini güçlendirmekte ve İsrail ekonomisine katkı sağlamakta (Şahin ve Güzel, 2021: 24) ve barış tesis etme girişimi altında İsrail ile ABD'nin ortak çıkarlarına hizmet etmektedir.

İsrail'de anlaşmalara tepkiler genel olarak olumlu olmasına rağmen bazı kesimlerin tepkisiyle de karşılaşmıştır. ABD'nin BAE'ne anlaşmayı imzalamasına karşılık F-35 savaş uçakları ve birçok yüksek teknoloji silahlarının satılabileceği teşvikinde bulunması, Amerika'nın İsrail'in bölgedeki askeri üstünlüğünü koruma politikasını değiştirmeye çalıştığına yönelik endişelere neden olmuştur. Normalleşme sürecine bölge ülkelerinin halkları tepki göstermiş ancak Ortadoğu siyasetinde halk tepkilerine duyarlı yönetim anlayışına sahip olunmaması bölge siyasetinde tepkilerin etkisini sınırlandırmıştır. 15 Eylül 2020'de imzalanan İbrahim Anlaşmalarının, ABD ve basın tarafından “barış anlaşması” olarak tanımlanmasını Dov Waxman eleştirmiştir. Ona göre BAE ve İsrail hiçbir zaman savaş halinde olmadıklarından imzalanan anlaşmalar barış anlaşması olarak tanımlanmamalı BAE-İsrail arasında sessizce gelişen ilişkilerin resmi olarak derinleştirilmesini ifade etmektedir (Waxman, 2020).

İsrail-Bahreyn Normalleşmesi

Bahreyn'in İsrail ile normalleşmeye sıcak baktığını Refah için Barış Konferansı'nda Bahreyn Dışişleri Bakanı Halid bin Ahmed Al Halife “*İsrail'in, varlığını*

sürdürmesi gereken bir ülke olduğuna inanıyoruz. Onunla iyi ilişkilere sahip olmayı ve barış yapmayı istiyoruz.” söyleriyle açıkça ifade etmiştir (Fırat, 2019). Bunun üzerine 11 Eylül 2020’de İsrail ile Bahreyn’in ilişkileri normalleştirme kararına vardığını duyuran Trump, BAE ve Bahreyn’in anlaşmayı imzalamaya karar vermesinden duyduğu mutluluğu ifade ederken diğer Orta Doğu ülkelerinin hatta Filistinlilerin de normalleşme sürecine katılacağını çünkü birlikte mücadele yürüttüğü tüm dostlarının anlaşma yolunu seçeceğini ve Filistinlilerin de başka seçeneklerinin kalmayacağını vurgulamıştır (“Remarks on the Normalization of Relations Between Israel and the Kingdom of Bahrain”, 2020). Trump’ın İsrail ile Arap ülkelerini normalleştirme adımı, yapılan anlaşmaların domino etkisi yaratarak diğer ülkeleri de normalleşme dalgasına dahil etme girişimi olduğunu göstermektedir.

Bahreyn-İsrail normalleşme anlaşması hakkında Filistinli müzakereci Saeb Erekat, söz konusu anlaşmanın bölgeye dayatılan büyük planın bir parçası olduğu ve bu durumun bölge barışıyla ilgili olmaktansa daha çok ülkeler arası ilişkilerle ilgili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bölgede oluşturulan askeri ittifakı Arap-İsrail NATO’suna benzeterek bu adımların bölge barışına ve Filistin sorununun çözümüne yardımcı olmayacağını da sözlerine eklemiştir (Gradstein, 2020). Dolayısıyla Bahreyn-İsrail normalleşmesine de Filistinliler karşı çıkmıştır.

Suudi Arabistan kraliyet ailesiyle yakınlığı bulunan Sünni el Halifa ailesi tarafından yönetilen Bahreyn küçük bir Körfez ülkesi olup ABD Donanması’nın 5. Filosu’nun konuşlandığı bir ülkedir. Şii nüfusu fazla olup İran’ın etkisi altındadır. Bahreyn’in Körfez ülkelerinden aldığı yardım paketleri, petrol fiyatları ve ayaklanmalar ekonomisinin küçülmesine neden olmuştur. Bu nedenle Bahreyn, Trump ve Kushner’ın İran karşıtı bir cephe oluşturma faaliyetleri ve ekonomik teşviklerine ilgili davranmıştır (Bowen, 2020).

2011 yılında ülkede yaşanan protestolar Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan’ın yardımları sayesinde bastırılmış ve ülkenin dış politikası Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan’ın yönelimleri ile hizalanma ve İran karşıtlığı ekseninde oluşturulmuştur. 2020 yılında ise Birleşik Arap Emirlikleri’nin Bahreyn üzerindeki etkisi artmıştır (Ereli, 2020). Bu yüzden BAE’nin İsrail ile normalleşme sürecine girmesinin Bahreyn’in üzerinde etkisi olmuştur. Bu bağlamda Bahreyn’in İsrail ile normalleşme

anlaşması imzalamasının temel nedeni ülke içerisindeki Şii çoğunluğunun üzerindeki İran etkisini sınırlamak için hem Amerika hem de İsrail ile ilişkileri geliştirerek İran tehdidini engelleme isteği olarak öne çıkmaktadır (“BAE ve Bahreyn’den İsrail ile Normalleşme Anlaşması”, 2020). Bahreyn’in göreceli olarak Suudi Arabistan’a bağlı olması ve İsrail ile normalleşme yoluna girmesi Suudi Arabistan’ın da İbrahim Anlaşmalarına sıcak baktığı yorumlarını beraberinde getirmiştir.

İsrail-Sudan Normalleşmesi ve İsrail-Fas Normalleşmesi

BAE ve Bahreyn’in ardından İsrail tanıyarak İsrail ile normalleşen diğer Arap ülkesi Sudan olmuştur. Bu gelişmenin Amerikan seçimlerine iki hafta kala olması da anlaşmanın zamanlamasının önemini ortaya koymaktadır. Trump, Sudan’ı Terörizmi Destekleyen Devletler Listesi’nden çıkarma kararını imzaladığını açıklamasının ardından 23 Ekim 2020’de Sudan’ın İsrail ile barış yapmak ve ilişkileri normalleştirme konusunda anlaşmaya vardığını duyurmuştur. ABD’nin Sudan’ı Terörizmi Destekleyen Devletler Listesi’nden çıkarması, devam eden yaptırımların kaldırılması ve ekonomisinin yeniden canlandırılması için borç yükünün hafifletilmesi vaatleri üzerine Sudan, İsrail ile normalleşme konusunda anlaşmıştır (Suliman ve Gubash, 2020). Bu bağlamda Trump, doğrudan ilgisi olmamasına karşın Sudan’a çeşitli vaatler sunarak Sudan’ı İsrail ile normalleşme dalgasına dahil etmiştir.

ABD’nin Sudan’a yönelik olumlu yaklaşımının ardından 6 Ocak 2021’de ABD Hazine Bakanı Steven Mnuchin ile Sudan Maliye Bakanı Hibe Muhammed Ali bir araya gelerek Sudan’ın İsrail ile ilişkilerinin normalleştirilmesine ilişkin ve Dünya Bankası borçlarını ödeyebilmesi için ABD Hazine Bakanlığı ile 1 milyar doların üzerinde kredi imkânı sağlayan mutabakat zaptını imzalamıştır (“Sudan İsrail’le normalleşme anlaşmasını imzaladı, finansman desteğini aldı”, 2021). Sudan geleneksel olarak Filistin sorununa yüksek ilgi gösteren ve İsrail karşıtı tutumuyla bilinen bir ülkedir. Ancak Körfez ülkelerinden Birleşik Arap Emirlikleri’nin etkisi ve Trump’ın normalleşmeye karşılık Sudan’a vaadi, Sudan üzerindeki yaptırımların kaldırılması, iki ülke arasında 2020’de normalleşme görüşmelerinin yolunu açmıştır.

İsrail Dışışleri Bakanı Eli Cohen, Sudan Devlet Başkanı Abdel Fattah el Burhan ve hükümet yetkilileriyle bir araya gelmiş ve Ekim 2021’de darbeyle yönetime gelen askeri yönetimin yetkilerini sivil hükümete devretmesinin ardından iki ülke arasında barış anlaşmasının yapılacağını duyurmuş. Böylece 1967’de yaşanan Arap-İsrail Savaşı’nın ardından Sudan’ın başkenti Hartum’da yapılan Arap Birliği Zirvesi’ndeki tüm üye ülkelerin İsrail’i resmen tanımama ve barış yapmamaya yönelik verdiği söz etkisini yitirmiştir. Dolayısıyla Sudan-İsrail normalleşmesinin sembolik bir önem taşıdığını söylemek mümkündür (“İsrail: Sudan’la barış anlaşması Washington’da imzalanacak”, 2023).

Trump yönetiminin arabuluculuğuyla İsrail ile ilişkileri normalleştiren dördüncü Arap ülkesi Fas olmuştur. 10 Aralık 2020’de Trump Twitter hesabından “*Bugün, Batı Sahra üzerinde Fas’ın hakimiyetini tanıdığımız bir bildiri imzaladım. Fas’ın ciddi, güvenilir ve gerçekçi özerklik teklifi, kalıcı barış ve refah için tek, kalıcı çözümdür.*” açıklamasını yapmış ve iki muhteşem dost olarak tanımladığı İsrail ile Fas’ın tam diplomatik ilişki kurulması için anlaşmaya vardığını ilan etmiştir (Baykan, 2020). İsrail ile normalleşme kararını veren diğer ülkeler gibi Fas’ın da İsrail ile normalleşme konusunda çeşitli motivasyonları olmuştur. Fas’ın İsrail ile normalleşmeye yönelmesinin temelinde BAE ve diğer Körfez ülkelerinin etkisini görmek mümkündür. Körfez ülkelerinin Fas’ın Batı Sahra sorununa destek vermesi ve Trump’ın Batı Sahra bölgesini Fas toprağı olarak nitelendirmesi İsrail-Fas normalleşme sürecine katkı sağlamıştır (Uysal, 2021: 337). Ayrıca ABD’nin sosyal kalkınma amacıyla Fas’a ekonomik destek vereceğini ve Dakhla şehrinde konsolosluk açılacağını bildirmesi de İsrail-Fas normalleşmesine hizmet eden diğer etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Şahin ve Güzel, 2021: 23).

4.4. Trump Yönetiminin İsrail-Filistin Çatışmasına Yönelik Yaklaşımı

Trump’ın İsrail-Filistin çatışmasına yönelik benimsediğı tutum ve vizyon, önceki ABD yönetimlerinin yaklaşımlarından farklılıklar taşımaktadır. Trump yönetimi ABD politikasının temeline İsrail’i ve çıkarlarını konumlandırarak hem işgal ve bu doğrultuda olan uluslararası hukuk kurallarına hem de destek ve yardımlara karşı çıkmak politikasının doğasını oluşturmuştur (Dekhakhena, 2021: 175). Kudüs’ün geleceğı, Filistin mülteci

sorunu, İsrail yerleşimleri, iki devletli çözüm gibi konularda Trump yönetimi açıkça İsrail yanlısı bir politika benimsemiştir.

Çatışma taraflarını müzakere masasına teşvik etmek veya zorlamak için yeterli kaynaklara sahip olduğundan ABD'nin arabuluculuğu İsrail-Filistin çatışmasında gerilimi azaltmak, çatışmayı çözmek ve yönetmek için gerekli hale gelmiştir (Kriesberg, 2001: 373-92). Ancak Kurtzer vd., ABD'nin üçüncü taraf olarak tekel rolünün işe yaramayacağını 1990'larda başlatılan ancak devamlılığını sürdürmekte başarısız olunan çok taraflı konferans ile süreci ilerletmenin daha yararlı olacağını iddia etmiştir (Kurtzer vd., 2014: 26).

Pratiwi vd., kalıcı ve sürdürülebilir bir çatışma çözümünün elde edilmesi için ABD, İsrail ve Filistin'in birbirlerine ihtiyaçlarının olduğunu iddia etmiştir. Trump'ın yönetime gelmesiyle ABD'nin tarafsız arabulucu imajı sarsılmış olsa da ABD'nin İsrail'in bölgedeki davranışının kontrolünü sağlayacak güvenliğinin garantilenmesi ve tarafları barış sürecine teşvik etmek veyahut zorlamak için süreçte yer alması gerekli görülmüştür (Pratiwi vd., 2020: 95).

ABD-İsrail ilişkisinin yakınlığı, ABD'nin İsrail'i koruması için diplomatik, siyasi ve maddi destek sağlarken diğer bir ifadeyle İsrail'in davranışına bakılmaksızın sınırsız destek sözü verirken barış sürecinde ABD arabuluculuğunun etkili olacağını söylemek mümkün değildir. Bu noktada güçlü arabulucuların tarafsızlıkları çok önemli olmamakla birlikte tarafların davranışlarını cezalandırmak ve ödüllendirmek için manipülatif stratejilere başvurusu öne çıkmaktadır. Trump; Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Sudan ve Fas'ın İsrail ile normalleşmeye karar vermelerine karşılık ödüller sunmuş, Yüzyılın Anlaşması barış planına karşı çıkarak İsrail ile barışı reddeden Filistin Yönetimi'ni gerek ekonomik gerekse diplomatik anlamda yalnızlaştırma faaliyetleriyle cezalandırma stratejisi izlemiştir. Trump, Filistinlilerin uluslararası müzakere süreçleri yaklaşımlarında kâr ve zarar ekseninde tarafların müzakereye yönelmelerini savunan Realist yaklaşımı (Hampson vd., 2007: 45) benimsemelerini istemiştir. Hatta Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanınması, UNWRA yardımlarının durdurulması, FKÖ ofisinin kapatılması, Batı Şeria yerleşimleri kararı gibi İsrail lehine kararlar alarak Filistinlilerin psikolojik ve ekonomik anlamda zarar

veren çıkmaza girmelerini sağlayıp müzakere seçeneğine yönelmeleri için faaliyetlerde bulunmuştur.

Arabuluculukta tarafsızlık ve kabul edilebilirlik önemli kriterlerdendir. Geçmiş ABD yönetimleri göz önünde bulundurulduğunda Trump'ın, Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıyarak büyükelçiliği Tel Aviv'den Kudüs'e taşıması ve Filistinlilere yönelik her türlü yardımı kesmesi İsrail-Filistin barışı için üstlendiği arabulucu rolünün taraflı bir yaklaşımla sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Trump yönetimi, ABD'nin çatışmayı yönetmeye yönelik politikasında İsrail'in ihtiyaçlarına ve çıkarlarına öncelik veren tek taraflı bir yaklaşım benimsemiştir (Eriksson, 2023: 177). Trump'ın taraflı yaklaşımına atıfta bulunan Elgindy, "*Trump yönetimi altında ABD'nin etkisiz bir barış komisyoncusu olmaktan çıkıp "topyekûn bir baltalıyıcı rolüne geçtiği"*" yönündeki ifadesini kanıtlar niteliktedir (Elgindy, 2019). Trump'ın yaklaşımları ile gelecekteki barış süreçlerinde çatışmanın çözümü için ABD'nin "tarafsız arabulucu" rolünü üstlenme meşruiyetini kaybettiğini söylemek mümkündür. Arabuluculukta ödül ve teşvik hatta dayatma gibi zorlayıcı diplomasi yöntemlerini kullanmasından ötürü Trump yönetiminin arabuluculuğu manipülatif veya güç arabuluculuğu ile ilişkilendirilebilir.

Güçlü bir arabulucunun kaynaklarını kullanarak taraflara sunduğu teklifi zorla kabul ettirme yöntemine başvurması, barış sürecinin çökmesi ve tarafların direnişe geçmesi tehdidini içerisinde bulundurmaktadır (Pratiwi vd., 2020: 66). Trump yönetiminin İsrail-Filistin çatışmasında maksimum baskı uygulayarak Filistin tarafına sunulan planı kabul ettirme stratejisi izlemesi tarafları barış sürecine teşvik etmediği gibi güven sorunlarını derinleştirip nefret söylemlerin artmasına neden olmuştur. Trump yönetiminin faaliyetleri, Filistinlileri müzakere masasına teşvik etmektense çatışmanın çözümüne dahil olmalarını engelleme ya da sıkıştırmaya yöneliktir (Pillar, 2019: 114). Hal böyle olunca Trump'ın İsrail'in lehine aldığı karara Arap dünyasının tepkilerini azaltmak, Arap ülkelerine İsrail ile ilişkilerini geliştirmeleri için teşvikler sağlamak, Filistinlileri yalnızlaştırarak çıkmaza girmelerini sağlamak ve İsrail ile barış yapmaya zorlamak gibi stratejilerle arabuluculuğu çıkarlarına hizmet eden bir araç olarak kullandığı söylenebilir.

Trump, Refah için Barış planında ABD'nin süreçteki rolünü İsrail-Filistin barışı için dünyada sunulan tüm fikirleri toplayan, derleyen ve çatışmanın en gerçekçi şekilde

çözümünü sağlayacak ayrıntılı tavsiyeler öneren kolaylaştırıcı olarak tanımlamıştır (Trump, 2020: 6). Ancak Trump yönetiminin tek taraflı barış planı, İsrail'in işgal altındaki topraklardan çekilmesiyle Filistin Devleti'nin kurulmasını yani "barış karşılığında toprak" formülünü öngören Oslo sürecinin aksine, İsrail'in yasadışı olarak inşa ettiği yerleşimlerde ve Ürdün vadisi üzerinde koşulsuz meşruiyet tanımaktadır (Erdoğan ve Habash, 2020: 138). Dolayısıyla Trump ABD başkanı olarak birçok tartışmalı karara imza atmış ve taraflar arasındaki problemleri tek taraflı kararlar olarak duruşunu belli etmiştir. Ayrıca Filistinliler üzerinde baskı kullanarak barışa zorlama stratejisiyle barış sürecinin gidişatına müdahalesi yoğun olmuştur. Bu nedenle süreçteki rolü Trump'ın söylemlerindeki gibi kolaylaştırıcı arabulucu olarak değil havuç ve sopa stratejisini kullanan manipülatif arabulucu olarak değerlendirilir. Büyük devlet arabuluculuğu imkanlarını ve gücünü her fırsatta kullanan Trump'ın Orta Doğu barışını "manipülatif barış" ekseninde elde etmek istediğini söylemek mümkündür.

4.5. Trump Sonrası Filistin Sorununda Amerika Birleşik Devletleri'nin Tutumu

Kasım 2020 Amerikan seçimlerini Trump'ın karşısında yer alan Demokrat Parti adayı Joe Biden'ın kazanmasıyla Trump'ın aldığı İsrail yanlısı kararların geri çekileceğine ve Amerikan'ın sarsılan arabuluculuk rolüne geri döneceğine dair umutları artırmıştır. Biden yönetimi demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi geleneksel Amerikan değerlerine bağlı kalarak Trump döneminde alınan kararlar ve uygulanan politikalar nedeniyle bozulan ilişkilerin bu değerler ekseninde onarılacağını belirtmiştir (Oruç, 2021: 43).

Obama'nın yardımcılığını yaptığı dönemde "Eğer bölgede İsrail olmasaydı, ulusal çıkarlarımız için bizim yeni bir İsrail meydana getirmemiz gerekirdi." şeklindeki söylemiyle öne çıkan Joe Biden, İsrail ile ilişkilerin bu denli yakın olmasını ABD çıkarları için gerekli görmesine karşın Obama döneminde Orta Doğu'da istikrarı sağlamanın anahtarının iki devletli çözüm ekseninde İsrail-Filistin barışıyla mümkün olacağını altını çizmiştir (Dovere, 2013). Dolayısıyla Biden'ın başkanlığa gelmesiyle yönetimin İsrail-Filistin soruna Trump'ın aksine Filistinlileri de çatışma çözümü denkleminde dahil eden bir yaklaşım benimseyerek bu çizgide politikalar izleyeceğinin beklentileri oluşmuştur.

Biden yönetime geldiğinde İran’ın nükleer gelişimi ve Yemen Savaşı dış politika öncelikleri olmuş,  srail-Filistin sorununa ilgili davranmamıştır. Ancak Mayıs 2021’de  srail’in Kudüs’te bulunan bir mahalledeki Filistinli aileleri evlerinden zorla çıkarmaya  alışması, Filistinlilerin bu durumu protesto etmesi, protestoları  ne sürerek  srail’in Mescid-i Aksa’ya saldırılar düzenlemesi ve Hamas’ın Gazze’den  srail’e roketlerle saldırmasına karşılık vermesiyle ortaya çıkan şiddet sarmalı Biden yönetiminin sorunla ilgilenmesini gerekli kılmıştır. Gazze’de yaşanan söz konusu  atışma, Biden yönetiminin Filistin sorununa yönelik izleyeceği politikanın unsurlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Biden’in çatışmaya yaklaşımı, Gazze’den fırlatılan roket saldırıları kınamak ve  srail’in kendini savunma hakkının olduğunu söyleyerek  srail’e desteğini ortaya koyma şeklinde olmuştur (Youssef, 2021). Ancak  srail’in meşru müdafaa gerekçesiyle yaptėı saldırıların Amerikan Kongresi’nde de şiddetli bir şekilde eleştirilmesi, Biden ve Dışışleri Bakanı Antony J. Blinken’ı harekete geçirerek  srail’in ateşkes ilan etmesi için sert tonlarda çağrılarda bulunmaya yöneltmiştir (Oruç, 2021: 45).

Biden, Gazze’deki savaşı durdurmak için Dışışleri Bakanı Antony J. Blinken’ı Kudüs ve Ramallah’ta görüşmeler yapmak için Orta Doğu’ya göndermiştir. Blinken ABD’nin  srail’e olan bağımlılığını yineleme; gerilimleri azaltarak Batı şeria ve Kudüs’te istikrarı sağlamak için faaliyetlerde bulunma; Gazze’ye acil insani yardım ve yeniden inşası konusunda yardımları Filistinlilerin yararına olacak şekilde destekleme; Filistin Yönetimi ve halkıyla ilişkilerin yeniden inşa edilmesini sağlama hedeflerini gerçekleştirmek için Orta Doğu’ya gitmiştir (“Secretary Antony J. Blinken at a Press Availability”, 2021).

Trump yönetiminin Kudüs’   srail’in ebedi başkenti olarak tanıyarak ABD Büyükelçiliğini Tel Aviv’den Kudüs’e taşıması; BM Filistinli Mültecilere Yardım ve  alışma Ajansı (UNRWA) yardımlarını durdurma kararı,  srail-Filistin sorununun çözümü için sunulan Yüzyılın Anlaşması gibi  srail yanlısı faaliyetlere yönelik Biden’in politika çizgisi merak uyandırmıştır. Biden seçim kampanyasında Doğu Kudüs’teki ABD konsolosluğunu, FK ’n n Washington’daki ofisini yeniden açma, Filistinlilere yardımların yeniden başlatılması ve  srail’in yeni yerleşimler inşa etmesi konusunda müzakereler yürüteceğine dair sözler vermiştir (Semra ve Koşak, 2022). Yönetime geldiğinde ise Kudüs’   srail’in başkenti olarak tanımaya devam edeceğini açıklamış ancak

iki devletli çözümün savunduğunu da belirtmiştir. Bu nedenle Trump döneminde bozulan ABD-FKÖ ilişkilerini onarmak için BM yardımlarını tekrar başlatılması kararını almıştır (Boyras ve Al-Rantisi, 2021).

Biden ve Netanyahu'nun ilişkileri Trump-Netanyahu ilişkisine göre mesafeli olmuştur. Özellikle Biden'ın İran politikası İsrail ile ilişkilerin sarsılmasına neden olmuştur. İran ile yapılan nükleer anlaşmadan çekilen Trump'ın aksine Biden, nükleer anlaşmaya tekrar katılma sözü vermiştir. Kongre'nin tepkisini almak istemediğinden mevcut anlaşmayı genişletme çabasına girerek İran ile müzakereler yoluyla yeni bir anlaşma yapmaya çalışmış fakat sonuç alınamamıştır (Üstün, 2023).

Hamas ve İsrail arasındaki gerginliğin 7 Ekim 2023'te daha da şiddetlenmesi ve Hamas'ın İsrail'e saldırı düzenlemesi karşısında Biden yönetime geldiğinde gösterdiği duruşu koruyarak İsrail'in kendini savunma hakkının olduğunu destelemiştir. Ancak partisinde Biden'ın taraflar arasında ateşkesin sağlanması için müdahale seviyesini artırarak İsrail'e baskı kurmasına yönelik seslerin yükselmesi Biden'ı bu doğrultuda hareket etmesini sağlamıştır (Liptak ve Klein, 2023). Bunun üzerine Biden, askeri yardım vaadiyle İsrail'in Gazze'ye daha fazla insani yardımın girmesine izin vermesini başarmıştır (Bowen, 2023). Biden'ın Hamas-İsrail savaşında geleneksel ABD politikası ekseninde bir yol benimsediğini söylemek mümkündür. Biden'ın İsrail üzerindeki baskısı İsrail'in çıkarlarına hizmet şeklinde olmuştur.

Biden kamuoyu açıklamalarında krizin sona erdiğinde iki devletli çözüm esaslarına dayanan bir vizyonun olması gerektiğini her fırsatta vurgulamıştır. Ayrıca Hamas'ın saldırısının Suudi Arabistan ile İsrail arasındaki ilişkilerin yakınlaşarak normalleşme yolunda ilerlemesine yanıt niteliğinde olduğunu da iddia etmiştir (Kinery, 2023). ABD'nin güvenlik garantilerine karşılık Suudi Arabistan ve İsrail normalleşme anlaşmasına Biden aracılık edecekti ancak Gazze'de yaşanan çatışma karşısında Suudi Arabistan-İsrail yakınlaşması duraksamış ve normalleşmeye yönelik faaliyetler askıya alınmıştır. Aynı zamanda Suudi Arabistan, Arap-İslam Zirvesi'ne de ev sahipliği yaparak İran Devlet Başkanı İbrahim Raisi'nin de yer aldığı zirveye katılan üyelerle birlikte BM Güvenlik Konseyi'nin İsrail'in saldırganlığı konusunda karar alması çağrısında bulunmuştur. İsrail ile diplomatik teması bulunan Mısır, Ürdün ve Birleşik Arap Emirlikleri de İsrail'in

saldırılarına karşı çıkarak ABD'nin İsrail üzerindeki baskısını artırması yönünde bir duruş sergilemişlerdir (Dunne, 2023). Bu durum Hamas'ın İsrail'in bölgesel entegrasyonunu hızlanmasını engellemek için şiddete başvurduğunu iddia eden Biden'ı haklı çıkarmaktadır.



BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Orta Doğu barışı için İsrail-Filistin çatışmasının çözümü önem arz etmektedir. İsrail-Filistin çatışması uzun zamandır devam eden zorlu çatışmalardan olup çözümü için birçok girişimde bulunulmuştur. Tarafların birbirlerine güvensizlikleri, önyargıları, inisiyatif almaya ve taviz vermeye yanaşmayan tavırları çatışmaya üçüncü bir aktörün dahil olmasını gerektirmiştir. Bu noktada elinde bulundurduğu kaynak çeşitliliği ve yönetme kabiliyeti ile ABD ön plana çıkmıştır. Taraflar arasında barışa ulaşılması için çeşitli stratejilerle çatışmaya müdahalede bulunulmuştur. ABD'nin süreçte arabulucu olarak konumlanmasını sağlayan etkenler tarafları dengeleyebilme kabiliyeti, teşvik, taviz ve yaptırımlarla yönlendirme gücünün olduğunu söylemek mümkündür.

ABD'nin Arap-İsrail ve İsrail-Filistin çatışmalarına yaklaşımı genellikle çıkarları doğrultusunda şekillenmiştir. Çatışmaya müdahalesini arabuluculuk üzerinden gerçekleştirmekle beraber müdahalesinin düzeyi zaman zaman değişiklik göstermiştir. Örneğin Truman (1945-1953), Eisenhower (1953-1961), Johnson (1963-1969) çatışmanın çözümü için BM tarafından yetkilendirilen arabulucuyu desteklemek gibi düşük seviyelerde müdahalede bulunurken; Nixon (1969-1971), Carter (1977-1981), G. H. W. Bush (1989-1991), Clinton (1993-2001) ve Trump (2017-2021) gerek Dışişleri Bakanı gerekse süreci yönlendirmek için yetkilendirdikleri kişiler üzerinden müdahaleleri daha yoğun olmuştur. ABD başkanlarının soruna ilişkin barış çabaları genellikle Realizmin barış anlayışıyla paralellik göstermektedir. ABD'nin gücünü göstermek ve İsrail'in statükosunu korumak amacıyla barış faaliyetlerinde bulunulmuştur. Savaşların yaşanmasını engellemek ve sıcak çatışmaları sonlandırmak diğer bir ifadeyle negatif barış ile ilgilenilmiştir. Kazananın barışı yani güçlü olan tarafın zayıf olan tarafa barışı dayatması gibi sınırlı bir barış perspektifinden konu ele alınmıştır.

Tarihsel süreçte ABD'nin Orta Doğu barışı için İsrail-Filistin barışını sağlaması ulusal güvenlik çıkarları için gerekli görülmüştür. Truman yönetiminden bu yana her Amerikan yönetimi, ABD ile İsrail'in stratejik çıkarlarının ortak olduğunun altını çizmektedir. Bunun yanı sıra öfke ve aşağılama dalgası yaratan bu çatışma, radikal aşırılıkların yükselişe geçmesine ve gerek Batı karşıtı gerekse ABD karşıtı terörizmin

motivasyonunu yükseltmesine neden olmuştur. Dolayısıyla İsrail'i tehdit eden ve ABD çıkarlarını tehlikeye sokan söz konusu çatışmaya ABD müdahalesi olağan karşılanmıştır. Bu çalışmada Trump'ın ABD Başkanı olmasıyla ABD'nin geleneksel İsrail-Filistin sorununa yaklaşımında değişim yaşanıp yaşanmadığı, Trump'ın İsrail-Filistin çatışmasını yönetmeye mi çözmeye mi yönelik politikalar izlediği ve Trump başkanlığında ABD'nin çatışmanın çözümünde nasıl bir arabuluculuk faaliyeti gösterdiği sorularına yanıt aramaktadır.

Trump'ın başkanlığa gelmesiyle ABD'nin geleneksel Filistin politikasında çok fazla değişiklik yaşanmamış olup bu dönemde de İsrail'in çıkarları ABD çıkarlarıyla eşdeğer görülmüş ve bu yönde politikalar izlenmiştir. Ancak Trump'ın önceki ABD başkanlarının kaçındığı faaliyetleri ve girişimleri uygulamaya koyması ile İsrail'e verilen desteğin açıkça gösterilmesi uluslararası ortamda ses getirmiştir. Trump yönetiminin tartışma yaratan kararları, İsrail-Filistin çatışmasına yönelik politikasında Kudüs sorunu, güvenlik, mülteci sorunu, geri dönüş hakkı gibi çatışmanın temel sorunlarını görmezden gelmesi barış sürecine stratejileri daha etkili bir aktörün dahil edilmesini gerektirse de İsrail'i sınırlayabilme kapasitesinden ötürü ilerleyen zamanlarda da ABD'nin çatışmanın çözümünde öne çıkan aktör olarak konumunu koruması muhtemeldir.

Trump'ın danışmanı Kushner ve ekibi tarafından hazırlanan İsrail'in çıkarlarına hizmet eden Yüzyılın Anlaşması olarak adlandırılan Orta Doğu barış planının şartlarını Filistinlilerin kabul etmeyerek İsrail ile barış müzakerelerine başlamayı reddetmesi karşısında Trump yönetiminin barışa ulaşması zorlaşmıştır. Hal böyle olunca Trump yönetimi, Körfez ülkeleri ile İsrail'i İran karşıtlığı üzerinden bir araya getirme stratejisine yönünü çevirmiştir. Trump, Körfez ülkelerinin İsrail ile normalleşmeleri için birçok teşvikte bulunmuş ve büyük güç arabuluculuğunun kaynaklarından yararlanmıştır. Zira Watkins ve Winters'ın da öne sürdüğü gibi bir devlet taraflara ödül sunabiliyorsa pazarlık gücünü, sunduğu şartları dayatabiliyorsa zorlayıcı gücü elinde bulundurmaktadır. Trump da İsrail ile normalleşme şartıyla Körfez ülkelerine ödüller sunarak pazarlık gücünün avantajlarından yararlanmıştır. Böylece Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Sudan ve Fas ile İsrail'in normalleşmesini sağlayan İbrahim Anlaşmaları'na ulaşılmış ancak yapılan normalleşme anlaşmalarında Filistin sorunu tamamen göz ardı edilmiştir. Bu nedenle yapılan anlaşmalar İsrail ve Filistin'i barışa teşvik edememiş ve Trump'ın anlaşmaların

bölgede domino etkisi yaratarak İsrail ile Filistin'i barışa teşvik edeceğine yönelik inancı çökmüştür.

Trump'ın İsrail lehine aldığı ve uyguladığı kararlarda, İsrail-Filistin sorununa çözüm bulma faaliyetleri başarıya ulaşmasa da bölgedeki kilit konumdaki ülkelerle İsrail'in normalleşme sürecine girmesi İsrail'in bölgeye entegresine hizmet eden bir gelişme olmuştur. Bu bağlamda büyük güç arabuluculuğunda öne çıkan ABD'nin elinde birçok kaynağı bulundurması ve arabuluculuk faaliyetlerini bu kaynaklara dayanarak gerçekleştirmesi, ABD'nin ve müttefiki İsrail'in çıkarlarına hizmet eden gelişmelerin yaşanmasına olanak sağlamıştır. Ancak Yüzyılın Anlaşması adlı barış planının bir parçası olan ve İbrahim Anlaşmaları'yla sonuçlanan Körfez ülkeleriyle İsrail'in normalleşme müzakerelerinde Filistin Yönetimi'nin katılımının olmaması anlaşmaların meşruluğu üzerinde şüphe yaratmıştır.

Trump'ın İsrail-Filistin çatışmasının çözümüne yönelik barış girişimlerini İsrail yanlısı bir tutumla uygulaması Mahmud Abbas'ın ABD'nin süreçteki arabulucu rolünün sorgulamasına ve ABD arabuluculuğunu reddetmesine neden olmuştur. Böylece arabuluculukta kabul edilebilirlik kriteri Trump yönetiminin arabuluculuğunda karşılanmamıştır. Bu durumda çalışma literatürdeki taraflar arabulucuyu bilgili, güvenilir ve kabul edilebilir algılamadıkça arabuluculuk faaliyetinin işlevsiz olacağı tezini destekleyerek Trump'ın İsrail-Filistin barışı için faaliyetlerinin işlevsiz olduğunu savunmaktadır. Baskılayıcı müdahalelerdense teşvik edici müdahaleler tercih edilerek taraflarca kabul edilebilir ve güvenilir olarak algılar değiştirilmelidir.

Arabuluculukta tarafsızlığın sürecin başarısına etkisi, Trump'ın taraflı arabuluculuğu ekseninde incelendiğinde iki husus ön plana çıkmaktadır. Taraflı arabuluculuk bazen sorunun kalıcı bir çözüme ulaşmasına engel oluştururken bazen de taraflara sunulan teşviklerle barışa ulaşılmasına katkı sağlayabilmektedir. Trump'ın İsrail yanlısı bir duruş benimsemesi İsrail-Filistin sorununun çözümüne yönelik sunulan barış planına Filistinlilerin önyargılı olmasına neden olup taraflar arası barışı sağlayamamış olmasına rağmen Körfez ülkeleri ile İsrail arasında normalleşme anlaşmalarının yapılmasına teşvikler sağladığı için Trump'ın taraflı tutumu dikkate alınmamıştır. FKÖ'nün istekleri dikkate alınmadan yalnızca İsrail'in çıkarları baz alınarak hazırlanan

barış planı ve Trump'ın taraflı birçok karar alması FKÖ ile İsrail arasındaki güven köprüsünün inşa edilmeden yıkılmasına neden olmuştur. Trump'ın faaliyetleri sonucunda taraflar arasındaki önyargı daha da artmış ve şiddete eğilim tetiklenmiştir. Ancak Körfez ülkeleri, İsrail ile normalleşme yoluna gidilmesiyle ABD'nin sunacağı imkânlarla daha çok ilgilenerak çıkarları doğrultusunda Trump'ın İsrail yanlısı tutumunu görmezden gelmiştir. Dolayısıyla arabuluculuk sürecinde tarafsızlık tarafların algısına göre dikkate alınması gereken bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

ABD'nin küresel bir güç olarak sahip olduğu kaynaklar gerek barış sürecini gerekse bölgesel güvenliğini desteklemekte ve bölgede saldırgan tavırları caydırmak, serbest ticareti teşvik etmek ve statükoyu sürdürmek amacıyla kullanılmasına imkân sağlamaktadır. ABD arabuluculuğu büyük devlet arabuluculuğuna örnek oluşturmakta olup arabuluculuk faaliyetlerinde kullanacağı kaynaklar çeşitlidir. Sahip olduğu kaynaklarla tarafların ilişkilerinin boyutunu etkileyebilmekte ve barışa isteksiz tarafı cezalandırarak baskı uygulayabilmektedir. Bu nedenle manipülatif arabuluculuk ile ilişkilendirilmiştir. Tarafları anlaşmaya yöneltmek için havuç ve sopa kullanan manipülatif arabulucunun sürece müdahalesi yüksektir. Trump'ın arabulucu rolü de manipülatif arabuluculuk rolüne örnek gösterilebilir. Zira Trump Körfez ülkeleri ile İsrail'in normalleşme faaliyetlerinde olduğu gibi iş birliği ve uzlaşmaya istekli taraflara ödüller sunarken Yüzyılın Anlaşması'nı reddederek İsrail ile anlaşma yapmaya yanaşmayan FKÖ'ye yaptığı gibi uzlaşmaya isteksiz tarafı cezalandırmıştır. Dolayısıyla Trump'ın müdahaleleri Orta Doğu barışının gidişatını etkilemiştir.

ABD'nin İsrail-Filistin çatışmasında başarısız arabulucu girişimleri ve çatışma taraflarından birini destekleme eğilimi ABD'nin sorunlu bir arabulucu olduğunu göstermektedir. Her ne kadar ABD'nin çatışmaya müdahaleleri çatışmanın çözümünü sağlamamış daha çok çatışmayı kendi çıkarlarınca yönetmesine olanak sağlasa da çatışmadan tamamen uzak durması barışı takip etmeyi de zorlaştıracığından ilerleyen zamanlarda da kısıtlı da olsa ABD müdahalesinin olacağı düşünülmektedir. İsrail'in iki devletli çözümün gerçekleşmesi durumunda dahi ABD'nin güvenlik garantörü olmasına ihtiyacı devam edecek, barış için uygun ortamın sağlanmasında ABD'nin mali ve güvenlik yardımına ihtiyaç olacaktır. Dolayısıyla Yahudilerin ve Filistinlilerin ABD'nin yardımı olmadan nihai bir anlaşmaya varmaları güçtür. İlerleyen zamanlarda barış çabalarında

Trump'ın manipölatif arabuluculuğu terk edilerek yerine güven inşa etmeyi hedefleyen kolaylaştırıcı ve anlaşmaları tarafların istekleri doğrultusunda formüle etmeyi amaçlayan formüle edici rolün benimsenmesiyle barışın elde edilmesi daha mümkündür. Bu bağlamda çalışmada çatışma yönetimi hedefiyle negatif barışın sağlanmasına yönelik faaliyetlerle ABD arabuluculuğunun işlevsiz olacağı ve pozitif barış hedefiyle çatışma çözümü hatta dönüşümü ile ilgilenilmesiyle kalıcı barışın elde edileceği savunulmaktadır.



KAYNAKÇA

- A Performance-Based Roadmap to a Permanent Two-State Solution to the Israeli-Palestinian Conflict. (2003, 30 Nisan). Erişim adresi: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2003/20062.htm>.
- ABD'nin Ortadoğu Politikasında İsrail. (2019, 1 Nisan). Erişim adresi: <https://www.ankasam.org/abdnin-ortadogu-politikasinda-israil/>.
- Abusalim, D. (2018). What the Closure of the PLO Office in Washington Really Means. *Institute for Palestine Studies*. Erişim: 11 Kasım 2023, <https://www.palestine-studies.org/en/node/232058>.
- Acar, H. (2020). "The Role of Arab-Israeli Wars in the Process of Establishing Permanent Peace in the Middle East". *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 22 (1), 89-107.
- Ackermann, A. (2003). "The Idea and Practice of Conflict Prevention". *Journal of Peace Research*, 40 (3), 339-347.
- Address to the Nation on United States Policy for Peace in the Middle East. (1982, 1 Eylül). Erişim adresi: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/address-nation-united-states-policy-peace-middle-east>.
- Ahmed, M., Ozair, M., ve Khan, I. (2021). "President Trump's Foreign Policy Towards the Middle East (2016-20): A Critical Analysis". *Pakistan Journal of American Studies*, 39 (1), 71-90.
- Akram, S. M. (2023). "Palestinian Refugees". A. Siniver (ed.). içinde *Routledge Companion to the Israeli-Palestinian Conflict*. (s. 185-204). Routledge: New York.
- Akyeşilmen, N. (2021). "Çatışma Yönetimi: Kavramsal Bir Analiz". N. Akyeşilmen (ed.). içinde *Çatışma Yönetimi: Barışı Konuşmak*. (s. 18-44). Orion: Ankara.
- Akyıldız, N. (2018). "Kenneth E. Boulding". E. Büyükkıncı (ed.). içinde *Barış Çalışmaları*. (s. 236-267). Adres Yayınları: Ankara.
- Arı, T. (2017a). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Savaş, Siyaset ve Diplomasi*. Alfa Akademi: Bursa.
- Arı, T. (2017b). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı*. Alfa Akademi: Bursa.
- Armaoğlu, F. (1991). *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara.
- Armaoğlu, F. (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Alkım Yayınevi: İstanbul.

- Aron, R. (2003). *Peace and War: A Theory of International Relations*. Routledge: New York.
- Axt, H., Milososki, A. ve Schwarz, O. (2006). Conflict: a literature review. Erişim: 12 Şubat 2021, <https://www.scribd.com/document/47839338/Conflict-Review>.
- Babst, D. V. (1964). "Elevtive Governments: A Force for Peace". *The Wisconsin Sociologist*, 3 (1), 9-14.
- BAE ve Bahreyn'den İsrail ile Normalleşme Anlaşması. (2020, 18 Eylül). Erişim adresi: <https://setadc.org/bae-ve-bahreyn-den-israil-ile-normallesme-anlasmasi/>.
- Bag, M. (2019). Kushner 50 milyar dolarlık "Refah için Barış" planını açıkladı. *Euronews*, Erişim: 8 Aralık 2023, <https://tr.euronews.com/2019/06/26/kushner-israil-filistin-icin-50-milyar-dolarlik-refah-icin-baris-planini-acikladi>.
- Baker, L. (2017). Trump's son-in-law launches Middle East peace effort. *Reuters*, Erişim: 30 Haziran 2023, <https://www.reuters.com/article/us-israel-palestinians-usa-talks-idUSKBN19C162/>.
- Baker, P. (2017). Trump Team Begins Drafting Middle East Peace Plan. *New York Times*, Erişim: 14 Nisan 2023, <https://www.nytimes.com/2017/11/11/world/middleeast/trump-peace-israel-palestinians.html>.
- Bakır, A. (2021). "Körfez ve ABD İlişkilerinde Ayrışmalar ve Gerileme Dönemi". İ. N. Telci (ed.). içinde *Körfez Dış Politikası: Bağımlılık, Müdahalecilik, Tarafsızlık*. (s. 275-301). Ortadoğu Yayınları: Ankara.
- Bakkour, S. (2022). *The End of the Middle East Peace Process: The Failure of US Diplomacy*. Routledge: New York.
- Balcı, A. (2010). "İsrail Sorunu: Orta Doğu'nun Gordion Düğümü". K. İnât, B. Duran ve M. Ataman (ed.). içinde *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları*. (s. 99-163). Nobel Yayınları: Ankara.
- Bar-Siman-Tov, Y. (1994). "The Arab-Israeli Conflict: Learning Conflict Resolution". *Journal of Peace Research*, 31 (1), 75-92.
- Baykan, D. (2020). ABD Başkanı Trump: Fas ve İsrail tam diplomatik ilişki kurulmasında anlaştı. *Anadolu Ajansı*, Erişim: 19 Nisan 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-baskani-trump-fas-ve-israil-tam-diplomatik-iliski-kurulmasinda-anlasti/2072854>.

- Bayrak, P. (2021). "Abraham Accords: Palestine issue should be addressed for a peaceful Middle East". *Cappadocia Journal of Area Studies*, 3 (1), 104-115.
- Bayraktar, B. (2012). "Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış". A. Sandıklı (ed.). içinde *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*. (s. 249-273). BİLGESAM Yayınları: İstanbul.
- Bayraktar, B. (2013). *Oslo Barış Süreci: İsrail-Filistin Barış Görüşmeleri, 1991-2000*. Küre Yayınları: İstanbul.
- Baysal, V. (2020). İbrahim Anlaşmaları, Körfez Ülkeleri ile İsrail Arasındaki Gerçek Barış Anlaşması mıdır?. *Kriter*. Erişim: 20 Ekim 2023, <https://kriterdergi.com/dis-politika/ibrahim-anlasmalari-korfez-ulkeleri-ile-israil-arasindaki-gercek-baris-anlasmasi-midir>.
- Beardsley, K. C., Quinn, D. M., Biswas, B. ve Wilkenfeld, J. (2006). "Mediation Style and Crisis Outcomes". *Journal Of Conflict Resolution*, 50 (1), 58-86. <https://doi.org/10.1177/0022002705282862>.
- Ben-Artzi, R., Cristal, M. ve Kopelman, S. (2015). "Conceptualizing Conflict Management and Conflict Resolution as Distinct Negotiation Processes in the Context of the Enduring Israeli-Palestinian Conflict". *Negotiation and Conflict Management Research*, 8 (1), 56-63.
- Ben-Dror, E. (2016). *Ralph Bunche and the Arab-Israeli Conflict: Mediation and the UN, 1947-1949*. Routledge: New York.
- Benson, M. ve Satana, N. S. (2009). "Choosing sides UN resolutions and non-neutrality". J. Bercovitch ve S. S. Gartner (ed.). içinde *International Conflict Mediation: New approaches and findings*. (s. 135-156). Routledge: New York.
- Bercovitch, J. (1992). "The Structure and Diversity of Mediation in International Relations". J. Bercovitch ve J. Z. Rubin (ed.). içinde *Mediation International Relations: Multiple Approaches to Conflict Management*. (s. 1-29). Palgrave Macmillan UK: London.
- Bercovitch, J. (2009). "Mediation and Conflict Resolution". J. Bercovitch, V. Kremenyuk ve I. W. Zartman (ed.). içinde *The SAGE Handbook of Conflict Resolution*. (s. 340-357). SAGE: London.
- Bercovitch, J. (2011). *Theory and Practice of International Mediation: Selected Essays*. Routledge: New York.

- Bercovitch, J. ve Houston, A. (2000). "Why Do They Do It like This? An Analysis of the Factors Influencing Mediation Behavior in International Conflicts". *The Journal of Conflict Resolution*, 44 (2), 170-202.
- Bercovitch, J. ve Jackson, R. (2020). *Yirmi Birinci Yüzyılda Çatışma Çözümü: İlkeler, Yöntemler ve Yaklaşımlar*. Hayrettin Özler (çev.). Adres Yayınları: Ankara.
- Bercovitch, J., Kremenyuk, V. ve Zartman, I. W. (2009). "The Nature of Conflict and Conflict Resolution". J. Bercovitch, V. Kremenyuk ve I. W. Zartman (ed.). içinde *The SAGE Handbook of Conflict Resolution*. (s. 1-12). SAGE: London.
- Birnbaum, B. ve Tibon, A. (2014, 21 Temmuz). The Explosive, Inside Story of How John Kerry Built an Israel-Palestine Peace Plan-and Watched It Crumble. *The New Republic*, Erişim: 10 Aralık 2022, <https://newrepublic.com/article/118751/how-israel-palestine-peace-deal-died>.
- Botes, J. (2003). "Conflict Transformation: A Debate Over Semantics or a Crucial Shift in the Theory and Practice of Peace and Conflict Studies?". *International Journal of Peace Studies*, 8 (2), 1-27.
- Boulding, K. E. (1963). "Is Peace Researchable?". *Background*, 6 (4), 70-77.
- Boulding, K.E. (1978). *Stable Peace*. University of Texas Press: Austin & London.
- Boutros-Ghali, B. (1992). "An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-keeping". *International Relations*, 11(3), 201-218. <https://doi.org/10.1177/004711789201100302>.
- Bowen, J. (2020). İsrail'in BAE ve Bahreyn'le imzalayacağı barış anlaşmaları neden önemli?. *BBC*, Erişim: 20 Eylül 2023, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54157292>.
- Bowen, J. (2020). Trump's Middle East peace plan: 'Deal of the century' is huge gamble. *BBC News*, Erişim: 15 Şubat 2022, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-51263815>.
- Bowen, J. (2023). ABD Başkanı Biden'ın Orta Doğu'da çözüm arayışları zorlaştı. *BBC*, Erişim: 12 Aralık 2023, <https://www.bbc.com/turkce/articles/c4nx582evp9o>.
- Boyraz, H. M. ve Al-Rantisi, M. (2021). Biden döneminde Filistin meselesini ne bekliyor?. *Anadolu Ajansı*, Erişim: 15 Mart 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/biden-doneminde-filistin-meselesini-ne-bekliyor/2207215>.

- Boyraz, T. A. (2017). Trump'ın Filistin politikası Yahudilere emanet. *Anadolu Ajansı*. Erişim: 20 Ekim 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trumpin-filistin-politikasi-yahudilere-emanet-/820016>.
- Buchan, B. (2002). "Explaining War and Peace: Kant and Liberal IR Theory". *Alternatives: Global, Local, Political*, 27 (4), 407-428.
- Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, J., Nardin, T., Paterson, M., Reus-Smit, C. ve True, J. (2013). *Theories of International Relations*. Palgrave Macmillan: London.
- Bustami, Z. (1990). "The Kennedy/Johnson Administrations and the Palestinians". *Arab Studies Quarterly*, 12 (1/2), 101-120.
- Butler, M. J. (2009). *International Conflict Management*. Routledge: New York.
- Büyükbaş, H. ve Atıcı, N. (2012). "Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (40), 1-19.
- Campbell, J. C. (1975). "American Efforts for Peace". M. H. Kerr (ed.). içinde *The Elusive Peace in the Middle East*. (s. 249-310). State University of New York Press: New York.
- Canan, F. (2017). "ABD'nin Kudüs Kararı ve Yansımaları". *ORDAF*, (11), 1-12.
- Carment, D. ve Schnabel, A. (2003). "Conflict Prevention-Taking stock". D. Carment ve A. Schnabel (ed.). içinde *Conflict Prevention: Path to Peace or Grand Illusion?*. (s. 11-25). United Nations University Press: New York.
- Cesim, A. (2019). "Immanuel Kant'ın Felsefi Görüşlerinin Uluslararası İlişkiler Disiplinine Yansımaları". *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2 (1), 1-24.
- Chafee, L. (2007). "President Bush's Road Map to Middle East Peace: A Promise Unfulfilled". *The Brown Journal of World Affairs*, 14 (1), 211-220.
- Christison, K. (1998a). "Bound by a Frame of Reference, Part II: U.S. Policy and the Palestinians, 1948-88". *Journal of Palestine Studies*, 27 (3), 20-34.
- Christison, K. (1998b). "Bound by a Frame of Reference, Part III: U.S. Policy and the Palestinians, 1988-98". *Journal of Palestine Studies*, 27 (4), 53-64.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. Mehmet Harmanlı (çev.). Agora Kitaplığı: İstanbul.
- Clinton, Massachusetts Remarks and a Question-and Answer Session at the Clinton Town Meeting (1977, 16 Mart). Erişim Adresi: <https://www-presidency-ucsb->

[edu.translate.goog/documents/clinton-massachusetts-remarks-and-question-and-answer-session-the-clinton-town-meeting? x tr sl=auto& x tr tl=tr-TR& x tr hl=tr.](https://www.google.com/translate/documents/clinton-massachusetts-remarks-and-question-and-answer-session-the-clinton-town-meeting?x_tr_sl=auto&x_tr_tl=tr-TR&x_tr_hl=tr)

Closure of the PLO Office in Washington. (2018, 10 Eylül). Erişim Adresi: <https://2017-2021.state.gov/closure-of-the-plo-office-in-washington/#:~:text=To%20the%20contrary%2C%20PLO%20leadership,will%20lose%20at%20this%20point>.

Collin, P. H. (2003). *Easier English Student Dictionary*. Bloomsbury: London.

Cordesman, A. H. (2017). President Trump's New National Security Strategy. CSIS, Erişim: 18 Kasım 2023, <https://www.csis.org/analysis/president-trumps-new-national-security-strategy>.

Coser, L. A. (1956). *The Functions of Social Conflict*. Routledge: New York.

Çağlayan, M. (2021). “Devlet İçi ve Devletlerarası Çatışmalarda Arabuluculuk”. *International Journal of Kurdish Studies*, 7(1), 41-64. <https://doi.org/10.21600/ijoks.791930>.

Çalık Topuz, Z. (2018). “Trump Dönemi Değişen Dengelerin Filistin-İsrail Barış Sürecine Etkisi”. *Akademik Ortadoğu*, 13 (1), 107-125.

Çavuşoğlu, E. (2022). “Körfez Ülkeleri ve Filistin: Güçlü Tarihsel Bağlar Temelinde Körfez Siyaseti”. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 8 (2), 15-33.

Çoban Oran, F. ve Pekcan, C. (2017). “Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde “Dünya Barışı”: Immanuel Kant ve Zhao Tingyang Felsefesi Üzerine Bir Karşılaştırma”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 14 (55), 3-18.

Çoban Öztürk, E. (2021). “İsrail-Filistin: Çatışma Çözümleri, Barış Sürecindeki Sorunlar ve Sürece Yaklaşımlar”. G. Tanrıverdi (ed.). içinde *Silahlı Çatışmaların Çözümü Mümkün mü? Dünyadan Örneklerle Barış Süreçleri*. (s. 129-161). Siyasal Kitabevi: Ankara.

Çopur, H. (2018). Trump'tan Filistin'e 'yardımları kesme' tehdidi. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trumpan-filistine-yardimlari-kesme-tehdidi/1021093>.

Dağ, A. E. (2016). *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*. Vadi Yayınları: İstanbul.

Darby, J. ve Mac Ginty, R. (2008). “What Peace? What Process?”. J. Darby ve R. Mac Ginty (ed.). içinde *Comtemporary Peacemaking: Conflict, Peace Processes and Post-war Reconstruction*. (s. 1-10). Palgrave Macmillan: New York.

- Dekhakhena, A. (2021). "Fuelling Disdain: President Trump's Policy towards the Israeli-Palestinian Conflict". *Journal of Islamic Jerusalem Studies*, 21 (2), 163-186.
- Demir, İ. (2017). "Çatışma ve Çatışmaya Yaklaşım Yöntemlerinin Teorik Çerçevesi". *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 5 (1), 1-53.
- Deveci, M. (2019). Trump yönetimi İsrail ne istediye yaptı. *Anadolu Ajansı*. Erişim: 24 Haziran 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trump-yonetimi-israil-ne-istediye-yapti-/1649500#:~:text=Kud%C3%BCs'%C3%BC%20resmen%20%22%C4%B0srail'in%20ba%C5%9Fkenti%22%20olarak%20tan%C4%B1d%C4%B1&text=Ba%C5%9Fkan%20Trump%2C%206%20Aral%C4%B1k%202017,ba%C5%9Fkenti%22%20olarak%20tan%C4%B1yan%20karar%C4%B1%20imzalad%C4%B1>.
- Diamond, J. ve Labott, E. (2017). Trump recognizes Jerusalem as Israel's capital. *CNN*, Erişim: 13 Haziran 2023, <https://edition.cnn.com/2017/12/06/politics/president-donald-trump-jerusalem/index.html>.
- Dikmen, Ö. (2020). İsrail ve BAE Arasındaki Normalleşme: Neden Şimdi?. *Perspektif*, Erişim: 5 Kasım 2023, <https://www.perspektif.online/israil-ve-bae-arasindaki-normallesme-neden-simdi/>.
- Dilek, M. S. (2018). "Trump Yönetiminin Kudüs Kararına Analitik Bakış". *International Journal of Social Inquiry*, 11 (1), 97-137.
- Donald Trump: Delivering on His Israel-related Pledges. (2018, 14 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.haaretz.com/israel-news/2018-05-14/ty-article/donald-trump-delivering-on-his-israel-related-pledges/0000017f-f67c-d044-adff-f7fd784a0000>.
- Dovere, E. (2013). Biden: Always Israel's friend. *Politico*, Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://www.politico.com/story/2013/09/joe-biden-israel-097586>.
- Doyle, M. W. (1983). "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs". *Philosophy and Public Affairs*, 12 (3), 205-235.
- Doyle, M. W. (1986). "Liberalism and World Politics". *American Political Science Review*, 80 (4), 1151-1169.
- Dunne, C. W. (2023). Gaza, the Ruin of US Policy, and a Transformed Middle East. *Arab Center*, Erişim: 17 Aralık 2023, <https://arabcenterdc.org/resource/gaza-the-ruin-of-us-policy-and-a-transformed-middle-east/>.
- Duran, B. (2020). Üçüncü ABD Müdahalesi ve Körfez'in Geleceği. *SETA*, Erişim: 16 Eylül 2023, <https://www.setav.org/ucuncu-abd-mudahalesi-ve-korfezin-gelecegi/>.

- Elgindy, K. (2019). The US blind spot in the Israeli-Palestinian peace Process. Erişim: 25 Nisan 2023, <https://www.brookings.edu/articles/the-u-s-blind-spot-in-the-israeli-palestinian-peace-process/>.
- Erdoğan, A. ve Habash, L. (2020). “U.S. Policy Toward the Israeli-Palestinian Conflict under the Trump Administration: Continuity or Change?”. *Insight Turkey*, 22 (1), 125-146.
- Ereli, G. (2020). İsrail ile BAE ve Bahreyn Arasında Normalleşme Süreci: Tereddütler, Tepkiler, Çıkarımlar. *ORSAM*, Erişim: 17 Nisan 2023, <https://www.orsam.org.tr/tr/israil-ile-bae-ve-bahreyn-arasinda-normallesme-sureci-tereddutler-tepkiler-cikarimlar/>.
- Eriksson, J. (2018). “Master of None: Trump, Jerusalem, and the Prospects of Israeli-Palestinian Peace”. *Middle East Policy*, 25 (2), 51-63.
- Eriksson, J. (2019). “Coercion and Third-Party Mediation Of Identity-Based Conflict”. *Review of International Studies*, 45 (3), 387–406. doi:10.1017/S0260210518000566.
- Eriksson, J. (2020). “Mediation by small states: Norway and Sweden in the Israeli-Palestinian conflict”. G. Baldacchino ve A. Wivel (ed.). içinde *Handbook on the Politics of Small States*. (s. 207-221). Edward Elgar Publishing: Cheltenham.
- Eriksson, J. (2023). “The Demise of the Peace Process”. A. Siniver (ed.). içinde *Routledge Companion to the Israeli-Palestinian Conflict*. (s. 168-182). Routledge: New York.
- Ersoy, M. A. (2019). Varşova Zirvesi ve Filistin. *Habertürk*, Erişim: 20 Haziran 2023, <https://www.haberturk.com/yazarlar/mehmet-akif-ersoy-2548/2375671-varsova-zirvesi-ve-filistin>.
- Ersoy, T. (2016). “Filistin/İsrail”. H. Öztürk (ed.). içinde *Modern Orta Doğu Siyasi Tarih*. (s. 55-82). Bilgesam: İstanbul.
- Evans, G. ve Newnham, J. (2007). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. H. Ahsen Utku (çev.). Bilimevi Basın Yayın: İstanbul.
- Fernandez, E. S. (2005). “The United States and the Arab-Israeli Conflict: (Un)forging Future Peace”. *International Social Science Review*, 80 (1/2), 41-50.
- Fırat, E. (2019), Filistinlilerin boykot ettiği Filistin konulu Bahreyn Çalıştayında neler oldu?. *Anadolu Ajansı*, Erişim: 27 Mayıs 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/filistinlilerin-boykot-ettigi-filistin-konulu-bahreyn-calistayinda-neler-oldu/1517556>.

- Fischbach, M. R. ve Williams, T. L. (2023). "The 1948 War and Its Consequences". A. Siniver (ed.). içinde *Routledge Companion to the Israeli-Palestinian Conflict*. (s. 105-121). Routledge: New York.
- Fisher, R., Ury, W. ve Patton, B. (1991). *Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving*. Penguin Books: New York.
- Forgey, Q. (2020). 'The dawn of a new Middle East': Trump celebrates Abraham Accords with White House signing ceremony. *Politico*, Erişim: 6 Mart 2023, <https://www.politico.com/news/2020/09/15/trump-abraham-accords-palestinians-peace-deal-415083>.
- Freedman, R. O. (2005). "The Bush Administration and the Arab-Israeli Conflict: the Record of Its First Four Years". *The Middle East Review of International Affairs*, 9 (1).
- Freedman, R. O. (2017). "The Obama Legacy in the Middle East and the Trump Challenge". *India Quarterly*, 72 (2), 241-250.
- Friedman, T. (2020). A Geopolitical Earthquake Just Hit the Mideast. *The New York Times*, Erişim: 5 Kasım 2023, <https://www.nytimes.com/2020/08/13/opinion/israel-uae.html>.
- Friedman, T. (2020). The Love Triangle That Spawned Trump's Mideast Peace Deal. *The New York Times*, Erişim: 12 Haziran 2023, <https://www.nytimes.com/2020/09/15/opinion/trump-israel-bahrain-uae.html>.
- Full text of Donald Trump's speech to AIPAC. (2016, 17 şubat). Erişim adresi: <https://www.timesofisrael.com/donald-trumps-full-speech-to-aipac/>.
- Full text of John Bolton's speech to the Federalist Society. (2018, 17 Eylöl). Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2018/9/10/full-text-of-john-boltons-speech-to-the-federalist-society>.
- Galtung, J. (1964). "An Editorial". *Journal of Peace Research*. 1 (1), 1-4.
- Galtung, J. (1967). *Theories of Peace: A Synthetic Approach to Peace Thinking*. International Peace Research Institution: Oslo.
- Galtung, J. (1969). "Violence, Peace, and Peace Research". *Journal of Peace Research*, 6 (3), 167-191.
- Galtung, J. (1990). "Cultural Violence". *Journal of Peace Research*, 27 (3), 291-305.
- Galtung, J. (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. SAGE Publications: London.

- Geis, A., Brock, L. ve Müller, H. (2007). "From Democratic Peace to Democratic War?". *Peace Review*, 19 (2), 157-163. <https://doi.org/10.1080/10402650701353570>
- Gerner, D. J. (1990). "Missed Opportunities and Roads Not Taken: The Eisenhower Administration and the Palestinians". *Arab Studies Quarterly*, 12 (1/2), 67-100.
- Golan Tepeleri: ABD, Trump'ın kararıyla İsrail'in egemenliğini tanıdı. (2019, 25 Mart). Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47696932>.
- Gordon, P. H. (2019). What's Behind Washington's Unsettling West Bank Announcement?. *Council on Foreign Relations*, Erişim: 27 Mart 2023, <https://www.cfr.org/in-brief/whats-behind-washingtons-unsettling-west-bank-announcement>.
- Gören, K. B. B. (2020). "Trump Kısacasında Orta Doğu: Bölgesel Güvenlik Yaklaşımı". O. Karaoğlu (ed.). içinde *Uluslararası İlişkiler Tahlilleri 2*. (s. 285-296). Siyasal Kitabevi: Ankara.
- Gradstein, L. (2020). Analysts See Israel-Bahrain Peace Deal as Protection Against Iran. *Voa News*, Erişim: 11 Mart 2023, <https://www.voanews.com/a/middle-east-analysts-see-israel-bahrain-peace-deal-protection-against-iran/6195833.html>.
- Greig, J. M. (2005). "Stepping into the Fray: When Do Mediators Mediate?". *American Journal of Political Science*, 49 (2), 249-266.
- Greig, J. M. ve Diehl, P. F. (2012). *International Mediation*. Polity: Cambridge.
- Gürseler, C. (2021). "Filistin-İsrail Sorununda Trump'ın Fait Accompli Girişimi: "Yüzyılım Planı"". *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9 (2), 378-415.
- Halbfinger, D. M. (2021). Strong Views and 'Close to the Boss': How U.S. Envoy Reshaped a Conflict. *The New York Times*, Erişim: 10 Eylül 2023, <https://www.nytimes.com/2021/01/10/world/middleeast/israel-friedman-ambassador-trump.html>.
- Halbfinger, D. M. ve Hubbard, B. (2020). Arab Envoy Warns Israelis That Annexation Threatens Warming Ties. *The New York Times*, Erişim: 6 Kasım 2023, <https://www.nytimes.com/2020/06/12/world/middleeast/west-bank-annexation-israel-uae.html>.
- Hamad, A. A. (2005). "The Reconceptualisation of Conflict Management". *Peace, Conflict and Development: An Interdisciplinary Journal*, 7, 1-31.

- Hamdi, O. A. (2018). “American Foreign Policy toward the Arab-Israeli Conflict: Strategic Transformations”. *Insight Turkey*, 20 (2), 251-272.
- Hampson, F. O., Crocker, C. A. ve Aall, P. R. (2007). “Negotiation and International Conflict”. C. Webel ve J. Galtung (ed.). içinde *Handbook of Peace and Conflict Studies*. (s. 35-50). Routledge: New York.
- Hampson, F. O., Crocker, C. A. ve Aall, P. R. (2018). *International Negotiation and Mediation in Violent Conflicts: The Changing Context of Peacemaking*. Routledge: New York.
- Hare, A. P. (1992). “Informal Mediation by Private Individuals”. J. Bercovitch ve J. Z. Rubin (ed.). içinde *Mediation International Relations: Multiple Approaches to Conflict Management*. (s. 52-63). Palgrave Macmillan UK: London.
- Hensch, M. (2016). Trump: I’ll be ‘neutral’ on Israel and Palestine. *The Hill*, Erişim: 21 Aralık 2023, <https://thehill.com/blogs/ballot-box/presidential-races/269806-trump-ill-be-neutral-on-israel-and-palestine/>.
- Herz, J. H. (1950). “Idealist Internationalism and the Security Dilemma”. *World Politics*, 2 (2), 157-180.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. Semih Lim (çev.). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Holsti, K. J. (1970). “National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy”. *International Studies Quarterly*, 14 (3), 233-309.
- Horowitz, S. (2007). “Mediation”. C. Webel ve J. Galtung (ed.). içinde *Handbook of Peace and Conflict Studies*. (s. 51-63). Routledge: New York.
- Imam, M. (2018). “United States Foreign Policy in the Palestinian-Israeli Conflict and Its Implication on the Two States Solution”. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 12 (3), 371-386, <https://doi.org/10.1080/25765949.2018.1534409>.
- Inbar, E. (1991). “Great Power Mediation: The USA and the May 1983 Israeli-Lebanese Agreement”. *Journal of Peace Research*, 28 (1), 71-84.
- İslam coğrafyasından ABD'nin Golan Tepeleri kararına tepkiler, kim ne dedi?, (2019, 29 Mart). Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2019/03/29/islam-cografyasindan-abd-golan-tepeleri-kararina-tepkiler-kim-ne-dedi-turkiye-arap-ulkeler>.
- İsrail, BAE ve Bahreyn arasında varılan 'ilişkilerin normalleştirilmesi' anlaşması imzalandı. (2020, 15 Eylül). Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2020/09/15/israil-bae-ve-bahreyn-aras-nda-var-lan-iliskilerin-normallestirilmesi-anlasmas-abd-de-imza>.

- İsrail: Sudan'la barış anlaşması Washington'da imzalanacak. (2023, 2 Şubat). Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/articles/c80116dd86ko>.
- Jackson, G. (2015). "The Showdown That Wasn't: US-Israeli Relations and American Domestic Politics, 1973–75". *International Security*, 39 (4), 130-169.
- Jahshan, K. E. (2018). The Kushner-Greenblatt "Deal of the Century": A Dealmaker Morphs into a Dealbreaker?. *Arab Center Washington DC*, Erişim: 18 Mayıs 2023, <https://arabcenterdc.org/resource/the-kushner-greenblatt-deal-of-the-century-a-dealmaker-morphs-into-a-dealbreaker/>.
- Jeong, Ho-Won (2010). *Conflict Management and Resolution: An Introduction*. Routledge: New York.
- Jerusalem Embassy Act of 1995. (1995, 8 Kasım). Erişim adresi: <https://www.congress.gov/104/plaws/publ45/PLAW-104publ45.pdf>.
- Kant, I. (1960). *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*. Yavuz Abadan ve Seha L. Meray (çev.). Ajans Türk Matbaası: Ankara.
- Kardaş, T. (2018). Trump dönemi ABD dış politikasını anlamak. *Anadolu Ajansı*. Erişim: 19 Eylül 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/trump-donemi-abd-dis-politikasini-anlamak/1110249>.
- Kaufman, B. I. (1996). *The Arab Middle East and the United States: Inter-Arab Rivalry and Superpower Diplomacy*. Macmillan: New York.
- Kausch, K. (2018). Balancing Trumpism: Transatlantic Divergence in the Middle East. *GMF Policy Brief*. Erişim: 20 Haziran 2023, <https://www.gmfus.org/news/balancing-trumpism-transatlantic-divergence-middle-east>.
- Kelman, H. C. (1992). "Acknowledging the Other's Nationhood: How to Create a Momentum for the Israeli-Palestinian Negotiations". *Journal of Palestine Studies*, 22 (1), 18-38.
- Kelman, H. C. (2010). "Conflict Resolution and Reconciliation: A Social-Psychological Perspective on Ending Violent Conflict Between Identity Groups". *Landscapes of Violence*, 1 (1), Article 5.
- Kemiksiz, N. (2016). "Filistin Sorunu". *Akademik Orta Doğu*, 11 (1), 133-179.
- Keohane, R. O. ve Martin, L. L. (1995). "The Promise of Institutional Theory". *International Security*. 20 (1), 39-51.

- Kepsutlu, B. (2016). *Amerika'nın Ortadoğu Politikası: 90'lardan Bugüne, Başkandan Başkana Ortadoğu Politikası*. İnkılap Kitabevi: İstanbul.
- Khaled, E. (2019). "Trump's Dangerous Vision for Palestine". *SPECIAL ISSUE: Black-Palestinian Transnational Solidarity*, 48 (4), 103-112.
- Khalidi, R. (2013). *Brokers of Deceit: How the US has Undermined Peace in the Middle East*. Beacon Press: Boston.
- Khalidi, R. (2018). "And Now What? The Trump Administrator and the Question of Jerusalem". *Journal of Palestine Studies*, 47 (3), 93-102.
- Kılıoğlu, M. E. (2021). "1956 Süveyş Krizi ve Ortadoğu'ya Etkisi". *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 726-757.
- Kinery, E. (2023). Biden: Israel-Hamas war must end with vision for a 'two-state solution. *CNBC*, Erişim: 12 Kasım 2023, <https://www.cnbc.com/2023/10/25/biden-israel-hamas-war-must-end-with-vision-for-a-two-state-solution.html>.
- Kiraz, S. (2019). "Savaş ve Barışın Tarihsel ve Kavramsal Arka Planı". E. Çıtak ve S. Kiraz (der.). içinde *Uluslararası İlişkilerde Kuramlarında Savaş ve Barış*. (s.17-37). Orion Kitabevi: Ankara.
- Kleiboer, M. (1996). "Understanding Success and Failure of International Mediation". *The Journal of Conflict Resolution*, 40 (2), 360-389.
- Kostiner, J. (2009). "Saudi Arabia and the Arab-Israeli Peace Process: The Fluctuation of Regional Coordination". *British Journal of Middle Eastern Studies*, 36 (3), 417-429.
- Kök Arslan, H. ve Çapan, F. (2021). "Çatışma Çözümüne Temel Yaklaşımlar". N. Akyeşilmen (ed.). içinde *Çatışma Yönetimi: Barışı Konuşmak*. (s. 45-57). Orion: Ankara.
- Köksoy, F. (2018). "Çatışma Yönetimi Mi Yoksa Çatışma Çözümü Mü?: Barış Müzakere Sürecine Teorik Olarak Yaklaşmak". *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 203-236.
- Kriesberg, L. (2001). "Mediation and the Transformation of the Israeli-Palestinian Conflict". *Journal of Peace Research*, 38 (3), 373-392. <https://doi.org/10.1177/0022343301038003006>.
- Kriesberg, L. (2011). "The State of the Art on Conflict Transformation". B. Austin, M. Fischer ve H. J. Giessmann (ed.). içinde *Advancing Conflict Transformation*. (s. 49-73). Barbara Budrich Publishers: Opladen.

- Kriesberg, L. ve Dayton, B. W. (2012). *Constructive Conflicts: From Escalation to Resolution*. Rowman & Littlefield Publishers: Maryland.
- Kurt, V. (2019). Ortadoğu’yu Varşova’dan Dizayn Etmek. *SETA*, Erişim: 15 Eylül 2023, <https://www.setav.org/ortadoguyu-varsovan-dizayn-etmek/>.
- Kurtzer, D. C., Duss, M., Sachs, N. B. ve Munayyer, Y. (2014). “The Israeli-Palestinian Conflict: Has the U.S. Failed?”. *Middle East Policy*, 21 (4), 1-31.
- Kurtzer, D. C., Lasensky, S. B., Quandt, W. B., Spiegel, S. L. ve Telhami, S. Z. (2013). *The Peace Puzzle: America’s Quest for Arab-Israeli Peace, 1989-2011*. Cornell University Press: Washington.
- Kushner to visit Middle East to garner backing for peace plan. (2019, 8 Şubat). Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2019/2/8/kushner-to-visit-middle-east-to-garner-backing-for-peace-plan>.
- Lasensky, S. (2002), “Underwriting Peace in the Middle East: US Foreign Policy and the Limits of Economic Inducements”. *Middle East*, 6 (1), 90-105.
- Lasensky, S. (2004). “Paying for Peace: The Oslo Process and the Limits of American Foreign Aid”. *The Middle East Journal*, 58 (2), 210-234.
- Layne, C. (1994). “Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace”. *International Security*, 19 (2), 5-49.
- Lazin, F. A. (2023). "President Donald Trump's Abraham Accords initiative: Prospects for Israel, the Arab states, and Palestinians". *Politics & Policy*, 51 (3): 476-487. <https://doi.org/10.1111/polp.12533>.
- Lederach, J. P. (2014). *The Little Book of Conflict Transformation*. Good Books: New York.
- Liptak, K. ve Klein, B. (2023). Biden pressed Netanyahu to get more humanitarian aid into Gaza as fears grow over conflict escalating. *CNN*, Erişim: 5 Kasım 2023, <https://edition.cnn.com/2023/10/30/politics/biden-netanyahu-aid-gaza/index.html>.
- Looney, R. E. (2019). “US-Israel Relations During the Obama Administration: Fundamental Shift, or Adaptation to New Realities?”. S. Akbarzadeh (ed.). içinde *Routledge Handbook of International Relations in the Middle East*. (s. 125-137). Routledge: New York.
- Lund, M. S. (2009). “Conflict Prevention: Theory in Pursuit of Policy and Practice”. J. Bercovitch, V. Kremenyuk ve I. W. Zartman (ed.). içinde *The SAGE Handbook of Conflict Resolution*. (s. 287-321). SAGE: London.

- Mack, R. W. ve Snyder, R. C. (1957). "The Analysis of Social Conflict—Toward an Overview and Synthesis". *Conflict Resolution*, 1 (2), 212–248.
- Mahmoud Abbas lambasts Trump's decision on Jerusalem. (2017, 6 Aralık). Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2017/12/6/mahmoud-abbas-lambasts-trumps-decision-on-jerusalem>.
- Mahmoud Abbas: US embassy move to Jerusalem would hurt peace. (2017, 14 Ocak). Erişim adresi: <https://www.bbc.com/news/world-europe-38621527>.
- Mandell, B. S. ve Tomlin, B. W. (1991). "Mediation in the Development of Norms to Manage Conflict: Kissinger in the Middle East". *Journal of Peace Research*, 28 (1), 43-55.
- March 6, 1991: Address Before a Joint Session of Congress on the End of the Gulf War (1991, 6 Mart). Erişim adresi: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/march-6-1991-address-joint-session-congress-end-gulf-war>.
- Martin, F. E. (2005). "Critical Analysis of the Concept of Peace in International Relations". *Peace Research*, 37 (2), 45-59.
- Mayer, B. (2000). *The Dynamics of Conflict Resolution: A Practitioner's Guide*. Jossey Bass: San Francisco.
- Miall, H. (2004). "Conflict Transformation: A Multi-Dimensional Task". A. Austin, M. Fischer ve N. Ropers (ed.). içinde *Transforming Ethnopolitical Conflict*. (s. 67-90). Springer Fachmedien Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Miller, B. (2001). "The Global Sources of Regional Transitions from War to Peace". *Journal of Peace Research*, 38 (2), 199-225.
- Miller, B. (2005). "When and How Regions Become Peaceful: Potential Theoretical Pathways to Peace". *International Studies Review*, 7 (2), 229-267.
- Miller, B. (2010). "Contrasting explanations for peace: realism vs. liberalism in Europe and the Middle East". *Contemporary Security Policy*, 31 (1), 134-164.
- Miller, P. D. (2012). "American Grand Strategy and the Democratic Peace". *Survival*, 54 (2), 49-76. <https://doi.org/10.1080/00396338.2012.672705>.
- Mitchell, C. (2008). "Mediation and the Ending of Conflicts". J. Darby ve R. Mac Ginty (ed.). *Contemporary Peacemaking: Conflict, Peace Processes and Post-war Reconstruction*. (s. 94-104). Palgrave Macmillan: New York.
- Mohamad, H. (2019). "U.S. Policy and Israeli-Palestinian Relations". *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 43 (1), 26-56.

- Moore, C. W. (2014). *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*. Jossey Bass: San Francisco.
- Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika*. Baskın Oran ve Ünsal Oskay (çev.). Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları: Ankara.
- Moten, A. R. (2018). "US Embassy in Jerusalem: Reasons, Implications and Consequences". *Intellectual Discourse*, 26 (1), 5-22.
- Munuera, G. (1994). Preventing Armed Conflict in Europe: Lessons from Recent Experience. *Institute for Security Studies, Western European Union*. Erişim: 15 Nisan 2021, <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/cp015-016e.pdf>
- Neff, D. (1990). "Nixon's Middle East Policy: From Balance to Bias". *Arab Studies Quarterly*, 12 (1/2), 121-152.
- Neff, D. (1994). "The Clinton Administration and UN Resolution 242". *Journal of Palestine Studies*, 23 (2), 20-30.
- Netanyahu says proposed Palestinian capital will be in Abu Dis. (2020, 28 Ocak). Erişim adresi: <https://www.reuters.com/article/us-israel-palestinians-plan-capital-idUSKBN1ZR2IV>.
- Niv-Solomon, A. (2019). "Chasing the Holy Grail of Mediation: US Efforts to Mediate the Israeli-Palestinian Peace Process Since 1993". *International Negotiation*, 24 (3), 437-463.
- Nosanchuk, M. (2013, 1 Ağustos). Middle East Peace Negotiators Come To Washington. *The White House*, Erişim: 15 Eylül 2022, <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2013/08/01/middle-east-peace-negotiators-come-washington>.
- Oğuz, G. (2019). "Amerikan Dış Politikasında Trump Dönemi ve Amerikan İstisnacılığı Anlatısının Sonu". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 109-123.
- Oruç, H. (2021). "ABD'nin Koşulsuz İsrail Desteğinde Sona Mı Gelindi?". *Kriter*, 5 (58), 42-45.
- Owen, J. M. (1994). "How Liberalism Produces Democratic Peace". *International Security*, 19 (2), 87-125.
- Önal, B. (2019). "ABD'nin Filistin Politikası". P. Özden Cankara ve Y. Cankara (ed.). içinde *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Filistin Politikaları*. (s. 281-408). Efe Akademi: İstanbul.

- Özçelik, S. (2020). *Uluslararası Çatışma Analizi ve Çözümü*. Nobel: Ankara.
- Özerdem, A. (2013). *Barış İnşası Kuram ve Uygulaması*. Nobel Yayınları: Ankara.
- Özyılmaz Kiraz, B. (2019). “Klasik Realizm Bakış Açısından Savaş ve Barış”. E. Çıtak ve S. Kiraz (der.). içinde *Uluslararası İlişkilerde Kuramlarında Savaş ve Barış*. (s.81-100). Orion Kitabevi: Ankara.
- Palestinian president calls Trump peace offer ‘slap of the century’. (2018, 14 Ocak). Erişim adresi: <https://guardian.ng/news/world/palestinian-president-calls-trump-peace-offer-slap-of-the-century/>.
- Peretz, D. (1972). “The United States, the Arabs, and Israel: Peace Efforts of Kennedy, Johnson, and Nixon”. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 401, 116-125.
- Pillar, P. R. (2019). “The Kushner Plan: Keeping Israeli-Palestinian Peace out of Reach”. *Journal of Palestine Studies*, 48 (4), 113–120.
- Podeh, E. (2015). *Chances for Peace: Missed Opportunities in the Arab-Israeli Conflict*. University Texas Press: Austin.
- Pompeo: US no longer considers Israeli settlements illegal. (2019, 10 Kasım). Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2019/11/18/pompeo-us-no-longer-considers-israeli-settlements-illegal>.
- Pratiwi, F. I., Qomara, G. ve Syarafi, M. A. R. (2020). “US Involvement in the Israeli-Palestinian Conflict: Solution or Problem?”. *Tamkang Journal of International Affairs*, 24 (1), 57-107.
- President Bush Attends Annapolis Conference. (2007, 27 Kasım). Erişim adresi: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/11/20071127-2.html>.
- President Bush Calls for New Palestinian Leadership. (2002, 24 Haziran). Erişim adresi: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020624-3.html>.
- President Bush Speaks to United Nations. (2001, 10 Kasım). Erişim adresi: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/11/20011110-3.html>.
- President Donald J. Trump Keeps His Promise To Open U.S. Embassy In Jerusalem, Israel. (2018, 14 Mayıs). Erişim adresi:

<https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/president-donald-j-trump-keeps-promise-open-u-s-embassy-jerusalem-israel/>.

President Trump and Prime Minister Netanyahu of Israel in Joint Press Conference. (2017, 16 Şubat). Erişim adresi: <https://il.usembassy.gov/president-trump-prime-minister-netanyahu-israel-joint-press-conference/>.

Pressman, J. (2014). “American Engagement and the Pathways to Arab–Israeli Peace”. *Cooperation and Conflict*, 49 (4), 536-553.

Princen, T. (1991). “Camp David: Problem-Solving or Power Politics as Usual?”. *Journal of Peace Research*, 28 (1), 57-69.

Princen, T. (1992). *Intermediaries in International Conflict*. Princeton University Press: New Jersey.

Proclamation on Recognizing the Golan Heights as Part of the State of Israel. (2019, 25 Mart). Erişim adresi: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/presidential-actions/proclamation-recognizing-golan-heights-part-state-israel/#:~:text=NOW%2C%20THEREFORE%2C%20I%2C%20DONALD,of%20the%20State%20of%20Israel.>

Pruitt, D. G., Bercovitch, J. ve Zartman, I. W. (1997). “A Brief History of the Oslo Talks”. *International Negotiation*, 2 (2), 177-182.

Quandt, W. B. (2001). “Clinton and the Arab-Israeli Conflict: The Limits of Incrementalism”. *Journal of Palestine Studies*, 30 (2), 26-40.

Quandt, W. B. (2005). *Peace Process: American Diplomacy and the Arab-Israeli Conflict Since 1967*. Brookings Institution Press: Washington.

Ramsbotham, O. ve Schiff, A. (2018). “When Formal Negotiations Fail: Strategic Negotiation, Ripeness Theory, and the Kerry Initiative”. *Negotiation and Conflict Management Research*, 11 (4), 321-340.

Reimann, C. (2004). “Assessing the State-of-the-Art in Conflict Transformation”. A. Austin, M. Fischer ve N. Ropers (ed.). içinde *Transforming Ethnopolitical Conflict*. (s. 41-66). Springer Fachmedien Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Remarks at a Cabinet Meeting and an Exchange With Reporters. (2018, 9 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-cabinet-meeting-and-exchange-with-reporters-4.>

Remarks by President Trump and Prime Minister Netanyahu of the State of Israel in Joint Statements. (2020, 28 Ocak). Erişim adresi:

<https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-prime-minister-netanyahu-state-israel-joint-statements/>.

Remarks by President Trump at Signing of Presidential Proclamation Recognizing Israel's Sovereign Right Over the Golan Heights. (2019, 26 Mart). Erişim adresi: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-signing-presidential-proclamation-recognizing-israels-sovereign-right-golan-heights/#:~:text=And%20today%2C%20I%20am%20taking,right%20over%20the%20Golan%20Heights.>

Remarks by the President at Cairo University, 6-04-09. (2009, 4 Haziran). Erişim adresi: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-cairo-university-6-04-09>.

Remarks by White House Senior Advisor Jared Kushner at the Peace to Prosperity Workshop. (2019, 25 Haziran). Erişim adresi: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-white-house-senior-advisor-jared-kushner-peace-prosperity-workshop/>.

Remarks Following a Meeting With President Mahmoud Abbas of the Palestinian Authority. (2017, 3 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-following-meeting-with-president-mahmoud-abbas-the-palestinian-authority>.

Remarks on the Normalization of Relations Between Israel and the Kingdom of Bahrain. (2020, 11 Eylül). Erişim adresi: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-normalization-relations-between-israel-and-the-kingdom-bahrain>.

Remarks With Prime Minister Benjamin Netanyahu of Israel, Minister of Foreign Affairs and International Cooperation Abdallah bin Zayid Al Nuhayyan of the United Arab Emirates, and Minister of Foreign Affairs Abdullatif bin Rashid Al Zayani of Bahrain at the Abraham Accords Signing Ceremony. (2020, 15 Eylül). Erişim adresi: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-with-prime-minister-benjamin-netanyahu-israel-minister-foreign-affairs-and>.

Resolution 478. (1980, 20 Ağustos). Erişim adresi: <http://unscr.com/en/resolutions/478>.

Resolution 497 (1981). (1981, 17 Aralık). Erişim adresi: <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-180751/>.

Richmond, O. P. (2008). *Peace in International Relations*. Routledge: London.

- Romo, V. (2019). Trump Formally Recognizes Israeli Sovereignty Over Golan Heights. *NPR*, Erişim: 6 Eylül 2023, <https://www.npr.org/2019/03/25/706588932/trump-formally-recognizes-israeli-sovereignty-over-golan-heights>.
- Romya Bilgin, K. (2018). “Johan Galtung”. E. Büyükakıncı (ed.). içinde *Barış Çalışmaları*. (s. 174-207). Adres Yayınları: Ankara.
- Rosato, S. (2003). “The Flawed Logic of Democratic Peace Theory”. *American Political Science Review*, 97 (4), 585-602.
- Rubenstein, R. E. (2009). “Conflict Resolution in an Age of Empire: New Challenges to an Emerging Field”. D. J. D. Sandole, S. Byrne, I. Sandole-Staroste ve J. Senehi (ed.). içinde *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*. (s. 495-507). Routledge: Oxford.
- Rummel, R. J. (1983). “Libertarianism and international violence”. *Journal of Conflict Resolution*, 27 (1), 27-71.
- Rynhold, J. (2023). “American Approaches to the Israeli- Palestinian Conflict”. A. Siniver (ed.). içinde *Routledge Companion to the Israeli-Palestinian Conflict*. (s. 418-432). Routledge: New York.
- Sandıklı, A. ve Kaya, E. (2012). “Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış”. A. Sandıklı (ed.). içinde *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*. (s. 133-161). BİLGESAM Yayınları: İstanbul.
- Sandole, D. J. (1998). “A Comprehensive Mapping of Conflict and Conflict Resolution: A Three Pillar Approach”. *Peace and Conflict Studies*, 5 (2), Article 4.
- Sarı, B. (2019). “Liberalizmde Savaş ve Barış”. E. Çıtak ve S. Kiraz (der.). içinde *Uluslararası İlişkilerde Kuramlarında Savaş ve Barış*. (s.101-130). Orion Kitabevi: Ankara.
- Schiff, A. (2013). “The ‘Annapolis Process’: A Chronology of Failure”. *Israel Affairs*, 19 (4), 660-678.
- Schiff, A. (2015). “Lessons from the Kerry Peace Initiative and the Need for a Constructive Approach”. *Peace and Conflict Studies*, 22 (2), 160-176.
- Schmid, H. (1968). “Peace Research and Politics”. *Journal of Peace Research*, 5 (3), 217-232. <https://doi.org/10.1177/002234336800500301>
- Secretary Antony J. Blinken at a Press Availability. (2021, 25 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.state.gov/secretary-antony-j-blinken-at-a-press-availability-5/>.

- Semra, K. E. ve Koşak, Ç. (2022). Filistin ABD Başkanı Biden'den umduğunu bulamadı. *Anadolu Ajansı*, Erişim: 5 Nisan 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/filistin-abd-baskani-bidendan-umdugunu-bulamadi/2613468>.
- Sher, G. ve Duckett, A. (2020). "Israel's Peacemaking under Security Challenges: Implications of a Retrospective Outlook". *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 43 (3), 41-57.
- Shlaim, A. (1988). "The Impact of U.S. Policy in the Middle East". *Journal of Palestine Studies*, 17 (2), 15-28.
- Siniver, A. (2006). "Power, Impartiality and Timing: Three Hypotheses on Third Party Mediation in the Middle East". *Political Studies*, 54 (4), 806-826. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2006.00635.x>.
- Siniver, A. (2011). "Change Nobody Believes In: Obama and the Israeli-Palestinian Conflict". *Diplomacy & Statecraft*, 22 (4), 678-695.
- Siniver, A. (2022), "The Power to Blame as a Source of Leverage: International Mediation and 'Dead Cat Diplomacy'". *The Hague Journal of Diplomacy*, 17 (2), 216-247.
- Slim, R. M. (1992). "Small-State Mediation in International Relations: The Algerian Mediation of the Iranian Hostage Crisis". J. Bercovitch ve J. Z. Rubin (ed.). içinde *Mediation International Relations: Multiple Approaches to Conflict Management*. (s. 206-231). Palgrave Macmillan UK: London.
- Smith. C. D. (1996). *Palestine and the Arab-Israeli Conflict*. St. Martin's Press: New York.
- Sönmezoğlu, F. (2014). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. Der Yayınları: İstanbul.
- Spiegel, L. S. (1985). *The Other Arab-Israeli Conflict: Making America's Middle East Policy, from Truman to Reagan*. The University of Chicago Press: London.
- Statement by President Trump on Jerusalem. (2017, 6 Aralık). Erişim adresi: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-president-trump-jerusalem/#:~:text=But%20today%2C%20we%20finally%20acknowledge,that%20has%20to%20be%20done>.
- Stein, J. G. (1985). "Structures, Strategies, and Tactics of Mediation: Kissinger and Carter in the Middle East". *Negotiation Journal*, 1 (4), 331-347.

- Stein, K. W., Lewis, S. W. ve Brown, S. (1991). *Making Peace Among Arabs and Israelis: Lesson from Fifty Years of Negotiating Experience*. United States Institute of Peace: Washington.
- Sudan İsrail’le normalleşme anlaşmasını imzaladı, finansman desteğini aldı. (2021, 6 Ocak). Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2021/01/06/sudan-israil-le-normallesme-anlasmasi-n-imzalad-finansman-destegini-ald>.
- Suliman, A. ve Gubash, C. (2020). Sudan formally recognizes Israel in U.S.-brokered deal. *NBC News*, Erişim: 20 Aralık 2023, <https://www.nbcnews.com/news/world/sudan-formally-recognizes-israel-u-s-brokered-deal-n1240839>.
- Sullivan, J. (2018). What Donald Trump and Dick Cheney Got Wrong About America. *Carnegie Endowment for International Peace*, Erişim: 19 Ekim 2023, <https://carnegieendowment.org/2018/12/14/what-donald-trump-and-dick-cheney-got-wrong-about-america-pub-77974>.
- Support For President Trump’s Decision To Recognize Jerusalem As Israel’s Capital. (2017, 7 Aralık). Erişim adresi: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/support-president-trumps-decision-recognize-jerusalem-israels-capital/>.
- Swanström, N. L. P. ve Weissmann, M. S. (2005). *Conflict, Conflict Prevention and Conflict Management and Beyond: A Conceptual Exploration*. Central Asia–Caucasus Institute&Silk Road Studies Program, Washington.
- Şahin, G. ve Güzel, Ş. (2021). “Orta Doğu Güvenliğinde Yeni Açılımlar ve İbrahim Antlaşması”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 15-28.
- Şahin, Y. (2021). “Uyuşmazlıkların Çözümünde Üçüncü Taraf Rolü Olarak Arabuluculuk”. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 23 (2), 220-242. <https://doi.org/10.54627/gcd.991276>.
- Tanner, F. (2000). “Conflict Prevention and Conflict Resolution: Limits of Multilateralism”. *International Review of the Red Cross*, 82 (839), 541-559.
- Tanrıverdi, G. (2021). “Giriş: Barış Süreci Nedir?”. G. Tanrıverdi (ed.). içinde *Silahlı Çatışmaların Çözümü Mümkün mü? Dünyadan Örneklerle Barış Süreçleri*. (s. 17-19). Siyasal Kitabevi: Ankara.
- Tharoor, I. (2017). The guardians of the liberal order now foresee its collapse. *Washington Post*, Erişim: 15 Eylül 2023,

<https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/01/12/the-guardians-of-the-liberal-order-now-foresee-its-collapse/>.

Touval, S. (1992). "The Superpowers as Mediators". J. Bercovitch ve J. Z. Rubin (ed.). içinde *Mediation International Relations: Multiple Approaches to Conflict Management*. (s. 232-248). Palgrave Macmillan UK: London.

Touval, S. (2003). "Mediation and Foreign Policy". *International Studies Review*, 5 (4), 91-95.

Trump administration announces closure of Washington PLO Office. (2018, 10 Eylül). Erişim Adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2018/9/10/trump-administration-announces-closure-of-washington-plo-office>.

Trump releases long-awaited Middle-East peace plan. (2020, 28 Ocak). Erişim adresi: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-51288218>.

Trump transcript in full: Jerusalem is Israel's capital. (2017, 8 Aralık). Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2017/12/8/trump-transcript-in-full-jerusalem-is-israels-capital>.

Trump, D. (2020). Peace to Prosperity: A Vision to Improve the Lives of the Palestinian and Israeli People. *Trump White House*, Erişim: 10 Aralık 2023, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2020/01/Peace-to-Prosperity-0120.pdf>.

Trump'ın 'Golan Tepeleri' kararına dünyadan tepki yağdı. (2019, 26 Mart). Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trumpin-golan-tepeleri-kararina-dunyadan-tepki-yagdi/1429557#:~:text=Arap%20Birli%C4%9Fi'nden%20Trump'%C4%B1n%20Golan%20Tepeleri%20karar%C4%B1na%20k%C4%B1nama&text=Arap%20Birli%C4%9Fi%20taraf%C4%B1ndan%20yap%C4%B1lan%20yaz%20>.

Tschirgi, D. (2019). "Trump and Palestine: The Crowning of an American Approach". *UNISCI Journal*, 50, s. 53-72.

Turak, N. (2017). International leaders react to Trump's Jerusalem move. *CNBC*, Erişim: 15 Haziran 2023, <https://www.cnbcm.com/2017/12/07/international-leaders-react-to-trumps-jerusalem-move.html>.

Türkmen, F. (2018). "Woodrow Wilson". E. Büyükkakıncı (ed.). içinde *Barış Çalışmaları*. (s. 63-85). Adres Yayınları: Ankara.

U.S. funding cut is 'flagrant assault' against Palestinian people: Abbas spokesman. (2018, 1 Eylül). Erişim adresi: <https://www.reuters.com/article/us-usa-palestinians-unrwa>

[abbas/u-s-funding-cut-is-flagrant-assault-against-palestinian-people-abbas-spokesman-idUSKCN1LG2SX/](https://www.abbas-spokesman-idUSKCN1LG2SX/).

U.S' s Kushner in Gulf region to seek support for Mideast peace plan. (2019, 26 Şubat).

Erişim adresi: <https://www.euronews.com/2019/02/26/uss-kushner-in-gulf-region-to-see-support-for-mideast-peace-plan>.

Uludağ, M. B. (2014). *Dünya Siyasi Tarihi*. Paradigma Akademi: İstanbul.

Umar, F. (2020). Abraham Accord, Under the Table. *Modern Diplomacy*, Erişim: 21 Aralık 2023, <https://moderndiplomacy.eu/2020/12/30/abraham-accord-under-the-table/>.

US ambassador to Israel: Bahrain workshop will create momentum. (2019, 22 Haziran).

Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2019/6/22/us-ambassador-to-israel-bahrain-workshop-will-create-momentum>.

US revokes residency of Palestinian envoy. (2018, 17 Eylül). Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/en/americas/us-revokes-residency-of-palestinian-envoy/1256333>.

Uysal, A. (2021). “Körfez-İsrail Normalleşmesi ve Ortadoğu Siyasetinin Geleceği”. İ. N. Telci (ed.). içinde *Körfez Dış Politikası: Bağımlılık, Müdahalecilik, Tarafsızlık*. (s. 327-342). Ortadoğu Yayınları: Ankara.

Üstün, K. (2023). ABD’nin Ortadoğu Politikasında İsrail. *SETA*, Erişim: 20 Nisan 2023, <https://www.setav.org/abd-nin-ortadogu-politikasinda-israil/>.

Vural Jane, H. (2019). “İran Dış Politikası’nda Filistin”. P. Özden Cankara ve Y. Cankara (ed.). içinde *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Filistin Politikaları*. (s. 539-561). Efe Akademi: İstanbul.

Waage, H. H. (2005). “Norway's Role in the Middle East Peace Talks: Between a Strong State and a Weak B”. *Journal of Palestine Studies*, 34 (4), 6-24.

Wallensteen, P. (2002). *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System*. SAGE Publications: London.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley Publishing Company: Massachusetts.

Watkins, M. ve Winters, K. (1997). “Intervenors with interests and power”. *Negotiation Journal*, 13 (2), 119-142.

Waxman, D. (2020). Why the Abraham Accord Likely Won't Bring Peace to the Middle East. *The National Interest*, Erişim: 11 Kasım 2023,

<https://nationalinterest.org/blog/reboot/why-abraham-accord-likely-wont-bring-peace-middle-east-167144>.

Wong, E. (2018). U.S. to End Funding to U.N. Agency That Helps Palestinian Refugees. *The New York Times*. Erişim adresi:

<https://www.nytimes.com/2018/08/31/us/politics/trump-unrwa-palestinians.html>.

Woodhouse, T., Duffey, T. ve Langholtz, H. J. (2008). Peacekeeping and International Conflict Resolution. *Peace Operations Training Institute*. Erişim: 7 Ocak 2021, <https://www.tigurl.org/images/tiged/docs/activities/1185.pdf>.

World leaders react to US embassy relocation to Jerusalem. (2018, 14 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2018/5/14/world-leaders-react-to-us-embassy-relocation-to-jerusalem#:~:text=The%20move%20infuriated%20Palestinians%20and,resolved%20through%20Israeli%2DPalestinian%20negotiations>.

Yanık, L. K. (2015). “Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12 (46), 35-55.

Yaşar, F. (2021). “Trump Yönetiminin Dış Politika Aracı Olarak Ekonomik Yaptırım Uygulamaları: İran Ve Venezuela Örneği”. *Alternatif Politika*, 13 (2), 533-555.

Yıldırım, Y. (2021). “İsrail-Filistin Sorununda İki Devletli Çözüm Arayışları”. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18 (41), 3840-3884.

Yılmaz, M. F., Karadeli, C. ve Büyükakıncı, E. (2018). “Peter Wallenstein”. E. Büyükakıncı (ed.). içinde *Barış Çalışmaları*. (s. 379-407). Adres Yayınları: Ankara.

Young, O. R. (1967). *The Intermediaries: Third Parties in International Crises*. Princeton University Press Princeton: New Jersey.

Youssef, H. (2021). 10 Things to Know: Biden’s Approach to the Israeli-Palestinian Conflict. *USIP*, Erişim: 2 Ocak 2023, <https://www.usip.org/publications/2021/06/10-things-know-bidens-approach-israeli-palestinian-conflict>.

Zacher, M. W. ve Matthew, R. A. (1995). “Liberal International Theory: Common Threads, Divergent Strands”. C. W. Kegley Jr. (ed.). içinde *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*. (s. 107-150). St. Martin’s Press: New York.

Zartman, I. W. (1997). “Explaining Oslo”. *International Negotiation*, 2 (2), 195-215.

- Zartman, I. W. (2001). "The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments". *The Global Review of Ethnopolitics*, 1 (1), 8-18.
<https://doi.org/10.1080/14718800108405087>.
- Zartman, I. W. (2007). "Introduction: Toward the Resolution of International Conflicts". I. W. Zartman (ed.). içinde *Peacemaking in International Conflict: Methods & Techniques*. (s. 3-24). United States Institute of Peace: Washington.
- Zartman, I. W. (2008). *Negotiation and Conflict Management: Essays on Theory and Practice*. Routledge: New York.
- Zartman, I. W. (2009). "Conflict Resolution and Negotiation". J. Bercovitch, V. Kremenyuk ve I. W. Zartman (ed.). içinde *The SAGE Handbook of Conflict Resolution*. (s. 322-339). SAGE: London.
- Zartman, I. W. ve Touval, S. (1985). "International Mediation: Conflict Resolution and Power Politics". *Journal of Social Issues*, 41 (2), 27-45.
- Zeedan, R. ve Wilcoxson, J. (2021). "Obama vs. Trump-Different Approaches to the Israeli-Palestinian Conflict: Win-Win vs. Win-Lose Methods and Pure Mediation vs. Power Mediation". *The Arab World Geographer*, 24 (1), 1-24.

